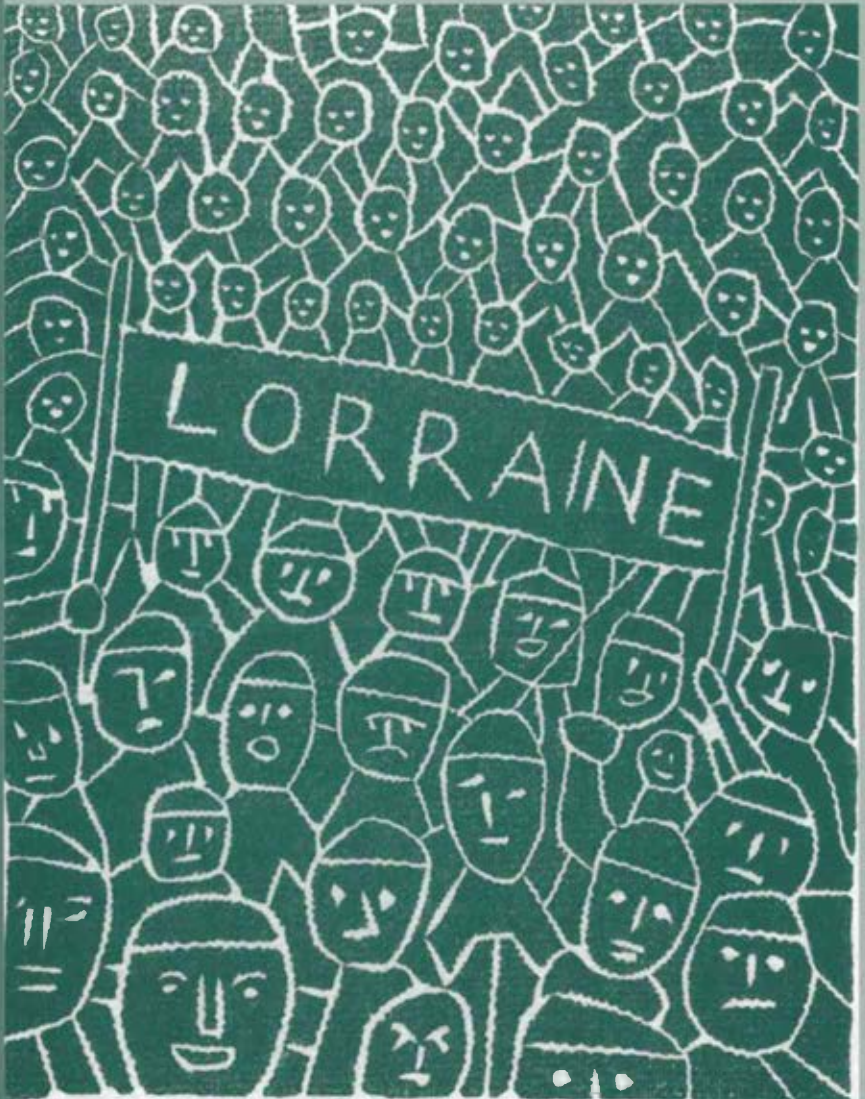

two

dve **DOMOVINI
HOMELANDS**

16 • 2002

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS
Razprave o izseljenstvu • Migration Studies

Urednik / Editor

Marjan Drnovšek

Tehnični urednik / Co-editor

Dean Cegljar

Uredniški odbor / Editorial Board

Breda Čebulj Sajko, Dirk Hoerder, Aleksej Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček, Janez Stanonik, Andrej Vovko, Adam Walaszek, Zvone Žigon, Janja Žitnik

Prevod / Translation

Cveta Puncer

Lektorica / Proofreader

Mija Mravlja

Naslov uredništva / Editorial Office Address

INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU

P.P. 306, Novi trg 2, SI-1001 Ljubljana, Slovenija

Tel.: (+386 1) 4706 485; Fax: (+386 1) 4257 802; E-mail: spelam@zrc-sazu.si

Spletna stran: <http://www.zrc-sazu.si/isi/dd.htm>

Website: <http://www.zrc-sazu.si/ises/two.htm>

Uredniško korespondenco, rokopise in recenzentske izvode pošiljajte na naslov uredništva.

Editorial correspondence, manuscripts and books for review should be addressed to the Editorial Office.

Revija izhaja dvakrat letno. / The journal is published biannually.

Letna naročnina 4000 SIT. Kompleti in posamezni letniki so na voljo.

Annual subscription 20 EURO for individuals, 30 EURO for institutions.

Back issues available.

Master Card / Euro Card and VISA preferred. Credit card orders must include card number and expiration date.

Naročila sprejema / Orders should be sent to:

Založba ZRC, P.P. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija

Fax: (+386 1) 425 77 94; E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

© Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Revija izhaja s pomočjo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport R. Slovenije, Ministrstva za kulturo R. Slovenije, Ministrstva za zunanje zadeve R. Slovenije (Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu).

ISSN 0353-6777

dve DOMOVINI

RAZPRAVE O IZSELJENSTVU

two HOMELANDS

MIGRATION STUDIES

---

16 • 2002

Izdaja

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

Published by

The Institute for Slovenian Emigration Studies at the ZRC SAZU

Ljubljana 2002

ZALŽBA
ZRC

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je namenjena objavi razprav, znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij. Revija je večdisciplinarna in dvojezična.

Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih prejme uredništvo revije *Dve domovini • Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati kaki drugi reviji.

Dve domovini • Two Homelands is a journal devoted to the publication of essays, scholarly and specialist papers, reports, reflections and book reviews from the field of international migration. The journal is multi-disciplinary and bilingual.

Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini • Two Homelands* cannot be submitted simultaneously to another publication.

Povzetki in indeksiranje / Abstracting and indexing services

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je vključena v naslednje: / The journal *Dve domovini • Two Homelands* is currently noted in the following:

East Central Europe / L'Europe du Centre-Est, Francis (Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis), IBZ - International Bibliography of Periodical Literature, IBR - International Bibliography of Book Reviews, Sociological Abstracts

Izdaja

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo

Published by

Scientific Research Centre
of the Slovenian Academy of Sciences and Arts
The Institute for Slovenian Emigration Studies

Oblikovanje / Design and graphic art

Milojka Žalik Huzjan

Fotografija na naslovnici / Cover photograph

Jean Vodaine: Lorena v Franciji

Jean Vodaine: Lorraine in France

Tisk / Printed by

Littera picta, Ljubljana

ISSN 0353-6777

VSEBINA • CONTENTS

Razprave in članki / Essays and Articles

IRENA GANTAR GODINA

- Josip Vuga, slovenski znanstvenik v Čeških Budějovicah 9
(Josip Vuga - A Slovene Learned Man in Česke Budějovice) 20

MARJAN DRNOVŠEK

- The Standpoint of the Communist Party of Slovenia Towards
the Political Emigration up to 1991 21
(Odnos Zveze komunistov Slovenije do politične emigracije pred letom 1991) 36

TEJA PRIBAC

- Bert Pribac's Spiritual Development as Reflected in his Poetry 37
(Duhovni razvoj Berta Pribca, kot se odraža v njegovi poeziji) 63

BARBARA VERLIČ CHRISTENSEN

- Are Migration Revolving National Labor Markets of European Union? 65
(Ali migracije spreminjajo nacionalne trge delovne sile v Evropski skupnosti?) 78

SANJA ČIKIĆ

- Povezovanje Slovencev po svetu s pomočjo interneta: Vzpostavljanje
virtualnih etničnih skupnosti 81
(Connecting of Slovenes around the World with the Help of the Internet:
Establishing Virtual Ethnic Communities) 98

ZVONE ŽIGON

- Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku 99
(Slovenes in Africa and on the Arabian Peninsula) 106

<i>Odnos Slovencev do izseljencev, nekoč in danes: Okrogla miza, Ljubljana, 4. junij 2002</i> <i>The Relation of Slovenes Toward Emigrants: A Round Table, Ljubljana, 4 June 2002</i> (Uredil/Edited by Marjan Drnovšek)	109
MARJAN DRNOVŠEK	
Uvodno sporočilo/Introductory note	111
INGA BREZIGAR MIKLAVČIČ, MILENA DOMJAN, MARJAN DRNOVŠEK, DAŠA HRIBAR, BOŠTJAN KOČMUR, MIHAEL KUZMIČ, MARJETA MIKUŽ, VERA PAPEŽ ADAMIČ, JANEZ RIHAR, JANEZ ROGELJ, JULIJAN STRAJNAR, NATAŠA STRLIČ, ROZINA ŠVENT, ZVONE ŽIGON	
Diskusijski prispevki	115
 <i>Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila: Okrogla miza, Ljubljana 19. junij 2002</i> <i>Women in Minor Communities: The Significance and the Role of Women in Preserving Cultural Tradition: A Round Table, Ljubljana, 19 June 2002</i> (Uredila/Edited by Marina Lukšič-Hacin)	
MARINA LUKŠIČ-HACIN	
Uvodno sporočilo/Introductory note	143
INGA BREZIGAR MIKLAVČIČ, MARJETKA GOLEŽ-KAUČIČ, MARIJA JURIČ PAHOR, ALEKSEJ KALC, IRENE MISLEJ, MOJCA RAMŠAK, DEAN CEGLAR, MILENA DOMJAN, MARJAN DRNOVŠEK, IRENA GANTAR GODINA, DAŠA HRIBAR, VIKTORIJA KANTE, MARINA LUKŠIČ-HACIN, IRENA MILANIČ, MIRJAM MILHARČIČ-HLADNIK, JERNEJ MLEKUŽ, LEOPOLDINA PLUT PREGELJ, BARBARA VERLIČ CHRISTENSEN, ZVONE ŽIGON	
Diskusijski prispevki	146
 <i>Viri in gradivo / Documentation</i>	
TINE KURENT	
Zastave Društev »Lunder Adamič« SSPZ v ZDA	209
TINE KURENT	
Sonetni venec in slavilna pesem v spomin na Louisa Adamiča	211
TINE KURENT	
Titovo pismo in pismo slovenskih partizanov z Visa Louisu Adamiču	221

Poročila in razmišljanja / Reports and Reflections

JANJA ŽITNIK

Dvajset let Inštituta za slovensko izseljenstvo 227

VENČESLAV ŠPRAGER

Priseljski pisatelji v Nemčiji: Ustvarjalna motivacija 235

Knjižne ocene / Book Reviews

Slovensko izseljenstvo (zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice),

Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001, 375 str.

(DEAN CEGLAR) 241

Marija Jurić Pahor, Narod, identiteta, spol, Trst: ZTT EST, 2000, 411 str.

(MARINA LUKŠIČ-HACIN) 244

Paul Boyle, Keith Halfcree in Vaughan Robinson, Exploring Contemporary Migration,

Harlow: Longman, 1988, 282 str.

(JERNEJ MLEKUŽ) 249

Bad adn (ur. Irene Mislej), Tolminski muzej & Pilonova galerija v Ajdovščini,

2002, 75 str.

(MARJAN DRNOVŠEK) 252

Izylečki / Abstracts 257

ESSAYS AND ARTICLES

RAZPRAVE IN ČLANKI

RAZPRAVE IN ČLANKI
ESSAYS AND ARTICLES

JOSIP VUGA, SLOVENSKI ZNANSTVENIK V ČESKIH BUDĚJOVICAH¹

Irena Gantar Godina

COBISS 1.01

Vse od konca 18. stoletja in še bolj od srede 19. stoletja je imela Češka med Slovenci velik ugled, največji med slovanskimi in neslovanskimi deželami znotraj Avstrije. Češki znanstveniki, kulturniki, umetniki pa tudi politiki so imeli na Slovence velik, če že ne največji vpliv. Naj samo omenim literate in jezikoslovce kot so bili Jan Kollár², Josef Dobrovski, Karl Jungmann, Pavel J. Šafarik, František L. Čelakovski, med politiki František Palacký³, Ladislav Rieger⁴, kasneje pa T.G.Masaryk⁵, Karel Kramář⁶ in Vaclav Klofač.⁷

Slovenski izobraženci, kulturniki in politiki so svoje simpatije dokazovali tudi s sodelovanjem na vseh pomembnejših vseslovanskih prireditvah: n.pr. že leta 1848 na

¹ Pričujoči zapis o Josipu Vuga ni popoln in ga bo potrebno dopolniti, saj predvidevam, da je ostalo še precej gradiva v Pragi ali v Českih Budějovicah.

² Med novejšimi zapisi o Kollárju gl. Milan Dolgan, *Ob 200-letnici Jana Kollárja - Čehoslovana, Slovana, Človeka*, Glasnik Slovenske Maticе, Ljubljana 1993, str. 40-55.

³ Fran Šuklje, *Franc Palacký*, Letopis Maticе Slovenske, Ljubljana 1877; Irena Gantar Godina, *František Palacký and the Slovenes*, František Palacký 1798-1998, dějiny a dnešek, Sbornik z jubilejní konference, Historický Ústav AV ČR, Praha 1999, str. 413-417.

⁴ Ivan Žmavc, *Dr. František Ladislav Rieger*, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, Slovenska Matica, Ljubljana 1903, str. 155-181; Irena Gantar Godina, *Ivan Žmavc: slovenski znanstvenik v Pragi*, Zbornik Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu, Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana 2001, str. 77-78.

⁵ J. Orožen, *Masarykova čítanka*, Ljubljana 1930; Čapek, *Pogovori z Masarykom*, Ljubljana 1937; Irena Gantar Godina, *Masaryk in masarykovstvo na Slovenskem*, Slovenska Matica 1987; ista, *T.G.Masaryk and the Slovenes*, T.G.Masaryk, Thinker and Politician, ed. Stanley B. Winters, McMillan, London 1989, ista, *Critical Views of Masaryk's 'The Czech Question' in Slovene Political Writing*, Sbornik Sto let Masarykovy České Otazky, Ústav T.G. Masaryka, Praha 1997, str. 225-230.

⁶ Po letu 1918 se je med Slovenci navdušenje za Kramářevo politiko avstrijskega približevanja Rusiji zelo ohladilo, zato je tudi ob njegovi smrti maja 1937 izšel le kratek članek v Jutru. Sicer pa več o njegovi ideji novoslovanstva Vasilij Melik, *Ivan Hribar in njegovi sponini*, v Ivan Hribar, *Moji spomini II*, Slovenska Matica, Ljubljana 1983, str. 641-643; Irena Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, *ZI FF, Ljubljana 1994*.

⁷ Vaclav Jaroslav Klofač (1868-1942), leta 1898 ustanovil in od tedaj vodil češko Narodno-socialno stranko, publicist, novinar. Velik zagovornik skupnega nastopa slovanskega delavstva in slovanskih časnikařev. Urednik strankinega glasila *České Slovo*.

vslovanskem kongresu v Pragi⁸, medtem ko se je kongresa Slovanskih Lip⁹ koncem leta 1848 udeležil le urednik Slovenije Matej Cigale.¹⁰

Med Slovenci so močno odmevali tudi dogodki oz. prireditve, ki so se jih udeležili tudi slovenski predstavniki; na primer slovesnost ob položitvi temeljnega kamna za Narodni divadlo leta 1868 ali otvoritev češkega gledališča leta 1883¹¹, na kateri je kot predstavnik Ljubljane sodeloval Ivan Hribar. Še bolj odmevno je bilo potovanje (gledališki vlak) leta 1885 na predstavo Narodnega divadla v organizaciji revije Slovan¹² in njenega urednika Antona Trstenjaka, ter leta 1895 potovanje na narodopisno razstavo.

Stiki pa niso bili omejeni le na tovrstne velike dogodke. Ob koncu stoletja so mnogi slovenski izobraženci, predvsem mladi, sledili politiku in profesorju T.G. Masaryku, ki so v njegovih idejah videli našli veliko novega in za spreminjanje domačih razmer veliko koristnega. Na drugi strani je starejše, že uveljavljene politike in kulturnike navduševal tudi mladočeh Karel Kramár in njegova ideja neoslavizma, ki so jo razumeli predvsem kot kulturno povezovanje vseh Slovanov in približevanje Avstrije Rusiji. Po letu 1907, ko si je češka Narodno-socialna stranka zagotovila mesto v državnem zboru, so nekateri slovenski, večinoma liberalni politiki v programu te stranke našlo odgovore na probleme, ki so bili - tako kot na Češkem - sestavni del notranjih političnih in socialnih razmer tudi na Slovenskem. Po zgledu Vaclava Klofača in njegovih nacionalnih socialistov so tudi Slovenci s Franom Radeščkom¹³ in Slavojem Škerljem¹⁴ na čelu ustanovili *Narodno-socialno stranko*, in leta 1911 začeli izdajati strankin list *Narodni socialist*¹⁵, ki so ga

⁸ Eno najnovejših analiz vslovanskega kongresa najdemo v monografiji, ki jo je leta 1998 napisal češki zgodovinar Zdenek Šolle »*Stoleti česke politiky. O Palackeho k Masarykovi*«, pogl. Revolučni rok 1848, str. 20-50; Mlada Fronta, Praha 1998.

⁹ Organizacijo oz. društvo Slovanska Lipa so v dobi priprav na vslovanski kongres leta 1848 v Pragi ustanovili češki »radikalni demokrati«, med katerimi sta po aktivnosti in radikalnosti izstopala Josef Vaclav Frič in Karel Sabina. Na prelomu 1848/49 je imela Slovanska Lipa v slovanskih deželah monarhije že 32 podružnic, tudi na Slovenskem.

¹⁰ Matej Cigale (1819-1899), je v letih od 1848-1850 izdajal prvi slovenski politični list Slovenija, se je kongresa Slovanskih Lip udeležil, toda o tem v listu Slovenija ni poročal. SBL Cigaleta kot sodelavca in simpatizerja čeških radikalcev ne omenja. (o tem kritično tudi Fran Zwitter, *Slovenski politični prerod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike*, ZČ, XVIII, 1964, str. 134).

¹¹ *Češko narodno gledališče v Pragi*, Slovan, št. 3, 1884

¹² Slovan. Političen in leposloven list, izhajal od 1884-1887, katerega lastnika sta bila Ivan Hribar in Ivan Tavčar, urednik Anton Trstenjak.

¹³ Fran Radešček (1886-1968), časnikar, eden ključnih organizatorjev slovenskega narodno-socialnega gibanja. Njegove ideje so popolna kopija Klofačevih. (SBL, 3. knjiga, Ljubljana 1960-1971, str. 3-4, Lukman, Uršič).

¹⁴ Slavoj Škerlj, datum rojstva ni znan, umrl 1916 v Trstu. Dejaven organizator delavstva na Tržaškem. Zaradi težav z idajanjem časopisa je tiskanje 6. številke prenesel iz Ljubljane v Trst. (Življenjepis hrani Inštitut za biografiko in bibliografiko ZRC SAZU).

¹⁵ *Narodni socialist*. »Enakost naroda, enakost v narodu« (Vaclav Klofač), izhajal v Ljubljani od 1. januarja do 10. junija 1911. Odgovorni urednik Fran Radešček, od 4. številke, ko je Radešček odšel v Prago, urednik Slavoj Škerlj. Izdajatelj in lastnik je bil Kamil Černý.

Leta 1919 je *Narodni socialist* je izšel še enkrat; izdajatelj in odgovorni urednik je bil Ivan Tavčar. Izhajal je od 1. maja do 11. oktobra 1911. V Uvodniku je urednik zapisal, da so s tem listom dobile

podnaslovili s Klofačevim geslom »Enakost naroda, enakost v narodu«. Delovanje slovenskih nacionalnih socialistov lahko razumemo tudi kot – sicer dokaj zapoznel – odgovor že uveljavljenemu Krekovemu krščansko-socialnemu gibanju in »internationalni« oz. protinarodni socialni demokraciji.

Čehi so si med Slovenci pridobili še večji ugled leta 1882, ko so si priborili svojo, češko univerzo kot sestavni del Karlove univerze v Pragi. Takrat so začeli na novo slovansko univerzo odhajati tudi Slovani iz drugih slovanskih dežel, med temi je bilo tudi veliko, če ne največ – poleg Hrvatov po 1895 – prav Slovencev. »Slovanska« univerza je postala za mnoge Slovence pojem »pripadnosti« in »zvestobe« slovanstvu in predvsem odpora proti nemštvu. Na Slovenskem so se takrat začele polemike liberalnega in katoliškega tabora o primernosti in neprimernosti odhajanja slovenskih dijakov v svobodnjaško Prago.¹⁶

Češka dežela je bila torej vse do razpada monarhije pomemben element povezovanja in sodelovanja avstrijskih Slovanov, med drugim tudi zato, ker so češke notranje razmere že zgodaj dovoljevale in tudi spodbujale mnoge slovanske, tako tudi slovenske izobražence, da so po končanem študiju ostali na Češkem, se tam zaposlili in se uveljavili v svoji stroki. Mnogi so postali priznani znanstveniki, umetniki, kulturniki, publicisti in strokovnjaki na različnih področjih. Tudi Čehom, ne le Slovincem, so znana imena umetnikov in znanstvenikov kot so Fran Gerbic¹⁷, Franjo Tomšič¹⁸, Oton Berkopec¹⁹, Ivan Žmavc²⁰, Matija Murko²¹ in mnogi drugi.

---

svoje glasilo »zveze in društva narodno mislečega delavstva vseh strok in panog... Ime lista izraža načela, ki jih bo list zastopal...«.(št. 1, četrtek, 1. maja 1911).

¹⁶ Najbolj je odmevala polemika med dvema dijaškima glasilom, liberalno *Omladino* in katoliško *Zoro*. Kako velik pomen so narodni radikali pripisovali katoliškemu naprotovanju obiskovanja češke univerze dokazuje tudi VI. točka v resoluciji s 3. shoda leta 1909, ko so posebej obsodili »način agitacije slovenskega klerikalnega časopisja proti pohajanju čeških visokih šol od strani Slovencev, ker more takšna agitacija le škodovati češko-slovenskemu zблиževanju ter sploh slovanski vzajemnosti...«.(*Omladina* 1909-1910, str.97)

¹⁷ Fran Gerbic, tudi Gerbič(1840-1917), glasbenik in skadatelj, je študiral solopetje na praškem konservatoriju, po končanem študiju tam tudi pel, prav tako v drugih operah monarhije in zunaj nje vse do 1882. Kot učitelj solopetja je deloval v Lvovu do 1886, ko se je vrnil v domovino. Tudi njegova hči Jarmila Lily Gerbic, tudi Gerbič (1877-1964) je študirala solopetje v Pragi, študij končala 1902 in po uspešni karieri operne pevke začela 1907 učiti solopetje in zborovsko petje v Pragi. V Pragi je ostala vse do 1909, ko se je na očetovo željo preselila v Ljubljano.

¹⁸ Franjo Tomšič (1848-1908 v Pragi), železniški gradbenik; ni bil le odličen strokovnjak za gradnjo železnic na Češkem, kjer je za zasluge leta 1908 dobil tudi priznanje, t. j., imenovan je bil za gradbenega svetnika deželne vlade, marveč je bil vse življenje velik rodoljub. Skupaj s Hribarjem sta leta 1878 začela z akcijo zbiranja prispevkov za gradnjo Narodnega doma. Po prihodu na Češko oz. v Prago je vneto sodeloval tudi pri spodbujanju in slovanske in slovensko-češke vzajemnosti. Kot vpliven Pražan je leta 1901 ustanovil Podporno društvo za slovenske visokošolce, bil tudi njegov predsednik, leta 1907 pa so ga proglasili za častnega člana.

¹⁹ Oton Berkopec (1906-1998 v Pragi), jezikoslovec, literarni zgodovinar, publicist in prevajalec, znanstveni sodelavec češkoslovaške akademije znanosti in umetnosti. Gl. Jaroslav Panek, *Dr. Oton Berkopec*, Novo Mesto 1976.

²⁰ Ivan Žmavc (1871-1956 v Pragi), filozof, sociolog, bibliotekar v Javni in univerzitetni knjižnici v Pragi.

Med manj znanimi ali celo prezrtimi je zagotovo Josip Vuga²², ki za razvoj slovensko-čeških odnosov ni prav nič manj pomemben kot njegovi vrstniki. Tudi on je opravil veliko delo za seznanjanje Čehov s svojo domovino in razmerami v njej. Morda je tako tudi zato, ker je skoraj vse življenje preživel in deloval v bolj ali manj obrobnih Čeških Budějovicah in ne v Pragi.

Josip Vuga, rojen 23. 2. 1887 v Košakah pri Mariboru, se je po končani osnovni šoli leta 1901 vpisal na klasično gimnazijo v Mariboru. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev je moral šolanje prekiniti in se zaposliti, zato je kot eksternist maturiral šele 1912. V gimnaziji je imel nanj nedvomno velik vpliv Ljudevit Pivko, slavofil, ki je po letu 1906 poučeval na mariborski gimnaziji, tako da se je Vuga že v gimnazijskih letih seznanil s češkim jezikom in češko kulturno zgodovino. Pivko ga je seznanil tudi z idejami o slovanski vzajemnosti, z idejami južnoslovanskega povezovanja in z idejo slovensko-češkega prijateljstva in sodelovanja. Obenem pa je imelo nanj zagotovo velik vpliv tudi delovanje takrat že zelo uveljavljene nadstrankarske struje Narodno-radikalnega dijaštva, ki ji je sledila večina slovenskih srednješolcev, študentov, podpirala pa predvsem liberalna stranka in mnogi kulturniki. O tem sicer ni neposrednih podatkov, posredno pa o tem govori ne le njegovo sodelovanje s slovenskimi študenti v okviru akademskega društva Adrija v Pragi v času študija, ki je združevalo večinoma liberalno dijaštvo oz. študente, kjer je postal celo član odbora, marveč tudi vsebina njegovih takratnih člankov. Tako kot Pivko so se tudi narodni radikali zavzemali za rešitev jugoslovanskega vprašanja, za slovansko vzajemnost, in predvsem propagirali študij na češki univerzi. Zato ne preseneča, da se je tudi Vuga odločil za študij v Pragi. V študijskem letu 1912/13 se je vpisal na filozofsko fakulteto, kjer je obiskoval predavanja iz slovanskega jezikoslovja in francoščine. Tako kot mnogim je tudi njemu vojna oz. vpoklic k vojakom preprečila nadaljevanje oz. dokončanje študija; izpite je moral v letih 1916 in 1917 opravljati v Gradcu, študij pa je lahko končal šele po vojni, leta 1920, na novoustanovljeni slovenski univerzi v Ljubljani.

Kot že omenjeno, se je Vuga v času študija v Pragi kot simpatizer narodnih radikalov gibal v liberalnem krogu slovenskih študentov; vsebina njegovih dopisov v češke liste je povsem v skladu s prepričanji narodnih radikalov. Lep primer je dopis, ki kaže njegov odnos do katoliške dejavnosti na Slovenskem. Narodni radikali so na III. shodu leta 1909 med drugim sprejeli tudi resolucijo o »boju« oz. »intezivnem protiklerikalnem delu« proti »organizaciji slovenskega klerikalnega dijaštva...«, ki »...služi edino-le interesom Rima ter zavira s tem prost razvoj slovenskega naroda.«²³ V tem duhu je tudi Vuga nastopal proti politiki slovenskih katolikov, čeprav svojega nasprotovanja ni utemeljeval teoretično, marveč je proti klerikalizmu nastopal s konkretnimi primeri. Med drugim je imel posebej slabo mnenje o delovanju katoliških izobraževalnih društev in njihovih knjižnic, saj da v njih »gospodje kaplani in farji v njih izvajajo temeljito

²¹ Matija Murko (1861-1952 v Pragi), literarni in kulturni zgodovinar, etnolog. Od 1932-1941 predsednik praškega Slovanskega inštituta. Mdr. častni doktor praške (1908) univerze.

²² (23.2.1887 v Košakah pri Mariboru, umrl 13. julija 1952 v Všenorih (Všenory pri Pragi)).

²³ *Omladina, Glasilo Narodno-radikalnega dijaštva*, 1909-1910, str. 96

'čiščenje'. Izločajo vse, kar samo trohico spominja na 'liberalizem'...«. ²⁴ Dela slovenskih književnikov, »trenutno najlepši sadovi slovenske literature«, kot so Jurčič, Kersnik, Stritar, Tavčar in drugi, pa ne smejo med ljudi. Jezno je ugotavljal, da »jim ponujajo samo knjige, kot so Sveta Genovefa, Življenje svetnikov, morda celo Ben Hur, ipd., skratka čtivo z verskimi tendencami, mnogokrat polno čudežev in nesmiselnosti. In to poneumljanje imenujejo 'izobraževanje na verskih temeljih' ali 'verski razvoj'«. ²⁵ Podobne kritike delovanja katoliške strani najdemo v mnogih Vugovih poročilih.

V času študija je imel v okviru slovenskih akademskih ²⁶ oz. podpornih društev ²⁷ za slovenske študente tudi več predavanj. S prispevki pa je sodeloval tudi v češkem študentskem tisku, n.pr. v *Časopisu pokrokového studentstva* in v *Studentska revue*, kjer je češke študente seznanjal s slovenskimi razmerami, s slovensko literaturo in kulturnimi dogodki. Dopisoval je tudi v mladočeški list *Čas*, ki ga je urejal Jan Herben ²⁸, zlasti s prispevki o političnih in idejnih gibanjih na Slovenskem, zanimala pa ga je tudi književnost. ²⁹

Kot študent v slovenskih listih ni veliko sodeloval; deloma je prevajal prispevke oz. predavanja čeških izobražencev, za katere je menil, da bi lahko bile koristne tudi za Slovence. Med drugimi je prevedel tudi prispevek prof. Františka Čada o vzgoji doraščajoče mladine na Češkem, katerega vsebina je bila praktično identična s tovrstnimi prispevki v *Omladini* in kasneje v *Napredni Misli*. Poudarek je bil predvsem na ugotovitvi, da »ne smemo imeti mladine za svoje strankarske ali idejne namene...«, ³⁰ kar bi se moglo navezovati tudi na podobne razprave na Slovenskem, zlasti po letu 1909, ko so vodilni člani Narodno-radikalnega dijaštva prestopili v Narodno-napredno stranko. ³¹

Največ prispevkov je v letih od 1913 do 1948 objavil v listu *Slovanský Přehled* ³², kjer je imel od začetka izhajanja do 1912 stalno rubriko o Slovencih masarykovec Anton Dermota, po letu 1913 pa je njegovo mesto prevzel Josip Vuga. ³³ Vugovi prispevki so bili podobno kritični do takratnih slovenskih razmer kakor Dermotovi.

Jugoslovansko vprašanje, ki je bilo po letu 1908 zelo aktualno tudi med slovenskimi študenti in dijaki, in narodni radikali so problem obravnavali že naslednje leto na III. shodu v Ljubljani. Poudarjali so predvsem potrebo po sodelovanju z vsemi Slovani, ne le z avstrijskimi, kar je bil deloma vpliv Kramárevega novoslavizma, deloma avstrijske aneksije BiH, še bolj pa ob in po balkanskih vojnah 1912 in 1913. Tudi Vuga se je, kot

²⁴ Jos. Vuga, *Ze Slovinska. Slovanský Přehled*, roč XVI, V Praze 1914, str.261

²⁵ Ibid

²⁶ Ilirija od 1902-1912, Adrija (1906-1912), Klub slovenskih tehnikov (1905-1910)

²⁷ gl. op 18)

²⁸ Jan Herben (1857-1936), češki novinar in pisatelj, ki je od 1886 do 1915 izdajal list *Čas*. Štirinajstnevnik je urejala skupina mlajših novinarjev, ki so občudovali Masaryka in zastopali njegove politično usmeritev.

²⁹ J.Vuga, *Avgust Strindberg*, INK (Ilustrovani narodni koledar), Maribor 1913, str. 73-76

³⁰ Fr. Čada, *O vzgoji doraščajoče mladine*, *Napredna Misel*, let. I, 1912. zv. 6, str. 263-277.

³¹ Irena Gantar Godina, *Narodno-radikalno dijaštvo*, ZČ, 1982, št. 3, str.

³² *Slovanský Přehled*, izhaja od 1898 dalje, prvi urednik je bil Adolf Černý, ki je list urejal do 1914.

³³ *Ze Slovinska*

mnogi slovenski politiki, publicisti in kulturniki vključil v razprave o jugoslovanskem vprašanju in preureditvi monarhije. V času študija je o možnostih skupnega nastopa avstrijskih južnih Slovanov pisal predvsem v *Slovanský Přehled*, in v tem duhu komentiral tudi polemiko med revijo *Veda*³⁴ in revijo *Napredna Misel*, oz. poročal o sporu med Rostoharjem in Vošnjakom, o anketi v reviji *Veda* ter polemiziral z idejami in delovanjem Preporodovcev. Ob spremljanju ostre polemike o neoilirizmu med časopisoma *Veda* in *Napredna Misel*, katerih urednika sta bila Bogumil Vošnjak oz. Mihajlo Rostohar³⁵, je Vuga obžaloval predvsem to, da so konflikti presegle časopisne okvire na domačih tleh, da so prerasli v osebne diskvalifikacije in so njih poročali tudi v češkem tisku. Polemika naj bi, je menil Vuga, prisilila izdajatelje Vede, da so sprožili idejo o organizaciji ankete, da bi morda skozi odgovore uglednih znanstvenikov in kulturnikov morda le našli nek trden argument ali, kot se je izrazil Vuga, »pravi *raison d'être*« novoilirskega gibanja. Ankete v *Vedi* ni komentiral le kot vprašanje stapljanja slovenskega jezika s hrvaškim oz. kot možnost oživitve ilirske ideje, marveč tudi s stališča takrat že uveljavljene jugoslovanske ideje.³⁶ Zapisal je, da je jugoslovanska misel oz. misel o povezovanju Slovencev z drugimi južnimi Slovani med Slovenci živa že od časa ki so prerasli v osebne diskvalifikacije Trubarja, da se je nadaljevala preko »kranjskega zgodovinopisca Valvasorja«³⁷, pesnika Valentina Vodnika, pa vse do neuspelega poskusa ilirskega gibanja Stanka Vraza. Južnoslovansko idejo sta v 70. letih 19. stoletja oživila dr. Razlog in dr. Ferdo Kočever, in nazadnje, z idejo neoilirizma, dr. Fran Ilešič. Med Slovenci, piše Vuga, je ta misel že pred prvo balkansko vojno »tlela pod pepelom realne nujnosti, predvsem iz vzgojnih in obrambnih razlogov, saj je zahtevala negovanje in skrb za domačo govorico...«, potem pa so vojaške zmage »kot silen vihar ponovno zanetile mogočen plamen...«. Ideji torej niso škodile že znane slabosti, npr. malodušnost, kakor so trdili njeni nasprotniki, marveč se je zgodilo ravno nasprotno, zavest o nujnosti skupnega nastopa se je še okrepila.³⁸ Zato je češkim bralcem predstavil celoten seznam anketnih vprašanj, prikazal različna mnenja mnogih sodelujočih v anketi, in posebej navedel razumevanje slovenstva in jugoslovanstva Mihajla Rostoharja³⁹ in Ivana Cankarja⁴⁰. V zaključku je zapisal tudi svoje, dokaj dvomno razumevanje jezikovnega

³⁴ Znanstvena revija *Veda*, ki je izhajala od 1911-1915, je leta 1913 objavila anketo o jezikovnem približevanju južnih Slovanov. V anketi je sodelovalo 32 Slovencev, Hrvatov in Srbov.

³⁵ V nasprotju z večino slovenskih privrzcencev južnoslovanskega zbliževanja in povezovanja, je Rostohar nasprotoval kulturni zedinitvi južnih Slovanov, zavzemal pa se je za politično enotnost, ker bi s tem lažje ohranili svojo narodno individualnost.

³⁶ Jos. Vuga, *Tak zv. novoilirske hnuti u Slovincu*, *Slovanský Přehled*, Ročník XVI, Leden-brezen, V Praze 1914, str. 234-242.

³⁷ Pri tem se je gotovo naslanjal na članek, ki ga je v *Letopisu Matice Slovenske* leta 1877 objavil Peter pl. Radics: *Valvazor z ozirom na Slovanstvo*, str. 251-323.

³⁸ Nav. d., str. 234

³⁹ M. Rostohar, *Z resnico na dan*, *Napredna Misel*, 1913;

⁴⁰ Vuga je imel v mislih javno Cankarjevo predavanje *Slovenci in Jugoslovani*, ki ga je organizirala social-demokratska »Splošna delavska zveza Vzajemnost« 12. aprila leta 1913 v Ljubljani. V celoti objavljeno v: *Zarja*, 1913, str. 557-559; *Demokracija*, 1918; *Očiščenje in pomlajenje*, *Naprej* 1918, str. 96-97; *Izbrana dela*, Vol. X, DZS, Ljubljana 1959.

zbliževanja z južnimi Slovani. Namreč, poudaril je, da bi morala biti sama jugoslovanska (srbohrvaška) kultura bolj aktivna, torej toliko, »da bi dosegla tisto raven/stopnjo, ki ji glede na pomen/pomembnost pripada; takrat bodo morali tudi tisti jugoslovanski znanstveniki, ki zdaj pišejo svoja dela največ v nemškem jeziku in tako bogatijo tujo kulturo, dati prednost srbohrvaškemu jeziku.«⁴¹

Več razumevanja je imel za hrvaško študentsko mladino, ki je v Zagrebu izdajala časopis *Nova Nada*⁴², čeprav bi iz njegovega pisanja lahko sklepali, da je imel v mislih glasilo *Novo Doba*, ki so jo v Pragi izdajali hrvaški, srbski in slovenski študenti.⁴³ Toda tako zagrebški kot praški krog študentske mladine se je zavzemal za združitev avstrijskih Slovanov v posebno enoto, zato je Vuga v njihovem delovanju videl »naravno« nadaljevanje navdušenja in razmišljanj o jugoslovanskem vprašanju.

Manj dobrega in smiselnega je videl v preporodovskem gibanju, ki je »imel na svoji zastavi zapisano geslo ne le za politično zedinitev, marveč tudi asimilacijo Slovencev s Srbohrvati...«. Podobno kot mnogi Slovenci je menil, da so bile »predstave te mladine o tem, kako naj se uresničujejo njihova hotenja, nezrele in gotovo zelo zmedene.«⁴⁴ Njegova zadržanost do Preporodovcev je bila zelo podobna, čeprav manj naklonjena kot je bila naklonjenost socialdemokrata Henrika Tuma.⁴⁵ Vuga pa tudi Preporodovcem ni nasprotoval tako ostro kot na primer prvi slovenski docent na praški univerzi, Mihajlo Rostohar.⁴⁶

Glede na to, da je bilo vprašanje jugoslovanstva oz. združevanja južnoslovanskih narodov eno po končanih balkanskih vojnah oz. tik pred izbruhom velike vojne v ospredju tudi med Slovenci, si je Vuga zadal nalogo predstaviti zgodovino južnoslovanskih narodov v poljudnejši obliki. V daljšem geografsko-zgodovinskem orisu »Balkan in Jugoslovani«⁴⁷ je podal kratko zgodovino južnoslovanskih narodov, med katere je prištel, poleg Slovencev, Hrvatov in Srbov tudi Bolgare in Makedonce. Tako kot tedaj mnogi zgodovinarji in etnologi si je tudi Vuga zlasti o slednjih zastavljaval veliko vprašanj, med drugimi predvsem to, kam naj bi »Macedonce« sploh prištevali. Sam je bil skeptičen do trditev nekaterih znanstvenikov, ki so Makedonce proglašali za poseben narod; sam jih je opredelil kot »p r e h o d n i č l e n od srbskega k bolgarskemu«, zlasti »glede na jezik in druge narodopisne znake...(saj) macedonski jezik ni niti čisto srbski niti čisto bolgarski, temveč stoji nekako v sredi med obema...«. Priznavanju pa je

⁴¹ Jos. Vuga, T. zv. novoillyrske hnuti u Slovincu, *Slovansky Prehled* 1914, str. 242.

⁴² O Novonadaših je obširno analizo objavila (ne le) praška študentka Zofka Kvedrova: »Novo-Nadaši«, *Veda* 1913, let. III, št. 3, str. 279-285.

⁴³ Slovenski in hrvaški študentje so v Pragi izdajali glasilo *Novo Doba*, list sjedinjene hrvatske, srpske in slovenačke omladine za politička, socijalna I književna pitanja, ki je bil nadaljevanje glasila hrvaških študentov v Pragi »Hrvatska Misao«, ki izhajala od 1896 do 1898.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ V članku *Preporod v Naših zapiskih* leta 1913 je Tuma s simpatijami pozdravil »prvo revolucionarno gibanje slovenske mladine«, in obenem odklanjal njen »nezdravi radikalni nacionalizem«.

⁴⁶ Rostohar je v gibanju Preporodovcev videl »prežalosten simptom dekadence med slovensko mladino...Vzroke nam je iskati deloma v naših podivjanih političnih razmerah...deloma pa v jugoslovanski agitaciji, ki zasleduje imperialistične tendence...«.(*Napredna Misel*, let. I, 1912, zv. 4, str. 198-190).

⁴⁷ Jos. Vuga, *Balkan in Jugoslovani, Mariborski slovenski koledar*, 1914, Let. II, str. 33-40.

nasprotoval tudi zato, ker ne kažejo »nikakih tako odločujočih posebnosti, ki bi upravičevale mnenje, da tvorijo samostojen narod. Macedonija (Makedonija) je sploh le zemljepisni pojem, ki nima niti točno določenih mej.«⁴⁸ Med odločujoče pomisleke je prištel tudi dejstvo, da je tudi samemu »Macedoslovanu« bolj ali manj vseeno »...ali pripada k Srbiji ali Bolgariji, želi si samo, da bi nastale že enkrat urejene razmere...«.⁴⁹

Razpravi o Makedoncih je dodal tudi oris položaja Srbov in Hrvatov znotraj monarhije, pa oris socialnih in nacionalnih razmer v kraljevini Srbiji in v Bolgariji, problem Albancev ter nakazal kulturne, gospodarske in jezikovne razlike med južnoslovanskimi narodi. Posebej je omenil problem nepismenosti, ki da ni samo problem izvenavstrijskih narodov, marveč tudi problem Avstrije oz. Dalmacije, kjer naj bi bilo še vedno okrog 70% nepismenega prebivalstva.

Celoten članek si je torej Vuga zamislil predvsem kot seznanitev Slovencev s slovanskimi narodi na Balkanu, ki naj bi ponovno enotni, predvsem Srbi in Bolgari, prispevali k odločilnemu vplivu Slovanov na Balkanu.

Manjšinsko vprašanje oz. problem razmer Slovencev na Koroškem, v Trstu in Goriškem je bilo eno osrednjih vprašanj obeh takratnih političnih taborov. Tudi liberalno dijaštvo in študenti so obravnavali o manjšinsko vprašanje zelo resno in narodno-obrambno delo tudi izvajali. Narodno-radikalno dijaštvo je o manjšinskem vprašanju⁵⁰ oz. o tamkajšnjih razmerah sprejelo tudi nekaj resolucij; izvajali so tudi ankete in popise na Koroškem⁵¹, razpravljali o razmerah v Trstu in na Goriškem. Tako je tudi Vuga, čeprav manj kot po letu 1918, že pred razpadom monarhije Čeha seznanjal z razmerami na Koroškem, Goriškem in v Trstu, poročal pa je tudi o Slovencih, ki so živeli na »nemškem otoku« - na Kočevskem.

Po vojni, ko je velik del slovenskega ozemlja pripadel Italiji, se je v celoti posvetil obravnavam slovenske manjšine v Italiji in na Koroškem. Z razmerami med slovensko manjšino v Italiji in na Koroškem je Čeha seznanjal tudi v drugih čeških listih, npr. *Národní listy* in *Jihočeske listýy*, v 30. letih v reviji *Československa-jyhoslovenska liga*. Seveda je poleg manjšinskih vprašanj vključeval tudi razprave o kulturnih, političnih in gospodarskih vprašanjih in predvsem o idejnih gibanjih na Slovenskem.

Ni znano, kaj ga je vodilo v Trst, znano je le, da je od aprila 1917 do julija 1918 že učil na slovenski trgovski šoli v Trstu. Svojega zanimanja za Češko in češki jezik ni opustil, še več, svoje znanje češčine je v Trstu še izpopolnil. Tako je lahko svoje znanje leta 1918 prelinil v učbenik češkega jezika, ki je, kot je opozoril v Predgovoru, temeljil predvsem na poudarkih različnosti obeh jezikov: »Ta slovnica je torej – d i f e r e n c i a l n a, tj. ozira se predvsem na r a z l i k e češkega in slovenskega jezika«. ⁵² Prepričan je

⁴⁸ Nav. d., str. 84

⁴⁹ Jos. Vuga, *Balkan in Jugoslovani*, Mariborski slovenski koledar za leto 1914, letnik II, str. 33-34

⁵⁰ Tudi o tem vprašanju so Narodni radikali sprejeli resolucijo na III. shodu leta 1909: »I. vidi v narodno-obrambno delu bistveni predpogoj za kulturno in gospodarsko osamosvojitvev slovenskega naroda...« (str. 96).

⁵¹ O tem je, med drugimi, razpravljal tudi Janko Mačkovšek v Omladini.

⁵² Jožef Vuga, *Predgovor, Kratka slovnica češkega jezika za Slovence/Stručna mluvnice jazyka českého pro Slovince*, Trst/Pribram 1918.

bil, da knjižica zadostuje vsakomur, ki bi si želel naučiti češko vsaj pasivno. Vuga je imel namen slovnici dodati tudi kratko čitanko, toda »zaradi pomanjkanja papirja« se je moral omejiti le na »najpotrebnejše slovniške vaje in razgovore.«⁵³ Pri pisanju slovnice mu je pomagala njegova bodoča žena, Čehinja, Hedvika Holy.

Jeseni leta 1918 sta Vuga in njegova žena, tako kot mnogi Slovenci, Trst zapustila in se preselila v na Češko, v Češke Budějovice. Kot dober poznavalec Češke in češkega jezika je kmalu dobil možnost zaposlitve na tamkajšnji trgovski akademiji. Zaposlil se je kot predavatelj italijanščine, francoščine in nemščine, kmalu pa je začel poučevati tudi slovenski in hrvaški oz. srbski jezik, ki ga je dosledno imenoval »srbohrvaščina«.

V Čeških Budějovicah Vuga ni bil dejaven le kot profesor oz. predavatelj, marveč se je lahko posvetil tudi drugim pomembnim vprašanjem. Njegova želja, zedinitev južnih Slovanov, se je z novonastalo državo izpolnila, saj je lahko po letu 1918 svoje »jugoslovanstvo« še aktivneje nadaljeval oz. začel deloval tudi kot propagator in simpatizer nove jugoslovanske države.

Z nastankom novih držav, Češkoslovaške in Jugoslavije, se je Vuga povsem posvetil aktivnejšemu utrjevanju zdaj češkoslovaško-jugoslovanske vzajemnosti, hkrati s tem pa tudi za tesnejše sodelovanje Slovencev in Čehov. V Čeških Budějovicah je kmalu začel izdajati list Jihoslovanske kolo, ki so ga tiskali v »srbskohrvaškem« jeziku in ga širili po vsej Jugoslaviji. Kot glavni urednik je vseskozi poudarjal in spodbujal nujnost čim tesnejšega povezovanja Slovencev in drugih narodov Jugoslavije s Čehi, zgodovinsko upravičenost takega sodelovanja pa je dokazoval tudi s prispevki, ki so govorili o tovrstnih stikih že v davni preteklosti.⁵⁴

Vuga je bil tudi zelo dejaven v društvu Československa-jugoslovanska liga⁵⁵, ustanovljena leta 1921 v Pragi, ki se je razvila iz Jugoslovanske komisije in Češkega odbora, iz organizacij, ki sta po 1918, po nastanku novih držav, skrbeli za jugoslovansko-češkoslovaško politično, gospodarsko in kulturno sodelovanje. Češkoslovaška-jugoslovanska komisije je kmalu imela podružnice tudi v drugih čeških mestih, v Brnu, Čeških Budějovicah, Beneševu, na Slovaškem v Bratislavi in drugih čeških in slovaških mestih. Med glavnimi organizatorji podružnice v Čeških Budějovicah je bil prav Josip Vuga. Bil je tudi njen večletni predsednik in tajnik, in kot pričajo redki zapisi, je z veliko vnemo organiziral razna predavanja in prireditve, s katerimi je Čehe seznanjal z razmerami v Sloveniji in Jugoslaviji.

Kot že omenjeno, je po letu 1918 v svoje razprave vključil še eno vprašanje, ki je po zarisu novih meja za Slovence postalo še bolj pomembno, tj., problem slovenske manjšine v Italiji in Avstriji. Njegovo permanentno opozarjanje oz. seznanjanje Čehov s problemi slovenske manjšine v Italiji in v Avstriji je temeljilo na zelo dobrem poznavanju razmer, zlasti na Tržaškem. Zavedal se je, da mora češko kulturno javnost temeljito

⁵³ Ibid

⁵⁴ Josip Vuga, Kulturni stiki med severnimi in južnimi Slovani v srednjem veku, *Jadranski koledar* 1936.

⁵⁵ R. W. Seton-Watson, *Documents/Dokumenty 1906-1951*, Vol. I, Ustav T. G. Masaryka - Matica Slovenska, str. 232

seznanjati s to problematiko že zato, ker je bilo znano, da tedanja češka politika za slovenske probleme ni imela posebnega razumevanja. O tem se je lahko prepričal že leta 1918, ko so se določale zahodne in severne meje tedaj novonastale Države SHS. Ravnanje Čehov na mirovni konferenci glede slovenskih meja je bilo pričakovano, zlasti glede na tesno sodelovanje T. G. Masaryka in takrat pomembnega politika Setona-Watsona⁵⁶, ki sta dajala prednost Italijanom in njihovim interesom na vzhodni meji, oz. predvidela, da jim pripadajo Trst, Reka in albanska Valona (Vlore). Slovenska delegacija, ki je leta 1918 obiskala vodilnega pri pogajanjih z zahodnimi zavezniki, T. G. Masaryka, s svojimi utemeljitvami ni uspela, dobila je le napotek, naj se bolj zavzemajo za Dalmacijo. S tem in z naklonjenostjo Hrvatom in Srbom oz. novi državi Jugoslaviji, so Čehi oz. češki politiki, npr. Masaryk⁵⁷ in Kramář, razočarali tudi njune najbolj vnete slovenske privržence, npr. Josipa Ferfoljo, ki so pričakovali razumevanje in podporo Slovincem. Znani so tudi kritični zapisi v slovenskem dnevnem časopisju, kjer so Slovenci razočarano ugotavljali, da so Čehi bolj naklonjeni Italijanom kot svojim »zvestim bratom« Slovincem.⁵⁸

Glede na to, da se je položaj Slovencev po rapalski pogodbi letu 1920, in posebej po nastopu fašizma leta 1922, izjemno poslabšal; veliko se jih je izselilo v Slovenijo, zlasti v njen vzhodni del, zato je Vuga tem vprašanjem ponovno posvetil veliko pozornosti. V svojih člankih, ki so bili namenjeni češkemu bralcem, je opozarjal na poitalijančevanje, na nasilno spreminjanje imen, na odvzeme zemlje, na preganjanje drugače mislečih, ipd. Obenem je apeliral tudi na jugoslovansko politiko, naj zavzame drugačno držo do Italije.

Leta 1937 je Vuga dopolnil 50 let. Ob jubileju je tako na Slovenskem kot na Češkem izšlo nekaj priložnostnih zapisov oz. čestitk. V *Jutru*⁵⁹ so na kratko zapisali, da praznuje »zaslužni delavec na polju češkoslovaške-jugoslovanske vzajemnosti« in poudarili, da profesor Vuga objavlja predvsem članke in zapiske o položaju Slovencev v Italiji in Avstriji.

Temeljiteje je Vugovo dejavnost orisal češki študent prava Jan Beran. Vugo, ki da je dopolnil 50 let, je označil kot »znanega delavca na polju češkoslovaške-jugoslovanske vzajemnosti«; poudaril je njegova prizadevanja za boljše češkoslovaško-jugoslovansko sodelovanje, in posebej pohvalno pisal o Vugovem vsestranskem delu med Čehi v Čeških Budějovicah. Velik pomen je videl v tem, da se Vuga ni omejil le na predavanja oz. na

⁵⁶ Svoje mnenje o takratnem času je Masaryk pojasnil v delu »Svetovna revolucija« (Ljubljana 1937), kjer med drugim ugotavlja: Pogoji londonskega pakta mi niso ugajali...«, toda »Italija je imela svojo iredento in naravno je bilo, da je reklamirala svoje manjšine in da se je sklicevala na zgodovinsko pravo. To zrelišče je spočetka naletelo na nerazumevanje; med Hrvati in Slovenci so me nekateri imeli za prevelikega italofila in srbofila...« (str. 231)

⁵⁷ Tako v Slovincu kot v Slovenskem Narodu so poudarjali, da s tem, ko sodeluje z Italijani, češka politika deluje v nasprotju z mnenjem češkega naroda, katerega simpatije so na strani Slovencev. (Slovenec, 30. marca 1919, Slovenski Narod, 24. februar 1919)

⁵⁸ Petdesetletnica prof. J. Vuge, *Jutro*, šte. 127, 4. 6. 1937.

⁵⁹ Jan Beran, Prof. Josef Vuga, padesatnikom, *Československa-jugoslovanska revue*, Ročnik VII, leden-prosinec 1937.

poučevanje »srbohrvaškega« jezika, marveč je predaval tudi zgodovino, literarno zgodovino, in več jezikov.⁶⁰

Svojo 50-letnico je praznoval v krogu kolegov z akademije, ki so mu pripravili sprejem z zakusko in mu predali posebno priznanje za njegovo dolgoletno delo.

Ob nemški zasedbi Češke sta se Jožef Vuga in njegova žena odločila ostati v Čeških Budějovicah, toda že leta 1943 so ju najprej poslali v Auschwitz in kasneje v Buchenwald, kjer mu je žena umrla. Leta 1945 se je vrnil v Budějovice, se zaradi bolezni kmalu preselil v Prago, od koder pa so ga nove oblasti leta 1948 nasilno preselile v Všenore, v kraj blizu Prage, kjer je leta 1952 umrl.

Eden redkih spominskih zapisov ob njegovi smrti je izšel v *Primorskem Dnevniku*⁶¹. Na kratko so orisali njegovo življenjsko pot, tudi trpljenje med vojno, zamolčali pa so nasilno preselitev iz Prage, ki je morda odločilno vplivala na njegovo zdravje.

Na Slovenskem vsemu zapisanemu navkljub Vugovemu delu niso posvečali kake posebne pozornosti. Morda zato, ker je velik del svojega ustvarjanja posvetil krepitvi jugoslovanske ideje, morda zato, ker je publiciral in izdajal v južnoslovanskih jezikih, morda pa tudi zato, ker je bil tudi za takratne razmere prevelik »jugoslovenar«.

Več pozornosti so mu posvetili Slovenci, ki so živeli in delovali na Češkem, saj so lažje spremljali njegovo delo in zato njegova poročila, analize in kritične zapise videli v drugi luči in jih tudi drugače vrednotili.

Žal Josip Vuga ni imel potomcev, morda so tudi zato pričevanja o njem tako skopa. Toda kljub pičlim podatkom in morda mnogim, toda nedostopnim virom, je mogoče ugotoviti, da je bilo delo Josipa Vuga med Čehi izjemno plodno in pomembno za oba naroda, za Slovence in za Čeha. Na eni strani je bil eden prvih in maloštevilnih Slovencev, ki je češko politično in kulturno javnost redno, vztrajno in natančno seznanjal s perečim problemom slovenske manjšine v Italiji in Avstriji. Na drugi strani pa je s svojim delom za utrjevanje češkoslovaško-jugoslovanskega prijateljstva in sodelovanja veliko dodal in bistveno nadgradil že postavljene temelje.

Kakorkoli že, življenje in delo Josipa Vuga na Češkem, v Čeških Budějovicah, je dobra podkrepitev trditvam, da so slovenski izobraženci - živeči in delujoči izven svoje ožje domovine - tako na Češkem kot v drugih slovanskih deželah, zmogli in uspeli delovati enakovredno domačim izobražencem. Kljub temu, da so delovali v kulturno pa tudi socialno in politično drugačnem okolju, so uspeli ohranjati in ohraniti svojo identiteto, obenem pa uspeli aktivirati in dokazati veliko svojih sposobnosti in talentov, ki jih, tako kot mnogi slovenski izobraženci na tujem, iz najrazličnejših razlogov na Slovenskem ne bi mogli.

⁶⁰ Umrl Josef Vuga, *Primorski Dnevnik*, 30. 7. 1952, št. 184.

SUMMARY

JOSIP VUGA - A SLOVENE LEARNED MAN IN ČESKE BUDEJOVICE

Irena Gantar Godina

The contribution is about in the Slovene history overlooked Slovene intellectual, publicist and professor Josip Vuga who lived from 1918 until his death in Bohemia. As a great advocator of the Slavic and Yugoslav idea, and of Slovene-Czech friendship Vuga was active in bringing to realization those ideas until his health allowed him to. While he was, during his studying years, that is before the Great War, acquainting exhaustively the Czechs with circumstances in Slovenia, Vuga has been after the war, beside his professorial work, active (he was as well among the founders) in the Czech-Yugoslav committee in the frame of which he held numerous lectures and events, and was publishing the newspaper Jugoslovansko kolo. After the year 1920 Vuga focused in his contributions mainly on acquainting the Czechs with the problematic of Slovene minorities.

THE STANDPOINT OF THE COMMUNIST PARTY OF SLOVENIA TOWARDS THE POLITICAL EMIGRATION UP TO 1991

Marjan Drnovšek

COBISS 1.01

INTRODUCTION

The after 1945 Slovenian political emigration were as part of the Yugoslav emigration subjected to a negative relation of the state and its political structures. Despite a different social development in Yugoslavia - in comparison with other states on the east side of the iron curtain - and despite a greater openness into the world from the sixties on an ideological construct was all the time firmly grounded in the policy of the communist party and the state on the federal (Yugoslavia) and republic (Slovenia) level. The construct rejected the world of capitalism and people of different opinions, including emigrants. The citizens were not allowed to have contacts with political emigrants. Such contacts were liable to legal punishment. With the use of repressive methods the state more or less successfully hindered the flow of information and ideas, which brought different views about the political, social and state regulation of Yugoslavia and Slovenia. We can notice this negative standpoint towards the political emigration in terminology as well - until the disintegration of Yugoslavia, and having in mind the Slovenian political emigration, the official documents and various published texts labelled them as the White Guard (right-wing political movement in Slovenia during World War II), fascist or in the mildest form the hostile emigration. All the time the state reproached the emigration with counter-communist activity - which is understandable - clericalism, nationalism and separatism. Clerical orientation was explained as counterrevolutionary activity with the aim to introduce in (confederate) Yugoslavia a bourgeois pluralistic social order with the supremacy of the Catholic oriented parties. In a smaller extent without Yugoslavia, that is in the frame of independent Slovenia.¹ The State knew about the ideological and programme differentiation within the emigration yet on the principal level they considered it as a whole. Continuous stressing of the formation of the Slovenian political emigration from the after-war refugees, among them were some who collaborated with the enemy during World War II, was to sharpen among the Slovenians hatred towards the emigrants, although many of politically active emigrants were when leaving their country under aged or even born abroad, and many coming from the homeland from the end of the forties on. Their cardinal »fault« was rejection of communism as a leading ideological-political option.

¹ The Archives of Slovenia, section I, fund 1589, a. e. IV/4755 (Sovražna aktivnost jugoslovanske emigracije / Hostile activity of the Yugoslav emigration, 18. 5. 1981).

YUGOSLAV POLITICAL EMIGRATION

The state legislation and emigration

The Yugoslav and republican legislation defined the relation towards all who threatened the basic elements of the State, social and political system, particularly the authority of the working class respectively working people, self-management, corporate ownership of means of production and political and legal regulation of the State.² Immediately after the war the government adopted under the strong influence of the Soviet legal doctrine laws, which interdicted provoking of national, racial and religious intolerance and punishable acts against the nation or the State.³ The first Yugoslav penal code (general part) was adopted in 1947 and in complete in 1951 and later experienced many modifications.⁴ The Yugoslav Constitution from 1974 decentralised legislative competencies. Thus Slovenia obtained its own penal code.⁵ If we take a look at the new Federal Penal Code from 1977 we find in it the notorious article no. 133, which dealt with activities against the foundations of the political regulation and security in the state, including hostile propaganda.⁶ There were many public oppositions against parts of the article no. 133 in the last years of existence of Yugoslavia and they were not about the provision on interdiction of subversive activity from abroad and malevolent and false interpretation of social and political circumstances in the state. The border between the permitted and the suppressed was not precise and its definition left to free interpretations by the repressive state organs and the politics, which individual experts frequently pointed out at that time. The border between the state and the political system was also undefined. The spheres of their activities interlaced although the communist party never let go of its so-called leading role in the sensitive spheres,

² Ustava SFRJ, člani 88-152, 203, Uradni list SFRJ, 4/1974 / The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, articles 88/152, p. 203, Official Gazette of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, 4/1974.

³ Zakon o prepovedi izzivanja nacionalne, rasne in verske mržnje in razdorov - ukaz Predsedstva Narodne skupščine FNRJ, št. 352, 11. 6. 1946, objavljeno v Ur. L. DFJ, št. 36, 29. 5. 1945 / Act on interdiction of provoking national, racial and religious intolerance and ruptures - Order of the Presidency of the National Assembly of the Federal People's Republic of Yugoslavia, No. 352, 11th June 1946, published in the Official Gazette DFJ, No. 36, 29th May 1945; Zakon o kazenskih zadevah proti narodu in državi (Ur. L. DFJ, št. 66, 1. 9. 1945, drugi tekst Ur. L. FNRJ, št. 59, 23. 7. 1946) / Act on penal matters against the nation and the State, Official Gazette of the Democratic Federal Yugoslavia, No. 66, 1st September 1945, other text Official Gazette of the Federal National Republic of Yugoslavia, No. 59, 23rd July 1946.

⁴ Kazenski zakonik - splošen del (Uradni list FLRJ, št. 106/47) / Penal Code - General Part, Official Gazette of the Federative People's Republic of Yugoslavia, No. 106/47; Kazenski zakonik FLRJ (Uradni list FLRJ, št. 11, 9. 3. 1951) / Penal Code of the Federal People's Republic of Yugoslavia, Official Gazette of the Federal People's Republic of Yugoslavia, No. 11, 9th March 1951; it was reestablished with an order by the Presidium of the National Assembly of the Federal People's Republic of Yugoslavia, No. 332, 2nd March 1951 and was valid until 1st July 1977.

⁵ Kazenski zakonik SR Slovenije (The Penal Code of the Socialist Republic of Slovenia) (Official Gazette of the Socialist Republic of Slovenia, Nos. 12/77; 3/78 (corrigendum); 19/84.

⁶ Kazenski zakonik SFRJ / Penal Code of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, 1st July 1977.

among them in leading the »struggle« against the enemies of Yugoslavia within the state and outside its borders. The party always was the leading ideological and political force in Yugoslavia.

The external and internal »enemy«

The Yugoslav state classified as the after-war Yugoslav political emigration all individuals who were at the time of the foundation of Yugoslavia outside its borders and did not return because of their refusal of the communist system and the State order, all the after-war refugees and displaced persons, and as well all those who illegally or legally left Yugoslavia because of their disagreement with its system and operated against it from abroad. Still in 1981 – by opinion of the state police – many dissatisfied, adventurers, criminals and few under-aged (undoubtedly from the groups of economic emigrants) joined the »emigrant population« (composed of former middle-class politicians and members of the royal Yugoslav Army, Chetniks / guerilla fighters in Serbia/, Ustaše /Croatian nationalist rebels/, members of the White Guard, Balisti etc.) under the pressures and threats of the extremist emigrant groups and individuals.⁷ The Slovenian political emigration were within the frame of the Yugoslav emigration frequently denoted as not numerous and as such not a very dangerous part of the whole. Many attributed the Slovenian emigration less ambitiousness and thus a lesser inclination to terrorism and other subversive activities (Bošković, 1980: 8). As subversive activities they considered meetings, printing and distributing pamphlets and similar. Considering the opinions of the »official« writers on political emigration, the Slovenian political emigration formally and actually renounced in the first half of the sixties to violent activities against Yugoslavia and transferred its activity into the field of propaganda (Doder, 1989: 46; Bošković, 1985: 104). We can trace one of the few demands for armed action with the Action committee for a united and sovereign Slovenian state that was published in the first volume of the gazette *Slovenska svoboda* in August 1964. For the liberation of Slovenia from »Tito's Yugoslavia« they advocated all democratic means, among which they placed the use of weapons as well.⁸ More exposed were in the frame of the State the Croatian, Serbian and Albanian political emigration, least but not last because of their violent operation, with weapons as well (terrorism). From 1945 to 1977 the terroristic oriented emigration performed 210 actions in which 72 Yugoslav and other citizens died and 232 were injured (Dolanc-Vejnović, 1985: 65). Although the State looked upon the Yugoslav emigration as a whole, the archival documents reveal to us that the Slovenian politicians and the Slovenian government paid special attention and analysed the activities of the Slovenian political emigration, including its connections with the Slovenian economic emigration and the Church in Slovenia and among the emigrants (Drnovšek, 1998: 234-247).

⁷ AS, Section I, fund 1589, a. e. IV/4755 (Sovražna aktivnost jugoslovanske politične emigracije / Hostile activity of the Yugoslav political emigration).

⁸ Boj proti titovskemu totalitarizmu / Struggle against Titoist totalitarianism. *Slovenska svoboda*, I/1, München, 1. 8. 1964.

The policy and the repressive agencies intended special attention to seeking connections between the so-called external (political emigration) and internal »enemy«, that is - in Yugoslavia living opponents of the political system. The greatest attention was directed to the intellectuals who published abroad their different stand-points towards the official policy (Dolanc and Vejnović, 1985: 76). In a notorious police jargon they included among the intellectuals »ideologists-politicians«, »offended priests«, fictitious »theoreticians«, »self appointed professors and writers« and other mediocrity.⁹ The assertion that one party systems create emigration even in their own midst undoubtedly holds (Galić, 1990: 6). We may characterise it as a unique inner emigration (opposition). The Penal Code of Yugoslavia (1977) in its 67th article enabled prevention from public activity to certain individuals. In the field of limitation of human privileges (rights) we can find numerous arbitrary interpretations of the legislation and abuse of penal law repression from the side of the State agencies (Demšar, 1989: 156). The Yugoslav penal law enabled punishment of carriers of different views upon the development of the society and the state, which was in accordance with the Marxist view upon its origin. The mentioned view defines that penal law has an explicitly class and political character. It serves as an instrument of restraint, with which the State or the government safeguards the existing social order and themselves being the authority (Jakulin, 1990: 8). Thus we can say in simplified words that the political emigration were isolated from the homeland, and that the inner opposition was in the best case forced into living in homeland in isolation.

The citizenship and the introduction of amnesty in 1962

The relation towards the political emigration is also evident from the legislation on citizenship. In the Law of Citizenship from 1976 it is written that a person without citizenship is like a child without parents, that Yugoslavia is the homeland to all good-willed and honest people who carry it in their hearts, and that it protects its citizens when they are abroad as well.¹⁰ Frequently a slogan was used: »When it is said 'Yugoslavia' that means the Yugoslavs who actually carry it in their hearts« (Todorović, 1989: 4). Incidentally: not so rarely - when dealing with political emigration - the State would equate the emigration's refusal of Yugoslav citizenship with refusal of the homeland. That is the reason why, for example, because of opposing to communism and Yugoslavia, the emigrants were frequently designated as traitors of homeland. Expunction from citizenship because of political reasons was possible for the home dissidents. All abroad living citizens of Yugoslavia who refused to perform their citizen duties (for example serving the army), and were members of counter-Yugoslav organisations, offered service to foreign states against Yugoslavia, discredited and diminished the reputation and the interests of Yugoslavia, and all who rejected loyalty to Yugoslavia - we could

⁹ AS, Section I, fund 1589, a. e. IV/4755 (Sovražna aktivnost jugoslovanske emigracije / Hostile activity of the Yugoslav emigration, 18. 5. 1981).

¹⁰ Uradni list SFRJ / Official Gazette of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, No. 58/76.

enumerate more – could also be deprived of their Yugoslav citizenship.¹¹ Thus all »extremist« political emigrants and other so-called »enemies« were deprived of Yugoslav citizenship. Deprivation of Yugoslav citizenship meant also deprivation of the citizenship of the republic (Todorović, 1989: 10-13).

An important turning point in the relation towards political emigration in Yugoslavia was the introduction of amnesty in 1962.¹² Before that time the official policy did even not acknowledge emigration for economic reasons, which was to them a phenomena that only the capitalist world knew. All who left the country and did not return were automatically defined as political emigrants. At the beginning of the sixties Yugoslavia started a more open policy towards the rest of the world. That was also the time of the beginnings of the non-aligned movement in which Yugoslavia played one of the leading roles. As a consequence the State had to regulate its relation towards all the people who left Yugoslavia after 1941. Vice-president of the Federal Executive Council Aleksander Ranković announced in July 1961 a new policy towards emigrants. He made an estimation that about 200 000 people left the territory of Yugoslavia during and after World War II. Many wanted to regulate the civic relations with the State and to get Yugoslav citizenship. Ranković attributed that fact to a great reputation of Yugoslavia in the world and to its economic and interior political successes. The 1962 amnesty enabled regulation of the civic (civil) status to many, excluded were all: »...who stained themselves with heavy war crimes or abroad actively collaborated in hostile activity against the FLRJ (Federal People's Republic of Yugoslavia)«. ¹³ Particularly the formulation on active hostile operation against Yugoslavia enabled the policy optional ranging of inconvenient individuals into the group of organisers of the counter-Yugoslav activity abroad.

SLOVENIAN POLITICAL EMIGRANTS

The Yugoslav agencies of repression on federal and republic levels followed the activity of the political emigration. On the territory of Slovenia the roots of such observation extend into the time of World War II. In spring 1944 a department for foreign countries was set up in the frame of the Section for Internal Affairs of the Presidency of SNOS (Slovenski narodnoosvobodilni svet – Slovenian National Liberation Council), which had in its programme detection and supervision of the activity of Slovenian emigration abroad (Dornik-Šubelj, 1999: 18). The police and the army were most ambitious in observing and in activities against the Slovenian political emigration abroad

¹¹ The basis presents the article No. 200 of the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia from 1974.

¹² Three laws on amnesty were adopted in Yugoslavia (1962, 1973 and 1983).

¹³ The homeland threw open its doors. The speech of Aleksander Ranković, Slovenski izseljenski koledar 1962, Ljubljana 1961, pp. 46-47.

and their activity in homeland.¹⁴ The Service of State Security often acted practically autonomous, as «a state within a state». Thus, for example, the Commission for special ideological political problems at the Central Committee of the League of Communists of Slovenia, in April 1968 criticised its too weak presence among the emigrants, political emigrants and Slovenians in neighbouring countries.¹⁵ The Service of State security or the Secretariat for Internal Affairs of the Republic of Slovenia controlled this field, which is confirmed by their numerous written analyses on the situation among the mentioned groups of Slovenians abroad and which the leaders of the Slovenian party received and used them in planning political relation towards the Slovenians abroad. The operating methods of the police are more or less known, although on the basis of preserved archival material not yet investigated, for example controlling and seizing mail, supervision of individuals at home and through consular missions abroad, recruiting economic emigrants for observing the »counter-state elements« and similar. The mentioned agencies performed periodical analyses of the conditions amidst the political emigration using the emigrant printed matter (newspapers, magazines, books), radio broadcasts in Slovenian language from foreign stations and undoubtedly informers from home and abroad as the main source of information. Beside analysing the organisation, ideological oppositions and disagreements among the emigrants they paid special attention to their writing about Yugoslavia, its economy, social and political regulation.¹⁶ Secrecy of the work and of the results was self-evident. That is why all to me known preserved party and police documents on political emigration carry a denotation »strict confidence« or »confidential« or »for internal use«. Today the material is accessible to the public.¹⁷

The Communist Party or the League of Communists of Slovenia was the fundamental orientating force (creator of the policy) in forming the relation towards the Slovenian emigration as a whole, including Slovenian political emigration. Not yet researched is the relation between the federal party leadership in Belgrade and the Slovenian one. We know there were many collisions between the two leaderships. Certain disagreements with the federal authorities were, for example, on the Cominform emigration. Belgrade frequently reproached the Slovenian party that they were not active enough regarding the Cominform emigration, which they characterised as »the Slovenian political emigration in the Eastern states«. This is understandable as in 1968 only 50 Slovenian Cominform emigrants were registered. Stane Dolanc made an estimation

¹⁴ For example The Department for the Protection of the Nation (OZNA) and The Corpus of the National defence of Yugoslavia (KNOJ). In April 1946 OZNA was renamed into The Direction of State Security, which with January 1st 1967 became The Service of State Security. The system of the State security was in Slovenia regulated by the Law of foundations of the system of the State security of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (1974) and the Law of internal affairs of SRS (Socialist Republic of Slovenia) (1980).

¹⁵ AS, Section I, fund 1589, part 694.

¹⁶ One of the analyses from 1968 comprises 166 typed pages. See: AS, Section I, fund 1589, part 353.

¹⁷ Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije / A Guide through funds and collections of the Archive of the Republic of Slovenia, Vol. 2, Ljubljana 1999.

in mid eighties that 3000 of all Yugoslav emigrants were Cominformers (Dolanc-Vejnović, 1985: 62). We should not neglect the role of other social organisations, for example The Socialist Alliance of the Working People of Slovenia (SZDL) and the syndicates, which had contacts with the Slovenian economic emigrants. Their activity increased during the outburst of the new economic migration wave in the sixties and seventies and in the last decade before the fall of Yugoslavia. Especially in the eighties their role among economic emigrants of »guarding and protecting« Yugoslavia and its social order was stressed. We should not leave out the agencies of the republic, for example the Secretariat for Enquiries at the Executive Council of the Socialist Republic of Slovenia, which was active in the field of propaganda abroad, and there is more to enumerate. Fear that the number of people who would alienate from Yugoslavia and its system or even start activities against it, was not small. Thus other political organisations and syndicates were included into work with the new emigration. Even more, the economic emigration were to become a means in the »struggle« with the Slovenian political emigration.¹⁸ I must emphasize that all basic political decisions regarding economic and particularly political emigration were reserved for the party leadership. Thus all enumerated and some other social and political organisations and the agencies of the Republic were only mediators and performers of the State or Party policy.

The different numbers of Slovenian political emigrants

Estimations on the number of political emigrants were diversified. From the archival documents we can understand that after the war the attention was increasingly focusing on the intellectual core of the emigration, which was relatively small in number but actively counter-communist and regarding the State regulation inclined to an independent Slovenia or seeking a compromise with the idea of a democratic and confederate settlement of the future Yugoslavia. How many Slovenian political emigrants were there? According to an estimation by Stane Dolanc and Zoran Vejnović approximately 250 000 people, who did not all join any counter-Yugoslav activity, fled after 1945 from Yugoslavia. Estimations on the number of Slovenian political emigration vary: 8000 in Argentina and 5000 in the United States in 1955,¹⁹ 7000 in Argentina and 3000 elsewhere in 1959,²⁰ approximately 18.000 in 1966,²¹

¹⁸ AS, Section I, fund 1589, part 694 (Komisija za idejno politične probleme, Zapisnik podkomisije CK ZKS za probleme emigracije in izseljenišva, 4. 3. 1968). (Commission for ideological political problems, Minutes of the subcommission of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia for emigration problems).

¹⁹ Slovenski izseljenci / Slovenian Emigrants, Slovenska izseljenska matica (Slovenian Emigrant Society), Ljubljana 1955 (detailed report).

²⁰ AS, Meeting of the Execution Committee of the Central Committee of the League of Slovenian Communists (IK CK ZKS), 4. 12. 1959, box 14.

²¹ AS, Section I, fund 1589, part 507 (Komisija za mednacionalne in medrepubliške odnose, Sovražni vplivi separatističnih organizacij politične emigracije na delovno silo v tujini / Commission for international and interrepublican relations, Inimical influence of separatist organisations of the political emigration on labour resources abroad).

20.216 in 1968²² and 20.000, of those 5000 active, in 1989 (Doder, 1989: 207). Regarding Yugoslav political emigration we find an estimation of approximately 30 000 people in mid eighties, of those 5000 permanently hostile active, and about 1000 active terrorists. The authors do not indicate how many of those were supposedly Slovenians (Dolanc and Vejnovič, 1985: 61). An analysis by the Secretariat for Internal Affairs of the Republic of Slovenia from May 1981 indicates 500 active Slovenian »hostile« emigrants.²³ As an example let us have a look at a calculation of the number of Slovenian political emigrants for the mentioned year 1968, when they counted 20.216 Slovenian emigrants. Surprising are the exact numbers, which put us before a dilemma whether the numbers were written »by heart« or made on the basis of exact records (dossiers), which were managed by the Secretariat for Internal Affairs. When the archival materials of the mentioned secretariat will be delivered in its entirety to the Archives of the Republic of Slovenia (presentation of the materials in process) we will be able – in the case of preserved material – to solve the mentioned dilemma as well.

As a case we can see a police analysis on the Slovenian political emigration from 1968.²⁴ The analysis was prepared by Jože Kragelj (Secretariat of Internal Affairs of the Republic of Slovenia in Ljubljana). The object of the analysis was to »highlight the hostile activity of the Slovenian emigration«. The method: on the basis of records on emigrants and other »unquestionable documentation« composed evaluation/definition of the activity and attitude of individual emigrants in the past. The author does not deny subjectivity of the evaluation but at the same time points out the lack of documentary data on their actual activity.

1. Calculation of number of Slovenians outside Yugoslavia at 1968

<i>Abroad living Slovenians*:</i>	<i>Number</i>
- economic emigrants	388.500
- minority	180.000
- political emigration	20.261
Total	588.761

*Knowledge of spoken language (or mother tongue) as a criteria.

2. Emigration periods

<i>Emigrated*</i>	<i>Number</i>	<i>%</i>
Up to 1940	572	2,8
1940-45	6931	34,2

²² AS, Section I, fund 1589, part 694 (Komisija za idejno politične probleme, Slovenska politična emigracija, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 10. 1. 1968) (Commission for ideological political problems, Slovenian political emigration, Secretariat for Internal Affairs of the Republic of Slovenia).

²³ AS, Section I, fund 1589, a. e. IV/4755.

²⁴ AS, Section I, fund 1589, part 507: Commission for ideological political problems of the Central Committee of the League of Slovenian Communists / Slovenian political emigration, Secretariat of Internal Affairs of the Republic of Slovenia, 10th January 1968.

The Standpoint of the Communist Party of Slovenia Towards the Political Emigration up to 1991

1945-52	2981	14,7
1952-67	9402	46,4
Not known when	375	1,9
Total	20.261	100

Of those:

A: 5008 24,7**

Among them::

a 495 2,2

b 1963 9,6

*All who emigrated before 1968 for political reasons.

A: Counter-revolutionists or enemies of Yugoslavia before emigrating.

a: Followers of occupational political organisations.

b: Members of occupational military units.

** Estimation by Silvo Gorenc: only 4-10% are hostile active.

3. Directions of emigrating

<i>State</i>	<i>Number</i>	<i>State</i>	<i>Number</i>	<i>Elsewhere</i>
Austria	3519	Argentina	1979	2268
Belgium	287	Australia	1464	
France	1015	Canada	2927	
Italy	1221	USA	1931	
W. Germany	3972		8301	
Sweden	270			
G. Britain	408			
	(10.692*)			
	9692			

Total 9692+8301+2268= 20.261

*Mistake for 1000 (too many) is in the sum.

4. »Inclinations« of the political emigration

<i>Characteristic</i>	<i>Number</i>	<i>%</i>
Loyal	1731	8,5
Hostile	11939	58,9
Not interested	4928	24,3
Friendly	204	1,1
Unknown standpoint	1459	7,2
Total	20.261	100

Of those:

A. 265 1,3

B. 56 0,3

A: Members of the organisations of Slovenian political emigration.

B: »Strongly« hostile towards Yugoslavia.

5. Some data on actual, continual and rigid hostile activity

<i>Forms of activity</i>	<i>A</i>	<i>%</i>
Determined cases and suspicions:	735	3,6
- work for foreign intelligence services	145	0,7
- suspicion of working for intelligence services	304	1,5
- other forms of hostile action*	286	1,4
Terrorism, diversions etc.**	12	0,05
War criminals***	161	0,8

A: Number of registered for the time up to 1968.

*They had in mind other rigid forms of hostile activities which they do not define.

**Most severe forms of hostile activities were ranged in this group.

***They took into consideration the number of officially registered war criminals.

6. Age structure of collaborators and those suspected of working for foreign intelligence services

<i>Age structure</i>	<i>Number</i>
18 – 25 years	1
30 – 40 years	111
40 – 50 years	141
50 – 60 years	103
over 60 years	78
age not ascertained	65
Total	499**

** Correct sum should be 449.

7. Successful and unsuccessful flees and number of persons remaining abroad

<i>Year of departure</i>	<i>Number</i>		
	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>
1961	1981	1194	805
1962	1652	1160	1086
1963	1668	856	921
1964	1955	864	795
1965	1337	1160	1011
1966	852	446	587
1967*	208	114	205
Total	9653	5794	2472

*Until October 1967.

A: Fled or remained abroad with valid passports.

B: Attempted to flee.

C: Returned to Slovenia.

8. Purpose of departure, structure and number of emigrants 1961-1967

A. Fled or stayed abroad:	9653
- from hostile reasons	18
- criminal, prison, military service	290
B. Stayed abroad:	7181*
- with secondary education	63
- with high and university education**	21
- economic emigration***	7097
C. Returned to Slovenia	2472
D. Attempt of escape	5794

The »escapees« illegally left Yugoslavia and »stayed abroad« legally, with passports, but by the opinion of the police they »emigrated«, that is remained abroad.

* The analyst finds that it is not ascertainable, but estimates that approximately 7000 persons with passports remained abroad. (In fact they had 3803 persons registered as not having returned to Slovenia). The majority regulated abroad their »status« to Yugoslavia and they by the opinion of the analyst should not be recognised as political emigrants, and a minority (approximately one hundred per year) did not do so and thus passed over to the political emigration.

** The educated were by the analyst's opinion the carriers of hostile activities as designers of political programmes and stimulators of activities against Yugoslavia.

*** The analyst characterises economic emigration as principally »non-hostile«, but a source of information for foreign intelligence services, police of the immigrant countries and as well for the extreme political emigration.

The role of communists among emigrants

The question on activity of communists abroad was put already in the seventies in parallel with the new economic migration wave. The Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia adopted in the second half of the eighties several resolutions and instructions on the activities of emigrants abroad.²⁵ Members of the party abroad were obliged to ideological and political activity among emigrants with the aim to preserve socialist patriotic consciousness, contacts with Yugoslavia, brotherhood and unity, values of self-management; they were also to educate the young in the spirit of Yugoslavism etc. At the same time their task was to prevent influences of other ideologies, nationalistic and separatist ideas spreading among economic emigrants. In that context they were obliged to »fight« in the spirit of social self-defence the activities of the »hostile« emigration and clergy. They were to be active in the work of cultural, educational and sports societies and unions, clubs and all other forms that associated economic emigrants. Communists at the Yugoslav diplomatic and consular missions, in emigrant educational institutions, in business representations and in me-

²⁵ Dokumenti Predsedništva CK SKJ i opunomoćstva P CK SKJ o organizovanju i delovanju SKJ u inostranstvu, Beograd 1989 / Documents of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia and authorisation of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia.

dia bureau were to help the communists in all the mentioned activities.²⁶ The communists also informed the central party organs in Yugoslavia on events in the surroundings where they worked and lived. Their task was to pay attention to ideological political issues and various phenomena, declinations and tendencies hostile to Yugoslavia. The party were aware of the complex economic and political situation in Yugoslavia as well as of danger of ideological disorientation of the communists abroad.²⁷ Therefore the party sent advisors who were to consolidate the organisation of the communists abroad and at the same time direct, co-ordinate and strengthen the ideological political influence among economic emigrants. They operated in the frame of diplomatic missions.²⁸ In the case of terrorist or war threat upon Yugoslavia they were to acquaint with events in Yugoslavia as many economic emigrants as possible. Regardless of the mentioned they were obliged to follow the political and security situation in their environment abroad. The appreciation of the party was they should distinguish hostile activity from uninformed ignorance or well-intentioned criticism and legitimate dissatisfaction because of poor performance of the Yugoslav representative bodies abroad. The evaluation supposedly in particular analysed the activity of political emigration, of the disinclined clergy and all other opponents of Yugoslavia. During the time of emergency circumstances in Yugoslavia they were to focus on their influence on economic emigrants. With the help of economic organisations, societies, unions, clubs, cultural-informational centres, business representatives, teachers and other they were to prevent the spreading of hostile propaganda, rumours and discouragement.²⁹

---

²⁶ »Odluka o zadacima SKJ na organizovanju i usmeravanju delatnosti članova SKJ u inostranstvu«: sklep je sprejelo Predsedstvo CK ZKJ 27. 12. 1988 / »A Resolution on tasks of the League of Communists of Yugoslavia on organising and directing activities of members of the League of Communists of Yugoslavia«: the resolution was adopted by the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia on 27th December 1988.

²⁷ »Uputstvo o političkom informisanju članova SKJ u inostranstvu«: navodilo je bilo sprejeto na seji Predsedstva CK ZKJ 27. 12. 1988 / »Instructions on political informing of the members of the League of Communists of Yugoslavia abroad«: the instructions were adopted at the meeting of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia on 27th December 1988.

²⁸ »Odluka o upućivanju savetnika Predsedništva Centralnog Komiteta Saveza Komunista Jugoslavije u inostranstvo i regulisanju njihovog statusa«: sklep je sprejelo Predsedstvo CK ZKJ 27. 12. 1988 / A Resolution on directing advisors of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia abroad and on regulation of their status«: the resolution was brought by the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia on 27th December 1988.

²⁹ »Uputstvo o delovanju članova SKJ, osnovnih organizacija i povereništva SKJ u inostranstvu u slučaju vanrednih prilika u SFRJ«: navodilo je bilo sprejeto na seji Predsedstva CK ZKJ 19. 2. 1986 / Instructions on activities of members of the League of Communists of Yugoslavia, basic organisations and representative bodies of the League of Communists of Yugoslavia abroad in case of emergency circumstances in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia«: the instruction was adopted at the meeting of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia on 19th February 1986.

Special attention was intended to the activity of the Catholic priests among the pre-war and new economic emigrants in Western Europe and to their connections with political emigration. Public expressing of religiousness abroad and at the same time rejecting official State celebrations, for example The Day of the Republic, the Day of Youth and similar, or performances organised by the Slovenian Emigrant Society, were a sign for caution and supervision from the side of Yugoslav diplomatic missions. Politically active emigrant priests and those acting against Yugoslavia and its system were distinguished from at least the priests who arrived from Slovenia among economic emigrants in Western Europe after 1972 and were considered as »Yugoslav and Slovenian patriots«. In the seventies they even asserted that the emigrant priests partly replaced in European space the activity of the Slovenian political emigration.³⁰ Not so rarely they would reproach them using religion for political purposes and as an example stated the foundation of religious and social centres (Dolanc and Vejnovič, 1985: 70).

The knowledge about Slovenian emigration in Slovenia

How much were the Slovenian public informed on the life and activity of Slovenian emigration? More on pre-war and new after-war economic emigration in the sixties and seventies that were inclined to the new Yugoslavia, and less or next to none on all the rest, particularly Slovenian political emigration. The Yugoslav and Slovenian Constitutions from 1974 guaranteed: »Members of the community are guaranteed the right to be informed on events in homeland and abroad that are significant for their life and work, and on issues important for the community.«³¹ There was a considerable discrepancy between the mentioned constitutional right of being informed and its practical realisation (Kristan, 1989: 60). The question interesting for our topic is the one about bringing into the state and distributing the abroad printed matters, among them prints of the political emigration. The legislation was precise in regard of the mentioned.³² It was forbidden to bring into the country and distribute printed matters, which undermined the foundations of the political system and security of the state, offended the reputation and good name of the nations and nationalities of Yugoslavia and its leadership, brought untruthful and stirring news that threatened order and peace and upset the public etc. The state borders were closed to emigrant printed matter containing different views from the tolerated, and thus access to those materials

³⁰ AS, Section I, fund 1589, a. e. IV/2778 (Meeting of the commission, 24th February 1977).

³¹ Ustava SFRJ, člen 168, Ustava SRS, člen 290/4-6 (Uradni list SFRJ, 4/1974) / The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, article 168: The Constitution of the Socialist Republic of Slovenia, article 290/4-6) (The Official Gazette of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, 4/1974).

³² Zakon o vnašanju in razširjanju tujih sredstev množičnega komuniciranja in o tuji informacijski dejavnosti v Jugoslaviji (Act on carrying into and distributing foreign means of mass communication and on foreign informational activity in Yugoslavia), Official Gazette of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Nos. 39/74, 74/87, particularly article no. 13.

hindered. The republic Law on public informing³³ experienced, regarding the definition on bringing into the country and spreading untruthful and annoying news, a modification while the definition in the Federal Law remained unchanged until the fall of Yugoslavia. Partly with presents, exchanges and cessions of the suppressed print from the side of the police the so-called D-fund in the National and University Library in Ljubljana enriched but was accessible to only a small number of people. Intake of the mentioned prints was for the needs of the State, science and archives possible by a special permission of the Federal Secretariat for Internal Affairs. For the Slovenian print in the neighbouring states the regime was rigorous in the sense that all in Slovenian language printed magazines had to wait for permission of the Federal Secretariat for Internal Affairs (Deisinger, 1989: 117). More obstacles for prevention of accessibility of the emigrant print in Yugoslavia could be enumerated. At the time of increased propaganda activity of the political emigration the print was the most frequently used from of informing. It was estimated in mid eighties that Yugoslav political emigration issues approximately 200 gazettes in the annual edition of about two million copies. Radio and television were more and more establishing as mass media. According to those estimations 100 000 copies on average came yearly into Yugoslavia (Dolanc and Vejnović, 1985: 67). In short: Suppressing achievements of members of the Slovenian political emigration in the fields of art, culture, science, economy and many other, and simultaneous stressing of their counter-communism and opposing Yugoslavia and its social order was the common »informativeness« of Slovenians in the homeland. And even more. Belittling, mocking and despising were not alien to many writers, journalists and other thinking Slovenians who during their visits abroad moved near or even within the emigrant circles.

More attention was devoted to informing economic emigrants about the achievements of Yugoslavia and Slovenia than to informing the home public. The Society of Journalists of Slovenia started in 1950 to publish the *Glas domovine* (The Voice of Homeland), which was intended for Slovenian emigrants. For the emigrants inclined to contacts with Yugoslavia The Slovenian Emigrant Society was founded in 1951, which in 1953 started to publish the *Slovenski izseljenski koledar* (The Slovenian Emigrant Almanac) and a year later the monthly magazine *Rodna gruda* (The Native Soil) and only in 1987 a quarterly *Slovenija* (Slovenia) in English language intended for the descendants of Slovenian emigrants. In 1978 the Slovenian newspapers started to publish a common magazine *Naš delavec* (Our Worker) intended exclusively for informing Slovenian citizen on temporary work abroad. After a two-year brake the magazine was in 1989 replaced by *Naša Slovenija* (Our Slovenia). The Slovenian Emigration Society was characterised as a social organisation specialised for contacts with emigrants.³⁴ But not until 1991 the Slovenian Emigrant Society managed to establish

³³ Zakon o javnem obveščanju (Law on public informing), Official Gazette of the Socialist Republic of Slovenia, No. 2/86.

³⁴ AS, Section I, fund 1589, a. e. IV/4669 (Sklepi predsedstva Socialistične zveze delovnega ljudstva) (Resolutions of the Presidency of the Socialist Alliance of the Working People, 7th October 1980).

contacts with former societies of the Slovenian political emigration (Prešeren, 1997: 404).

CONCLUSION

Instead of a conclusion. Researching the relation of Slovenians and the representative agencies of Slovenia and the policy towards the Slovenian after-war political and economic emigration is still at its beginnings. The picture will be complete after the researches are being completed and after the completion of studies of the relations by the other side, that is, from the side of the Slovenian political emigration. Comparison of the both will provide us with a clearer view upon the phenomena, which we denominate as Slovenian political emigration.

NOTES

All cited documents are kept in the Archives of the Republic of Slovenia (AS), Departure for dislocated archival matter I (Section I.), fund Central Committee of The League of Communists of Slovenia (1589).

Bošković, Milo

1980 *Antijugoslovenska fašistička emigracija*. Beograd-Novi Sad: Sloboda in Dnevnik.

1985 *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke emigracije*. Zagreb-Novi Sad: Dnevnik.

Deisinger, Mitja

1989 »Prepoved razširjanja«, *Omejitve javne besede*: 111-119. Ljubljana: Zbornik razprav, ČGP DELO-TOZD Gospodarski vestnik.

Demšar, Drago

1989 »Kazniva dejanja, storjena z javno besedo«, *Omejitve javne besede*: 147-158. Ljubljana: Zbornik razprav, ČGP DELO-TOZD Gospodarski vestnik.

Doder, Milenko

1989 *Jugoslovenska neprijateljska emigracija*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.

Dolanc Stane, Vejnović Zoran

1985 *Snage, sredstva i metodi spoljnog ugrožavanja bezbednosti SFRJ*. Beograd: Odbrana i zaštita, sveska 2, Borba.

Dornik-Šubelj, Ljuba

1999 *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo*. Ljubljana: Arhiv republike Slovenije.

Drnovšek, Marjan

- 1998 »Odnos Partije do slovenske emigracije«, Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990. Ljubljana: Nova revija.
- Galič, Mirko
1990 *Politika u emigraciji*. Demokratska alternativa. Zagreb: Globus.
- Jakulin, Vid
1991 *Varnostni ukrepi*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Kristan, Ivan
1989 »Ustavni okviri javne besede«, *Omejitve javne besede*: 57-66. Ljubljana: Zbornik razprav, ČGP DELO-TOZD Gospodarski vestnik.
- Prešeren, Jože
1997 *Slovenska izseljenska matica*. Ljubljana: Enciklopedija Slovenije.
- Todorović, Miroslav
1989 *Jugosloveni u inostranstvu*. Beograd.

POVZETEK

ODNOS ZVEZE KOMUNISTOV SLOVENIJE DO POLITIČNE EMIGRACIJE PRED LETOM 1991

Marjan Drnovšek

Slovenska politična emigracija je bila v času od 1945 do 1991 bolj ali manj v centru zanimanja tako represivnih organov, npr. policije, kot tudi partijskih organov. Spremljanje njene aktivnosti in preprečevanje njenega vpliva v Sloveniji in med ekonomskimi izseljenci v svetu so bile tudi naloge vrhov Partije in številnih družbenopolitičnih organizacij in društev, ki so jih izvrševali po njenih direktivah. Odnos slovenske Partije do politične emigracije pozna dvoje, prvič, čas »trdega« razmerja do nje nekako do začetka šestdesetih let, ki mu sledi bolj »prilagodljiv« odnos, in drugič, zoževanje politične emigracije od sprva vseh, ki so na tak ali drugačen način zapustili Jugoslavijo (npr. v 50-ih letih), na vedno bolj ozki intelektualni ter politično dejavni krog ljudi (jedra), proti kateremu ni popustila do padca komunizma. Jugoslovanski oz. slovenski pravni okvir je omogočal to dejavnost, zlasti na področju preprečevanja dotoka informacij o njenem delovanju v tujini. Kljub temu so bili stiki, marsikdo je bil zaradi tega preganjan ali prisiljen živeti in delovati v osami. Dobro ohranjen arhivski material nam omogoča vpogled v zakulisje načrtovanja in delovanja Partije do slovenske politične emigracije.

BERT PRIBAC'S SPIRITUAL DEVELOPMENT AS REFLECTED IN HIS POETRY

Teja Pribac

COBISS 1.01

INTRODUCTION

During the great literary flourishing of the post war period a number of talented and prolific authors appeared, among whom some will be recorded as indispensable characters in the development of the Slovene literary tradition, while others will pass away unobserved, wrapped in the limpid veil of their intimate world. Who will fall into one group and who into the other, only time will reveal. However, each of the authors has given to the period a special personal touch, making it rich in vivacity and freshness. Among the authors who began to pave their way for a successful literary career was Bert Pribac. He was born in Sergaši in 1933. After finishing his grammar school in Koper, he began to study Comparative Literature at the Faculty of Arts of the University of Ljubljana. At that time he entered the Communist Party, out of gratitude for the scholarship he received from the government. He founded a so-called Marxist debating circle, where students discussed humanistic socialism; later on he also founded a literary club for students from Primorska. Both circles had a very limited period of existence due to the annoyance the Party caused by infiltrating their own people into these circles and wanting Pribac and his companions to operate under the strict but veiled supervision of the Party. The more Pribac was involved in political life, the more he felt disillusioned and disappointed at his putative socialist colleagues. Continual ethical incidents caused by the Party put his Socialist consciousness to the test, yet it was not until 1959 that he decided to break with his cultural and political career in Slovenia in order to remain loyal to his original principles, which were becoming increasingly vague and indefinite. In the same year he set out on an aimless journey that led him through different refugee camps in Europe to settle finally in Australia, where after the tough beginning he managed to recompose himself and made a successful career in librarianship. Meantime he continued writing poems both in Slovene and in English, and succeeded in attracting the attention of the Australian literary public as well as the attention of the few Slovenes to whom his poems were attainable.

PRIBAC'S LITERARY BEGINNINGS

Pribac's literary beginnings go back to his grammar school years, when he published some of his poems in the school literary magazine entitled *Naša misel (Our Thought)*,

of which Pribac was editor-in-chief. Some of the poems from this period reflect Pribac's social engagement, a thematic feature quite characteristic of post-war Slovene literature. In his poem »May 1945«¹ Pribac welcomes freedom, which Slovenia obtained at that time. Freedom for Pribac is not merely an abstract notion nor is it a dissembling satisfaction over the defeated enemy, but the poet can feel freedom reflected in nature, where the *cherry trees grow ripe*, and the *corn waves, the wood sings and the hills shout as one man* to honour freedom. Everything blooms for the first time after the long period of oppression and slavery:

*Look, father, how the cherry trees grow ripe,
And the corn, how it waves,
In the past years it bent and shivered,
As blood shivers in our veins.*

*How the woods are singing now
And the hills are shouting as one man!
Wow! Everything will bloom this year
'cause freedom has come to our land.*

In his first poems Pribac already introduces the theme that will become the leitmotif of all of his later works, namely love for nature and his native land. Even when the social engagement of his early years is gone, and a new understanding of society and the whole world takes its place, impressionist depictions of Mother Nature, or God's gift as he understands the universe later, will remain deeply rooted in his poetic portrayals. Beside these two features, Pribac's sensitive soul could not remain unaffected by another experience that has inspired the whole artistic and philosophical world from the genesis of humankind until the present day. Pribac, though young, had experienced the joys and pains the love for a woman brings to a man; yet Pribac's love is usually an unrequited love, a sad feeling of non-acceptance causing loneliness and despair. And it was this sorrow that produced in some of Pribac's best verses, confirming Kierkegaard's conviction that no poet, no genius and no hero ever became great due to the woman whose inclination they achieved, but they became great due to the woman whose inclination they did not achieve.² Yet Pribac never feels really lonely since olive trees and cypresses and all the Istrian landscape feel with him, comforting and holding out hope to him, as presented in the poem *Now the Bora blows*³

*Near the silent path above my place of birth
Acacias in May bear a fragrant smell,*

¹ B. Pribac, »Maj 1945« (»May 1945«), in: *Niša misel*, 2/9, 1952, 21. Translated by Teja Pribac.

² Cf. A. Stres, *Zgodovina novoveške filozofije*, Družina, Ljubljana 1998, 219.

³ B. Pribac, »Zdaj burja zavija« (»Now the bora blows«), in: B. Pribac, *Bronasti Tolkač in druge pesmi*, Edicija Capris, Koper 1999, 184. Translated by T. Pribac.

Above the wood, growing in desolate earth
Tops of chestnut trees in winds do dwell.

In the darksome sky, devoid of a star's glows
And in grey cypresses where owls nest,
Above the silent hill now the bora blows,
Tramping round the roads, uncovers graves in rest.

And the winds in myself, as the bora they freeze,
Bursting my heart that for the beloved's in mourn⁴ -
It wishes for sun and springtime ease,
Yet, amidst an unknown path it staggers forlorn.

An Istrian is so tightly linked to the landscape and its acacias, cypresses, chestnut trees, to the wind and the paths, that they represent a unique spirit, a unique soul. When a man's heart is sunk in mourning for his longed-for beloved, nature mourns with him: cypresses become grey, and the chilly bora blows, and »tramps« angrily round the roads until the sun rises again and brings springtime into a man's heart. It is then that the acacias bloom, and the cypresses become green again, and the cold bora is chased away in order to welcome the warmth of the southerly wind; even if it is autumn, nature is beautiful in Istria, and it is friendly as it fills *the pitchers in our homes* with *sweet red wine* as presented in another poem from this period, entitled *In Istria*⁵

With us here in Istria
The autumn is beautiful:
The vineyard on the slope
Is clad in golden yellow
And sweet red
Seethes in the pitchers
In our homes.

***

Here the beauty of vineyards and olive trees attracts the poet's attention and invokes his susceptibility to colour impressions of the homely landscape on one hand, and his attachment to Istria, its people and their habits on the other hand.⁶

When poems from the magazine *Naša misel* are compared with those published

⁴ I.e. mourning

⁵ B. Pribac, »V Istri« (»In Istria«), in: *Mlada pota*, II/6, 1953-54, 178. Translated by Igor Maver.

⁶ The production of wine is an ancient practice in Istria; and nothing gives more joy to Istrians than vines laden with juicy bunches of grapes, promising an abundance of wine, which will vivify the people's spirit, and together with the large quantities of oil produced will also provide for their economic stability.

later in other literary magazines during Pribac's student years, a change in both style and form is noticeable. The outbursts of emotional effusions that are characteristic of his early poems develop into a more thoughtful approach in poetic expression,⁷ yet Pribac preserves simplicity in his poetic language: true enough he enlarges his horizons and adds new images to his circle of green cypresses and golden vineyards, e.g. *lonely sea-gull* in the poem »Complaint«,⁸ or the *torpid shore* which *awakens in the noon-light* in the poem »Sea Wind«. Nevertheless the directness of some depictions of the poet's beloved landscape remains unchanged and fascinates the reader with its childlike genuineness, e.g. the *grass that sprang up coloured there in midst of the woodland* from the poem »A Spring Morning«, or the *fields of fair-haired corn, and groups of tanned reapers of azure eyes* from the poem »I saw the Fields«.⁹

Stylistically Pribac's poems from this first period of his literary activity show great affinity with the impressionist poetic portrayals traceable in the works of Slovene poets such as Oton Župančič, Alojz Gradnik and the young Srečko Kosovel, to whom Pribac is particularly inclined. Thematically Pribac's main concern is the small world surrounding him, namely the beauties of nature with a particular privilege granted to the Istrian landscape, his youthful love affairs and all the sorrows unrequited love can bring into one's life. As far as the form of his poems is concerned, Pribac shifts from his initially traditional rhymed verse to free verse, omitting four-line stanza and tending to make recurrent use of enjambment and assonance.¹⁰ Enjambment is most noticeable in the last stanza of the poem »The Land of Happiness«:

Could I
Hold at once
So many beautiful things

and in the second stanza of the poem »I saw the Fields«:

... Until there is daylight and everything smells
Like pine, corn and hay...

while assonance occurs for example in the third stanza of the poem »A Spring Morning«:

Na morju se jadro belo
*Vžgalo je*¹¹

⁷ Cf. B. Suša, »Bronasti tolkač in V kljunu golobice«, in: *Dve domovini / Two Homelands*, 1, 1990, 292.

⁸ B. Pribac, »Tožba« (»Complaint«), in: *Mlada pota*, IV/7, 1955-56, 324. This poem is entitled »Jesenski dan« (»An Autumnal Day«) in the collection *Bronasti tolkač in druge pesmi*.

⁹ B. Pribac, »Videl sem njive« (»I saw the Fields«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač in druge pesmi*, 182.

¹⁰ Cf. B. Suša, »Bronasti tolkač in V kljunu golobice«, 292.

¹¹ *In the sea the sail, white / took fire*

Apart from fragments reflecting a melancholic mood and low spirits, Pribac's poetry from this period is optimistic; it shows the extreme vigour of a young poet full of hope and great expectations from life, which may induce us to consider him highly ideological and naive, yet it was this youthful enthusiasm for the gift of life itself that accompanied him through all the adventures fate made him undergo, and that helped him surmount the many difficult situations he found himself in during the following years.

»THIS IS NOT THE RIGHT CUP OF TEA FOR ME«

A deep feeling of desperation and loneliness marks the first Australian period, which was a natural reaction to the hard experiences he went through after leaving his native country. This was a period of adaptation to a new world, to new living circumstances, to new friends, and particularly it was a period of necessarily revising all of his past wishes, intentions and plans. His jobs rendered the survival of his family possible, yet this was the survival of mere flesh, which could not serve as a general satisfaction for Pribac:

A foreigner in a foreign country,
I go through the dry forest,
And the branches are breaking up, snapping the thoughts.
A pilgrim in a foreign country
Where all the trees are alike
And they are sparse as the churches on hills.
How do they survive on this dry continent?¹²

Pribac's National Feeling

Pribac's literary work reflects distinctive personal dimensions; no l'art pour l'art finds shelter in his poetry. Each line Pribac creates originates in the innermost depths of his susceptibility to the variety of experiences life has offered him. Every word is carefully selected in order to express his feelings clearly and accurately. The speaker thus is usually a beggar, a pilgrim in a foreign country, who always remains alone in his desperation¹³ and mourns for his native land, but tries hard to succeed in acclimatising to new living

¹² B. Pribac, »Grem po suhem gozdu« (»I Go Through the Dry Forest«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač in druge pesmi*, 132. Translated by T. Pribac.

¹³ In poems such as »Pepel moje podobe« (»Ashes of my Image«), »Deževne ceste« (»Rainy Roads«), »Obsojenci po tlaku ječe« (»The Convicts on the Pavement of a Jail«), »Sejmišča beračev« (»The Marketplace of Beggars«), »Obrežje večera« (»Shore of Evening«) the loneliness and hopelessness of the *beggars* is stressed.

conditions. The poet preserves his impressionistic portrayals of nature, yet images such as green cypresses and olive trees together with juicy grapes and the azure of the sea proved inadequate for the depiction of the new continent, which is dry and cold, and its forests are dry too, and the trees are all alike. As was true for the Istrian landscape, the Australian countryside also changes according to human moods. Yet this does not mean that Pribac has already become an integral part of the Australian world as was the case with Istria, he is still indulging in the sorrows of his alienation, which is reflected in the poem entitled »Distant, Cold Seas«¹⁴:

...
Trunks uprooted we are
In downpours and tempests

Sore souls
On this foreign land

...

His is not closeness to the concrete Australian landscape and other natural phenomena; it seems more a feeling of closeness to the very miracle of nature itself. If Pribac used to feel united into one single soul with Istrian nature, now he forms a unique soul with nature in general. After all nature is the only familiar thing Pribac found in his newly imposed homeland. Of course, Australian trees do not bear the *fragrant smell* that *acacias in May* used to in Istria, but on the other hand even Istrian nature was not always pleasant, if we consider the gloomy clouds that covered the Istrian *darksome sky* or the *grey cypresses* growing in *desolate earth*. In sum, as far as nature is concerned Pribac distanced himself from the regional narrowness of emotional perception, and raised nature to the level of universality; nature becomes a sacred gift offered to man as a companion and a friend with whom to share the bitterness and also the pleasantness affecting his soul, as noticeable in the following poem entitled »Impression on Mugga Hill«¹⁵:

*A drab olive green wall,
With twisted clear lines of white
Are the gums on Mugga Hill
After the rain.
From afar they look like
Boletus mushrooms having a yarn -
A landscape indeed
For Alice in her dreaming land*

The impressionistic character of Pribac's portrayals of nature is thus preserved when Australia is brought up for consideration, but it is nature in general, not Australian

¹⁴ B. Pribac, »Daljna hladna morja« (»Distant, Cold Seas«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 13.

¹⁵ B. Pribac, »Impression on Mugga Hill«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 23.

nature in particular, even if under the stress of circumstances universal nature is manifested through its Australian variety, to share feelings with him; while in cases when Pribac expresses his solitude and longing for his native country, the land and its gifts lose their impressionistic features to become symbols of something which is beautiful, warm and homelike. In the poem »Remembering from Afar«¹⁶:

The valley of the Valderniga stream
Always rich in corn, melons and wine
And other fruits in season,
Its pools teeming with crabs and eels
And at evening time
The slow ox carts, bringing the harvest in
Like tired but contented pilgrims
Returning from the holy shrine of Strunjan.

the richness of nature in the author's native land is presented. Images such as corn, wine, harvest, and sea bear a symbolic meaning of life, genuineness and truth, of both spiritual and physical abundance, and of the dynamics of human existence respectively,¹⁷ which is exactly what was lacking initially in his Australian living, and was on the other hand so abundant in the *Istrian paradise*, or at least Pribac perceives it this way when *remembering from afar*. And indeed, Pribac is often caught in the act of remembering all the wonders and beauties of his beloved Istria, which, to tell the truth, had never been so ample in splendour as it was now when the poet felt it out of his reach. The more the foreignness of the land of the Aborigines oppressed and exasperated him, the more he sought for shelter in memories and dreams of his past life at home. Consequently a number of poems thematically related to Slovenia in general and Istria in particular appeared in this period of Pribac's life. The reminiscences of his past life are manifested in three different thematic subunits in Pribac's poetry.

The first subunit includes poems extolling the natural beauties of Istria such as the previously mentioned poem »Remembering from Afar« or the poem »Even Stones at Home«,¹⁸ in which the poet expresses for the first time his determination to go back...

One day

Between motionless olive trees
In summer heat...
This sea of long distances

¹⁶ B. Pribac, »Remembering from Afar«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 45.

¹⁷ Cf. Chevalier J., Gheerbrant A., *Slovar simbolov*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1995, 370-371, 658-659, 719, 720. (Translated from the original *Dictionnaire des Symboles* by Stane Ivanc.).

¹⁸ B. Pribac, »Še kamni doma« (»Even Stones at Home«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 16. Translated by I. Maver.

Has killed my soul
To a bitter fatigue -

The use of images from the nature of the native land is probably one of the commonest means of presenting the feeling of homesickness, a theme strongly emphasized in all immigrant literary creations. The speaker, who is usually a beggar, a vagabond or a tramp, as both Mirko Jurak and Igor Maver observe,¹⁹ is particularly susceptible to natural beauties, the portrayal of which sometimes results in clichés and in insipidly pathetic moods. Even if it would be an injustice to attribute lack of originality to Pribac's work generally, a few images in his poems bear witness to the abovementioned stereotyping trends, as may be perceived from the sentimental enumeration of places and people in the poem »A Visit to the Native Village«²⁰:

As I watch from the yard of my native house
On number six,
I see Korte, Kocina, Padna and
The nakedness of the hills of Malija

***

Of all the old villagers

Only the old Skenič, Mamali, my mother,
Aunt Ančka, uncle Pjero and Ošter are still alive,

***

Yet Pribac is far from being unique in such poetic lapses since, as Jurak claims when speaking of another Australian-Slovene poet Jože Žohar and his poem »Reminiscence of Rudi«, other »Slovene poets in Australia are easily carried away by such sentimental, pathetic feelings... A fairly consistent elegiac tone is destroyed by prosaic triviality, enumeration of restaurants, which are then followed by names of hills in Slovenia. The effect of this contrast is such that it may provoke laughter, which was undoubtedly not intended by an otherwise sympathetic reminiscence about a friend.«²¹

The second thematic subunit is composed of poems Pribac dedicated to his mother. However, besides referring to his real mother, i.e. the woman who gave birth to him, it seems that the image can also be understood allegorically, as a denotation of his native land, as in the poem entitled »She shall bring me old wine«²²:

¹⁹ Cf. M. Jurak, »Poetry Written by Slovene Immigrants in Australia: Types of Imagery from the Old and the New Country«, in: M. Jurak (ed.), *Australian Papers*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1983, 57; and I. Maver, »The Mediterranean in Mind: B. Pribac, a Slovene Poet in Australia«, in: *Westerly*, 39/4, 1994, 126.

²⁰ B. Pribac, »Obisk domače vasi« (»A Visit to the Native Village«), in: B. Pribac, *Prozorni ljudje (Translucent People)*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1991, 139-142. Translated by T. Pribac.

²¹ M. Jurak, »Poetry Written by Slovene Immigrants in Australia: Types of Imagery from the Old and the New Country«, 57.

²² B. Pribac, »Prinesla mi bo starega vina« (»She shall Bring Me Old Wine«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 10. Translated by T. Pribac.

I shall go back to her
Quiet simplicity
Suddenly, as I went away
Behind the distant seas,
And I shall wipe away her tears
Dripping from then,
Wordless as the morning dew
On her furrowed
Withered cheeks.

As Jurak points out, emigrant poetry is often characterised by a sense of guilt felt by the poet for having left his native country.²³ This sort of remorse is also reflected in Pribac's poetry. In the above poem the feeling of guilt is not openly expressed; however, it can be deduced from his intention to go back to her, be it his mother or his native country, in order to wipe away her tears, i.e. to console her for having left her alone for so many years. This remorse is the result of the poet's growing awareness of both the solitude his real mother has to face at the close of her days, and the sad fate of the country, and of the uselessness of him and his emigrant companions, who preferred to run away from her instead of helping to prevent her premature decease, even if they were perhaps the only ones able to do it. The poem »People of Stifling Decks«²⁴ presents the case in question:

Man at home

Sells his soul for a crust of bread,
Which gets stuck in his throat
As a knot,
That he walks like a horse
With shades under the eyes
On furrowed paths
Of abandoned farms.

The curtain has been dropped in front of the eyes
And for a long, long time
There will be no action...

The third subunit manifesting Pribac's reminiscences of Slovenia consists of poems in which the poet uses motifs from Slovene ballads and folk songs. Such is the poem

²³ Cf. M. Jurak, »Poetry Written by Slovene Immigrants in Australia: Types of Imagery from the Old and the New Country«, 58. Cf. also I. Maver, »The Mediterranean in Mind: Bert Pribac, a Slovene Poet in Australia«, 126.

²⁴ B. Pribac, »Ljudje zatohlih palub« (»People of Stifling Decks«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 43-44.

»The Beautiful Vida«,²⁵ adapted from the Slovene folk ballad telling the story of Vida, a young and beautiful girl, kidnapped by a black seaman and brought to a foreign land with no hope left of a possible return home. The sad story of Vida becomes in Pribac's verse the story of all the Slovene emigrants²⁶ whose *sails have burnt in the fiery flames of a glowing port...*

***

And the boat of her desires has sunken
 In the muddy gulf of a foreign land
 And there is nothing left in her heart
 To brave the waves of yearning
 For a happier shore,
 For the pure streams of youth
 And she has sunk
 So low, so low
 In the mud of mankind.

Fragments of the Slovene folk-tale tradition are also visible in the poem »The Tenth Daughter and Son.«²⁷ In feudal times peasants had to cede one tenth of their annual harvest to the landlord, and by analogy the tenth child had to leave home due to the meagre living conditions of the peasantry. In Pribac's poem both the bride and the bridegroom are tenth children; both of them have been expelled from home and like Slovene emigrants they have remained alone -

*There was no beer,
 And no cheerful wedding guests:
 Nor parents
 To bless their happiness.
 Even candles on the altar
 Were blazing in derision
 Of the beautiful sadness in their eyes.*

Pribac's first collection *The Bronze Knocker*²⁸ from 1962 has been estimated as the first Slovene book published in Australia. The motif is taken from the doorknocker on his grandfather's home and entrances to patrician homes in Koper. Apart from some poems written in the late 1950s when he lived in Slovenia, it includes poems from his first Australian period. Consequently a prevalence of sadness in mood, and

²⁵ B. Pribac, »The Beautiful Vida«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 39.

²⁶ Cf. I. Maver, »The Mediterranean in Mind: Bert Pribac, a Slovene Poet in Australia«, 125.

²⁷ B. Pribac, »Desetnika« (»The Tenth Daughter and Son«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 5. However, both Pribac and his wife were children of large families.

²⁸ B. Pribac, *Bronasti tolkač (The Bronze Knocker)*, The Slovene Association, Melbourne 1962.

thematic contiguity, that is the feeling of a deep loss for being far from the native land and for not having found an appropriate shelter on *the shores of forgetfulness*, remains the leitmotif throughout the collection.

Pribac's Religious and Social Feelings

Other two issues, which have always occupied Pribac's mind and heart, and to which he has been sincerely devoted since his early youth, certainly could not be found missing in his first collection of literary effusions. Yet it seems appropriate to treat these two topics, his social concern and his religious feelings, simultaneously due to the close affinity of one with the other. Aware of the corrupted and sinful tendencies of man, Pribac sought for consolation in nature. His attachment to nature and his keen admiration of it, which is clearly reflected in his poetry, might be misinterpreted as a sign of Pribac's pantheistic outlook on the universe. Even if his love for the beauty of nature and his astonishment at its capacity of reflecting human feelings remains a constant in his verses, nature, however, has never exceeded the role of a companion and a friend, it has never transcended the level of a created being to become a creating being, a position the poet has always preserved for God only. And this is not any god whatever, but the God of the Bible, the Christian God, Lord of Heaven and Earth, creator of the universe and of man. As beginner of all things God's spirit is thus, in Pribac's view, present in all created beings, but it is not limited to them, on the contrary it goes beyond them, and this is actually essentially different from the position of being identified with them, a feature that makes Pribac a panentheist rather than a pantheist. As noticeable from the poem »Wind in the Whirl²⁹ we can feel God in the *wind*, in the *soil*, in *every blade*:

*And when the wind
In the whirls of dust
Roams round the crossroads,
It spreads the invisible existence
Of your presence
Onto the last inch of soil
Onto the last blade*

Yet most of all we can feel God in ourselves, namely in our conscience, especially in a guilty one, which is ingeniously referred to by Pribac as

A raving storm
Above snowbound hollows
Of the human soul

²⁹ B. Pribac, »Veter v vrtincih« (»Wind in the Whirl«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 65. Translated by T. Pribac.

In Pribac's religious poetry the main theme is manifested through three distinctive motifs. The first one being the recognition and worshipping of God's omnipotence by recurrent accounts of the magnificence of his creation deeds. The influence of Biblical style is easily noticeable in these poems; a number of images are accurately transferred directly from the Bible, although they are wrapped in a new veil of freshness and power of expression. One of Pribac's best poems testifying to this observation is »When He Became Aware of the Wind«³⁰:

...

In that instant he conceived all the generations
 And brought forth all the tribes,
 He circumnavigated all the seas,
 He climbed the tops of all the mountains
 And was present in all the deeds
 Of all times.
 He breathed with lungs,
 Which had never drunk wind before,
 He looked with eyes,
 Which were the first to create light...

God's mercy in His omnipotence invokes the speaker's heart to trust him and to feel secure under His protection and guidance, which is the second motif of Pribac's religious poetry. In the poem »Prayer«³¹ the speaker calls upon God, asking for His grace and mercy in a moment of dread and despair. Pribac uses images from nature, which seem to have remained the most appropriate means in the construction of similes illustrating God's magnificent assistance in human distress:

*Breathe Your grace upon me,
 And it will pass as the freshness of the wind
 Through the hair
 On weary roads
 Of endless quests*

If God's grace-bringing presence in the above poem was restricted to mere hope inducing the speaker to cry out his supplications, it becomes in another poem entitled »Take me, Star, to Bethlehem«³² a deep certainty of the everlasting divine willingness to watch over the *images of His face*, namely human beings:

³⁰ B. Pribac, »Ko se je zavedel vetra« (»When He Became Aware of the Wind«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač in druge pesmi*, 85-86.

³¹ B. Pribac, »Molitev« (»Prayer«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 58.

³² B. Pribac, »Pelji me zvezda v Betlehem« (»Take me, Star, to Bethlehem«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 62-63. Translated by T. Pribac.

You will be my steel shield
When sharp lances of despair
Will fall upon me...

I searched for You among the labyrinths
Of ploughed thoughts,
And although the threads tore apart
I did not become lost -
The star, going above the shepherds
Led me also
To Bethlehem.

The speaker's devoted certainty is a sequence of past experiences, when notwithstanding the hardheartedness of people, God's love for them and His determination in taking care of them did not diminish, proving itself a *steel shield*, which can be uncompromisingly relied upon. However, the poet is aware of people's sinful nature, and of their rebel blindness and insusceptibility to God's gracious concern. And this is the third motif of Pribac's religious poetry, through which the poet presents the corruption of humans and their hazy reminiscences of the primeval source of their being. In the presentation of the moral depravation of present-day society the poet uses naturalistic features intensified with ugly and lustful images from depraved dens, where people's most bestial instincts are brought to the surface, as in the poem »Belly Dance«³³:

We feasted savage lusts
Upon naked bodies of girls,
And we sucked their breasts
Greedily as leeches

We sold our souls
For instances of dazing lust
Of stirred up flesh.

Pribac, however, never misses an opportunity to warn people of the divine promise of the inevitability of the final judgement, when God will come illuminated with all his kindness and righteousness to administer justice among His children. On the day of judgement God will not come as a meek lamb to those who have rejected him; he will carry the *whip* in his hand, and thus

³³ B. Pribac, »Trebušni ples« (»Belly Dance«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 41-42. Translated by T. Pribac.

The belly dance will end
 In the lustre of yellow lights
 Of the basements of dens,
 Full of naked corpses of
 Living folk

Pribac uses dark, deadly images such as *whips*, *hungry ravens*, and *waxy faces* as symbols of the torment human souls are condemned to because of their non-resistance to the temptation of evil. In reality, it is not God who punishes people, but it is humans themselves who continue the way towards their complete destruction by not accepting Him as their guide. Therefore the image carrying the whip in truth is not God, but the absence of God, namely Satan, who has settled in the hearts of those that rejected their creator because they wanted to be gods themselves, as reflected in the poem »Cold Cathedrals«³⁴:

Again and again
 They crucified You on the altars
 Of cold cathedrals...

...

They came from everywhere
 On cushions of soft sedan chairs...
 To pray the ineffable name
 Into their, not Your shrines.

Pribac's sentimental pessimism reminds us of the feeling of misplacement of human beings, affecting the poetry of romanticism, yet Pribac has preserved his trust in life and his hope in the coming of a better world, since he believes that there will always be righteous individuals, like the *poor fishermen and peasants* from his poem »Cold Cathedrals«, open to the word of God, representing a good example for all humanity:

And You built
 Royal staircases
 In the hearts of poor fishermen
 And peasants,
 Who often starved of bread
 And lived by the truth
 Of Your Words

³⁴ B. Pribac, »Hladne katedrale« (»Cold Cathedrals«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 56. Translated by T. Pribac.

A feeling of loneliness and despair marks Pribac's first Australian period. The poet was disappointed in every aspect of his life. His was a routine life, a mere lingering on, spending the days either cleaning dirty rooms, and witnessing the passing away of lives weary of the burden of constant struggles in this vale of tears, or being enclosed in a miserable post-office, getting lost under heavy piles of letters needing to be sorted and arranged. Brought to near psychic breakdown, Pribac said to himself: »This is not the right cup of tea for me, and decided to chance his luck again« with *the bronze knocker on the entrance of God's court*:

...
God knows how many before me
Seized the green metal,
And they returned desperate
To the hopeless hunts of darkness;
As they did not light the torches
On muddy slopes
They dirtied their faces and clothes

...
I am here too, now
In the dim shine of an almost burnt out torch

...
I know I kept falling
On the ploughed up ground
I knelt in the puddles of muddy paths,
But midst of the rocks of rinsed ravines
I found brooks
Where I cleaned my boots
And washed my face.³⁵

IN THE BEAK OF A DOVE

In the period that followed Pribac graduated and started to work first at the National Library in Canberra, and then at the Federal Ministry of Health. Later on he was given a scholarship and went to the New South Wales University in Sydney to finish his M. Lib.³⁶ At that time he wrote over fifty articles and reports on different topics but related mainly to medical librarianship. He was also the initiator, a leader of the project, and one of the editors-in-chief of the Bicentennial Bibliography of Australian Medicine and Health Services, which was published in four thick volumes at the AGPS in

³⁵ B. Pribac, »Bronasti tolkač« (»The Bronze Knocker«), in: B. Pribac, *Bronasti tolkač*, 66-68. Translated by T. Pribac.

³⁶ M. Lib.: Master of Librarianship

Canberra in 1989. This was a period of progress for Pribac. He found a job at last that brought him delight and satisfaction, and furthermore it offered him the mental challenges so desperately needed after the long period of intellectual abstinence. In the 1980s his first poems written in English appeared. The Melbourne literary magazine *Helix* then published some of them; others were read at the Poet's Lunch in Canberra, and at various poetry readings in Sydney, Melbourne and Perth.

Taking into account this general blossoming of Pribac, one would expect his second collection of poems *In the Beak of a Dove*³⁷ from 1973 to be, at least as far as the mood is concerned, exactly the opposite compared to the first collection. Yet this is far from being a correct supposition since most of the poems preserve the melancholy and grief, characteristic of poems from *The Bronze Knocker*. The longing for his Istria remains one of the main themes; yet, if the poems from the first collection are coloured by a »pathetic nostalgia«,³⁸ as Maver observes, reflecting some sort of »geographic schizophrenia«³⁹ deriving from the chaotic dispositions of mind and heart of disinherited children brought to a foreign land, the poems published in the early seventies seem to express a kind of constructive resignation to the second homeland. In fact, Pribac had two possible choices: he could either have rejected the new country and resigned himself to lethal mourning for his beloved Istria, or have accepted the new land as his adopted country by trying to make the best of it. And Pribac decided for the latter. Even if the feeling of being uprooted from his native soil continued to grieve his heart, as reflected in the poem »Contrasts«⁴⁰:

...
As a vine transplanted
 Into a foreign soil
 We could not at first
 Push our roots into this ground
 Or feel cool under the shade of the gum.

he was determined to pave the way for a better future for the children who will...

...
 Establish their roots
 And draw the juices of this new land,
 Becoming one entity with it -

...
 And for ages to come

³⁷ B. Pribac, »V kljunu golobice« (»In the Beak of a Dove«), Lapwing Private Press, Canberra 1973.

³⁸ Cf. I. Maver, »The Mediterranean in Mind«, 129.

³⁹ Cf. I. Maver, »The Mediterranean in Mind«, 129.

⁴⁰ B. Pribac, »Contrasts«, in: *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 54. (Slovene title: »Na koncu sveta« (»At the End of the World«), published in *In The Beak of the Dove*, 1.)

They shall count the coming
Of the Southern Cross.

Often Pribac has recourse to the Istrian country idyll in moments of distress, and the images of the cypresses and birch trees bring some joy to his heart, lost in the *distant cold seas* of his wandering fate, as in poems such as »Dreaming About My Native Village«, »When the Moon Shines«, or »All the Paths«. The poet, in truth, has never really accepted his adopted country fully as his new home, and as hard as he tries, his feeling of an improved acclimatisation to Australia seems more an artificial construction of his mind resulting from a strong rational will, than real factuality. In fact, his attempt to conform completely to the new world failed in the instance when he stifled his national emotions and brought them into his subconscious, giving them optimal ground to become more powerful than ever before. This paranoid puzzlement afflicting Pribac's personality is noticeable from his new conception of Istria and anything related to it. If Istria in *The Bronze Knocker* symbolised an unattainable idyllic place, where his *sore soul*, once he reached it, would have found consolation and peace, in *The Beak of a Dove* it has lost all earthly dimensions to become a true spiritual paradise without serpents or trees of the knowledge of good and evil, an irrational Alfa and Omega of any human hope and desire, a promised land with promised people fed with milk and honey. This is reflected particularly in poems in which the poet's social concern is dealt with. In fact, what was mere admiration for the unique genuineness and fairness of Istrian people together with the beauties of the landscape has become praise, if not even heathenish worship of it. In the poem »Through the Window of Ordinary Life«⁴¹ the poet gives an account of the everyday life of the peasantry of Istria:

Down there under the village
Every morning carriages go

...

And peasants trip drowsily behind them,
Bearing the warmth of their wives
On callous hands.

...

How many leaves fell away from the trees,
Year after year at the same time before winter,
And how many storms rapped on the windows,
And vanished back into serenity.
Should I call
All of this ordinary life?

⁴¹ B. Pribac, »Skozi okno vsakdanjosti« (»Through the Window of Everyday Life«), in: B. Pribac, *V kljuni golobice*, 39. Translated by T. Pribac.

»Yes, we would say«, »This is ordinary life«. But the author leaves the question answerless as a hint for us to understand it rhetorically. »This is not ordinary life is what the poet is crying out to us«. For Pribac, this is nothing but Paradise itself; callous hands, violent storms, trees naked of leaves would in any other context symbolise negativity and lack of welfare, yet in this case they represent the objects of dreams and a desperate want of action. This is not ordinary life for him, not anymore at least. A new picture appears when he looks through the window of ordinariness now; he sees

***

*People as they pass by fleetingly in their cars,
They left their wives at home, laved in the bathtubs,
Veiled in perfumes, and clean as the air.
Are they better than our country maids,
Is there more humanity in them?
Simple girls from Šavrinija⁴²
Bore at least the scent of human flesh.*

The poet's incapacity to acclimatise to the dehumanisation of people in a modern, technologically highly developed society results in his flight from reality to a world of imagination and dreams. The question whether Pribac really believed in his Istrian Paradise may be the object of our enquiry at this point; and the correct answer would undoubtedly be: »No, he does not.« From his rational viewpoint he was well aware of the rough times his native country was going through in that period; after all he left it because *people were selling their souls for a crust of bread* there, and he did not want to be one of them. The main reason for his disappointment with the new country seems to be the fact that he could not find what he came there to search for, namely his 'paradise lost'. But this lost paradise was neither Istrian trees, Istrian birds, Istrian winds nor Istrian girls, after all he did not need to come to Australia to find all this Istrianity, he had it at home, besides he also fell in love with Australian nature, its vales, its brooks and strange forests that ...

Have echoed in sad refrain
The songs of those
Who danced around the campfires
Who were the firstborn of this land,

***

And the eerie sound of tribes
Killed by poisoned flower and buried in the caves...⁴³

⁴² Šavrinija is the part of Istria where Pribac was born.

⁴³ B. Pribac, »At the Murrumbidgee«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 14. This poem was composed in the style of T.S. Eliot, whom Pribac greatly admires. Cf. T.S. Eliot, »The Love Song of J. Alfred Prufrock«, in: *Selected poems*, Faber and Faber, London 1973 (reprint; 1st published 1954), 11-27.

What he was looking for was something greater, something divine, and at the same time something simple and sweet; he came to find humanity and love. And now that he has realised that nothing of what he desired is destined for him, dreams remain his only consolation, but more often than not they become a scant consolation since

Poets once upon a time used to dream
That after many years they would return,
In the shape of grass and butterflies, on meadows,
Where the laughter of boys and girls would resound.

...

The poet in this world
Is an unnecessary beggar,
Who is not willing even to dream anymore
Since many poets before him
Dreamt in vain.⁴⁴

However, Pribac never stopped dreaming, and it was this dreaming that gave him heart to continue his search for paradise lost, which was not Australia, nor was it Istria, even if his subconscious perceived it this way; yet by the time his paradise was regained, he kept dreaming *on the nib of the wind*:

And if I deliver my disquiet
Into the beak of a dove,
And if I run away on the nib of the wind,
The world will still be in me, caught in dreams,
Bearing the universe in themselves

...

Do not light up candles
To the shipwrecked on the ocean,
For they will not find the way
To the wonderful rims of stars,
And even in violent storm
Their ship will not sink at the rock:
In my dreams only the universe swims
And there are no rocks and no lights.⁴⁵

⁴⁴ B. Pribac, »Nekoč so pesniki sanjali« (»Poets Once Upon a Time Used to Dream«), in: B. Pribac, *V kljunu golobice*, 25. Translated by T. Pribac.

⁴⁵ B. Pribac, »V kljunu golobice« (»In a Beak of a Dove«), in: B. Pribac, *V kljunu golobice*, 16. Translated by T. Pribac.

»MY KINGDOM IS NOT OF THIS WORLD« (JOHN 18:26)

In the period that followed, Pribac's life was marked by constant motion. His business duties made him spend a lot of time travelling round the world. It was then that he visited Europe for the first time after he had left it in 1960. And for the first time after so many years he could see it, not through the subjective eyes of his heart and of deformed pictures of memory, but through the non-deceptive microscope of his reason and his senses: he could smell it, he could touch it, observe its shape and all the hidden features, and the Europe of his illusionary dreams vanished instantly like soap bubbles bursting into nothingness. This Europe stretching in front of him now was a...

***

Haven of fat tourists

From every corner and wind,

Exquisitely dressed middle-aged Marxist dandies

In pavement cafes,

Dropping their eyes down the Corso on teenage flesh

And sipping a cool amaretto.

After having lived twenty five years

Under the Southern Cross,

And now being a tourist myself,

I feel estranged and I wonder

If I am really still one of them.⁴⁶

This was a great shock for Pribac, a sharp arrow struck directly into his very being. The idol, which he devotedly praised and extolled to the stars, so ruthlessly proved to be a mere sham, an illusionary artificial construction made by a weak and unsteady soul that preferred to retire from the real world to live in the void of misleading dreams, driving people into certain ruin. And indeed, Pribac was in ruin at this point, when reality in all its cruelty showed him its true image. And in such a ruin the line between life and death is so dreadfully thin, so frightfully weak, that each inconstant individual is certain to see the face of doom. It is in such ruin that human faculties are put to the test; those who find the right way will survive in every respect, the others will perish. And the survivors will become as *strong as death* (Song of Solomon 7: 6) since they know that once they have defeated Death, nothing can dim the light they bear in their hearts. And it was with this strength that Pribac has faced and surmounted all the further crises life has imposed on him, even his wife's infidelity and the subsequent divorce, thus becoming a sad optimist, having retained an optimistic outlook on life,

⁴⁶ B. Pribac, »Travel Diary«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 63.

yet the awareness of his categorical guilt as a human being has always been deeply present in his soul, giving birth to extraordinary literary creations, in which his conception of life is expressed.

Concept of Society

Most of Pribac's poems from this second Australian period relate to the question of people and their social and natural environment. As he comprehended the mediocrity of his formerly idolised Europe and its moral depravity, which was perhaps even greater than in Australia, Pribac felt disillusioned and deceived by people and the entire world. He could not accept people's carelessness for anything related to either nature or humans; their coldness and *spiritual senility* irritated and grieved him deeply:

***
And when they became bored with the trees,
And killed all the fish in the sea
And wildlife in the groves,
And when they had polluted the rivers
Flowing through their towns,
The leaders of the nations
Have decided to pierce the sky
With knives of their
Spiritual senility.⁴⁷

Images from nature remain a constant in Pribac's poetry in his second Australian period as well. Yet nature is now presented as a victim of unscrupulous magnates obsessed with arrogance and the need for self-confirmation. Engrossed with the desire for unlimited power, they have lost the capacity of appreciating small beauties enriching the world, and with their insensitiveness to everything genuine and pure, they also try to deprive those who have preserved a sincere admiration for all created beings of these small miracles:

The strong and the learned
They take for themselves
The best fruits of this earth,
And yet the murmur of the stream,
The flower's scent
And the magnificence
Of the night firmament

---

⁴⁷ B. Pribac, »Polluters of Heaven«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 64.

Can be felt as deeply, if not more
 By the begging tramp
*And the uneducated farmer's hand.*⁴⁸

However, Pribac does not stop warning humanity against the risk of succumbing to the Devil's temptations, which may represent an insurmountable obstacle in the attempt to attain the everlasting peace of the divine abodes. In fact, disappointed with people in general due to their coldness and their lack of interest in anything good and divine, he feels estranged from this world, and he gradually becomes aware of the fact that there is no place on earth where he could feel at home for his real home *is not of this world* and it will never be. He feels uprooted from the source of life, and thrown into the valley of darkness, where he cannot find true happiness. Pribac searches for comfort in religion, and indeed it is there that he finds it at last. It is Christian belief that has helped him form his outlook on people, on the world, and on the whole universe. Accordingly, he perceives his earthly living as a test for him (and all other human beings), which will show whether he deserves to enjoy the delightful glory of the face of God or not. Conscious of the truthfulness of St. Augustine's words: *Restless is our spirit until it reposes in God*, Pribac listens humbly to the gentle voice through which the Holy Spirit shows him the way to his real home, which is in the *cool of the shade* by the divine springs:

***
 If you reach for the waters
 Of that living stream
 And you believe that I can fill
 All the dry riverbeds around
 You will become a mighty branch of that tree
 Where other creatures lonely and pure
 Will come to share the cool of the shade
 And to drink the waters that make you
 Never thirsty again.⁴⁹

Pribac finally gave a fresh impetus to the meaning of his life; by trying to pave his own way to salvation, he discovered the satisfaction Charity can bring to one's heart. In the endeavour to become worthy of the heavenly home, he realised that home can also be found on Earth, since wherever love dwells, God also dwells, and where there is no love, there is no God. And this has become Pribac's motto in life, inducing him to search for love, not for a home any more, since love brings God, and God is home.

⁴⁸ B. Pribac, »Another Statement«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 53.

⁴⁹ B. Pribac, »Merinda, My Merinda«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 36-37.

Numinous Eroticism

Pribac's heart has been replete with so much love for his native land and for God that, at least concerning what can be deduced from his early poems, little place is left for love for women. However, this is not entirely true, since fragments of his poetry reveal quite a different picture of his experience of love. Pribac believed in romanticism, and love meant to him the most strong and pure bond of two human beings, a union of two kindred souls boundlessly devoted to each other, capable of experiencing the Absolute in all its might and grace. And this was only possible because the poet and his beloved were never alone; God was always with them to bless their happiness in surrendering to the harmony of their unconditional devotedness to the sacredness of human essence. And it is the absolute joining of soul and body that permeates this circle of numinous eroticism. He does not neglect physical love, on the contrary, he welcomes it for it is the external manifestation of the most intimate feelings pervading two human beings united by spiritual love. Each movement, each gesture, each sigh reflects a most hidden and private sentiment in the categorical willingness to totally abandon oneself to the whirl of God's gift of the erotic experience. The stronger the emotion, the more abrupt the movements, and in the alternating of gentle and jerky gestures the two persons involved lose any sense for reality, reaching near madness to transcend human boundaries and experience the divineness of the Absolute. And this is Pribac's numinous eroticism, where there is little place for lust and none for pornography, because everything is felt and done out of the incessant human aspiration toward perfection, which can be achieved only in the harmonious union of human souls with the divine grace. This is why numinous eroticism rejects prohibitions of any kind.

What a disappointment, what an encroachment upon his dreams it was for Pribac when he was confronted with the fact that his marriage ended in divorce. In 1986 he was involved in a bad car-crash in Austria, and after that he spent almost a whole year recovering from the physical injuries sustained in the accident, and from the personal ones resulting from the conflict with his wife. This was a tough period for the poet; once again he was compelled to start from the beginning, and this time completely alone, or at least he thought so. But he was wrong, since God was still there keeping an eye on him, and sooner than anyone could have imagined, He sent Pribac another companion, a real kindred soul this time, an exceptionally powerful muse, with whom he would set up a new family and to whom he would dedicate most of his further literary creations. In 1989 they married and settled in Sergaši. In that period (1991) his third collection of poems, actually a selection of his best verse, entitled *Translucent People*⁵⁰ was published, this time in Slovenia. During his stay in his native country, and even earlier, he endeavoured to introduce Australian poetry to the Slovene public by contributing about eight readings of contemporary Australian poetry in his own

⁵⁰ B. Pribac, *Prozorni ljudje (Translucent People)*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1991.

translations on Slovene national radio, while some other translated Australian poems were also published in literary reviews such as *Most* from Trieste and *Svobodni razgovori* from Sydney. Pribac's health problems forced the family to return to Australia, where they remained for eight years instead of the expected one, but in 2000 they returned to Sergaši, where they have lived ever since. In 2000 another collection of poems entitled *The Bronze Knocker and Other Poems*,⁵¹ which is partly a reprint of his first collection, was published, while in July 2002 his book *Slovene Disturbances of Reconciliation (Slovenske spravne motnje)* was published at the Društvo 2000 in Ljubljana.

Having been left alone at a later stage of life, Pribac began to reconcile himself to solitude with no intention or hope of finding another companion with whom to spend his ripe old age, when like a bolt from the blue young Ljuba came to disturb his weary loneliness:

Ripe and strained as a pod

But yet alone,

With ends somewhere in the clouds of the spirit and nonfulfilment

She clung to me, an early growing grey man

***

In my sad but maybe warm smile

She saw my fleeing youth

And in my soul an unfulfilled abyss of passion,

Inexpressible by my weary flesh,

Yet my big brown eyes

Radiated youthful power and desire.

Indeed, my soul is young,

Not yet expressed or abloom as the buds of spring

Though I am approaching early autumn

And my napes are snowy of age

***

And now I question God

Why has he created and united us

So fleeting and frail

That we meet as children of different generations.

This fugacious time is a dangling bridge

On which we both come worried, wondering

Whether it will sustain the weight of difference in our age.⁵²

⁵¹ B. Pribac, *Bronasti tolkač in druge pesmi (The Bronze Knocker and Other poems)*, Edicija Capris, Koper 2000.

⁵² B. Pribac, »Viseči most časa« (»The Dangling Bridge of Time«), <http://members.ozemail.com.au/~lapwing/pesmi.html>. Translated by T. Pribac. Most of his other unpublished poems can be viewed on this web site.

Lately, Pribac in his poems has praised his beloved wife, her beauty and her sweetness, and he has extolled the kindness of God, who has united them in the magic circle of numinous love. And if anyone may wonder why words in his love lyrics lose the power of expressiveness characteristic of the presentation of other motifs in his verse, it is worth noticing that there are things which simply cannot be confined to words:

***
*Poems can certainly be put into shape,
Organised into sense, rhythm, feelings.
But when shaped into inky words,
Sentences, pages or books
Just for their own sake,
Then poems become only a distant echo
Of buried thought.*⁵³

CONCLUSION

After Pribac had spent so many years travelling round the world in search of a home, he came back to his native village and found it there, not in the green of the cypresses nor in the fragrance of the wind, but he found it within himself; in that instant he realised that it had always been there, but he had not noticed it. It might be surprising, however, to learn that lately Pribac has not been very active in literary creation, even if he could find many pleasant motifs to put into verse. But perhaps Kierkegaard was right: perhaps a genius is born out of sadness, grief, and desperation, and when these burdens of the heart are gone, the capacity for genius is gone, too. But if apprehension may arise at the thought of a possible close to Pribac's literary career, it would be convenient to ask ourselves: Can the burdens of the heart indeed ever be completely removed from this world?

SOURCES AND LITERATURE USED

Bori 1, n°2, 1955.

Chevalier J., Gheerbrant A., *Slovar simbolov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.

Translated from the original *Dictionnaire des Symboles* by Stane Ivanc.)

Detela, L., »Berta Pribca poetična kozmologija«. Buenos Aires: *Glas SKA*, XXI/11-12, 1974.

⁵³ B. Pribac, »The Essence of Words«, in: B. Pribac, *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*, 69-71.

- Detela, L., »Slovenska bodočnost in problem narodne sprave v luči zdamskih politično-duhovnih izkušenj«. Buenos Aires: *Meddobje*, XXII/3-4, 1986.
- Eliot, T.S., *Selected poems*. London: Faber and Faber, 1954, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973.
- Jurak, M. (ed.), *Australian Papers*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1983.
- Jurak, M., »Motivika v poeziji slovenskih izseljencev«. Ljubljana: *Slovenski koledar*, 36, 1989.
- Jurak, M., »Poetry Written by Slovene Immigrants in Australia: Types of Imagery from the Old and the New Country«. Ljubljana: Filozofska fakulteta: M. Jurak (ed.), *Australian Papers*, 1983.
- Jurak, M., »Slovene poetry in Australia: from terra incognita to terra felix«. *Acta neophilologica*, 29, 1996.
- Jurak, M., »Slovenski pesniki v Avstraliji - razpeti med staro in novo domovino«. *Književna smotra*, 21, 1988.
- Jurak, M., Maver, I. (ed.), *Essays on Australian and Canadian Literature / Eseji o avstralski in kanadski književnosti*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Maver, I., »Literarno ustvarjanje avstralskih Slovencev v angleškem jeziku«. Ljubljana: ZRC SAZU: Rokus: Žitnik, J., Glušič, H. (ur.), *Slovenska izseljenska književnost I - Evropa, Avstralija, Azija*, 1999.
- Maver, I., »The Mediterranean in Mind: B. Pribac, a Slovene Poet in Australia«. Netherlands: The University of Western Australia: *Westerty*, 39/4, 1994.
- Mlada pota*, 11/6, 1956-57.
- Mladina* XIV, n°20, 1956.
- Naša misel*, n°8, 1952.
- Prešeren, J., »Bert Pribac (Avstralija) - pot do poklicnega zadovoljstva in uspeha«. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije: Kokalj Kočevar, M. et al., *IZSELJENEC - Življenjske zgodbe Slovencev po svetu* zbornik ob razstavi, 2001.
- Pribac, B., »Zakaj pišem pesmi«. Sydney: *Svobodni razgovori*, X/3, 1993.
- Pribac, B., *Bronasti tolkač*. Melbourne: The Slovene Association, 1962.
- Pribac, B., *Bronasti tolkač in druge pesmi*. Koper: Edicija Capris, 2000.
- Pribac, B., *Prozorni ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.
- Pribac, B., *The Beautiful Vida and Other Poems from Two Homelands*. Canberra: The Lapwing Private Press, 1987.
- Pribac, B., *V kljunu golobice*. Canberra: Lapwing Private Press, 1973.
- Suša, B., »Bronasti tolkač in V kljunu golobice«. Ljubljana: *Dve domovini / Two Homelands*, 1, 1990.
- Suša, B., »Literarno ustvarjanje Slovencev v Avstraliji v slovenskem jeziku«. Ljubljana: ZRC SAZU: Rokus: Žitnik, J., Glušič, H. (ur.), *Slovenska izseljenska književnost I - Evropa, Avstralija, Azija*, 1999.
- Suša, B., »Pogledi na slovensko književnost«. Ljubljana: *Dve domovini / Two Homelands*, 4, 1993.

- Suša, B., »Tisk slovenskih književnikov v Avstraliji«. *Slovene Literary Works in the Australian Press* (Sydney: *Svobodni razgovori*, X/1-2, 1992).
- Trebše, M., Klemenčič, M. (ur.), *Slovensko izseljenstvo - Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001.
- Zbornik avstralskih Slovencev / Anthology of Australian Slovenes*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, SALUK/SALAC, 1985, 1988.
- Žitnik, J., Glušič, H. (ur.), *Slovenska izseljenska književnost I - Evropa, Avstralija, Azija*. Ljubljana: ZRC SAZU: Rokus, 1999.

POVZETEK

DUHOVNI RAZVOJ BERTA PRIBACA, KOT SE ODRAŽA V NJEGOVI POEZIJI

Teja Pribac

»Ker velikih literarnih ambicij ne zmorem izpeljati, je zame važna izpoved, vsebina in resnica o sebi in okolju, taka resnica kot jo jaz vidim in občutim. Samo to, kar imam, lahko razdam, da bi si domišljaj kaj več, za to nisem imel ne časa ne vneme.« Tako se glasi skromna opazka, ki jo je Bert Pribac podal v razmišljanju o svojem literarnem ustvarjanju z naslovom »Zakaj pišem pesmi« (v: *Svobodni razgovori*, X/3, 1993, 8.). Kot Pribac sam pojasni, je poezija, ki jo ustvarja, odraz njegovih zaznav, občutij in pogledov na različna vprašanja o svetu in bitjih v njem, kar nam omogoči oblikovanje sorazmerno popolne slike njegovega duhovnega razvoja vse od zgodnje mladosti pa do pozne zrelosti. Mladostno igrivost in lahkotnost prekine prisiljena odločitev, da se odpravi po poti vseh blodnežev, beračev in večnih romarjev tega sveta. Posledično se v poeziji začetnega obdobja njegovega izseljenstva odražata globoka bolečina in beda, ki izhajata iz spoznanja o izgubi doma, prijateljev in vseh najbolj intimnih momentov lastnega bivanja. In ko še zadnje upanje na ustrezno zatočišče pod Južnim križem umre, se pesnik zateče k sanjam, ki mu nudijo tolažbo, saj le v sanjah lahko ponovno občuti atmosfero domačnosti ljubljene Istre, ki pa ni več stvarna Istra njegove mladosti, temveč močno idealizirana mentalna konstrukcija, osnovana na njegovih željah in upih. Veliko časa je potreboval Pribac, da je lahko opustil sanje o izgubljenem raju in žalovanje za njim ter sprejel, da istrska zemlja ni nič bolj prijazna do svojih ljudi kot je avstralska do svojih. Temu soočenju z realnostjo, ki je bila kruta in neizprosna in ki mu ni nudila temeljev za izpolnitev prvobitne človeške usmerjenosti k harmoničnemu bivanju v duhu in resnici, je sledila popolna obupanost pesnika. Toda ko so temačna brezna osamljenosti in brezupa dušila Pribca, je on našel pot, ki jo je instinktivno zaznal kot pot, ki vodi k odrešenju. Takrat je razumel, da tisto, za čemer je stremel dolga leta, ni bila Istra, niti ni bil katerikoli drugi kotiček zemlje, kajti daleč stran od prvotnega bivališča ga ni odpeljalo izseljenstvo, sam je namreč kot človeško bitje brezpogojno podvržen izkoreninjenosti zaradi svoje grešne narave, kar sicer pogosto nastopi kot eden osrednjih

motivov v poeziji njegovega drugega avstralskega obdobja. Posledično, kamorkoli bo šel v tem svetu, bo vedno ostal tujec, saj njegovo kraljestvo ni od tega sveta. V tem trenutku Pribac odkrije Boga; in Bog je tisti, pri katerem mora iskati zatočišče, ker Bog je njegov pravi dom, sedaj in vedno. Toda Boga nikoli ne dosežemo neposredno, ampak samo preko ljubezni do vseh ustvarjenih bitij, predvsem pa preko absolutne vdanosti sorodnih duš v vrtincu pobožne erotike. In v svojem ponovno odkritem rajju je Pribac našel sorodno dušo, s katero bo delil najbolj sveto izkustvo našega bivanja.

ARE MIGRATIONS REVOLVING NATIONAL LABOR MARKETS OF EUROPEAN UNION?

Barbara Verlič Christensen

COBISS 1.01

INTRODUCTION

1. Most of the recent migration flows towards EU are not economic. These latest migrations are challenging the persisting problems of high unemployment within EU countries as such and among immigrant's population in particular. Labor markets are in a transformation process, where future needs may be structurally over or underestimated. Limited immigrants possibilities to integrate into EU labor market, instead of the national ones, foster the existent abortive local integration models. It looks like national labor markets promote a demand side but fail to include a supply one.

2. The demographic prognosis of EU populations might be misleading, when compared to the needs of the national labor market resources. Long-term decline in the projected EU work force derives from the possibly wrong assumption of the continued low fertility. Particular countries differ on that account. Demographic aspects of migration theory lack the explanations for the recent and future migration flows. Demographic »pressure« from countries in development is not the only promoter of the recent increase of migrations. The latter are fostered by increasing structural poverty, political and social insecurity of ever greater number of populations within those same countries.

There is as well, increasing evidence that developed regions of EU countries do need more work, but fail to provide formal employment. Undocumented immigrant work of a large scale in families, health, catering and tourism are just few examples. The countries of EU as well, experience social and political change, even though the similar problems have different faces and magnitude. Both is creating a conflict of interests, altogether social insecurity.

3. Even though the human resources of recent immigrants in EU are possibly underestimated, at present these resources are inadequately used, provoking high cost on a welfare system and/or extreme poverty. There is possibly a mismatch between social organization of the labor market and government's social resources in respect to those that immigrants do possess, regarding their education, skills and/or their possibilities to enter labor markets. But here are, at opposed ends of the labor markets, two processes enabling immigration to prosper: increasing levels of (tolerated) undocumented work and a lack of a transparent, non-discriminatory competition for better off regular jobs in formal economy at the national levels. The consequence of

the first is growing the share of black economy and the second is an increasing unemployment among skilled immigrants too.

4. Several factors contribute to the global economic and demographic divergence, which will very likely promote potential migration pressure on EU for several decades to come. Cultural, political and economic ethnocentric model of ECU's migration policy is therefore no longer satisfactory for either of the sides. It results in high social and legal cost on nationals, social exclusion of immigrants and social policy conflict. It promotes cultural racism and xenophobic reactions on local levels in public and in particular forms of discrimination on local labor markets. It resuscitates immigrants' resentment to command integration schemes and resistance to a loss of ethnic identification.

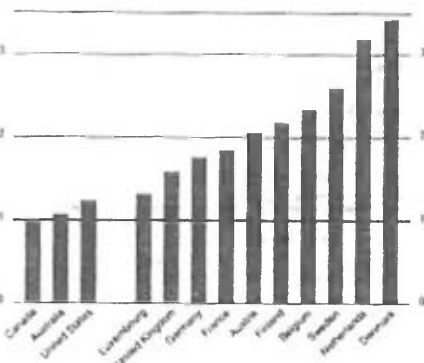
5. Problems of such dimensions do ask to be researched better. They involve millions of people and they erode social cohesion. Some possible answers to these dilemmas may well be found within deregulation of policies of immigrants mobility within EU countries. The second is needed and requested demand from employers for a deregulation of national labor markets. The third is a promotion of and sustenance to the ethnic economy and self-employment of immigrants. Finally, there is a need to reveal what are the human and social – ethnic or class - resources of immigrants, if one wants to improve the effects of EU integration policies. A constructive public and political dialog between the dominant and ethnic entities might help very much.

***

What do we actually know about the nature and extent of the recent global migration flows, specially in Europe? Comparative statistical data are poor, but trends show the numbers and a variety of ethnic groups are increasing (Eurostat, 1999, OECD, 1999, 2000). Increasing are the rates of unemployment of third countries' nationals in EU labor markets, too (OECD, 1999, 2000, Graph 1). These are the main subjects of the analysis.

Graphs 1   Relative exposure of immigrants to unemployment

Chart 1.11. Share of foreigners or the foreign-born in total unemployment relative to their share in the labour force in 1997¹

Sources: OECD, 1999: 46 and OECD, 2000: 52, data is drawn from Labour Force Survey and national statistics.

1. August 1998 for Australia, 1995 for Canada and 1990 for the United States. For these three countries, data refer to the foreign-born in all other countries; data refer to the foreign population. Sources: For European Union countries: Labour Force Survey, Eurostat; Australia: Labour Force Survey; Australian Bureau of Statistics; Canada: 1991 Census data; Statistics Canada; United States: 1990 Census data; US Department of Commerce, Census Bureau.

West European countries become, over the last twenty years, the first target of the global migration flows, relatively speaking (OECD, 1999, 2000). In those EU countries, where labor markets are shaped in a rapid pace of change, therefore transformed greatly, the immigrant' population stays unemployed to a great extent. »In general, immigrants are more vulnerable to unemployment than nationals. The reasons of this are multiple. As graphs show, the extend of unemployment amongst migrant population is greater than the proportion of the labor force for which they account. It is in Denmark and the Netherlands that this discrepancy is the greatest, on average, three or five times more. Situation is critical in Sweden and Belgium« over the last years (OECD, 2000: 49).

Yet, it is quite possible too, that re-organization of production and services in those countries is not followed by the necessary reforms of the rigid labor market's rules. Many classical jobs in catering, sales and tourism are available to students, rather than to the permanent employment opportunities. Third explanation looks at possible market discrimination of immigrants. The arguments are in await for the research, nevertheless one thesis does not exclude the others, as experience goes (Christensen, 2002). A lack of language and professional skills within migration groups is usually considered a determinant (missing) factor when entering the labor market. It is then surprising the notion, that hardly any national statistics shares these features of immigrants. Some research analyses are estimating that highly qualified migrants are not so few as first and have similar or other difficulties in finding adequate jobs as second (Coleman et al., 1999: 294, 292). Even more question have been raised, when the quality and availability of language schools to immigrants, eager to learn, was discussed. The final question put here is the ambiguities about the recognition of the qualifications and diplomas, achieved in home country of the immigrants, since professional qualification is shaping the possibilities to find a suitable job.

It is often believed that in spite of the risk to unemployment, immigration increases due to inevitable aging of W. European populations and consequently the increasing needs of immigrant labor force. About 80 % of the total population increase over 1996 in the EU countries (as in all recent years) was due to immigration (Eurostat, 1999). On the other pole, there is a supposed demographic pressure deriving from less developed countries and from the differences in economic perspectives (Coleman et al., 1999: 31). In spite, the Northern Europe shows relatively vigorous national population g-growth, while South and East are in either decline or stagnation of their population and theirs activity rates.

Internal EU labor mobility can therefore more easily fit the labor demands in different regions of EU. Indeed, evidence (Eurostat, Labor Force Surveys 1994-2000) shows, that nationals of EU countries, who live and work in other countries from those where they were born, experience lower rates of unemployment from those of nationals in the same country. Internal migrations on the other hand remain low, up to 3-4 % over the last twenty years (OECD, 1999). Internal migration of EU countries nationals thus not respond adequately to rapid changes of national labor markets needs. Over the last decade those needs are increasingly filled by undocumented work

of immigrants and a short term working contracts. At the same time, normative and legislation rules of EU countries make immigration of nationals from third countries ever more restrictive.

The increase of immigrants population does not directly reflect their increase in activity rates, which is an indicator of the present miss-match within unemployment problem (Christensen, 2000; Table 1). There is no convincing empirical evidence of the great decline of domestic labor force in most of the EU countries, at the present time either (Bevc & Rupel & Christensen, 2000, IER). On the other hand, the comparative empirical evidence is poor, methodologically incompatible or non-existent. It seems as well, that undocumented work or short term work contract of immigrants from third countries does fill the possible gap between labor needs and respective activity rates of nationals - where and when they appear in different regions.

Table 1
The presence of foreigners on the EU labour market
 (as an illustration of immigrants unemployment problem)

Comparison: The share of foreigners in entire labor force (a) and the share of foreigners in entire population (b) - during 1988 and 1997 in different countries

		1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Austria	a	5.4	5.2	7.4	8.7	9.1	9.3	9.7	9.9	10.0	9.9
% foreign.	b	4.5	5.1	5.9	6.8	7.9	8.6	8.9	9.0	9.0	7.9
Belgium	a								7.8	8.2	7.9
% foreign.	b	8.8	8.9	9.1	9.2	9.0	9.1	9.1	9.0	9.0	8.9
Denmark	a	2.2	2.3	2.4	2.4	2.6	2.7	2.9	3.0	3.1	
% foreign.	b	2.8	2.9	3.1	3.3	3.5	3.6	3.8	4.2	4.7	4.7
France	a	6.4	6.6	6.2	6.0	6.0	6.1	6.3	6.2	6.3	6.1
% foreign.	b			6.3							
Germany	a	7.0	7.0	7.1	7.5	8.0	8.9	8.9	9.0	9.1	
% foreign.	b	7.3	7.7	8.4	7.3	8.0	8.5	8.6	8.8	8.9	9.0
Ireland	a	2.7	2.6	2.6	2.9	3.0	2.7	2.5	2.9	3.5	3.4
% foreign.	b	2.4	2.3	2.3	2.5	2.7	2.7	2.7	2.7	3.2	3.1
Italy	a					0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.2
% foreign.	b	1.1	0.9	1.4	1.5	1.6	1.7	1.6	1.7	2.0	
Luxembourg	a	39.9	42.4	45.2	47.5	49.2	49.7	51.0	52.4	53.8	55.1
% foreign.	b	27.4	27.9	29.4	30.2	31.0	31.8	32.6	33.4	34.1	34.9
Netherlands	a	3.0	3.2	3.1	3.3	3.5	3.3	3.3	3.2	3.1	2.9
% foreign.	b	4.2	4.3	4.6	4.8	5.0	5.1	5.0	4.7	4.4	
Norway	a	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3	2.4	2.5	2.5	2.6	2.8
% foreign.	b	3.2	3.3	3.4	3.5	3.6	3.8	3.8	3.7	3.6	3.6

Are Migration Revolving National Labor Markets of European Union?

Portugal	a	1.0	1.0	1.0	1.1	1.3	1.4	1.6	1.8	1.8	1.8
% foreign	b	1.0	1.0	1.1	1.2	1.3	1.3	1.6	1.7	1.7	1.9
Spain	a	0.4	0.5	0.6	1.1	0.9	0.8	0.8	0.9	1.0	1.5
% foreign.	b	0.9	0.6	0.7	0.9	1.0	1.1	1.2	1.2	1.3	1.5
Sweden	a	4.9	5.2	5.4	5.3	5.3	5.1	5.0	5.1	5.1	5.2
% foreign.	b	5.0	5.3	5.6	5.7	5.7	5.8	6.1	5.2	6.0	6.0
Great Britain	a	3.4	3.5	3.3	3.0	3.6	3.4	3.4	3.5	3.4	3.6
% foreign.	b	3.2	3.2	3.2	3.1	3.5	3.5	3.6	3.4	3.4	3.6

Source: OECD, Sopemi 1999: pages 264 - 267

There are nevertheless, signs of structural labor markets problems. Private and public employers are in need for more labor, but they would like not to commit themselves for long term and professional perspectives within the contract. It is a phenomenon usually analyzed as a flexible market, which is contradicted by general regulations of the norms at work, valid for citizens. The most problematic are there the signs of a persistent general unemployment problem over more than a decade in most W. European countries (OECD, 2000, Eurostat, 1999). In 1990s, the unemployment among immigrants from third countries is increasing even faster, most notably in The Netherlands and in Scandinavia, and N. Europe (Table 2, OECD, 1999). In Denmark, during 1985, there was a rate of 48 % unemployment among immigrants from the third countries; while in 2001, there are 59 % (Minister of Interior, Denmark, August 2001, www.inm.dk). At the same period, general level of unemployment decreased from approximately 14 % in early 1980s to 5 % in 2001. Which consequently means that immigrants in highly regulated markets and welfare states receive more resources in respect to their economic contributions during late 1990s (Wadensjo in Coleman et al., 1999: p.294-301). This and similar phenomenon in other countries of EU are provoking fierce reactions, notably reflected in a public and political demand to stop the number of immigrants increasing. There are estimations that even existent labor force is up to 30 % not needed or might not be integrated into regular economy in the future. What is changing is the nature of the market structure in time, which does not correspond with the globally and EU advertised neo-liberal values of higher human mobility, economic prosperity, human rights and promised declarations of free movement of people, not only of the »labor force« (Bevc et al., 2000; Christensen, 1999, 2002). National and EU regulations of migration flows seem to be an illusion.

Table 2
Activity rates of foreigners and natives between 1900 and 1997
(in %) in different countries of EU

Sources: compilations and extracts: Labour Force Survey (LFS), data for 1.1990 (pages 52-53) and LFS 1997 (pages 28-30), Eurostat, 1999

1990	EUR 12	DK	UK	P	D	NL	F	IRL	EL	B	E	L
nationals	55.7	67.4	62.1	57.8	56.9	56.2	54.9	51.7	49.1	47.9	47.5	45.7
no-nationals	59.2	67.2	62.7	57.8	63.8	54.0	56.1	50.4	45.9	44.0	39.0	61.9
Total	54.6	67.4	62.1	57.8	57.4	56.1	55.0	51.7	49.1	47.6	47.5	50.1

1997	EUR 15	DK	UK	P	D	NL	F	IRL	EL	B	E	L
nationals	55.2	65.7	61.9	57.7	57.3	61.2	55.4	55.5	48.5	50.7	55.4	46.5
others: EU												
nationals	63.7	76.8	58.8	57.1	71.4	71.2	61.0	55.7	49.9	53.5	61.0	60.8
others:												
no-nationals	57.4	51.0	57.7	69.0	58.4	44.8	54.2	47.0	70.4	39.5	54.2	53.8
Total	55.4	65.4	61.8	57.7	57.7	60.9	55.4	55.4	48.9	50.5	55.4	51.2

Polarization of the labor markets of the most developed countries and global cities specifically shows that unskilled jobs far exceed those of the highly educated and well paid. These jobs are found in child and elderly care, privatized health care activities, tourism, catering and leisure activities, prostitution and in-household family help. These sectors have been deregulated in most of the EU countries of the South and UK recently and are poorly unionized, too. Nordic countries of EU, notably Nordic countries and Holland, where unionization is yet much higher and the regulation of comparative employment sectors remains stronger, immigrants are not tolerated as a welcome competitive labor force. Neither is tolerated black economy nor is immigrants' self-employment a widely accepted practice. It is therefore not surprising the consequence of much higher immigrant's unemployment rates in those countries (OECD, 1999, 2000). The inevitable impact of those factors contribute to the burden in costs of the welfare system.

For a great number of recent immigrants, pulled from refugees flows, the state is responsible and the social burden on a national and local welfare cost is too big to be supported further. Those who enter on the basis of family formation/reunification, are ever more dependant upon family itself. The access to the labor market is therefore restricted either by legislation (Germany, Austria) or by pragmatic obstacles. There are arguments for the thesis that W. European countries actually need cheaper labor

force in the first place (Eurostat, 1999: Table: The cost of labor per hour in different countries deviates from 27 to 25 Euro in Denmark, Austria, Sweden, Belgium, Germany, to 7 in Portugal or 12 in Greece - while the average keeps at 21.5 Euro - all far above the cost of 17.8 Euro in USA!). There are demands for a labor markets' deregulation, but that may put an undesirable effect to privileged protectionism of the national labor force too. The argument for a change falls short on a political agenda. Therefore the issue is difficult to tackle politically and socially. That gap of reforms provoke xenophobia and increasing discrimination of the third nationals (denizens). So called social urban polarization processes are the consequences; even though they are difficult to trace empirically, since undocumented activities and individuals are not registered in statistics. The safe estimation is involving few millions of people only in EU countries at the end of 1990s.

Estimations are given, that only 20 to 40 % of immigrations within EU over the last twenty years relate to the labor market needs anyway. Consequently, 60 to 80 % of new global migrations are due to the emigration on the basis of family reunification/formations, study, specialization and due to the humanitarian grounds; disregarding here the informal or illegal employment as well as undocumented migration. The extend of undocumented migration would not persist long without the increasing black and/or informal economy within developed regions (very extensive in the South of Europe, like Spain, Portugal, Greece and France) - which makes some national economies more competitive. Black economy is tolerated as well due to the increasing needs, which are supporting the living standards of nationals, who are in a need of a cheaper (health, child care) services, which the states do not provide adequately. It therefore looks like the immigration policies (political, EU and those of the labor markets) and those of the national markets, contradict each other.

The national governments do not admit at this point, that they are and will be even more in the future, in a need of immigrant's work force. They are and will become inevitably, a multicultural societies, too. All W. European countries and EU policies recently foster the border control for immigration. The governments are declaring that only labor market needs (niches) in formal dominant economy can determine the range and structure of immigration flows. Nevertheless, more regulations and restrictions seem to produce a greater undocumented migration and unemployment, rather than efficient matching of immigrants' skills and labor market needs. It looks like a train without a schedule - in a short term (Christensen, 1999, 2000).

Is then a social integration of immigrants an eminent illusion? Should we employ more police and introduce restrictive laws or administration barriers to work against the restless nomadic part of the human race? Can we stop or control the migration process at all? Or, is present international migration trend a long term continuous and irreversible (global) process, rather than a short (sad) episode of the century? What do we know about the human resources of immigrants? And for what kind of a social development are they needed, on a long term? Do the employers really know what are

the long or short term needs of the labor markets? Who is today able to predict the growth or decline of the global and national economies and their structure?

According to demographic projection forecasts (Coleman et al., 1999, UN, 1997) alone, the divergences in global demographic trends will result for another half a century in increasing migration pressure from the third world towards developed regions. Within EU countries, population growth and its structure depend upon natural increase and net immigrations, thus possibly replacing the aging cohort of the population. Net immigrations in 1996 were over double the natural increase in EU countries (Eurostat, 1998 and Scheme 1). The »youth« indicator shows the difference between the cohort of population which is older than 64 and younger from 15 years. It shows in a long term perspective the possible down - curbing line for the adequate supply of active population in the most developed regions of the world. Nevertheless, it is yet not possible to exclude other factors to intervene: the in-flow of young immigrants, increasing fertility rates due to a delayed child birth and/or several others. The figures possibly underestimate the share of young non-nationals in different countries, due to unavailable data or differences in definitions of foreign population - depending upon the level of naturalization, for example: as in Sweden the level of naturalization used to be high, this possibly underestimates the share of inhabitants, who are of different ethnic origins from nationals - and the opposite is true for Germany (OECD, 1999, 2000).

Scheme 1: Selected indicators of »youth« for regions and countries in year 1999

Africa	40	France	3
Asia	26	Great Britain	3
America	21 (North 8)	Sweden	-2
Europe	3 (Western 2)	Slovenia (2000)	2.3
World	24		

Sources: OECD, 1999: 36. »Youth« indicator represents the difference between the share of population over 64 years age and the one under 15 years age.

Global and national economic developments are not always converging, but rather diverging, on a comparative scale; unequal opportunities are therefore provoking increasing social differences, which along with a lack of decent life opportunities, nonexistent social security in many states, challenges potential migrations further on. Demographic pressure itself does not necessarily result in greater emigration, since the latter depends upon political and domestic labor market policies of the countries of origin. Global mobility of capital, goods and labor is not always equilibrated. It seems that when goods are moving, while capital or work is not reasonably accessible, the people (labor) move. At the beginning of the third millenium, it seems to move more and faster and is better organized too.

Expected increase of East-West migration flows from former socialists countries

have not been, till recently, empirically well documented. Even though those countries experience demographic stagnation/decline, they are witnessing increasing immigration from far eastern and Asian countries themselves (OECD, 2000: 53). Emigration towards developed countries is therefore socially and professionally very selective, possibly not very well documented at present. Further expectations and concerns about potential migrations from new member states of EU do provoke more questions: EU immigration policies are restrictive, selective according to national markets and family oriented. Is the potential emigration expected due to economic problems of the domestic mainstream sectors of the new member states or due to the challenges of a better life chances in EU 15 + 7 countries? Is it only further fostering the one sided control of a national »labor demand« in EU - or is EU 15 unable to cope with the social consequences within the new member states of the Union?

Within immigrants from so-called third countries, more unskilled and illegal immigration shapes these flows than previously in the history. But its' structure is polarized: very often, the group of highly educated immigrants is quite extensive. Their skills and education are not always recognized (nostrification) in a new country, those are even not regularly registered (Coleman et al., 1999). It is not only the nature and kind of migration that has changed: there is increasing the share of women and children among migrants or, more families than single individuals who move. The flows are directed by ethnic networks and organized around ethnic economies. The age structure is different too, more polarized (young and older move, too) in respect to the previous prevailing cohorts of young males. There is an increasing evidence of »feminization« of migration, possibly well connected to the needs of the labor markets (OECD, 2000: 25).

Women take better opportunities in ethnic entrepreneurship and specially within ethnic economies in services. Migration policies of developed countries »invite« more immigrations on the ground of human rights and family reunification - »consequently directly provoking a possible mismatch with the needs of labor markets. Only this factor alone may be a reason for the latest increase of unemployment among immigrant populations in EU countries and elsewhere. The additional factor is possibly a formal one: immigrants from the third countries are not free to move to the other countries of EU, beside the one, which accepted them in (Christensen, 2000). For such a reason, the immigrant's mobility within a common labor market of EU is limited severely.

Our knowledge about the recent immigrants' social and human resources is insufficient at the time. In many EU countries, such statistics or research data do not exist (Immigration to Denmark, 2000, www.rff.dk). We do have indirect data about the demand side of the labor markets, showing restricted and very selective interests for immigrants' labor. Further, we have more (political) questions about the nature and culture of our societies and the impacts of latest (ethnic) immigration on them. It seems that W. Europe, slow in a pace of change or highly regulated, does develop and examine the demand side of the market, but is ignoring the (immigrant's) supply side, at present. Market system (by definition) needs both of them, in order to find some fit

answers to the questions of human resources of immigrants and their possible social (labor) integration.

Limits of macro classical economic theories on explaining migration

Classical economic theory on migration suggests that people decide to move on the ground of better income and transfer costs. Therefore, most migration flows are directed from less developed regions to developed ones. Long term historical experiences as well as recent empirical evidence (in EU) suggests these true. Nevertheless, as global economic conditions change, for example towards greater income polarization, within such a theoretical approach, we cannot explain the extend and direction of particular migration flows. As economic differences existed and exist now, we are not able to explain, why there has not been more migration before, as there is now (Coleman et al., 1999).

More, the geographical direction of migration flows does not correspond to the model of direct rational nor economic choice, there is no evidence, that people move towards the most developed regions, but rather decide the new better environment on the ground of cultural compatibility, historical traditions, geographical vicinity, ethnic connections and family networks. The economic and rational choice does fit better only internal (mostly labor oriented) migrations of citizens of the EU countries. Such a group is small (1.5% against 3.2 % respectively of immigrants from third countries, Eurostat Migration Statistics, 1996: p.2, 42) and did not increase over 3-4 % over the last twenty years. Human mobility within EU countries is therefore far behind the other markets' exchange activities.

The choice of the potential migrant, where and when to move, is neither based on rational economic decision alone, nor is that always an individual choice, but rather a family one or the one of local community (Light & Gold, 2000). Many options for migration are not accessible for cultural, language, bureaucratic and political reasons - or all of them. Pull factors in developed regions are shaped by ever more selective labor market conditions, national migration policies, cultural constraints and all those are ever more constringing. Push migratory factors are so different and many, that the decision for emigration itself seems to blur the economic explanation alone, without excluding it (Christensen, 1999, 2002).

Immigration based on rights such as family reunification, humanitarian reasons like refugees etc. in a sense, disregard the national labor market needs, therefore by the nature itself increases the risk of greater unemployment among such immigrant groups. As neither of those human rights may be abolished, one would try to open different ways of social integration (specially in EU countries), not only the one based on labor market demand (or social support policy as in Scandinavia). One of the ways is to foster on the promotion of ethnic entrepreneurship (Light & Gold, 2000, Ethnic Economies), much disregarded marginal economic sector and poorly analyzed in Europe. Why are there not more support and sustained social organization to help immigrants' self-employment and ethnic economies in most countries of EU? Specially

within those countries with very high unemployment rates among immigrants, like in Scandinavia, for example?

The new »patterns« of migration

In order to explain the extent of recent illegal migration flows, one should understand the obstacles for migrations in contrast with the declared freedom of move and human rights. One should better understand the push factors for emigration within some world's regions, where economic conditions are not the only reason for people to feel insecure. The religious, ethnic or other reasons for conflicts are factors for migration determinants in progress. The lack of any reasonable social security seems to be the very important factor for migrations in transitional countries and in most of the Asian or African countries. Impossibility to plan one's own future, professional career and secure the prosperity for children (no matter how modest) is increasing the extent of recent migrations all over the globe. Then, there is a gap of an ideological value from neo-liberal free movement of individuals contrasted and restraint by collective interest of national labor markets in EU countries.

These push factors seem to diversify and increase, while pull determinants are limited - which is producing the massive illegal migration flows. During early 90's, EU alone received about 350.000 illegal immigrants per year (Eurostat estimations). The share of refugees and family reunification, (ethnically) based migrations are growing lately up to 70%. As a consequence, more people migrate in order to change their general life circumstances; they move to recover their economic or social security, to achieve better education, to improve their social and political empowerment. Income or cost of moving alone does not explain sufficiently the extent and nature of recent migration flows.

As the result of the above mentioned arguments suggests, the rationale of labor markets to regulate labor migration in respect to the national migration control seem to fail and is irreversible too. Since nobody at the time is in the sufficient control of the global processes and changes. Fragmentation on the national migration practices may therefore foster the present poor economic impact of such global migration trends in EU - for the immigrants from the third countries. It makes their social integration much more diversified and complicated.

Does it necessarily revolve the national labor markets as well? In a short term yes, in a long one, possibly not. In a short term a mass immigration to EU is provoking unemployment, rather than lowering the wages or progressing the competition. It is sustained by illegal/informal employment, which might accelerate the wage equity in EU countries. At least some controversies may be in a short term avoided by further deregulation of national labor markets within EU. Further, by reducing cultural prejudices; for example, that ethnic diversity at work is unproductive. By excepting and tolerating diversified notions of multicultural societies and reducing the problems of educational incompatibilities (nostrification of diplomas). But first of all by suppor-

ting, allowing the ethnic economy to develop faster and persist, along the mainstreams of national economies.

We know very little, in Europe, about social or human resources of recent immigrants, but more research is revealing increasing share of highly skilled individuals too (Immigration to Denmark, 2000, www.rff.dk). Since at present, national migration policies limit immigrations on the minimum human rights basis (EU fortress), while labor markets require selective migrations on the basis of skills. Those policies contradict each other, provoking social conflict, excessive welfare costs, abortive (labor) integration and social discrimination of immigrants is a consequence. But on the other side, we know very little about how the future EU countries will look like in terms of economic and labor force needs.

Some possible demographic uncertainties

Low fertility rates, aging population and possibly the shrinking shares of active population have been common concerns in most developed countries. The tendency to the labor and population equilibrium has on the other hand moved third world governments to introduce policies to reduce fertility. Such concerns and actions may have different impact and results, when society is in a rapid change.

Assumption of the expected and continued low fertility rate in EU countries might not be true: it is based on the experiences (of lower fertility rates) of generations, which are born before 1957. We are witnessing as well some positive results of family policies in some northern countries, which resulted in several, although small, baby boom generations. And there are expectations of a delayed, rather than cancelled births, among generations to come. European population is aging, but individuals work longer than before. Third variable is increasing population due to the net immigration share and slightly higher fertility rates among some immigrant families. The fertility rates among immigrant population nevertheless fall quickly, if not for the first generation and some unemployed.

In the third world countries, on the other hand, potential emigrants for the next decades are already born. It is not a population pressure so much and alone to push migrations further, but rather a lack of economic opportunities, even scarcity of food and/or of the very basic social security; some governments tend to »export« the problems (of unemployment e.g.) during the crises. There is a lack of trust in positive results of the transitional and global changes for everyone, which push migration further: these trends cannot be altered soon enough to prevent migration. And more, it seems we are, on a global scale, short of efficient means and approaches to find the adequate solutions for local conflicts or extension of the global poverty ratio. There is a lack of significant resources and sometimes of a political will (or just all of those), to do that.

Are then, recent migration flows really revolving national labor markets? Due to the persistent illegal migrant work, some local economies are more profitable and competitive, while on the scale of skilled jobs, migration fosters the competitiveness or challenge privileges. Possibly, the social cost of immigration is too high in those

countries, where welfare replaces innovation, change and active support for reducing unemployment (by ethnic economies e.g.). Only if one would know the future change of EU markets, the actual impact of immigration could be assessed.. We only presume what will happen, but no empirical evidence sustains the prejudices that migrants just want »to profit from welfare, culturally alter our country or take over us « in a new promised land«: most of them are willing to work hard and they are very successful in finding market niches for self employment, in service sectors, 3D jobs (dirty, dangerous, degrading), tourism, recreation. Immigrants adapt socially to fit in the gaps of those sudden demands for skilled jobs, like health, IT, management and finances or specialized technical jobs.

As we know too little about the future changes and needs of the national markets in EU and certainly not enough about the human and social resources of immigrants, we better keep in perspective that such ignorance does not excuse xenophobia and discrimination. As it seems we cannot reverse the migration flows - therefore we rather try to get the best out of it at present by reducing the obstacles in access to jobs; we may invest more and with better efficiency into the further social and human resources of immigrants, along with creating a badly needed social cohesion.

RESOURCES

- Bevc, Milena & Prevolnik-Rupel, Valentina & Verlič-Christensen, Barbara (2000) Migrations in EU and Slovenia, on the way to integrate into EU; Institute for Economic research & Institute for Social Research, University of Ljubljana, Slovenia
- Coleman, David & Wadensjo, Eskil (1999) Immigration to Denmark, Rockwool Foundation research Unit & Aarhus University Press, Denmark
- Eurostat (1999) Labor Force Survey, results 1996, 1997, Brussels-Luxembourg
- Immigration to Denmark: New figures on immigrants' education in their homeland and in Denmark, The Rockwool Foundation research unit, February 2000, www.rff.dk
- Light, I. & Gold, S. (2000) Ethnic Economies, Academic Press, USA
- OECD (1999, 2000) Trends in International Migration, Sopemi, Paris
- Verlič Christensen, Barbara (2000) Migration Policy of EU and Slovenia, Teorija in Praksa, no. 6, Ljubljana, Slovenia
- (1999) Slovenia and EU in the gap of migration flows, in Mandič et al. Quality of life: patterns and changes, Univ. press of the Faculty for Social Sciences, Ljubljana, Slovenia
- (2002) Europe in migration gap: between mobility and migration, research report 2000-2002, 160 pages, Faculty of Social Sciences, book in printing.

POVZETEK

ALI MIGRACIJE SPREMINJAJO NACIONALNE TRGE DELOVNE SILE V EVROPSKI SKUPNOSTI?

Barbara Verlič Christensen

Vse večji delež imigrantskih prilivov v države članice EU v devetdesetih letih zajemajo posamezniki, ki ne prihajajo na poziv delodajalcev. Ob koncu leta 2001 se ocene deleža tistih, ki se priseljujejo na osnovi pravic družinskega združevanja, begunstva ali pridobijo status bivanja iz humanitarnih razlogov, giblje med 60-80 % v posameznih državah. Mnogi med njimi ne pridobijo kmalu dovoljenja za delo, imajo težave z učenjem jezika ter priznavanjem izobrazbe ali pa dela ne iščejo. Takšen imigrantski trend izziva nacionalne vlade pri reševanju problemov relativno visokih in vztrajajočih stopenj brezposelnosti.

Integracijski modeli vključevanja tujcev iz tretjih držav na trg delovne sile niso uspešni, saj je brezposelnost med priseljenci nekajkrat višja kot med domačimi prebivalci. Celo več, v istem obdobju, ko se zaposlovanje državljanov povečuje, narašča brezposelnost med imigranti. Narašča obseg nedokumentiranega dela in bivanja številnih skupin priseljencev, posebno v mediteranskih državah. V vseh državah članicah EU je opaziti povišane stopnje sive ekonomije. Narašča tudi legalna ali tolerirana diskriminacija priseljencev, še posebno v dostopu do formalne zaposlitve v sektorjih dominantne ekonomije. Obenem je mobilnost priseljencev omejena na državo, ki jih je sprejela, kar otežuje njihovo zaposlovanje znotraj skupnega trga dela EU. Socialni stroški za nekatere kategorije priseljencev se povečujejo, hkrati pa njihovo samozaposlovanje znotraj etnične ekonomije ni spodbujano.

Struktura ekonomske transformacije v državah EU je podvržena visoki dinamiki sprememb v globalni konkurenci. Potreba sedanjih in bodočih nacionalnih trgov delovne sile ni več enostavno ugotoviti. Staranje prebivalstva v razvitih državah ob skromnem naravnem prirastku in pričakovano krčenje obsega aktivnih deležov državljanov niso povsem linearni procesi, niti niso več zadostni argumenti v prid povečane mednarodne mobilnosti migrantov. Trg dela se utegne omejiti na 1/3 ali 1/5 populacije s specifičnimi znanji. Na drugi strani tudi razlike v razvitosti med državami in demografski pritiski iz manj razvitih okolij sami po sebi niso zadostni vzroki za sedanji obseg masovnih migracij. Vzroke gre iskati v neuspešnih modelih razvoja, lokalnih vojnah, korupciji in naraščajoči bedi. Nerazvita okolja so na prepihu, razvita se zapirajo.

Rešitve tega konfliktnega procesa je moč dolgoročno iskati v uravnoteženju in regulaciji finančnih in ekonomskih globalizacijskih procesov, spoštovanju človekovih pravic ter globalni solidarnosti ter davkih. Probleme mednarodnih migracij je smiselno reševati izven okvira posameznih nacionalnih politik. Rešitve, ki jih trenutno zagovarjajo nacionalne države, niso ne uspešne, še manj so etične. Kratkoročno pa bi nacionalne države lahko spodbujale pogoje samozaposlovanja in rast obsega etnične ekonomije - posebno v storitvenih dejavnostih, saj so potrebe dela večje od formalno priznanih. Države EU bi storile veliko s spoprostivijo mobilnosti priseljencev iz tretjih držav v skupnem trgu dela. Medtem bi tudi

uspešneje izkoristile in povečevale prezrte humane (izobrazbene in etnične) resurse priseljencev. Še več pa bi prispevale z dodeljevanjem volilne pravice ter olajševanjem naturalizacije stalno priseljenim.

POVEZOVANJE SLOVENCEV PO SVETU S POMOČJO INTERNETA: VZPOSTAVLJANJE VIRTUALNIH ETNIČNIH SKUPNOSTI

Sanja Čikić

COBISS 1.01

Danes se v obdobju hitrega razvoja informacijsko komunikacijske tehnologije vse bolj zavedamo dejstva, da svet ni eden, da se vzporedno z dejanskim življenjem odvija tudi življenje v kibernetnem prostoru. Če na eni strani lahko govorimo o omejenosti tradicionalnega življenja s prostorom in časom, je na drugi strani v okviru kibernetnega prostora mogoče govoriti o neomejenosti virtualnega življenja s tema dvema dejavnikoma.

Kibernetni oziroma virtualni prostor omogoča virtualno življenje, ki ponuja neomejene možnosti za nove oblike komuniciranja (elektronska pošta, interaktivna srečanja, nove oblike skupnosti, ...), nove načine opravljanja določenih storitev (bančne transakcije, prodaja, nakupovanje, izobraževanje, ...) in nenazadnje tudi sprostitvev in zabavo. V okviru teh možnosti si zastavljamo mnoga vprašanja: kaj nam novega ponuja kibernetni prostor, kdo smo, ko vanj vstopamo in kdo smo, ko iz njega izstopamo. Kibernetni prostor podpira proces vzpostavljanja novih identitet in ohranjanja starih. Ponuja tudi možnost ohranjanja etnične identitete tistih ljudi, ki živijo daleč od svoje etnične skupnosti. Ob vsem tem se lahko vprašamo, koliko se teh možnosti poslužujejo Slovenci, ki so razseljeni po vsem svetu.

Na tem mestu je že jasno, katera vprašanja so nas pripeljala do raziskovanja problematike virtualnih etničnih skupnosti, ki jih bomo podrobneje osvetlili v nadaljevanju. Slovenski izseljenci živijo v diaspori, daleč od svoje domovine, od sorodnikov, slovenskih prijateljev, sprašujemo se, kakšno je njihovo življenje v diaspori? Ali imajo željo po odselitvi v Slovenijo, ali se pogosto spominjajo domovine, v kolikšni meri obvladajo slovenski jezik. Zanimivo si bo ogledati, ali se slovenski izseljenci poslužujejo elektronske pošte za komuniciranje med seboj in tudi s Slovenci, ki živijo v Sloveniji. Glede na to, da se zavedamo, da internet omogoča Slovencem hitrejšo spremljanje dogajanja v Sloveniji, nas bo zanimalo, v kolikšni meri se poslužujejo slovenskih spletnih strani, ko iščejo informacije o Sloveniji.

Po odgovore na zastavljena vprašanja, je bilo potrebno k Slovencem v tujino. V okviru kibernetnega prostora pojem »oditi v tujino« dobi nove razsežnosti oziroma se osvobodi starih. Danes namreč raziskovanje ni več omejeno s prostorom in časom, saj se je s pomočjo interneta mogoče dvigniti nad tradicionalne omejitve. Zato bomo skušali z iskanjem odgovorov na zastavljena vprašanja, odgovoriti tudi na vprašanje, ali so virtualne etnične skupnosti, ki so vzpostavljene med drugim tudi z namenom povezovanja med seboj, ohranjanja etnične identitete, sledenja dogajanjem v slovenskih

izseljenskih skupnostih, za slovenske diasporične razmere zgolj teoretični konstrukt, ali so že dejansko vzpostavljene.

SOCIOLOŠKI VIDIK PROBLEMATIKE DIASPORIČNOSTI

Ljudje so se od nekdaj razseljevali in se združevali v diasporične skupnosti, ki so po mnenju Verhlusta skupina ljudi, delujočih izven rodnega kraja teh skupnosti (Verhlust, 1999: 30). Razseljevanje je znan pojav tudi pri Slovencih, saj so se »od polovice prejšnjega stoletja pa do danes izseljevali na različne konce sveta, pri čemer so, kot je že bilo omenjeno, sledili selitvenim valovom iz srednjeevropskega ali zahodnoevropskega prostora« (Lukšič-Hacin, 1999: 287).

Diasporo oziroma diasporično življenje si vsak posameznik predstavlja drugače. Na njegovo predstavo vplivajo tako etnična identiteta, kot nostalgичnost in potreba po druženju s člani diaspore. Da bi neko skupnost, ki živi izven matične domovine opredelili kot diasporično, mora po Safranu zadovoljevati naslednje pogoje: ohranjanje mitov in spominov na domovino, zaupanje v obnovo domovine, posamezniku mora omogočati vrnitev v matično domovino, ... na kar vpliva stopnja diasporičnosti, ki je opredeljena skozi integriranost posameznika v okolje, v katerem trenutno živi (Safran, 1994 v Cliford, 1996: 304). Integriranost posameznika v okolje se kaže skozi njegovo rutinizirano vsakdanje življenje, saj je od njega samega odvisno, do katere stopnje se bo v okolje vživel, ter sprejel navade ljudi v državi, v kateri trenutno živi.

Na tem mestu se lahko vprašamo, s katerimi sociološkimi koncepti lahko obravnavamo zastavljeno problematiko. Izmed široke palete možnosti smo se odločili, da si problem pobliže ogledamo skozi dve razsežnosti - razsežnost posameznika in razsežnost skupnosti. Razsežnost posameznika je mogoče razumeti skozi njegovo integriranost v okolje, potrebo po druženju in nostalgичnost; razsežnost skupnosti pa skozi oblikovanje virtualnih etničnih skupnosti. Ko skušamo ti dve razsežnosti povezati med seboj, se moramo vprašati, kaj novega prinaša informacijsko komunikacijska tehnologija tako za posameznika kot za skupnost; kako vpliva na posameznikovo pripisovanje pomena identiteti; potrebo po druženju; nostalgичnost. Na ta vprašanja ne moremo enolično odgovoriti, saj je udejstvovanje posameznika in skupnosti v kibernetnem prostoru proces in ga kot takega moramo tudi razumeti in obravnavati.

Informacijsko komunikacijska tehnologija ne more radikalno vplivati na spremembo slovenskega jezika, po drugi strani pa omogoča sodelovanje v virtualnih etničnih skupnostih, ki vključuje dopisovanje, šolanje na daljavo, izmenjavo mnenj kot možnost, da Slovenci ohranjajo Slovenski jezik, ki je v tuje govorečem okolju ogrožen. Informacijsko komunikacijska tehnologija omogoča tudi povezovanje (druženje) Slovencev, ki so razpršeni po vsem svetu med seboj. Ob tem se krepi nacionalna samozavest in občutek pripadnosti slovenskemu narodu in Sloveniji. Na tem mestu lahko razsežnost posameznika povežemo z razsežnostjo skupnosti. V virtualnem etničnem prostoru ne govorimo več samo o etnični skupnosti, ampak o virtualni etnični

skupnosti, ki ji predznak virtualnosti prinaša nove možnosti, ne samo za skupnost, ampak tudi za posameznika, na kar se bomo v nadaljevanju osredotočali. Razvidna je torej možnost prepletanja omenjenih ravni in tega prepletanja se bomo v nadaljevanju posluževali in skozi obravnavo virtualnih etničnih skupnosti skušali prikazati nove razsežnosti diasporičnega življenja Slovencev.

POSAMEZNIK IN ŽIVLJENJE V DIASPORI

Ko v okviru diasporičnosti govorimo o posamezniku, se ne smemo izogniti njegovi integraciji v okolje. Zavedati se moramo, da »človeka na prostor vežejo mnogi čustveni odzivi« (Južnič, 1993: 147). Človek mora namreč imeti zagotovljen prostor, saj čuti potrebo po prostorski intimnosti, po nekem pripadanju. Identifikacija posameznika s prostorom po Južničevem mnenju vpliva na oblikovanje teritorialne identitete. Nasproti pripadanju stoji nepripadanje, na kar je vezano »preganjanje tistega, ki se noče ukloniti prevladujoči miselnosti ali odklanja splošno uveljavljeno pripadništvo« (Južnič, 1993: 152). Na tem mestu se postavlja vprašanje, katera država izseljencu zagotavlja občutek pripadnosti – imigrantska, ali matična. Občutek pripadnosti je vezan na posameznikovo percepcijo vrnitve v matično domovino. Pri tistih izseljencih, ki so močno prepričani o vrnitvi v domovino, je občutek navezanosti oziroma pripadnosti matični domovini večji, medtem ko pri tistih izseljencih, pri katerih je želja po vrnitvi manjša oziroma je sploh ni, pa je občutek pripadnosti imigrantski državi večji (gre predvsem za izseljence druge, tretje in celo četrte generacije).

Pri povezanosti med Slovenci v tujini med seboj odigra pomembno vlogo obvladovanje jezika. Pri tem je mogoče ločiti restriktivni (utesnjen in ozek) in elaborirani (izdelan, natančen, bogat) kod obvladovanja jezika (Brenstein, 1967, v Lukšič-Hacin, 1999: 284). V stabilnih okoliščinah, kjer so identitete vnaprej določene, kjer so cikli življenja ponavljajoči, ljudje ne potrebujejo elaboriranega koda jezika. Toda v diasporičnih situacijah ne moremo govoriti za Slovenski jezik stabilnih okoliščinah, saj morajo izseljenci slovenski jezik uporabljati, ga bogatiti in ga prenašati na svoje potomce. Prizadevanje za obvladovanje slovenskega jezika je gotovo vezano na pripisovanje pomena etnični identiteti izseljencev.

Dejstvo je, da so tehnološke inovacije pripeljale v mnogih primerih do oblikovanja novih diasporičnih identitet, kot tudi do dejanskega preoblikovanja obstoječih identitet (Verhlust, 1999: 30). Govorimo torej o etnični identiteti, ki je »skupna identiteta, ki se poraja in ni stara, ampak hibrid preteklih zvez, ponovnih vzpostavitev odnosov in izkušenj v realnem življenju« (Karim, 1998, v Verhlust, 1999: 31). Ko govorimo o identiteti, je zelo pomembno upoštevati, iz kakšnega kulturnega okolja posameznik prihaja in v kakšno kulturno okolje se naseljuje. Pri tem je pomembno razlikovati med tradicionalno kulturo in moderno kulturo, saj so prve generacije slovenskih izseljencev odrasle v Sloveniji pod vplivom tradicionalne kulture, pozneje pa v okviru razvoja

tehnologije, urbanizacije, izobraževanja, lahko govorimo o odhajanju Slovencev v okolja z visoko razvito moderno kulturo¹.

Posamezniki svoji etnični identiteti pripisujejo različen pomen, kar je obenem tudi ena izmed predpostavk, na katero se bomo poskušali osredotočiti v raziskavi. Etnična identiteta posameznika se v izseljenstvu oblikuje v odnosu do samega sebe in v odnosu do okolja, v katerem živi, torej daleč od doma, od sorodnikov in svojcev, daleč od pripadnikov lastnega naroda. Po mnenju Lukšič-Hacinove se »etnična identiteta v celoti vzpostavi šele v tujem kulturnem in družbenem okolju, se pravi pri izseljencih« (Lukšič - Hacin, 1995: 158). Seveda v izseljenstvu ne gre zgolj za vzpostavljanje etnične identitete, ampak tudi za njeno ohranjanje, ki je mogoče še bolj pomembno in težavno. Ohranjanje namreč lahko opazujemo na ravni posameznika ali pa na ravni skupnosti. V nadaljevanju se bomo osredotočali na skupnostno raven. Lukšič-Hacinova meni, da »vsaka skupnost za obstoj lastne skupinske identitete, tudi etnične, potrebuje in uveljavlja različne reprodukcijske mehanizme in mehanizme, ki po socializaciji identiteto vzdržujejo in jo dodatno utrjujejo« (Lukšič-Hacin, 1995: 167). Pri tem odigrajo pomembno vlogo simboli, rituali, miti in legende. Na to je, kot je že bilo omenjeno, opozarjal tudi Safran, ko je oblikoval kriterije za opredelitev neke skupnosti kot diasporične, saj je mednje uvrstil tudi ohranjanje mitov in spominov na domovino (Safran v Clifford, 1996: 304). Simbolno funkcijo ohranjanja identitete nekega naroda odigrajo navadno zastave, grbi, himne, kulturni spomeniki, »pri izseljenskih skupnostih dobijo simbolno funkcijo tudi hrana, pijača, petje, ples, glasba, obleka, cvetje in dišave« (Lukšič-Hacin, 1995: 167).

Del etnične identitete je skupinska identiteta, ki izvira iz osnovne človekove potrebe po druženju (Lukšič-Hacin, 1999: 276). Potreba po druženju je pomembno povezana tako z vrednotenjem posameznikovega življenja v diaspori, kot tudi z njegovo aktivnostjo pri sodelovanju v virtualnih etničnih skupnostih, ko v izseljenskih okvirih govorimo o potrebi po druženju imamo v mislih predvsem druženje z drugimi izseljenci in tudi s Slovenci v Sloveniji. Ko govorimo o druženju, se lahko naslonimo na interakcije oziroma na Renerjevo opredelitev interakcijske kompetence, ki zajema »pozitivno samopodobo, relativno čustveno stabilnost, komunikacijske sposobnosti, jezikovne spretnosti in znanja, splošno informiranost (razgledanost) in aktivno uporabo računalniške tehnologije« (Rener, 2000: 114). V okviru obravnavane problematike naj kot najrelevantnejši kriterij poudarimo aktivno uporabo računalniške tehnologije, ki med drugim zajema tudi uporabo interneta. Z zadovoljevanjem tega kriterija interakcijske kompetence, se pri izseljencih porajajo nove možnosti povezovanja medseboj, z domovino kot tudi vzpostavljanja virtualnih etničnih skupnosti.

Potreba po etničnem druženju se navezuje tudi na nostalgičnost posameznika, ki

¹ O kulturi na tem mestu govorimo v skladu z Južničevo opredelitvijo, ki se na nanaša na kulturo kot sistem določene celovitosti človeka in kot človekov celoten način življenja (Južnič, 1993: 179). Kultura temelji na vrednotah in iz njih izhaja. Kultura se kaže tudi kot neko posredništvo med človekom v njegovi posamičnosti oziroma zasebnosti in njegovo družbenostjo in celotnim okoljem, v katerem se življenje odvija (Južnič, 1993: 179).

se kaže predvsem v tem, ali lahko posameznik o domovini odprto govori ali ne in ali ima pri tem domotožje (Dayan, 1999: 26). Nenostalgličnost posameznika je obenem predpogoj za sprejemanje specifičnega življenja v novem okolju, v okolju, ki ni slovensko. Nostalgličnost ima na izseljence tudi pozitivne vplive, saj lahko predpostavimo, da v njih zbujajo željo po druženju, po sodelovanju v virtualnih etničnih skupnostih, po oblikovanju lastne etnične identitete, ki ni ne tipično slovenska, ne tipično tuja, ampak nek nov konstrukt, ki je specifičen za posamezno diasporo.

SKUPNOSTNA RAVEN DIASPORIČNOSTI

Za razumevanje delovanja virtualnih etničnih skupnosti je potrebna opredelitev pomena etničnih skupnosti in virtualnih etničnih skupnosti. Ko opredeljujemo etnično skupnost, se zavedamo pomena pripadnosti oziroma čustvene navezanosti na lastno etnijo, ki ima za osnovo skupno poreklo (prednike, sorodstvene vezi, ...). Etnična skupnost pridobi z vzpostavitvijo kibernetnega prostora podprtega z novo informacijsko komunikacijsko tehnologijo, nove možnosti za oblikovanje virtualnih etničnih skupnosti. Preden se posvetimo virtualnim etničnim skupnostim, si velja približe ogledati, kakšne skupnosti se porajajo v virtualnem prostoru. V sodobnosti so namreč opazni novi principi oblikovanja skupnosti, t.i. kolektivitet, ki jih številni avtorji (Wilbur, 1996, Turkle, 1995, Pavelik, 1998, Holmes, 1997, ...) Pri opredelitvi t.i. virtualnih skupnosti je imel v preteklosti glavno besedo Howard Rheingold, ki je v svojem delu *Virtual Reality* opredelil virtualno skupnost kot »družbeni agregat, ki vznikne takrat, ko zadostno število ljudi nadaljuje s svojimi razpravami dovolj dolgo in s pravišnim človeškim občutkom, z namenom, da v kibernetnem prostoru oblikujejo mreže osebnih odnosov« (Rheingold, 1991: 5). Torej virtualne skupnosti niso nič manj resnične od tradicionalnih skupnosti, ki so v družbi sprejete kot samoumevne. Virtualna skupnost je osvobodena nekaterih tradicionalnih kriterijev za opredelitev skupnosti - časa in prostora. Gre za pomen simbolnih temeljev skupnosti, ki jih Cohen prikaže kot skupnost, ki obstaja brez fizičnih omejitev (Cohen, 1985 v Jones, 1999: 210). Virtualna etnična skupnost je torej skupnost, v katero se pripadniki povezujejo z etničnim predznakom (z namenom vzpostavljanja stikov z rojaki, sorodniki, prijatelji, ...). Tako virtualna etnična skupnost odpira izseljencem nove poti, saj jim ponuja nove oblike povezovanja med seboj. Dejstvo je, da o virtualnih etničnih skupnostih ne moremo govoriti kot o nič manj realnih skupnostih, kot so običajne etnične skupnosti, saj »imajo potencial postati enako bistvene za identiteto nekaterih ljudi, kot so obstoječe etnične skupnosti« (Elkins, 1999: 141). Virtualna etnična skupnost je torej oblika skupnosti, ki lahko obstaja le ob podpori informacijsko komunikacijske tehnologije. V grobem zajema uporabo elektronske pošte in oblikovanje ter obiskovanje spletnih strani. Pri tem gre za uporabo elektronske pošte za komuniciranje z drugimi izseljenci oziroma Slovenci v Sloveniji in za spletne strani, ki jih postavljajo izseljenci, da bi posredovali drugim izseljencem informacije oziroma navezovali z njimi stike. V tem smislu dobijo etnične skupnosti v virtualnem prostoru

predznak virtualnosti in s tem tudi nekatere značilnosti virtualnih skupnosti, med katerimi izstopa predvsem osvoboditev od časa in prostora.

VKLJUČEVANJE IZSELJENCEV V VIRTUALNE ETNIČNE SKUPNOSTI

Življenje ljudi se izven matične države precej razlikuje od življenja v matični domovini. Pojavlja se namreč težnja po iskanju stikov bodisi s Slovenci, ki živijo v državi naselitve, bodisi s Slovenci, ki živijo v Sloveniji. Nova informacijsko komunikacijska tehnologija omogoča vzpostavitev kibernetnega prostora, v katerem se lahko oblikujejo virtualne etnične skupnosti (Elkins, 1999: 40). S tem naj bi se odpirale nove razsežnosti diasporičnega življenja. Po mnenju Elkinsa namreč »virtualne etnične skupnosti ponujajo priložnost obstoječim etničnim skupnostim, da utrdijo svoje diaspore in olajšajo obstoj identitet in delovanj, ki jih je sicer zelo težko obdržati skozi generacije, ko so majhne enklave do neke mere izolirane ali pa obstajajo znotraj neke druge družbe« (Elkins, 1997: 148). Med prednostmi, ki jih prinaša internet, so predvsem nove možnosti za povezovanje ljudi med seboj.

Toda internet omogoča boljše povezovanje le tistim, ki ga uporabljajo. Dejstvo pa je, da moramo tudi uporabnike deliti na aktivne in pasivne uporabnike, kar je posledica kompleksne strukturiranosti uporabe kibernetnega prostora, ki se deli na uporabo vsebin (deskanje) in uporabo komunikacijskih sredstev (e-mail, irc) (Cuilenburg, 1999: 184). Tudi slovenske izkušnje potrjujejo pravilnost teoretiziranja o virtualnih etničnih skupnostih, saj v tujini živijo Slovenci, ki vodijo slovenske radijske oddaje, organizirajo slovenske tečaje, oblikujejo slovenske spletne strani, se povezujejo preko interneta s pomočjo elektronske pošte, ... pa tudi tisti, ki jim lahko rečemo neaktivni uporabniki, saj kibernetnega prostora (še) niso izkoristili v smeri povezovanja z rojaki.

Po mnenju Skrbiša je »danes nekritično obravnavanje novih tehnologij dokaj običajno, tako kot je običajna predstavitev omenjene tehnologije kot prinašalke radikalnih sprememb v družbi v primerjavi s prejšnjimi tehnokulturnimi pristopi« (Skrbiš, 1998: 265). Skrbiš tako vzpostavi previden odnos do takšnih radikalnosti. Na tem mestu lahko izpostavimo tudi drugi vidik razumevanja prednosti, ki jih prinaša internet. Ob navdušenosti nad novimi možnostmi, lahko hitro zaidemo v teoretiziranje, ki v praksi naleti na zaprta vrata.

EMPIRIČNI PRISTOP K VIRTUALNIM ETNIČNIM SKUPNOSTIM

Med raziskovalnimi pojmi smo v ospredje postavili raziskovanje sodelovanja slovenskih izseljencev v virtualnih etničnih skupnostih, ki je povezano s stopnjo diasporičnosti posameznika oziroma integriranosti posameznika v okolje, v katerem trenutno živi. Da bi kar se da dobro osvetlili povezovanje slovenskih izseljencev ob podpori informacijsko komunikacijske tehnologije, smo se odločili, da izmed množice

konceptov, ki so povezani s preučevano tematiko, izberemo le nekatere in sicer tiste, ki zadevajo pomen etnične identitete, nostalgичnost posameznika, posameznikovo obvladovanje jezika, potrebo po druženju s člani diaspore, stopnjo diasporičnosti in sodelovanje posameznika v virtualnih etničnih skupnostih.

Ob tem se zavedamo, da izbor konceptov ne pomeni zaobjetje in pokritje celotne tematike. Zavedamo se tudi, da bomo v obravnavano tematiko vključili le izseljence, ki imajo dostop do interneta, saj je raziskovanje mnenja izseljencev o obravnavani tematiki najlažje doseči s pomočjo anketiranja preko interneta. Tega ne moremo šteti kot omejitve pri raziskovanju, saj je prav populacija uporabnikov interneta relevantna za preučevanje sodelovanja v virtualnem prostoru oziroma v virtualnih etničnih skupnostih. Prav iz teh izhodišč je razvidno, da bomo pri obravnavi problematike izhajali iz informacijsko komunikacijske tehnologije obenem pa si bomo z njo pomagali do odgovorov na zastavljena vprašanja. Med ključnimi koncepti smo postavili predpostavke, ki jih bomo z raziskavo skušali bodisi potrditi bodisi zavrniti.

Glede na to, da smo v središče obravnave postavili raziskovanje sodelovanja v virtualnih etničnih skupnostih, bo relevantno ugotavljati, ali na sodelovanje v teh skupnostih vpliva nostalgичnost posameznika, saj smo predpostavili, da ob večji nostalgичnosti posameznik čuti večjo potrebo po druženju s člani diaspore kot tudi po sodelovanju v virtualnih etničnih skupnostih. Predpostavili smo tudi, da je sodelovanje v virtualnih etničnih skupnostih odvisno od stopnje diasporičnosti posameznika oziroma tega, koliko je posameznik integriran v okolje, v katerem trenutno živi. Na tem mestu smo postavili domnevo, da bodo tisti posamezniki, ki se niso popolnoma utopili v tok življenja ljudi v državi, v kateri trenutno živi, bolj sodelovali v virtualnih etničnih skupnostih. Z diasporičnostjo naj bi bila povezana posameznikova potreba po etničnem druženju kot tudi njegovo pripisovanje pomena etnični identiteti. Slednji koncept naj bi stal v vzročni povezanosti s posameznikovim obvladovanjem jezika, saj smo domnevali, da večji pomen, kot posameznik pripisuje svoji etnični identiteti, bolj se bo trudil naučiti slovenskega jezika. Podobno povezavo smo postavili tudi med nostalgичnostjo posameznika in njegovim obvladovanjem jezika – bolj kot je posameznik nostalgичen, bolj se mu bo zdelo pomembno obvladati slovenski jezik, saj se bo na ta način čutil bolj povezanega s Slovenijo in z vsem, kar je slovenskega.

METODA ZBIRANJA PODATKOV IN CILJNA POPULACIJA

Ko smo prikazali, katere povezave nas bodo v nalogi zanimale, lahko preidemo na zbiranje podatkov. Glede na to, da bomo preučevali sodelovanje v virtualnem etničnem prostoru, so populacija, ki jo imamo namen obravnavati, slovenski izseljenci, ki uporabljajo internet. Eden od možnih načinov zbiranja podatkov je anketiranje. V tej raziskovalni nalogi pa se je kot najrelevantnejši način zbiranja podatkov izkazalo anketiranje s pomočjo ankete na internetu.

Pri raziskovanju oziroma zbiranju podatkov se bomo torej posluževali računalniško

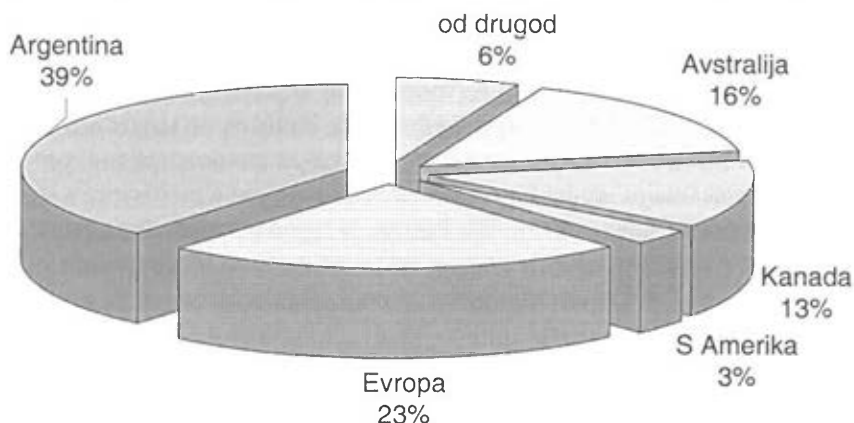
podprtega anketiranja, ki poteka preko svetovnega spleta. Anketa, oblikovana v ta namen, je bila postavljena na naslov <http://aktualne.razprave.org/diaspore>. Takšno anketiranje, podprto z informacijsko komunikacijsko tehnologijo, ima svoje slabosti in prednosti. Anketiranci so se k anketi javljali sami ob predhodnem povabilu k sodelovanju. Opozoriti velja, da se pri tovrstnem anketiranju respondent sam in brez nadaljnjih vzpodbud, predvsem pa brez individualnega nagovarjanja, odloči za sodelovanje (Vehovar, Batagelj, 1998: 101). Na tak način lahko dobimo v vzorec različne skupine, kar onemogoča posploševanje na celotno populacijo. Pri analizi se bomo zavedali, da je vzorec neverjetnosten, pri čemer se sklicujemo na to, da je verjetnostni vzorec slovenskih izseljencev, ki uporabljajo internet zelo težko izbrati.

Ciljno populacijo za obravnavo problematike interneta sestavljajo torej Slovenci, ki so se odselili iz matične domovine oziroma v tujini živijo že od rojstva. Pri zbiranju elektronskih naslovov izseljenih Slovencev sem se posluževala različnih spletnih strani, ki so jih postavili slovenski izseljenci po svetu (bodisi strani posameznikov in posameznic, bodisi strani slovenskih društev). Na prošnjo za pridobivanje elektronskih naslovov so izseljenci zelo radi odgovarjali in mi pošiljali elektronske naslove sorodnikov, prijateljev. Na ta način sem zbrala okoli 250 elektronskih naslovov in navezala tesnejše stike z nekaterimi izseljenci iz Avstralije, Argentine, Belgije in Kanade. Ti so skušali narediti vse, kar je bilo v njihovi moči, da bi mi pomagali. Neka izseljenka je poskrbela za to, da so v Kanadi na slovenskem programu radija objavili mojo prošnjo in prosili izseljence naj odgovorijo na mojo anketo. Ko je bila delovna verzija vprašalnika oblikovana, ga je bilo potrebno testirati in tako ugotoviti, kje so njegove šibke točke. Vprašalnik sem po elektronski pošti poslala trem Slovincem – v Argentino, Avstralijo in Belgijo. Prosila sem jih, da k vprašalniku pripišejo morebitne komentarje oziroma zabeležijo težave, ki jim jih je povzročalo odgovarjanje na vprašanja. Vsi trije respondenti so podali konstruktivne pripombe na vprašalnik, ki sem jih seveda upoštevala pri oblikovanju končnega vprašalnika. Pri zbiranju respondentov mi je z objavo prošnje za elektronske naslove v svojih on-line novicah pomagala tudi Slovenska izseljenska matica. S pomočjo povabila po elektronski pošti in omenjenih oglasov, ter ponovnega priklica po prvih treh dneh anketiranja, smo k odgovarjanju na anketni vprašalnik v devetih dneh, od 5.5.2000 do 16.5.2000, privabili 78 respondentov.

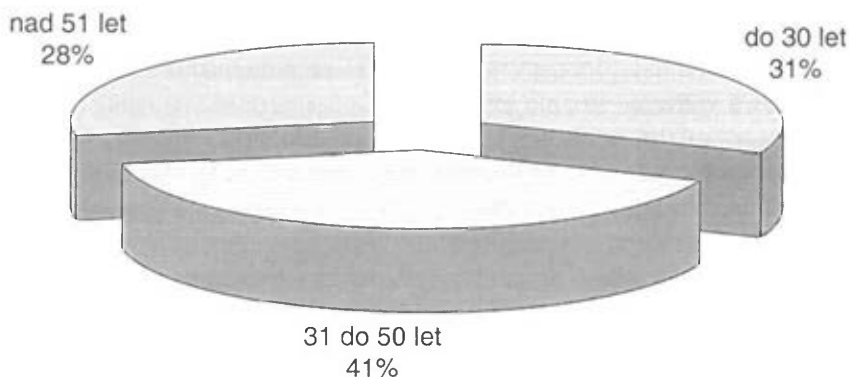
Vzorec Slovencev, ki smo jih zajeli v analizo, je glede na državo, v kateri respondenti živijo, precej pester, saj je zajel Severno in Južno Ameriko, Avstralijo, Kanado, države Evrope in Rusijo. Nazornejšo predstavitev populacije omogoča naslednji graf:

Med zbranimi elektronskimi naslovi je bilo največ naslovov tistih Slovencev, ki živijo v Avstraliji in v Argentini, kar je jasno razvidno tudi iz grafa, kjer smo predstavili odgovore respondentov na vprašanje o državi trenutne naselitve. Starost respondentov se je gibala od 13 do 76, ko pa sem jih razdelila v razrede (do 30 let, od 31 do 50 in nad 51), sem dobila naslednjo razporeditev:

Razporeditev respondentov glede na spol je bila naslednja: 46 moških, 31 žensk (3 brez odgovora). To, da imamo v vzorcu več moških kot žensk, je tudi posledica

Graf D1: Porazdelitev respondentov glede na državo naselitve

Graf D2: Predstavitev populacije po starosti

anketiranja po internetu, ki navadno zajame večji vzorec moških kot žensk. Vzorec je torej zajel 40% žensk in 60% moških.

PREVERJANJE VZROČNIH POVEZAV

Da bi lahko opredeljene koncepte merili, smo zanje postavili indikatorje. Toda pred tem smo se soočili z dejstvom, da nekateri izbrani koncepti niso bili eno-razsežni, ampak več-razsežni, kar je pomenilo, da je bilo potrebno postaviti indikatorje za vsako

izmed razsežnosti. Na posameznih indikatorjih smo izvedli univariatno analizo in nato izračunali korelacije (Pearsonov koeficient korelacije) ter ugotovili, ali indikatorji merijo isto dimenzijo. S pomočjo izračuna indeksov in multivariatnih analiz smo na vsaki merjeni spremenljivki dobili po eno vrednost. Ko izračunamo te vrednosti, lahko preidemo k preverjanju modela, ki smo si ga zastavili in mu pravimo tudi operacionalni model. Operacionalni model je mogoče preverjati na različne načine, v tem primeru smo izbrali preverjanje lisrel modela. Pri tem se bomo posluževali programa Lisrel, ki ga je Joreskog s sodelavci razvil za preverjanje vzročne povezanosti na direktno merljivih spremenljivkah. Vzročni model, ki ga s pomočjo tega programa dobimo, je dobil ime po samem programu – lisrel model. Model je dejansko formalna ali materialna konstrukcija, ki glede na cilje proučevanja ustrezno nadomešča dejanski pojav, ki ga preučujemo. Preden preidemo k preverjanju modela bomo prikazali, kako smo merili posamezne spremenljivke in tudi to, kako so respondenti odgovarjali na zastavljena vprašanja.

Stopnjo diasporičnosti posameznika smo skušali meriti s stopnjo integriranosti posameznika v okolje, v katerem živi. Integriranost je mogoče ugotavljati s tem – ali so starši po rodu Slovenci, če je samo eden od staršev Slovenec je namreč večja možnost za integracijo, če pa sta oba izmed staršev Slovenca, je manjša verjetnost, da se bo posameznik zelo integriral v okolje, v katerem živi. Ugotovili smo, da ima večina respondentov oba starša Slovenca. Vrsta dela, ki ga posameznik opravlja v državi naselitve gotovo vpliva na stopnjo integriranosti posameznika, saj lahko rečemo, da bodo bolj integrirani tisti posamezniki, ki opravljajo delo, pri katerem so neprestano v stiku z domačini (strokovnjak, vodstveni delavec, uradnik, študent, dijak, delavec na področju kulture, vzgoje, izobraževanja, umetnik), kot pa tisti, ki opravljajo takšna dela (nizko kvalificirani in polkvalificirani delavec, kmet, gospodinja, nezaposleni), pri katerih sploh niso v stiku z drugimi ljudmi, oziroma tudi če so, komunikacija med njimi ni nujna. Največ respondentov, ki so sodelovali v raziskavi je bilo vodstvenih delavcev ali strokovnjakov (34,2 %) in zaposlenih na področju kulture vzgoje in izobraževanja (30,3 %). Čas priselitve kaže predvsem na to, da so tisti, ki so se priselili pozneje, manj integrirani kot tisti, ki v državi naselitve živijo že zelo dolgo ali celo od rojstva (od rojstva ali pa pred letom 1950). Ugotovili smo, da polovica respondentov živi v državi naselitve že od rojstva, tem respondentom pa so številčno sledili tisti respondenti, ki so se priselili po letu 1950 in pred letom 1990, teh je bilo kar 40 %. Pri ostalih indikatorjih pa merimo to, ali se bo posameznik odločil za slovensko ali tujo bodisi ekipo, bodisi hrano, knjigo ali jezik. Za slovensko ekipo bi navijalo 59 % respondentov, slovenski atlas sveta bi kupilo 60 % respondentov, hrano bi polovica respondentov pripravila slovensko, polovica pa hrano, ki ni slovenska, v primeru srečanja prijatelja za katerega bi vedeli, da je Slovenec, bi ga 90 % ogovorilo v slovenskem jeziku. Predpostavili smo, da obstaja vzročna povezanost med stopnjo integriranosti in aktivnostjo sodelovanja v virtualnih etničnih skupnostih.

Aktivnost sodelovanja smo razdelili na tri dimenzije in sicer na stopnjo vključenosti, elektorske stike in iskanje informacij. S stopnjo vključenosti razumemo posameznikovo

aktivnost v virtualnih etničnih skupnostih, zato smo respondente spraševali, kako pogosto obiskujejo spletne strani slovenske skupnosti v državi, v kateri živijo. Kar 30 % respondentov teh strani ne obiskuje, bodisi zato, ker ne vedo, ali obstajajo, bodisi zato, ker takšne strani dejansko ne obstajajo. Z elektronskimi stiki smo skušali odkriti, v kakšne namene posamezniki uporabljajo elektronsko pošto (ali je to za stike s prijatelji, s sorodniki, s Slovenci v Sloveniji). Večina respondentov je dejala, da uporabljajo elektronsko pošto za stike s Slovenci zunaj Slovenije in iz Slovenije, ne pa tudi za stike s poslovnimi partnerji iz Slovenije in izven Slovenije. Pri razsežnosti iskanje informacij nas je predvsem zanimalo, kje na internetu posamezniki iščejo informacije, ko bi radi izvedeli kaj o dogajanju v Sloveniji. Ugotovili smo, da največ respondentov išče informacije na spletnih straneh posameznikov v Sloveniji in v slovenskih on-line časopisih (kar 89 %).

Obravnavi sodelovanja v virtualnih etničnih skupnosti sledi predstavitev merjenja pripisovanja pomena etnične identitete. Ta pojem smo skušali meriti z iskrenostjo pri opredeljevanju. Zanimalo nas je, ali so Slovenci, ki živijo izven Slovenije iskreni pri opredeljevanju, torej ali brez pomislekov povedo od kod prihajajo, ali se jim zdi potrebno svoje otroke naučiti slovenskega jezika in kako razumejo spremembo izvornega imena ali priimka. Na ta način smo se približali posameznikovemu pripisovanju pomena etnični identiteti. Skoraj vsi respondenti so zatrjevali, da brez pomislekov povedo, od kod izhajajo (92 %), velika večina je tudi prepričana, da je potrebno otroke naučiti slovenskega jezika (75 % se jih je popolnoma strinjalo s to trditvijo). Zanimiva je bila porazdelitev odgovorov na vprašanje o tem, ali se jim zdi zamenjava imena in priimka zatajitev nacionalne identitete. Pri tem vprašanju so se respondenti razdelili na dva pola, 28 % jih je namreč popolnoma prepričanih, da to ne pomeni zatajitev identitete, 26 % pa jih je bilo popolnoma prepričanih, da to pomeni zatajitev identitete. Predpostavili smo, da je pomen etnične v vzročni povezanosti s potrebo po etničnem druženju.

Ko smo obravnavali koncept potrebe po etničnem druženju, smo predpostavili, da se mu bomo še najbolj približali s tem, ko bomo merili, kako pomembno se posameznikom v izseljenstvu zdi obdržanje stikov bodisi s prijatelji bodisi s sorodniki. Iz tega bo namreč razvidno, kakšna je posameznikova potreba po etničnem druženju, saj ravno pripisovanje pomena posameznim stikom nakazuje potrebo po etničnem druženju. Kar 68 % respondentom se je zdelo zelo pomembno obdržati stike po vzdrževanju stikov s Slovenci, s katerimi skupaj živijo v izseljenstvu. Polovica respondentov je čutila potrebo po druženju z rojaki in s sorodniki. V nadaljevanju smo predpostavili, da je potreba po druženju povezana z nostalgичnostjo posameznika.

Znotraj koncepta nostalgичnosti posameznika se skrivajo tri razsežnosti in sicer: sprijaznjenost z odločitvijo, odprto govorjenje in pogostost spominjanja na domovino. Sprijaznjenost z odločitvijo, da posameznik ostane v izseljenstvu, gotovo kaže na manjšo nostalgичnost. Dobra polovica respondentov se je že popolnoma sprijaznila z odločitvijo, da ostanejo v izseljenstvu. Kar 26 % respondentov se sploh ni strinjalo s trditvijo, da so se sprijaznili z odločitvijo, da ostanejo v izseljenstvu, 31 % pa se jih je s to trditvijo popolnoma strinjalo. O nostalgичnosti posameznika nam veliko pove tudi to, ali

posameznik odprto govori o svoji domovini, ali odprto govori o domotožju. Dobrih 30 % respondentov je prepričanih, da o domotožju in domovini lahko odprto govorijo. Tudi to da se posameznik pogosto spominja domovine kaže na to, da je posameznik bolj nostalgichen. Kar 60 % respondentov je trdilo, da se popolnoma strinja s trditvijo, da se pogosto spominjajo Slovenije, polovica respondentov pa se je popolnoma strinjala s trditvijo, da jih poslušanje slovenskih pesmi navda s prijetnimi občutki. Ko smo izmerili nostalgichnost, se lahko posvetimo še posameznikovemu obvladovanju slovenkega jezika.

Ko smo hoteli meriti posameznikovo obvladovanje jezika, smo respondente spraševali o tem, ali so sposobni napisati pismo v slovenskem jeziku, ali imajo težave pri izražanju v slovenskem jeziku, ali lahko v slovenskem jeziku govorijo o zapletenih stvareh, ... na ta način smo hoteli izvedeti, kako posamezniki ocenjujejo svoje znanje slovenskega jezika. Ugotovili smo, da večina zelo visoko vrednoti svoje obvladovanje slovenskega jezika. 86 % jih namreč trdi, se sploh ne strinja s trditvijo, da niso sposobni napisati pisma v slovenskem jeziku, več kot polovica o zapletenih stvareh navadno razmišlja v slovenskem jeziku, 85 % respondentov pa nima težav pri izražanju svojega mnenja v slovenskem jeziku. Le ko je šlo za izražanje o strokovnih stvareh smo ugotovili, da se 63 % respondentov izogne uporabi slovenskega jezika.

Spremenljivke, ki smo jih izračunali in jih postavili v Lisrel model so naslednje:

RESTRIKT - nerestriktivnost koda - višje vrednosti pomenijo obvladovanje elaboriranega koda jezika, nižje pa obvladovanje restriktivnega koda jezika;

DRUZENJE - potreba po etničnem druženju - visoka vrednost pomeni večjo potrebo po druženju, nizka vrednost pa, da posameznik čuti manjšo potrebo po etničnem druženju;

STINTEG stopnja integriranosti - visoka vrednost pomeni visoko stopnjo integriranosti, majhna pa nizko stopnjo integriranosti;

AKTIVN - aktivnost sodelovanja v virtualnem etničnem prostoru - visoka vrednost pomeni, da je posameznik bolj aktiven, nizka vrednost pa, da je posameznik manj aktiven v virtualnem etničnem prostoru;

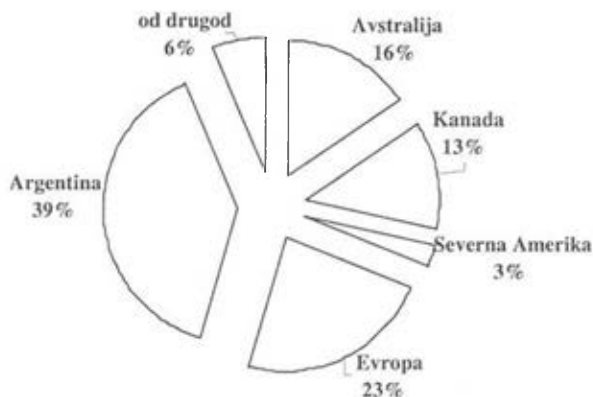
ETIDENT - pomen etnične identitete - večja vrednost pomeni, da posameznik pripisuje večji pomen etnični identiteti, majhna vrednost pa da posameznik pripisuje manjšo vrednost etnični identiteti;

NOSTALG - nostalgichnost posameznika - visoka vrednost pomeni, da je posameznik zelo nostalgichen, nizka pa da je zelo malo ali pa da sploh ni nostalgichen.

V naslednjem koraku smo v program Lisrel vnesli korelacijsko matriko med spremenljivkami v modelu in pognali Lisrel program. S pomočjo programa smo izračunali vrednosti povezav med spremenljivkami. Program nam je predlagal vključitev dveh novih povezav in sicer povezavo med nostalgichnostjo in stopnjo diasporičnosti ter povezavo med nerestriktivnostjo koda in stopnjo integriranosti posameznika v okolje, v katerem trenutno živi. Na sliki smo označili vrednosti povezav in podčrtali tiste povezave, ki niso statistično značilne. Večja kot je vrednost povezave, večja rečemo, da

je povezanost med dvema merjenima spremenljivkama ob predpostavki, da je povezanost statistično značilna (statistična značilnost je večja od 1,65). V primeru tega popravljenega modela bi tvegali 23%, če bi zavračali model. Torej je model dober. Na to kaže tudi indeks ujemanja s podatki, ki je precej velik in sicer 0,982. Rezultate bomo v nadaljevanju interpretirali.

Država naselitve respondentov

Slika: Model z izračunanimi parametri

S pomočjo zadnjega lisrel modela lahko pristopimo k obravnavi hipotez oziroma predpostavk, ki smo jih zastavili na podlagi obstoječe teorije. Iz modela je razvidno, da od devetih hipotez lahko potrdimo sedem, dve pa zavrnilo, s tem, da smo vključili v model še dve novi povezavi, ki sta statistično značilni.

1. *Več kot posamezniku pomeni etnična identiteta, bolj se trudi naučiti elaboriranega koda jezika.*

Med pomenom etnične identitete in nerestriktivnostjo koda je vzročni učinek majhen (0,110), povezanost pa ni statistično značilna, zato moramo hipotezo, ki nakazuje to povezanost, zavrniti. Zavrnitev hipoteze je mogoče pojasniti tudi s tem, da slovenskim izseljencem veliko pomeni znanje slovenskega jezika ne glede na njihovo pripisovanje pomena etnični identiteti. Dejstvo je tudi, da jih večina ocenjuje svoje znanje jezika kot dovolj dobro, kljub temu, da je iz njihovih odzivov razvidno, da je njihovo obvladovanje slovenskega jezika pomanjkljivo.

2. *Bolj kot je posameznik nostalgichen, bolj se trudi naučiti elaboriranega koda jezika.* Hipotezo lahko potrdimo, saj je povezanost med tema dvema spremenljivkama dovolj močna (ocena vzročne povezanosti je 0,177), povezanost pa je statistično značilna

(0.515). Nostalgičnost posameznika navadno pripelje do tega, da se posameznik bolj posveti svojemu maternemu jeziku, saj tako čuti, daje bližje svoji izvorni domovini in vsemu, kar je slovenskega.

3. *Bolj kot je posameznik nostalgichen, večja je njegova potreba po druženju s člani diaspore.*
Ugotovili smo, da je povezanost med spremenljivkama nostalgičnost posameznika in potreba po etničnem druženju zelo majhna (ocena vzročne povezanosti je 0,056), in statistično neznačilna, zato moramo hipotezo zavrnilo. Nostalgičnost torej ni povezana s posameznikovo potrebo po druženju v virtualnih etničnih skupnostih.
4. *Več kot posamezniku pomeni etnična identiteta, večja je njegova potreba po druženju s člani diaspore.*
Tudi ta hipoteza se je znotraj lisrel modela potrdila, saj je povezanost kar visoka - 0,384, pri statistični značilnosti 3,5. Podatki so torej potrdili našo domnevo o tem, da bo tisti posameznik, ki pripisuje velik pomen etnični identiteti, čutil tudi večjo potrebo po druženju z ostalimi Slovenci, s katerimi živi v državi naselitve, kot tudi s Slovenci v Sloveniji.
5. *Več kot posamezniku pomeni etnična identiteta, manj je integriran v okolje, v katerem živi.*
Lisrel model je potrdil tudi povezanost med spremenljivkami pomen etnične identitete in stopnjo diasporičnosti (ocena vzročne povezanosti je 0.237, pri statistični značilnosti 2.148). Razlaga za potrditev te hipoteze se gotovo skriva v tem, da se tisti posamezniki, ki so bolj diasporični (manj integrirani v okolje, v katerem trenutno živijo), torej manj integrirani v okolje, v katerem živijo zatekajo k slovenskim navadam, običajem, praznikom, ... skratka bolj se posvečajo ohranjanju svoje kulture in s tem etnične identitete.
6. *Večja kot je posameznikova potreba po druženju s člani diaspore, manj je integriran v okolje, v katerem živi.*
Potrdila se je tudi hipoteza o negativni povezanosti integriranosti v okolje v katerem posameznik živi in potrebe po druženju s člani diaspore (-0.192, pri statistični značilnosti -1.806). Manj kot je posameznik integriran v okolje, v katerem živi, bolj bo čutil potrebo po druženju s Slovenci, ki tako kot on, živijo v izseljenstvu.
7. *Manj kot je posameznik integriran v okolje, v katerem živi, bolj aktivno sodeluje v virtualnih etničnih skupnostih.*
Tudi hipoteza o integriranosti v okolje in sodelovanju posameznika v virtualnih etničnih skupnosti se je izkazala za pravilno, saj je lisrelova ocena vzročne povezanosti -0.347 (pri statistični značilnosti -2.332). Zveza je seveda negativna, saj velja, da bolj kot je posameznik diasporičen, torej neintegriran v okolje, bolj bo aktivno sodeloval v virtualnih etničnih skupnostih, saj bo tam zadovoljeval tiste

potrebe, ki bi jih sicer lahko tudi v okolju, v katerem trenutno živi, a ni dovolj integriran. Srečeval bo namreč druge izseljence, obenem pa tudi našel informacije, ki so namenjene slovenskim izseljencem.

8. Večja kot je posameznikova potreba po druženju s člani diaspore, bolj aktivno sodeluje v virtualnih etničnih skupnostih.

Lisrel model je pokazal tudi povezanost med spremenljivkama potreba po etničnem druženju in aktivnostjo sodelovanja v virtualnem etničnem prostoru. Ocena povezanosti je 0.277 pri statistični značilnosti 2.664. Posameznik se torej v virtualne etnične skupnosti vključuje med drugim tudi zato, ker čuti potrebo po etničnem druženju. Virtualne skupnosti pa omogočajo druženje tudi tistim, ki so si prostor zelo oddaljeni, saj ob podpori informacijsko komunikacijske tehnologije lahko zadovoljijo potrebo po etničnem druženju.

9. Bolj kot je posameznik nostalgichen, bolj aktivno bo sodeloval v virtualnih etničnih skupnostih.

Tudi nostalgičnost posameznika je povezana z aktivnostjo sodelovanja v virtualnih etničnih skupnostih, kar je posledica njegove želje po obujanju spominov in mitov (Safran v Clifford, 1994). Ocena povezanosti je znašala 0.221, pri statistični značilnosti 2.060 – torej je tudi nostalgičnost pomembno povezana s sodelovanjem v virtualnem etničnem prostoru.

Lisrel model nam je predlagal vključitev dveh novih povezav, ki naj bi bili za obravnavani problem relevantni. Ena izmed omenjenih povezav je povezava med restriktivnostjo koda in stopnjo integriranosti. Predlagana hipoteza bi se glasila: *bolj kot posameznik obvlada elaborirani kod jezika, bolj je integriran v okolje, v katerem živi*. Še enkrat se potrjuje domneva, da tisti posamezniki, ki so bolj integrirani pripisujejo večji pomen znanju slovenskega jezika. Ocena povezanosti je kar 0.296 pri statistični značilnosti 2.968.

Druga hipoteza, ki jo je predlagal lisrel model se nanaša na povezanost nerestriktivnosti koda in stopnje diasporičnosti. Zveza je sicer presenetljiva, kljub temu pa obstaja racionalna razlaga za ta pojav, ki ga preden smo se spustili v analizo podatkov, nismo predvideli. Zveza kaže na neko novo hipotezo, ki pravi, da *bolj kot se posameznik tudi naučiti elaboriranega koda jezika, bolj je integriran v okolje, v katerem živi*. Razlaga te zveze sloni predvsem na dejstvu, da se tisti, ki so manj integrirani v okolje, v katerem trenutno živijo, niti ne trudijo dosegati neke visoke stopnje obvladovanja slovenskega jezika, medtem ko se recimo študenti, strokovni delavci, delavci zaposleni v kulturnih društvi zavzemajo za to, da se čimbolj naučijo oziroma, da ne pozabijo slovenskega jezika, saj ga potrebujejo bodisi za komunikacijo medseboj v državi naselitve, bodisi za komunikacijo z domovino. Po drugi strani pa se posamezniki, ki se zavedajo svoje integriranosti v okolje, v katerem živijo bolj zavedajo možnosti, da bi pozabili na slovenski jezik in se zato še bolj trudijo naučiti slovenskega jezika.

ZAKLJUČEK

Tako smo analizo pripeljali do konca. Preverili hipoteze in ugotovili, da je bil teoretski model dobro zastavljen. Problematika, ki je bila zastavljena na začetku, v teoretskem okviru, se je pri analizi pokazala v vsej svoji kompleksnosti. Življenje izseljencev skriva dimenzije, ki jih je težko postavljati skozi prizmo opazovalca, ki pozna kulturo, ki je nekoč bila kultura izseljencev, ki pozna razsežnosti etnične identitete, ki je nekoč bila identiteta izseljencev, ki ne pozna nostalgije, ki je znana samo izseljencem, ki ne pozna principov integracije v okolju, ki ni slovensko. Rek starega ljudstva Xhosa pravi, da »so ljudje ljudje skozi druge ljudi«. Tako pridobivajo slovenski izseljenci ob domačinih novo, ki je ne gre primerjati z identiteto Slovencev živečih v Sloveniji, kaj šele gledati skozi oči življenja Slovencev v Sloveniji.

Indikatorji, ki smo jih postavili za merjenje spremenljivk, so bili v principu zelo dobro povezani medseboj, kar pomeni, da so merili dimenzije, ki smo jih hoteli meriti. Tudi hipoteze smo dobro zastavili, saj so se skozi analizo potrdile. Model, ki smo ga oblikovali na podlagi teorije, pa se je izkazal za veljavnega, saj bi preveč tvegali, če bi ga zavrnili. Vzorec, ki smo ga z anketo zajeli je bil dovolj velik za preverjanje modela, ki smo si ga zastavili.

Ob obravnavi podatkov smo se ves čas zavedali specifičnosti situacije, ki je nastala pri odgovarjanju na internetno anketo. Predpostavimo lahko so odgovori respondentov prilagojeni namenu ankete, ki je neprikrit in da skušajo odgovarjati tako, da bi odgovori ustrezali predstavam Slovencev v Sloveniji o njihovem življenju v tujini. Obenem se moramo zavedati tudi dejstva, da je bila anketa na internet postavljena samo v slovenskem jeziku, kar je nekaterim Slovincem povzročalo težave, saj ne moremo pričakovati, da znajo vsi slovenski izseljenci, predvsem pa njihovi otroci in celo vnuki, slovenski jezik.

Z rezultati analize smo lahko popolnoma zadovoljni, vendar se moramo zavedati, da je model, ki smo ga postavili, za življenje izseljencev svet v malem. Zajeli smo le del problematike, ki je veliko kompleksnejša in bi se je bilo dobro lotiti tudi s kvalitativnim raziskovanjem, ki bi po vsej verjetnosti pojasnilo mnoge nejasnosti, ki so na tej ravni nastale.

Skozi nalogo sem se srečala z različnimi odzivi izseljencev. Praviloma je bila to elektronska pošta z željami po navezovanju stikov s slovensko kulturo, po seznanjanju z dogajanjem v Sloveniji, po stikih s Slovenijo, ... Ti odzivi so mi veliko pomenili pri razumevanju same problematike, saj je vendarle popolnoma jasno, da med teorijo in prakso mora obstajati nek prehod. Prehod pa so ljudje, ki ga razumejo na različne načine. Različnost moramo pri tem loviti in iz pluralizma dojemanja življenja izoblikovati sliko o njihovem dejanskem življenju.

Problematika, ki sem se je le dotaknila, je dobro izhodišče za nadaljnjo analizo. Po eni strani lahko trdimo, da smo na tej ravni dobili le osnoven vpogled v obravnavano tematiko, po drugi strani pa nam je prebijanje od pregleda literature do zbiranja elektronskih naslovov, postavljanja anketnih vprašanj, sprejemanja odzivov slovenskih

izseljencev, odprlo nove poti in nove ideje za analizo problematike vpliva nove informacijsko komunikacijske tehnologije na povezovanje Slovencev po svetu bodisi med seboj, bodisi z matično domovino. Ob koncu lahko sklenemo, da Slovenci v tujini dejansko vzpostavljajo virtualne etnične skupnosti z namenom povezovanja med seboj, ohranjanja slovenske nacionalne identitete, sledenja dogajanju v slovenskih izseljenskih skupnostih in v Sloveniji in da gre v prihodnosti pričakovati še večji razmah tovrstnih skupnosti, kar bi pomenilo svetlejšo prihodnost za ohranjanje slovenske etničnosti tudi zunaj slovenskega etničnega prostora.

VIRI:

- Clifford, J. 1994. Diasporas. V *Cultural anthropology*, let. 9, št.3, str. 302-338.
- Dayan, D. 1998. Media and diasporas. V *Media, ritual, identity*, ur. Curran in Liebes, str. 18-33, London: Routledge
- Elkins, D. 1997. Globalisation, telekomunikations and virtual ethnic communities. V *International Political science review*, let.18, št. 2, str. 139-152.
- Ferligoj, A. Prosojnice pri predavanjih Multivariatne analize (skripta). Samozaložba.
- Ferligoj, A., Leskovšek, K., Kogovšek, T. 1995. Zanesljivost in veljavnost merjenja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Holmes, D. 1977. *Virtual politics: Identity and Community in Cyberspace*. London: Sage
- Jones, S. (ur.). *Doing Internet research : Critical Issues and Methodes for Examining the Net*, 203-220. SAGE, 1999, London.
- Južnič, S. 1993. *Identiteta*. FDV, Ljubljana.
- Kropivnik, S. Prosojnice pri predavanjih Tržno raziskovanje (skripta). Samozaložba.
- Lukšič-Hacin, M. 1995. Ko tujina postane dom. ZPS, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. 1999. Procesi resocializacije in etnična identiteta. V: *Teorija in praksa*, let. 36, št. 2, str. 274-289.
- Pavlik, J. 1998. *New Media Technology: Cultural and Commercial Perspective*. Columbia: Columbian University.
- Rheingold, H. 1991. *The virtual reality*. Routledge, London.
- Skrbiš, Z. 1998. Making it treadable: videotapes, cultural technologies and diasporas. v *Cultural studies*, št.12, str.265-273.
- Toš, N., Fink-Hafner, M. 1997. Metodologija družboslovnega raziskovanja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Turkle, S. 1995. *Life on Screen*. New York: Simon & Schuster.
- Ule, Renner, Mencin-Čeplak, Tivadar, 2000. *Socialna ranjivost mladih*. Aristej, Ljubljana.
- Van Cuilenburg, J. 1999. On competition, access and diversity in media, old and new, some remarks from communications policy in the information age. V *New Media&Society*, let.1, št.2, Avgust 1999. str. 184-188.
- Vehovar, V. 1998. *Internet v Sloveniji*. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.

- Verhulst, Stefan. 1999. Diasporic and transnational communication: technologies, policies and regulation, v Javnost (the public), let. 6, št. 1 str. 26-36.
- Wilbur, P.S. 1996. »An Archeology of Cyberspaces: Virtuality, Community, Identity«. V Porter, D. (ur.). Internet Culture, 5-22. London: Routledge.

SUMMARY

CONNECTING OF SLOVENES AROUND THE WORLD WITH THE HELP OF THE INTERNET: ESTABLISHING VIRTUAL ETHNIC COMMUNITIES

Sanja Čikić

The present text problematises the connecting of Slovene emigrants abroad among themselves and with the homeland. Connecting in the era of rapid development of informational communication technology is given new dimensions, which we here attempt to enlighten. Through the sociological viewpoint on diaspora we present the life of the individual in diaspora, resorting to the division of the viewpoint of the individual, and the viewpoint of the emigrant community. Thus we try to deal with the life of emigrants through seeking connections between the following dimensions: being integrated into an environment, mastering Slovene language, preserving ethnic identity, need for ethnic socializing, nostalgia of the individual and least but not last the activeness of part-taking in virtual ethnic communities. With the help of theoretic stand-points we define the mentioned connections and empirically verify them. Presented are the results of the poll, which the emigrants answered over the internet. We ascertain that a statistically typical connectedness exists between the activeness of cooperating in virtual ethnic communities and the degree of integratedness of an individual into the environment in which one at present lives, the need for ethnic socializing, and the nostalgia of the individual. On the basis of collected data we attempt to deduce on actual existence of Slovene virtual ethnic communities.

UVOD

Število in pomen Slovencev, izseljenih v Afriko in na Arabski polotok, sta bistveno večja oziroma drugačna od predstav, ki jih ima o tem slovenska strokovna in širša javnost. O nepoznavanju oziroma odsotnosti te geografsko specifične skupine ali »kategorije« slovenskih izseljencev priča dejstvo, da je, če odštejemo redke pomembnejše publikacije kot na primer *Aleksandrinke* Dorice Makuc, v Sloveniji mogoče najti zgolj redke časopisne članke, ki pišejo o Slovencih v tem delu sveta – večinoma na ravni potopisnih reportaž. Takšno stanje gre pripisati stereotipizirani marginalizaciji »črne celine« kot dela sveta, kjer se ne more dogajati nič zanimivega ali pozitivnega, pa tudi, resnici na ljubo, maloštevilnosti, razpršenosti in posledično neorganiziranosti Slovencev.

Zbiranje pisnih virov in literature, predvsem pa študijsko potovanje, izvedeno v drugi polovici leta 2001, sta pokazala, da je slovenstvo v tem delu sveta navzoče v precej različnih pojavnih oblikah, odvisnih tako od vzroka izselitve kot od družbenogeografskih značilnosti posamezne države.

Uvodoma si dovoljujem zapisati ugotovitev, da je bil namen oziroma cilj pred dvema letoma zastavljenega projekta dosežen, kot bo razvidno iz nadaljevanja, celo presežen, kar še posebej velja za Južnoafriško republiko in Kenijo. Po opravljeni raziskavi so veliko bolj jasni količina, potek, načini in vzroki izseljevanja Slovencev v Afriko, predvsem pa imamo popolnoma svežo podobo o stanju ohranjenosti oziroma navzočnosti slovenstva v Afriki in na Arabskem polotoku. S tem je vsaj delno zapolnjena vrzel v poznavanju slovenskega izseljenstva. Predvsem pa bodo izsledki in dosežki (formalna organiziranost Slovencev) pomembni za slovensko kulturno, zunanjo in upajmo, da tudi gospodarsko politiko.

Slovenci so se na omenjeno geografsko območje izseljevali iz različnih vzrokov, v različnih zgodovinskih obdobjih in v različnih socialnih situacijah.

Države, v katerih trenutno živi relativno večje število Slovencev, so: Egipt, Južnoafriška republika, Kenija, Jordanija, in Izrael, omeniti pa velja še Gano in Kuvajt.

---

¹ Besedilo temelji na v letu 2001 izvedenem projektu z istim naslovom, ki ga je avtor v letu 2002 še izpopolnil, v letu 2003 pa načrtuje izid knjige na to temo. Projekt je bil sprva omejen zgolj na Afriko, vendar se je avtor zaradi geografske lege, v času projekta pridobljenih informacij in – s slovenske perspektive – »podobne« kulturne drugačnosti odločil, da poizvedovanje o slovenskih rojakih razširi še na dežele Bližnjega Vzhoda.

Posamezne izseljence lahko najdemo tudi v drugih državah kot npr. Namibija, Tanzanija, Zimbabve, Bocvana, Gvineja Bisao, Alžirija, Tunizija itd.²

V nadaljevanju strnjeno prikazujem glavne značilnosti slovenstva v posameznih državah, seveda ob predpostavki, da sam ob tako rekoč »pionirskem« delu še nisem uspel zbrati popolnoma vseh informacij, da mi gotovo še manjkajo naslovi in da gre pač za projekt, ki se bo dopolnjeval še dolgo po objavi prvih rezultatov.

Kljub temu lahko pridobljene informacije zadostujejo vsaj kot trdna osnova za izoblikovanje celovite podobe o Slovencih v tem delu sveta.

Sledi opis glavnih značilnosti slovenskega izseljenstva v Egiptu, Južnoafriški republiki in Keniji, torej v državah, ki sem jih obiskal med študijskim potovanjem v času od 24. oktobra do 18. novembra 2001, poleg tega pa se dotikam tudi Jordanije in Izraela oziroma slovenske diaspore v teh dveh državah, s katero sem imel stike predvsem prek dopisovanja in pogovorov med obiski v Sloveniji.

EGIPT

Slovenstvo v tej državi ima svoje začetke že v 19. stoletju, predvsem v zadnjem obdobju, ko se je v Egipt, predvsem v Aleksandrijo in Kairo, z Goriškega in Tržaškega, pa tudi drugih delov Primorske in izjemoma ostalih delov današnje Slovenije, tja izselilo veliko število žensk. V Egiptu so se zaposlile pri premožnih družinah kot guvernante, služkinje, dojljice ipd. Izseljevanje se je nadaljevalo vse do 30. let 20. stoletja. Šlo je predvsem za ekonomsko izseljevanje, saj je bil ekonomski položaj Slovencev na Primorskem izjemno slab, ponujeno delo v Egiptu pa je bilo zelo dobro plačano.

V Egiptu naj bi bilo okrog leta 1897 že več kot 8.000 Slovenk, največ Primork, od 1895 do 1898 je delovalo slovensko društvo Sloga, ki se je preimenovalo v Slovensko palmo ob Nilu. To društvo je ustanovilo azil Franca Jožefa v Aleksandriji, mariborske šolske sestre pa so leta 1908 v Aleksandriji ustanovile svojo podružnico. Večina se jih je bodisi vrnila v domovino bodisi poročila v Egiptu, v veliki večini z Neslovinci. Po letu 1952, ko je Egipt postal neodvisna Republika s predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem, so morali vsi tujci zapustiti Egipt, tako da je velik del tamkajšnjih Slovenk in Slovencev odšel nazaj v Slovenijo oziroma Italijo ali pa v nekatere druge značilno priseljenške države. Posebno kategorijo izseljencev predstavljajo slovenski vojaki, ki so v času 2. svetovne vojne ostali v Egiptu kot nekdanji vojaki razpadle jugoslovanske vojske, pridruženi angleškim enotam. Izdajali so celo časopis *Bazovica*. Gre le za začasno migracijo, ki za seboj praktično ni pustila sledov. O predvojnem obdobju slovenstva v Egiptu je pisala Dorica Makuc v knjigi *Aleksandrinke*.³

² V to skupino bi lahko šteli tudi Madagaskar, kjer živi veliko slovenskih misijonarjev. Toda raziskava se misijonarstva zgolj dotika, misijonarje kot Slovence zgolj beleži. Zaradi specifičnosti te vrste izseljenstva bo misijonarstvu posvečena druga raziskava, ki že poteka v okviru podoktorskega projekta Sodobni (slovenski) misijonar kot izseljenec.

³ Več v povzetku študijskega dnevnika, ki bo objavljen v načrtovani knjigi.

Slovenstvo v Egiptu danes je bistveno drugačno kot v opisanem minulem obdobju.

V času mojega bivanja sem neposredno srečal ali zgolj izvedel za 38 oseb slovenskega porekla, od tega: 6 redovnic, 1 misijonar, 1 še živeča »Aleksandrinka«, 6 rojenih v Egiptu slovenskim staršem ali tam živečih od malega, 7 Slovenk, ki so se poročile z nekdanjimi egiptovskimi študenti v Sloveniji, 17 otrok iz teh mešanih zakonov.

Gre za socialno, izobrazbeno in starostno zelo raznoliko populacijo, sicer naseljeno skoraj izključno v širšem Kairu in Aleksandriji. Glavna razdelitev bi lahko bila na »predvojne« ali »aleksandrinke« Slovence (še živeče aleksandrinke, njihovi potomci, slovenske redovnice) in na sodobne izseljenke, ki so svoje može - Egipčane spoznale med študijem v Sloveniji. Prva skupina je večinoma zelo ostarela in razen redkih izjem (redovnice) nedejavna, stiki z matično domovino so večinoma šibki; druga skupina je sestavljena iz povprečno visoko izobraženih in emancipiranih Slovenk v srednjih ali poznih srednjih letih, ki imajo razmeroma tesne stike z domovino in si jih želijo še okrepiti. Za prvo skupino je značilno, da obvlada predvsem pogovorni slovenski jezik. Novejša generacija izseljenk sicer slovenščino večinoma tekoče obvlada, drugače pa je z otroci. Njihovo znanje slovenskega jezika je v veliki meri odvisno od pristopa staršev, vendar načeloma tudi v teh primerih velja pravilo, da je znanje slovenščine odvisno od tega, ali slovensko govori tudi oče - Egipčan. Za te otroke sicer velja še dodatna ugotovitev, da so izraziti multilingvisti, tako kot njim podoben sloj mladih iz egipčansko-evropskih mešanih zakonov. Vsi zelo dobro obvladajo angleško, nekateri tudi francosko, govorijo arabsko, presenetljivo pa je, da je mogoče naleteti tudi na mlajše, ki ne obvladajo pisane arabščine.

Na številnih srečanjih sem skušal izvedeti še za druge rojake in tako širiti mrežo, vendar večinoma neuspešno, v oporo mi je le še pričevanje starejšega izseljenca prve generacije (g. Siliča), ki je ocenil, da bi v Aleksandriji in Kairu lahko našli še nekaj (do 20) oseb slovenskega porekla. V tem trenutku bi veljalo ostati pri oceni, da živi v Egiptu najmanj 50 oseb slovenskega porekla (I., II., III. generacija). Dejanska številka je gotovo precej večja, vendar gre za osebe, ki niso znane ne slovenskemu veleposlaništvu ne Slovenkam ali Slovencem, ki še vzdržujejo stike z matično domovino oziroma njenim diplomatskim ter verskimi »predstavnostmi«. Rojaki v Egiptu niso več organizirani v društvo, edina oblika medsebojnega srečevanja so priložnostni sprejemi na slovenskem veleposlaništvu ali morebitne kulturne prireditve s slovensko udeležbo.⁴

Žal v času bivanja v Egiptu nisem uspel vzpostaviti stika z veleposlaništvom ZRJ; namreč, tajnik oziroma »direktor« nekdanjega Jugoslovanskega društva v Aleksandriji, v katerem je bila velika večina Slovencev, je po končanju delovanja društva (v 70. letih) vso dokumentacijo predal takratnemu jugoslovanskemu konzulatu v Aleksandriji. Prizadevanja v zvezi s pridobitvijo te dokumentacije še potekajo, predvsem na relacijah Slovenija - slovensko veleposlaništvo v Kairu - jugoslovansko veleposlaništvo v Kairu - jugoslovansko zunanje ministrstvo v Beogradu. Ustanove, ki bi utegnile hraniti kakršne koli statistične, arhivske,... podatke o Slovencih v Egiptu, so nedostopne in neurejene,

⁴ Sam sem se kot pevec udeležil gostovanja v Kairu s Komornim zborom Ave in po enem od koncertov spoznal dve starejši Slovenki.

znana so dolgoletna neuspešna prizadevanja slovenske ambasade z istim namenom. Naletel sem edino na ročno izdelan seznam pokopanih na katoliškem pokopališču v Aleksandriji.

JUŽNOAFRIŠKA REPUBLIKA

O navzočnosti slovenstva v tej državi sem se prepričal leta 1995, ko sem s Komornim zborom Ave kot pevec in organizator turneje gostoval na mednarodnem zborovskem festivalu in tekmovanju. Takrat se je okrog nas povsem spontano zbrala skupina okoli 10 do 15 rojakov. Po festivalu sem v tej državi ostal sam še nekaj dni in v tem času iz ustnih pripovedovanj izvedel, da naj bi v JAR živelo celo do 300 Slovencev. Šlo je za nepreverjene ocene, ki pa, kot kažejo zadnje izkušnje, niso tako daleč od resnice, kot se je zdelo takrat.

O rojakih v tem delu afriške celine ni bilo napisanega še ničesar, razen nekaj člankov v Rodni grudi in morda še kateri od slovenskih periodičnih publikacij.⁵

Tamkajšnji Slovenci so se iz matične domovine izselili večinoma v 60. in tudi 70. letih, v največ primerih najprej v Nemčijo ali Avstrijo in šele od tam v JAR. Gre za značilno ekonomsko emigracijo. V JAR so se naseljevali nepovezano in precej raztreseno, zato tudi nikoli ni bilo slovenskega društva ali vsaj poskusa organiziranja.

Večinoma gre za mešane zakone Slovenec/Slovenka – belopolti zakonski partner evropskega izvora (priseljenci iz Nemčije, Velike Britanije, Buri,...). Naseljeni so na širšem območju Johannesburga, nekateri pa tudi v Durbanu, Pretoriji, Sasolburgu, Cape Townu in drugih krajih. Socialna struktura je dokaj podobna strukturi slovenskih zdomcev v razvitih državah Zahodne evrope, večina spada v srednji, nekateri v višji srednji sloj prebivalstva. Kljub grozeči nezaposlenosti in rasno segregativni zaposlovalni politiki nove črnske vlade je tudi mlajša generacija razmeroma dobro situirana, težave pa se kažejo pri študentih. Prav študenti in nekateri drugi mladi se zanimajo za delo ali študij v Sloveniji, interes za vrnitev v domovino pa obstoja tudi pri starejših, kljub relativno trdnemu socialnemu položaju. Deželo namreč poleg visoke nezaposlenosti močno pesti zelo visoka stopnja kriminala in nasilništva, pa tudi aids. Slovenski jezik je v popolnosti navzoč pri pripadnikih prve generacije, pogosto tudi neslovenski zakonski partnerji (večinoma soproge) razumejo posamezne izraze ali fraze. Pri otrocih je znanje slovenščine navzoče le izjemoma, kažejo pa interes za učenje in nasploh za stike z domovinama staršev.

O številu Slovencev in njihovih potomcev v JAR sem se skušal prepričati tudi na eni večjih univerz (Wittwatersrand University). Izkazalo se je, da je na tej univerzi sicer študiralo nekaj slovenskih študentov, vendar je šlo za krajša študijska gostovanja študentov različnih fakultet ljubljanske univerze in ne izseljence ali njihove potomce. Moje poizvedovanje o številu Slovencev v JAR pri tamkajšnjem jugoslovanskem veleposlaništvu prav tako ni obrodilo sadov.

⁵ Tudi sam sem v dnevniku Slovenec v letih 1995 in 1996 objavil nekaj prispevkov na to temo.

Prvi poskus organiziranja Slovencev v JAR lahko beležimo v letu 1997, ko je v to državo prispela na obisk tedanja državna sekretarka na Uradu RS za Slovence v zamejstvu in po svetu Mihaela Logar. Na neformalnem srečanju se je takrat v Roodeportu v okolici Johannesburga zbralo okoli 15 oseb. Približno od tedaj naprej potekajo intenzivnejša prizadevanja za doslednejše organiziranje. Zakonca Pavla in Tone Kostanjevec sta med pripravami na moj obisk zbrala 47 naslovov rojakov v JAR, Namibiji in Bocvani ter vse tudi povabila na srečanje. Na srečanju v Sasolburgu 11. novembra 2001 se je zbralo okoli 40 Slovenk in Slovencev različnih generacij ter nekaj njihovih najožjih neslovenskih družinskih članov.

Ob upoštevanju dejstva, da kar nekaj rojakov živi v oddaljenih krajih (Durban, Cape Town) in da so se nekateri opravičili, je število vendarle visoko, v vsakem primeru pa je šlo za največje srečanje Slovencev v tem delu sveta doslej. Nekateri so se srečali prvič v življenju, drugi prvič po več letih. Rojaki so pokazali veliko zanimanje za ustanovitev lastnega društva, imeli so tudi precej vprašanj, predvsem v zvezi z državljanstvi, pridobivanjem potnih listov, vizumov (v primeru, da niso državljani RS), možnostmi preselitve v Slovenijo, študija, učenja slovenskega jezika itd., pogrešajo tudi uradno slovensko diplomatsko predstavništvo. Formalni del srečanja smo zaključili s petjem slovenske himne.

Srečanje je očitno obrodilo sadove, saj so rojaki kmalu organizirali še več srečanj oziroma sestankov in 3. marca 2002 ustanovili Društvo Slovencev Južne Afrike.

Glede na pridobljeni seznam z naslovi živi na tem območju več kot 110 oseb slovenskega porekla, od tega 2 v Namibiji, 7 v Bocvani, ostali v JAR. Številka je gotovo precej večja, saj je na seznamu nekaj oseb, pri katerih ni navedenih družinskih članov (otrok) in z njimi še ni bilo priložnosti navezave neposrednega stika. Seznam se še dopolnjuje, pred kratkim se mu je denimo pridružilo več imen iz Cape Towna. Velja ocena, da na območju Južne Afrike živi najmanj okoli 200 oseb slovenskega porekla.⁶

KENIJA

Čeprav živi v tej državi razmeroma malo Slovencev oziroma oseb slovenskega porekla, vsega okoli 20, je prav ta skupinica štirih Slovenk in dveh Slovencev ter njihovih večinoma že odraslih otrok zelo dejavna in opazna. Večina spada v višji sloj prebivalstva in je medsebojno zelo povezana in dejavna. Doslej so se srečevali na rednih neformalnih srečanjih. Že pred nekaj leti so prišli do zamisli o ustanovitvi slovenskega društva, vendar ni bilo večjih premikov. Ob mojem obisku, 17. novembra 2001, pa se je v hiši Majde Povoden N'ginja zbralo devet ustanovnih članov in ustanovilo Društvo Slovencev Vzhodne Afrike. Sedež društva je v Nairobiju, vključuje pa v Keniji, Ugandi in Tanzaniji živeče Slovenke in Slovence ter njihove najožje družinske člane, tudi soproge, ki niso

⁶ V JAR živi okoli 20 % belopoltega prebivalstva, večinoma potomcev Angležev in Burov oz. Nizozemcev, pa tudi Nemcev in številnih drugih narodov. Njihove vezi z matičnimi domovinami so precej bolj tesne, tudi zaradi navzočnosti diplomatskih predstavništev.

Slovenke(-ci) »po krvi«, in ožje sorodnike, ki sicer živijo drugod po svetu. Društvo je ob ustanovitvi štelo 31 članic in članov.

Na koncu ustanovnega zбора smo skupno zapeli slovensko himno.

Tudi v Keniji imajo slovenski rojaki največ težav s konzularnimi zadevami (državljanstva, vizumi). Velika večina v glavnem že odraslih otrok govori ali vsaj razume slovensko in kaže živo zanimanje za stike s Slovenijo. Zanima jih izpopolnjevanje slovenščine na daljavo ali v Sloveniji, študij v matični domovini ter navezava kulturnih in gospodarskih stikov. Zelo radi bi dosegli vzpostavitev diplomatsko-konzularnega predstavništva Slovenije ali vsaj občasne konzularne dneve, ga. Povoden N'ginja pa se je že pred leti ponudila za častno konzulko. Težava je v tem, da Slovenija in Kenija nimata uradno vzpostavljenih diplomatskih odnosov, čeprav naj bi Kenija avtomatsko priznavala vse države, ki so članice Združenih narodov.

DRUGE DRŽAVE V AFRIKI IN NA ARABSKEM POLOTOKU

Na osnovi pridobljenih naslovov in ustnih pričevanj lahko predvidevam, da živi v Izraelu najmanj 50 oseb slovenskega porekla, večinoma slovenskih Judov, v Jordaniji pa 70 do 100 oseb slovenskega porekla. V prvem primeru gre za slovenske Jude, ki so se v Izrael izselili leta 1948, v drugem primeru pa za slovenske študentke, ki so se v Sloveniji spoznale z Jordanci in se z njimi izselile, ter njihove potomce. Slovenci v Izraelu so za začetek leta 2002 načrtovali ustanovitev slovenskega društva, vendar do realizacije še ni prišlo.

V okviru poizvedovanja po Slovencih v tem delu sveta sem naletel na več imen ali celo polnih naslovov ter na večino tudi naslovil pismo s prošnjo za sodelovanje, vendar večinoma nisem (še) prejel odgovora.

Tabela predstavlja povzetek približkov oziroma ocen o številu oseb slovenskega porekla v naštetih državah.⁷ Ne gre za ocene stanja v preteklosti, ampak kar se da svež vpogled v trenutno stanje. Možnosti, da posamezni Slovenci oziroma njihovi potomci živijo tudi v drugih državah Afrike in Arabskega polotoka so seveda zelo velike.

Pričujoče besedilo, ki zgolj za silo zapolnjuje vrzel v poznavanju slovenstva v tem delu sveta, tako služi predvsem kot iztočnica za nadaljnje raziskovanje in zbiranje podatkov.

Država	dokazljivo število	ocena o dejanskem številu ⁸
Alžirija	4	4
Bocvana	3	5
Egipt	33	80

⁷ V tabeli niso navedeni slovenski misijonarji in misijonarke.

⁸ Vprašaj namesto številke pomeni, da trenutno ni mogoče dokazati nobene številke oziroma da trenutno ni podlage za oceno dejanskega števila. Npr. v primeru osebe iz Tanzanije ni podatka, koliko otrok ima, zato je ocena o številu oseb slovenskega porekla nemogoča.

Gana	5	5
Gvineja Bisao	1	3
Izrael	?	120
JAR	110	250
Jordanija	80	90
Kenija	20	20
Kuvajt	9	15
Tanzanija	1	4
Tunizija	1	?
Združeni Arabski Emirati	?	5
Zimbabve	1	?

VIRI IN LITERATURA

- Černigoj, Borut; Čotar, Andrej; Furlan, Matej; Vidmar, Tjaša; Žejn, Andrejka (mentorja: Mikuž, Nežka, Jerončič, Tone). 1995. *Aleksandrinke*. Raziskovalna naloga. Srednja šola Venon Pilon, Ajdovščina. Ajdovščina.
- Barnard, Alan; Jonathan Spencer (ur.). 1998. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, London.
- Barfield, Thomas (ur.). 1997. *The Dictionary of Anthropology*. Blackwell, Oxford.
- Fabjan, Igor. 2000. Tunizijska Slovenka. V: *Rodna gruda*, št. 3, marec 2000, str. 45. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana.
- Gosar, Anton. 1978. Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino. V: *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije*, str. 144-158, 168-179. Krt, Ljubljana.
- Južnič, Stane. 1978. *Socialna in politična antropologija*. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. FDV, Ljubljana.
- Kolar, Bogdan. 1991. Cerkev in Slovenci po svetu. V: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, str. 273-304. Mohorjeva družba, Celje.
- Kolar, Bogdan. 1998. *Na misijonskih brazdah Cerkve*. Mohorjeva družba, Celje.
- Krese, Meta. 2001. Lepe Vide. V: *Mladina*, št. 40, 8. 10. 2001, str. 47-51. Mladina, Ljubljana.
- Makuc, Dorica. 1993. *Aleksandrinke*. Goriška Mohorjeva družba, Gorica.
- Prešeren, Jože. 1997. Slovenska Urugvajka v Ghani. V: *Rodna gruda*, št. 8-9, avgust-september 1997, str. 34-35. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana.
- Slamič, Ivana. 2001. Izseljevanje v Egipt. V: *Ortaona - Vrtovin 1001-2001*, str. 83-84. Krajevna skupnost Vrtovin, Vrtovin.
- Slamič, Ivana. 2001. Vrtovinske aleksandrinke. V: *Ortaona - Vrtovin 1001-2001*, str. 114-121. Krajevna skupnost Vrtovin, Vrtovin.
- Tretjak, Franc. 1995. *Korenine zla - afriške slike 1, 2*. Karantanija, Ljubljana.

- Trstelj - Aleksandrinke. 1995. Glasilo učencev osnovne šole Dornberk, št. 3. Osnovna šola Dornberk, Dornberk.
- Zapisnik ustanovnega občnega zbora Društva Slovencev Vzhodne Afrike. 2001. Nairobi.
- Zapisnik ustanovnega občnega zbora Društva Slovencev Južne Afrike. 2002. Sasolburg.
- Žigon, Zvone. 1996b. Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju. V: *Dve domovini/Two Homelands - Razprave o izseljenstvu/Migration Studies*, št. 7, str. 71-95. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana.
- Žigon, Zvone. 1998b. *Otroci dveh domovin*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Žigon, Zvone. 1996. Kolovratenje po jugu Afrike. V: *Slovenec*, 27. 12. 1995 - 31. 1. 1996 (podlistek). Slovenec, Ljubljana.
- Žigon, Zvone. 1995. Za vetrom in soncem. V: *Slovenec*, 20. 11. 1995 (intervju s Francem Babnikom iz Južne Afrike). Slovenec, Ljubljana.
- Žigon, Zvone. 1996. Težava belcev je v (občutku) več vrednosti. V: *Slovenec*, 10. februarja 1996, št. 33, str. 27 (Sobotno branje - Intervju s Francem Tretjakom, piscem knjige *Korenine zla*. Slovenec, Ljubljana.
- Žene - matere, služkinje, dojiļje, razpete v boju za vsakdanji kruh - razstavni listiċ*. 1994. Goriški muzej, Nova gorica.

SUMMARY

SLOVENES IN AFRICA AND ON THE ARABIAN PENINSULA

Zvone Žigon

Very little has been until the present written about Slovenes in Africa and on the Arabian Peninsula; thus the author has decided for a thorough research. In it he ascertains the quantitative dimensions of the presence of Slovenes and of their descendants, and Slovene culture in that space. Žigon observes standard, but to political-geographical circumstances adequate acculturation processes, particularly in members of the second generation of Slovene emigrants. He typologises the »categories« of Slovene emigrants by states, which he visited within the frame of the project, and in regard of cause for emigration, and age-social specifics. Thus Žigon studied in detail Slovene identity in Egypt, The South African Republic and in Kenya. In analysing individual typical groups he mentions Slovene female missionaries (and a missionary) in Egypt - missionary as a form of emigration is in this contribution not dealt with, yet the role of clerics was in preserving Slovene identity in Egypt of crucial significance.

The article is given specific weight with the report on the presence at the foundation of the first modern society of Slovenes in the mentioned area (in Nairobi, Kenya, in November 2001), and on the first larger meeting of Slovenes in South Africa, which was soon followed by the foundation of a Slovene society (March 2002).

The states in which a relatively large number of Slovenes live are: Egypt, The South African Republic, Kenya, Jordan and Israel; also to be mentioned are Ghana and Kuwait. We can find individual emigrants in other states, for example in Namibia, Tanzania, Zimbabwe, Botswana, Guinea Bissau, Algeria, Tunis etc.

ODNOS SLOVENCEV DO IZSELJENCEV, NEKOČ IN DANES:
Okrogla miza, Ljubljana, 4. junij 2002

THE RELATION OF SLOVENES TOWARD EMIGRANTS:
A Round Table, Ljubljana, 4 June 2002

(UREDIL/EDITED BY MARJAN DRNOVŠEK)

ODNOS SLOVENCEV DO IZSELJENCEV OKROGLA MIZA, LJUBLJANA, 4. JUNIJA 2002

UVODNO SPOROČILO

Muzej novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani je v sodelovanju z Inštitutom za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU 4. junija 2002 v prostorih muzeja pripravil okroglo mizo na temo »Odnos Slovencev do izseljencev«. Spodbudi za razgovor sta bili: prvič, razstava z naslovom »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu«,¹ ki je bila na ogled v istem muzeju od 24. oktobra 2001 do 15. oktobra 2002, in, drugič, sprejetje »Resolucije o Slovencih po svetu« v Državnem zboru Republike Slovenije januarja 2002.² Povezanost preteklosti s sedanostjo s poudarkom na ohranjanju izseljenskega arhivskega, muzejskega in knjižnega gradiva in o možnostih njegove predstavitve v muzejih v Sloveniji je bilo jedro razgovora na srečanju poznavalcev izseljenske tematike. Razgovoru je prisostvovala tudi večja skupina novinarjev. Slovenskemu izseljenskemu gradivu je bila posvečena že okrogla miza, ki je potekala 31. maja 2000 na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU,³ zato je bila na tem omizju bolj v ospredju muzejska predstavitve izseljenske tematike. Slovenija nima izseljenskega muzeja. Poleg občasnih razstav imamo samo v muzeju Miklova hiša v Ribnici na Dolenjskem stalno postavitev razstave »V Ameriko!«, ki govori o izseljevanju iz omenjene doline. To je doslej edina stalna razstava.⁴ Tudi po razgovoru je ostala dilema med postavitvijo osrednje slovenske izseljenske razstave ali samo z vključitvijo izseljenske tematike v že obstoječe muzejske postavitev na Slovenskem. Bolj realna je druga pot.⁵ Že na predhodni okrogli mizi (2001) in tudi na obravnavani smo ugotovili, da je velika praznina glede na ohranjenost izseljenskega arhivskega in muzejskega gradiva v ustanovah (arhivi, muzeji, knjižnice, raziskovalni inštitut), del se nahaja pri zasebnikih v Sloveniji ali tujini, nekaj gradiva hranijo tudi institucije v tujini, npr. v ZDA (Immigration History Research Center, University of

¹ Ob razstavi je izšel tudi zbornik, ki poleg splošnega uvodnika o slovenskem izseljenstvu vsebuje tudi 27 življenjskih zgodb posameznikov ali družin, ki so bile prikazane na razstavi. Povzetki teh zgodb so tudi v angleškem jeziku. Glej: *Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu* (uredniki Marjeta Mikuž, Monika Kokalj Kočever, Nataša Strlič, Marjan Drnovšek, Daša Hribar), Muzej novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani, 2001, 155 str.

² Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, številka 007-05/90-2/20, 23. januarja 2002.

³ Diskusija je objavljena. Glej: »Slovensko izseljensko gradivo«, *Dve domovini/Two Homelands*, 11-12 (2000), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, str. 91-144.

⁴ Ob razstavi je izšla dvojezična (slovensko-angleška) zloženka, poročilo o njej pa je objavljeno tudi v naši reviji.

Glej: Viktorija Kante, *Razstava »V Ameriko!« v Muzeju Miklova hiša v Ribnici na Dolenjskem, Dve domovini/Two Homelands* 13 (2001), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, str. 191-192.

⁵ Edini kustodiat za omenjeno tematiko je v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani.

Minnesota).⁶ V okviru Urada za zamejstvo in Slovence po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve RS teče projekt evidentiranja in vzpostavitve sistema ohranjanja arhivskega gradiva v tujini. Projekt teče v letih 2002-2003, izvajalca sta Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in Znanstvenoraziskovalno središče RS Koper. Velik korak na pravnem področju je bilo sprejetje Resolucije o Slovencih po svetu. Že v 5. členu slovenske ustave (1991) je bila izpostavljena skrb za slovenske izseljence in zdomce ter pospeševanje njihovih stikov z domovino, z Resolucijo pa so te naloge bolj konkretizirane. O izvrševanju Resolucije je tekla debata tudi na okrogli mizi.

S prispevki in diskusijo so sodelovali: Inga Brezigar Miklavčič (Goriški muzej, Nova Gorica), Milena Domjan (Ministrstvo za kulturo RS, Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), mag. Daša Hribar (Slovenski etnografski muzej), Boštjan Kocmur (Izseljensko društvo Naša Slovenija), dr. Mihael Kuzmič (Evangelikičanska teološka fakulteta, Osijek, Hrvaška), mag. Marjeta Mikuž (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), Vera Papež Adamič (izseljenka), Janez Rihar (Rafaelova družba v Ljubljani), Janez Rogelj (Slovenska izseljenska matica), dr. Julijan Strajnar (Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU) Nataša Strlič (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), mag. Rozina Švent (Narodna in univerzitetna knjižnica), dr. Zvone Žigon (Ministrstvo za zunanje zadeve RS).

Moderator razgovora je bil dr. Božo Repe (Filozofska fakulteta, Ljubljana).

THE RELATION OF SLOVENES TOWARD EMIGRANTS ROUND TABLE, LJUBLJANA, JUNE 4th 2002

INTRODUCTORY NOTE

The Museum of Modern History of Slovenia (Muzej novejšje zgodovine Slovenije) in Ljubljana has, in cooperation with the Institute for Migration Studies of the Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Sciences and Arts (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), prepared in the premises of the museum on June 4th 2002 a round table on thematic »The relation of Slovenes toward emigrants«. Initiatives for the discussion were, firstly, an exhibition titled »Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu« («The emigrant: life stories of Slovenes across the world»)⁷ held in the same museum from October 24th 2001 to October 15th 2002, and secondly, the acceptance of

⁶ Andrej Vovko, Immigration History Research Center (Raziskovalni center za zgodovino priseljevanja) Univerze Minnesota v St. Paulu, ZDA, in njegova slovensko-ameriška zbirka, Dve domovini/Two Homelands, 1 (1990), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, str. 383-391.

⁷ Along the exhibition a miscellany was published, which beside the general introduction on Slovene emigration contains 27 life stories of individuals or families that were shown at the exhibition. Enclosed are summaries of those stories in English language. See: Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu (editors Marjeta Mikuž, Monika Kokalj Kočevar, Nataša Strlič, Marjan Drnovšek, Daša Hribar), Muzej novejšje zgodovine Slovenije in Ljubljana, 2001, 155 pages.

the »Resolution on Slovenes abroad« in the parliament of the Republic of Slovenia in January 2002.⁸ Connectedness of the past with the present, with stress on preserving emigrant archival, museum, and literary material, and possibilities of presenting the material in museums in Slovenia, were the core of the discussion at the meeting of experts on emigration thematic. A large group of journalists was present at the discussion. Dedicated to Slovene emigration materials was the round table on May 31st 2000 at the Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU⁹; thus the above-mentioned round table was more focused on museum presentation of the emigration thematic. Slovenia has no emigration museum. Beside periodical exhibitions we have only in the museum Miklova hiša in Ribnica in Lower Carniola a permanent exhibition »V Ameriko!« (To America!), which is about emigration from the mentioned valley. That is until the present the only permanent exhibition.¹⁰ After the discussion, the dilemma on whether to set a central Slovene emigrant exhibition or only include emigrant thematic into the existing museum settings, remained. Another way is more realistic.¹¹ Already at the preceding round table (2001), and at the here mentioned we have ascertained a large void in regard of the preserved emigrant archival and museum materials in institutional institutions (archives, museums, libraries, research institute); part of the materials are kept by private persons in Slovenia or abroad, some are kept in institutions abroad, for example in the U.S.A. (Immigration History Research Center, University of Minnesota).¹² In the frame of the Urad za zamejstvo in Slovence po svetu (Office for Slovenes abroad) at the Ministry for Foreign Affairs of the Republic of Slovenia a project of identifying and establishing a system of preservation of archival materials abroad is in course. The project is to be carried out in the years 2002-2003, and the contractors are the Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU and the Znanstveno-raziskovalno središče (Scientific-research centre) Koper. A large step in the legal field was the adoption of the Resolution on Slovenes abroad. In the 5th article of the Slovene Constitution (1991) a concern for Slovene emigrants and for promotion of their contacts with the homeland was already expressed. With the Resolution those tasks have become more concrete. The discussion at the round table was also about the bringing to realisation the Resolution.

Taking part with contributions and discussion were: Inga Brezigar Miklavčič (Goriški muzej, Nova Gorica), Milena Domljan (Ministrstvo za kulturo RS, Ljubljana), Marjan Drnovšek, PhD (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Daša Hribar,

⁸ The Resolution on relations with Slovenes abroad, No.: 007-05/90-2/20, January 2002.

⁹ Discussions of the round table are published. See: »Slovensko izseljensko gradivo«, Dve domovini/Two Homelands, No. 11-12 (2000), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, pp. 91-144.

¹⁰ A bilingual (Slovene-English) folder was issued at the occasion of the exhibition; a review on it is published in our journal.

¹¹ The only custody for the mentioned thematic is in the Slovenski etnografski muzej (Slovene ethnographic museum) in Ljubljana.

¹² Andrej Vovko, Immigration History Research Center of the University in Minnesota in St. Paul, U.S.A., and his Slovene-American collection, Dve domovini/Two Homelands, No. 1 (1990), Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, pp. 383-391.

M.A. (Slovenski etnografski muzej), Boštjan Kocmur (Emigrant society Naša Slovenija), Mihael Kuzmič, PhD (Evangelical Tehological Faculty, Osijek, Croatia), Marjeta Mikuž, M.A. (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), Vera Papež Adamič (emigrant), Janez Rihar (The Rafael society in Ljubljana), Janez Rogelj (Slovenska izseljenska matica), Julijan Strajnar, PhD (Glasbeno-narodopisni inštitut ZRC SAZU), Nataša Strlič (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), Rozina Švent, M.A. (Narodna in univerzitetna knjižnica), Zvone Žigon, PhD (Ministrstvo za zunanje zadeve RS).

The moderator of the discussion was Božo Repe, PhD (Filozofska fakulteta, Ljubljana (Faculty of Arts)).

DISKUSIJSKI PRISPEVKI:

Marjeta Mikuž: V našem muzeju je nastala razstava z naslovom »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu«, ki smo jo pripravili lansko leto v mesecu oktobru in bo odprta tudi do oktobra letošnjega leta. Razstava je plod medinstitucionalnega sodelovanja. Sodelovali smo z različnimi muzeji v Sloveniji, z institucijami kot so ZRC SAZU, Ministrstvo za zunanje zadeve... in mislim, da so rezultati vidni na tej razstavi. Razstavo, ki smo jo pripravili, smo ustvarili iz osebnih pričevanj ljudi, ki so svoje življenje preživeli v tujini, svoje korenine pa imajo pri nas. Prav zaradi tega je žela veliko zanimanje naših obiskovalcev. Če vemo, kakšno število Slovencev je odšlo iskat delo in življenje v tujini, je impresivno, če razmišljamo, koliko imajo ti ljudje sorodnikov, potomcev...

Z gotovostjo lahko povem, da je skoraj vsak peti obiskovalec povedal novo zgodbo. Razstava je bila namreč sestavljena kot mozaik osebnih zgodb in obiskovalci, ki so prišli, so nam pripovedovali nove zgodbe. Zakaj to pripovedujem? Zaradi tega, ker smo ob otvoritvi razstave povedali, da bo razstava v tem letu obrodila tudi neke sadove. In sicer, kako bomo zbirali gradivo, kako in kje ga bomo predstavili, kako bo prišlo do ustanovitve muzeja slovenskega izseljeništvā v bodočnosti na Slovenskem, ali bo kakšna institucija zbirala to gradivo in ga dokumentirala in pa kako se bo to gradivo dokumentiralo v tujini, kjer v bistvu ti ljudje še sedaj živijo. Mislim, da bo ta vprašanja razčistila današnja okrogla miza in, kot sem povedala že ob otvoritvi razstave, bo del te razstave vključen tudi v našo stalno razstavo. Stalna razstava v tem muzeju nosi naslov »Življenje Slovencev v 20. stoletju« in ker ta tema na njej ni obravnavana, jo bomo del vključili v našo stalno razstavo. Več o muzejskih principih in več o muzejskem delu bo seveda povedala kolegica mag. Daša Hribar iz etnografskega muzeja, ki je tudi nekako zadožena, da zbira to gradivo, saj je kolegica kustodinja prav z oddelka za izseljeništvā in Slovence po svetu. Mislim, da je to zelo velik izziv za slovensko javnost. Zaradi tega naj še enkrat povem, da se moramo zavedati, koliko Slovencev je odšlo po svetu in koliko dragocenega gradiva nam enostavno spolzi med rokami in se za veke vekomaj izgubi. To pa je tudi načelo vsega muzealstva. Načelo in pa tudi maksima tega našega poslanstva je, da to gradivo zberemo, ga dokumentiramo, ovrednotimo in tudi prezentiramo. Zelo mi je žal, da se bo razstava podrla. Zanimanje zanjo je izredno. Na ogled razstave so prišli tudi tržaški Slovenci in na vsak način jo želijo videti tudi v Trstu. Zanimanje je bilo in ga je treba tudi izkoristiti in ta okrogla miza bo dala odgovore na veliko vprašanj, ki so se zastavljala od priprave te razstave, ki se počasi zaključuje. Želim vam uspešno delo, obilo pametnih in prijetnih zaključkov. Še enkrat se vam najlepše zahvaljujem, tako udeležencem, tako vam, ki ste prišli, in tudi sodelavcem, s katerimi smo pripravili to razstavo in vam jo dali na ogled. Hvala lepa.

Božo Repe: Hvala lepa gospe direktorici za te prijazne besede. Spoštovane dame in gospodje, cenjene kolegice in kolegi. Tudi mene veseli, da vas lahko pozdravim v Muzeju novejše zgodovine. Okrogle mize in predstavitve, ki sem jih imel priložnost voditi v zadnjem letu, postajajo tradicionalne in vedno bolj tudi predmet pozornosti strokovne javnosti in medijev. Tudi med vami vidim nekaj novinarjev in verjamem, da

bo tako tudi s to okroglo mizo. Muzej s tem postaja prostor, v katerem se srečujejo različni pogledi in kjer se v večinoma kulturnem dialogu soočajo mnenja tudi o najbolj občutljivih zgodovinskih dogodkih in procesih iz naše preteklosti. K temu nedvomno prispevajo tudi razstave, ki so izhodišče za pogovor, ni pa to vedno nujno.

K organizaciji te okrogle mize nas je, kot je bilo že rečeno, spodbudila razstava enega vodilnih zgodovinarjev o izseljeništvu dr. Marjana Drnovška in spremljajoči katalog. Kratke uvodne prispevke bodo kot vzpodbudo za današnjo razpravo prispevali najprej kolegica Nataša Strlič iz Muzeja novejše zgodovine, hkrati ena od sodelavk pri tej razstavi, in sicer o sami razstavi, razpravo o odnosu Slovencev do izseljenstva nasploh bo imel dr. Marjan Drnovšek z Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, sledili pa bodo prispevki dr. Zvoneta Žigona z Ministrstva za zunanje zadeve RS, gospe Milene Domjan z Ministrstva za kulturo in mag. Daše Hribar iz Slovenskega etnografskega muzeja. Ko sem pisal te uvodne besede, mi je računalnik podčrtal besedo izseljenstvo, kar pomeni, da je slovenska različica Worda ne prepozna. Upam in najbrž tudi vi, da na splošno to za slovensko družbo ne velja ali ne velja več in da ta nima več mačehovskega odnosa do te problematike, kot je veljalo v preteklosti. Izseljenska problematika zajema del vidikov, eden od teh je gotovo aktualno politično vprašanje. Kot je zapisal dr. Marjan Drnovšek v vabilu in kot tudi vsi verjetno veste, je bila letos januarja v slovenskem Državnem zboru izglasovana resolucija o odnosih do Slovencev po svetu. Bila je sprejeta z namenom, da RS pripomore k ohranjanju slovenske istovetnosti, jezika, kulture, kulturne dediščine in vzpodbuja kulturno rast med Slovenci izven njenih meja. Seveda ostaja odprto vprašanje, kako se bo uresničevala. Resolucije so običajno papirji, napisani z dobrim namenom, mnogokrat se pri tem tudi konča. Najbrž bo kakšnega od odgovorov dala okrogla miza. Drugi vidik, o katerem bomo verjetno spregovorili, je stanje na področju raziskovanja izseljenske problematike. Gre za posebno vejo zgodovinopisja, ki ima svoje specifičnosti, ena od teh je zlasti interdisciplinarnost, saj meje med »čisto« zgodovino, antropologijo, etnologijo, literaturo in drugimi vedami niso jasno razmejene oz., bolje rečeno, se prepletajo. Vsaj za čisti zgodovinopisni del velja, da je trdno zasidran v slovenskem zgodovinopisju; to še zlasti velja za zadnja leta ali morda za zadnje desetletje in pol. Res pa je tudi, da temu ni bilo tako dolgo časa, da nekako ni bila pojmovana kot sestavni del nacionalne zgodovine in tudi danes se vse prepogosto zgodi, da je vrstni red v sintezah o slovenski zgodovini, pa tudi v učbenikih, približno tak: zgodovina matice, zgodovina zamejstva in na koncu zgodovina izseljenstva. Seveda tudi na področju zgodovinopisja obstajajo različni pogledi in dileme. Bilo je tudi nekaj polemik na to temo. Jaz bi spomnil na polemiko med dr. Drnovškom in dr. Klemenčičem pred časom v Zgodovinskem časopisu, pred tremi leti (Marjan Drnovšek: Nekaj pomislekov glede tez o starejšem slovenskem izseljenstvu, *Zgodovinski časopis*, 53/1, 1999 in Matjaž Klemenčič: Ob pomislekih glede teze o starejšem slovenskem izseljenstvu, *Zgodovinski časopis*, 54/2, 2000; op. ured.), tako da tukaj obstaja vrsta odprtih vprašanj. Tretji vidik, s katerim bomo najbrž začeli okroglo mizo, je tema, kako znanstvene izsledke prikazati na poljuden način, ljudem tukaj in v izseljenstvu, se pravi preko publikacij, preko medijskih projektov in seveda tudi razstav, kakršna je tale

v muzeju, ki je tudi uvod za današnje srečanje. Predlagam torej, da začnemo z uvodnimi prispevki in najprej dajem besedo Nataši Strlič iz Muzeja novejše zgodovine.

Nataša Strlič: Dober dan in lepo pozdravljeni v našem Muzeju novejše zgodovine Slovenije. Imela sem to čast in veselje, da sem sodelovala pri pripravi razstave »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu«, ki smo jo, kot je že omenila naša direktorica gospa Marjeta Mikuž, pripravili z vrsto institucij, ki se ukvarjajo s temo izseljenstva. Bistvo te razstave je, kot sem že omenila, predvsem prikaz osebnih življenjskih zgodb izseljencev. S tem smo šli na nek nov vidik, ne na predstavitev neke množice, ampak na predstavitev posameznika. S tem smo se hoteli malo bolj približati širšemu krogu ljudi, kajti verjetno ima vsak od nas ali prijatelja, znanca, mogoče sorodnika, prednika, ki je odšel v tujino in tam ostal. Lahko bi rekla, da se v vsakem od Slovencev nekako skriva duh oz. gen izseljenstva. In prav to smo hoteli predstaviti na tej naši razstavi. Zbrali smo raznovrstno gradivo, in sicer v sodelovanju z arhivi, muzeji, del gradiva je seveda prispeval tudi naš muzej in na razstavi boste naleteli na predmete, ki jih mogoče v muzeju sploh ne bi pričakovali. Če ste si ogledali razstavo, jaz mislim, da ste si jo, če si je še niste, si jo boste sigurno še, ste verjetno na njej videli predmete, kot so npr. štiriperesne deteljice, ki jih je nabirala kuharica Liza v New Yorku, videli ste celo gasilni aparat, ki ga je Janez Hlebanja ustvaril v Braziliji in s tem začel tudi svojo zgodbo o uspehu. Na razstavi imamo peč, ki so jo uporabljali naši kostanjarji na Dunaju, klobučke aleksandrink, ki so odhajale v Egipt, torej vrsto predmetov, izredno raznolikih in pa izredno, izredno zanimivih. In kot sem že poudarila, prav s tem osebnim pristopom smo hoteli odkriti neko novo pot v muzealstvu.

Poudariti moram seveda, da smo pri tej naši razstavi zelo dobro sodelovali z gospodom Drnovškom, ki je bil idejni vodja, oz. oče te postavitve, z gospo Dašo Hribarjevo iz Slovenskega etnografskega muzeja in seveda vsem ostalim timom in seveda timom našega muzeja, Muzeja novejše zgodovine Slovenije. Upam, da smo ustvarili za vse zelo zanimivo razstavo, ki se bo na žalost jeseni poslovila, ampak do jeseni pričakujemo kar množico obiskovalcev, med drugimi tudi izseljencev, ki se bodo zlasti v poletnih mesecih vračali v domovino svojih prednikov. Ne bom preveč na dolgo razpravljala, najbolj pametno se mi zdi, da vas povabim na ogled razstave »Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu« in če želite vodstvo, smo vam vedno na voljo, kadarkoli. In če imate čas – pridite in si jo oglejte. Hvala lepa.

Marjan Drnovšek: Sam bom naredil samo kratek zgodovinski sprehod na temo odnosa – predvsem države in pa tudi Slovencev – do izseljevanja in izseljenstva na splošno. Ta odnos moramo gledati nekako skozi prizmo različnih institucij in organizacij, od države do cerkve, kritičnih posameznikov, pisateljev, umetnikov in drugih, ki so izražali ta odnos. In ta je bil vedno prisoten v času, ko je bilo v naši javnosti oz. v naši preteklosti prisotno tudi izseljevanje samo. Oboje postavljamo tako v čas 19. kot 20. stoletja in tudi v današnji čas. Temeljno je vendarle 20. stoletje, ki ga dobro poznamo, saj je bilo izredno nemirno, za Slovence dostikrat tudi tragično, ker smo živeli v različnih

državah, najmanj treh dalj časa (Avstrija, prva in druga Jugoslavija), če odmislimo kratkotrajno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918 in seveda od leta 1990 naprej samostojno Slovenijo. Slovenci so se takrat srečevali tudi z različnimi družbenimi in političnimi sistemi, z različnimi centri odločanja, ki tudi pri izseljevanju niso tako nepomembni, najprej Dunajem, potem Beogradom in šele v zadnjih dvanajstih letih z Ljubljano. S tem želim opozoriti na širši okvir, ki je vplival na samo izseljensko problematiko, torej na izseljevanje in hkrati tudi na odnos ali skrb matične domovine do izseljencev samih.

Če pogledam nekako iz ptičje perspektive na vsa ta obdobja, pridem do neke ugotovitve, da se je stalno poudarjala ogroženost Slovencev, na eni strani ogroženost slovenskega naroda zaradi izseljevanja, in tudi ogroženost Slovencev v tujini, in sicer iz nekega narodnega vidika, npr. zaradi maloštevilnosti Slovencev, potem sočasnega raznarodovalnega pritiska v avstrijski dobi ipd. Pozabiti ne smemo tudi na še eno nevarnost, »rak rano slovenskega naroda«, kot so temu takrat rekli, tj. na samouničevanje. V mislih so imeli prekomerno uživanje alkohola (žganja) in samomore. Na škodljivost izseljevanja so opozarjali tudi z gospodarskega vidika, kajti odhajali so mladi, ljudje polni moči, zdravi ljudje, potem v določenih obdobjih s političnega vidika, idejnega vidika in ne nazadnje verskega in moralnega vidika. In če zopet pogledamo iz te ptičje perspektive, opazimo (če naredimo analizo teh odmevov izseljenstva in pa odmevov življenja Slovencev v tujini), da so ti pogledi na njihovo usodo v glavnem črnogledi, bolj negativni kot razumevajoči, bolj odklonilni kot sprejemljivi, oz. po določenem času tudi ignorantski. Te najdemo tako na ravni države, za katero se mi zdi, da je bila vedno pomembnem dejavnik, kot na ravni Cerkve, ki v vsem tem obravnavanem času – od začetkov izseljevanja do danes – kaže veliko pozornost za izseljence, izhajajoč seveda z vidika ohranjanja vere, ohranjanja družinskih vezi in ne nazadnje tudi v nasprotovanju drugim ideologijam, predvsem socializmu in zlasti potem komunizmu, že v času med obema vojnama, posebno pa po letu 1945. Ob tem moram poudariti, da je imela Cerkev tudi izredno važno vlogo pri ohranjanju slovenske identitete v tujini.

Če se nekako dotaknemo političnih strank v avstrijski dobi in potem v času med obema vojnama, lahko ugotovimo, oziroma postavimo zelo posplošeno tezo, da so največ pozornosti posvečale izseljenstvu katoliške stranke, manj liberalne, skoraj nič pa socialistične, edina izjema je seveda čas po letu 1945, o kateri bom govoril nekoliko kasneje. V mislih imam odnos ZKJ in ZKS do izseljenstva. No, glede Avstrije, če pogledamo nanjo kot na državni okvir, je jasno, da je v njej veljalo svobodno izseljevanje, torej liberalno načelo svobodnega gibanja prebivalstva, ki je bilo uveljavljeno z ustavo 1867, in dejansko se država v izseljevanje ni vtikala, razen v primerih kršenja interesov vojske ali zaradi kriminalnih dejanj. Drugače Avstrija izseljevanja ni ovirala in zato tudi ni nikoli sprejela svojega izseljenskega zakona, za razliko od Ogrske, v okviru katere so živeli prekmurski Slovenci. Vsa pobuda glede odnosov do izseljencev je bila v glavnem prepuščena civilni družbi, se pravi javnosti, in tukaj je bila Cerkev tista, ki je dejansko kazala največ interesa.

Glede prve Jugoslavije ugotavljam, da se je prvič oblikoval neki odnos države do t. i. izseljenskega vprašanja, tako s političnega kot socialnega vidika. Leta 1921 je bil

sprejet izseljenski zakon, ki je potem prišel delno v življenje s pravilnikom leto dni kasneje. Vendar je bil ta izseljenski zakon takoj ob nastanku že zastarel, kajti govoril je predvsem o izseljevanju preko morij, saj je predvideval še nadaljnje izseljevanje v ZDA, vemo pa, da je njihov kvotni sistem kot oblika omejevanja priseljevanja v začetku dvajsetih let, zlasti pa leta 1924, to izseljevanje skoraj popolnoma zaustavil. Potem je leta 1922 začel delovati Izseljenski komisariat v Zagrebu, ki je pokrival kompletni teritorij države in je bil neke vrste podaljšana roka Ministrstva za socialno politiko v Beogradu. Ta komisariat je v glavnem skrbel za operativne posle v zvezi z izseljevanjem, sklepanjem pogodb za delovno silo, v zvezi z vodenjem statistike izseljencev ipd. Ne smemo zanemariti tudi vloge jugoslovanskih poslaništev in konzulatov, ki so imeli pomembno vlogo v središčih, kjer je bilo več izseljencev. Navadno so imeli svoje izseljenske komisarje; njihova glavna naloga je bila, da so imeli stike z izseljenskimi kolonijami, kar velja predvsem za Evropo. Preko predstavništev so prihajali med izseljence tudi izseljenski učitelji, izseljenski duhovniki, vodili so statistiko in podobno. Vzporedno s to državno iniciativo v prvi Jugoslaviji se je močno povečala prisotnost Cerkve med izseljenci, predvsem pa Družbe sv. Rafaela, ki je v 30-ih letih hotela strniti vse interese izseljencev s tem, da bi pritegnila tudi državne organe, zlasti banovinske (Dravska banovina). Pri banovini je deloval referat za izseljenstvo z željo, da bi se položaj izseljencev v tujini izboljšal, kajti vedeti moramo, da je bilo v ospredju interesa izseljencev predvsem sklepanje meddržavnih socialnih, pokojninskih in pa drugih pogodb, torej meddržavnih pogodb med Jugoslavijo in državami gostiteljicami, ki so bile bolj ali manj neurejene. Zlati v tridesetih letih s strani izseljencev sledimo zahteve in prošnje po meddržavni ureditvi njihovega socialnega položaja. Skratka, čas prve Jugoslavije je bil bolj čas mnogih pobud, če spremljamo publicistiko, vire in literaturo. Sočasno pa so se Rafaelova družba, banovinski in državni organi srečevali z mnogimi organizacijskimi problemi. V tem času je bil izredno močno prisoten, posebno po uvedbi diktature 1929, duh unitarizma in državnega centralizma, kar se je med izseljenstvom kazalo v vplivanju preko konzulatov, komisarjev in podobno, vse v krepitvi projugoslovanskega duha. Najbolj viden je bil ta vpliv v nespoštovanju slovenskega jezika (v odnosu do »državnega« srbohrvaškega) in večjemu posluhu za srbsko izseljenstvo, npr. v Franciji.

Druga Jugoslavija posebnega zakona ni poznala. Dejansko do začetka 60. let ni priznavala izseljevanja. Izseljevanje je označevala kot proces kapitalizma, ne pa kot proces, ki bi bil možen v socialistični družbi. Vendar v 60. letih pride do prelomnice in do zadnjega slovenskega ekonomskega vala v zahodnoevropske države. Pri tem se je angažirala država pri sklepanju meddržavnih pogodb z državami gostiteljicami in urejanju statusa delavcev na začasnem delu v tujini oz. zdomcev, kot so jih imenovali. V začetku 70-ih let pride tudi do izrazite politične akcije ZKJ in potem ZKS, da se čim bolj navežejo kontakti z zdomci, tako preko SZDL, preko sindikatov, partije pa tja do KS in šol, kajti v mislih so imeli konstrukt, da gre pač za ljudi, ki se bodo slej ko prej vrnili in jih je treba zato nekako na ta način privezati na domovino. Moram pa na podlagi svojih raziskav (kar sem jih naredil zadnje čase) ugotoviti, da je bi odnos do političnih izseljencev v času druge Jugoslavije različen, to je z nekaterimi tršimi in pa

mehkejšimi obdobji, vendar strogo v komunističnem ideološkem okviru. Ločevali so med tistimi, ki so bili naklonjeni Jugoslaviji, to je državi in njenemu družbenemu redu lojalnimi izseljenci in zdomci in odklonilni do vseh ostalih, tudi do slovenske politične emigracije; do nje tako rekoč do zadnjih dni obstoja države. Omenim naj tudi SIM, ki je bila neke vrste društvo, vendarle je delovala kot podaljšana roka države, in sicer za stike z izseljenci na kulturnem, družabnem področju, predvsem z vidika utrjevanja jugoslovanske in socialistične zavesti med njimi. Neka prelomnica nastane tudi v odnosu politike do izseljencev, kar pa se čuti predvsem na področju znanosti. Ob simpoziju o Louisu Adamiču v začetku 80. let je tudi politika pokazala večji interes za proučevanje izseljenstva. Poudarili so, da se ne sme raziskovati samo preteklosti izseljenstva, ampak tudi tekoče probleme oz. takratne probleme.

O sami samostojni Sloveniji in zakonodaji bosta spregovorila kolegica (Milena) Domjanova in Zvone (Žigon) kasneje, zato bi rad zaključil. V svojih razmišljanjih, ki so povezana s tem vprašanjem, sem dal zgolj grobi oris. Izpustiti ne smem še danes pogostega srečevanja z negativnim odnosom do Slovencev in njihovih potomcev v tujini. Odklanjajoči in celo sovražni odzivi niso tako redki, npr. v sferah javnega življenja, zlasti političnega in kulturnega življenja, ko se ta odpor do posameznikov marsikdaj strne v oznakah, kot tujci, emigranti, Argentinci, bajukovci ipd. Posebno je to presenetljivo, ko gre za osebe, ki so rojene po l. 1945 in so večino svojega življenja preživele ali še vedno živijo v tujini. Tovrstno etiketiranje je doletelo posameznike, ki so odšli v tujino popolnoma legalno, tam uspeli in se hoteli vrniti domov na delovna mesta, ustrezajoča njihovemu znanju, izkušnjam in ugledu; mislim predvsem na ta intelektualni vrh. Zakaj takšen odpor do njih? Mnogi se v odklanjanju sklicujejo na njihov drugačen svetovni nazor, ideološko in politično gledanje sveta, kot da se v Sloveniji ne spoštujejo načela demokracije in idejnega pluralizma. Drugi s prstom kažejo na njihovo neslovensko državljanstvo, tretji jim očitajo domobranksko preteklost, čeprav so bili rojeni po vojni, četrti, da ne poznajo Slovenije in ne razumejo njenega razvoja, kar velja za rojene v tujini in še bi lahko našteval. Mogoče tiči del odgovora v analizi korenin odnosa domovine do Slovencev po svetu in njihovih potomcev. Težko pa je dajati zaključke, čeprav se mi vsiljuje vsaj en, in sicer, da so bili in da so izseljenci v najširšem pomenu besede vedno objekt nazorske, ideološke ali politične obdelave, teženj po njihovi kontroli, nadzoru, obvladanosti, kot poznamo tudi pojave njihove zamolčanosti pa tudi na drugi strani izraze odkritosrčne skrbi zanje v želji, da se jim pomaga, posreduje delček domovine v tujini. Kje še tičijo vzroki za negativen odnos do tistih, ki so odšli? Mogoče lahko del odgovora najdemo tudi v psihologiji slovenskega človeka, če se pri tem sklicujem na Antona Trstenjaka. Kakorkoli že, izseljenstvo v celoti – in v današnjem primeru glede vprašanja do njega s strani izvirnega okolja – zahteva kompleksno obdelavo, zahteva tudi razumevanje in poznavanje preteklosti, drugo vprašanje pa je tudi možnost udejanjenja, če uporabim Kocbekovo opredelitev, to je dejanske, vsestranske znanstvene osvetlitve, poglobitve in razjasnitve tega vprašanja. In tukaj bi se vrnil na tisto, kar je kolega Božo (Repe) rekel na začetku in to povezujem

tudi z nedavno sprejeto resolucijo o odnosih s Slovenci po svetu januarja letos (2002) in se sprašujem: ali bo tudi ta ostala le mrtva črka na papirju?

Zvone Žigon: Najprej čestitam Muzeju novejši zgodovine in avtorjem razstave, predvsem dr. Marjanu Drnovšku, in se zahvaljujem zanj. Mislim, da je bila več kot dobrodošla in potrebna. Prehajam na nekoliko suhoparno predstavitev dela Urada, kar bo osnova za – upam, da čim bolj plodno – debato.

Naš Urad je nastal v skladu z ustavno obveznostjo za posebno skrb za Slovence v tujini. Urad opravlja naloge, ki zadevajo položaj slovenskih rojakov v zamejstvu in po svetu, njihovo kulturno, prosvetno in gospodarsko povezovanje z matično državo, informiranje, svetovanje in pomoč glede pravne zaščite in vseh drugih tekočih zadev.

Opredelil bi štiri glavne cilje oz. aktivnosti Urada. Prvo in najbolj osnovno je ohranjanje slovenske identitete, pri tem imata seveda prednost slovenski jezik in slovenska kultura. Pri vsem tem moram poudariti to, o čemer je govoril tudi dr. Drnovšek, namreč enakovreden odnos do vseh Slovencev. Urad za slovenske skupnosti izven matične domovine tako do posameznikov kot organizacij zavzema karseda enakovreden pristop, ne glede na politično pripadnost, kraj, kjer se nahaja, ali vzrok odhoda iz Slovenije. Osnovna pravica Slovencev v zamejstvu in po svetu je namreč, da ostanejo med seboj različni, skupna pa naj jim bo njihova povezava z matično domovino Slovenijo. Vse naše prizadevanje je odvisno od čim boljšega sodelovanja med samimi Slovenci v zamejstvu in po svetu ter njihovega skupnega nastopa, tako v državi, kjer živijo, kot v odnosu do Republike Slovenije. Motiv sodelovanja pa naj bo predvsem kulturni, s skupnim ciljem ohraniti slovensko zavest. Pri tem pa je pomembno predvsem, da se tega zavedajo tudi mlajše generacije. Sodelovanje med Slovenci v tujini in matično državo: naša država oblikuje različne načine možnega sodelovanja s Slovenci po svetu in v zamejstvu, vsaka organizacija, posameznik pa se odloči, kako tesno bo s Slovenijo sodeloval. Moram reči, da se kljub temu, da je prejšnja državna sekretarka gospa Magdalena Tovornik po letu dni zelo aktivnega delovanja odšla na novo delovno mesto za veleposlanico v Pariz in da smo se zaradi tega znašli v nekakšnem prehodnem obdobju, pod novim vodstvom državnega sekretarja dr. Simonitija se dejavnosti niso prekinile ali kakor koli zaustavile, ampak še vedno delamo naprej z nezmanjšano močjo. Pripomnil bi tudi, da resolucija ni mrtva črka na papirju, pravzaprav nikoli ni bila, kajti že v času njenega nastajanja se je bila marsikatera dejavnost, ki je v dokumentu zapisana, že izvajala, le da to ni bilo nikjer sistematično navedeno. Naštel bom nekaj glavnih dejavnosti, ki jih izvaja Urad, in sicer v povezavi s Slovenci po svetu. Leta 2001 je Urad izvedel prvi javni razpis za zbiranje predlogov za sofinanciranje programov in projektov Slovencev v zamejstvu in po svetu oz. za sodelovanje z njimi v letu 2001 in potem konec leta za leto 2002 in v novembru letos načrtujemo razpis za leto 2003. Urad je na povabilo komisije Državnega zbora za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu sodeloval tudi v delovnem telesu pri parlamentarni komisiji za pripravo besedila resolucije o odnosih s Slovenci po svetu. Urad organizira več seminarjev, tako vsako leto v sodelovanju z MŠZŠ pripravimo seminar za učitelje in učiteljice slovenskega

jezika in kulture – eno leto za rojake s severne poloble, enkrat za rojake z južne poloble. Tako smo januarja lani gostili učitelje iz Argentine, Urugvaja in Avstralije, letos pa bo od 1. do 11. septembra seminar za učitelje in učiteljice iz ZDA in Kanade. Vsako leto pa skušamo organizirati še en seminar, nekako strokovno usmerjen; tako smo imeli lansko leto v sodelovanju z Uradom vlade za informiranje seminar za izseljenske novinarke in novinarje oz. urednike pri slovenskih medijih v tujini. Še prej smo organizirali seminar za arhivarje, letos pa načrtujemo nov seminar, in sicer za kulturne animatorje, torej tiste, na katerih sloni celotno društveno oz. kulturno življenje v izseljenskih društvih.

Poseben poudarek dajemo arhivski dejavnosti, in ko smo ravno na muzejsko-arhivskem področju naj povem, da sodelujemo pri financiranju CRP izoblikovanja informacijske, arhivsko-dokumentacijske, knjižnično-muzejske mreže, kot bi temu lahko rekli, med slovenskimi izseljenski središči in pa med samo Slovenijo. Namen tega projekta je vzpostaviti sistem, mrežo arhivov v izseljenstvu, ugotoviti stanje in vzpostaviti sistem, ki bo enovit, ki bo omogočal čim hitrejši, čim lažji vpogled v arhivsko in vse drugo gradivo tako v tujini kot tu v Sloveniji. Prvič letos je Urad razpisal nagradni natečaj za diplomska, magistrska in doktorska dela s področja izseljenstva in zamejstva. Odziv zaenkrat še ni bil ravno velik, tako da vse tiste, ki morda imate stik s študenti, dodiplomskimi in podiplomskimi, prosim, da jih opozorite na to. V letu 2002 Urad nadaljuje z izdelavo osnutka besedila strategije, ki je neke vrste nadgradnja same resolucije. Skušala bo biti neke vrste konkretizacija tistega, o čemer govori že resolucija. Pa še nekaj vsebinskih stvari: Urad je letos zelo izdatno podprl šolanje izseljenske mladine v Sloveniji. Gre za tečaj, ki ga pripravlja Filozofska fakulteta oz. Center za slovenščino kot drugi jezik. Število tistih, ki jih bomo podprli, se je letos povečalo in tudi količina podpore se je povečala, tako da bodo udeleženci, ki jih podpira naš Urad, plačali samo polovico letalske vozovnice.

No, Urad je prav v smislu sodelovanja z mladino začel pogovore z Uradom vlade za mladino, s ŠOU v Ljubljani in s ŠKIS-om oz. Zvezo študentskih klubov Slovenije. Spodbudili smo začetek projekta uvajanja sistema poučevanja na daljavo oz. poučevanja preko interneta, in sicer v sodelovanju z Ministrstvom za informacijsko družbo in MŠZŠ, pripravljamo pa se tudi na začetek projekta izoblikovanja celovitega osrednjega računalniškega portala za Slovence v povezavi Slovenci po svetu.

Velik projekt pa je tudi vprašanje, ki se je pojavilo z izbruhom argentinske krize oziroma je bilo prisotno že ves čas, vendar ne v tako veliki meri. To je vprašanje preseljevanja rojakov iz tujine v Slovenijo, trenutno s poudarkom na Slovencih v Argentini. Izpeljali smo kar nekaj sestankov, stvari pa se lotevamo previdno, ravno iz razlogov, ki jih je navedel dr. Drnovšek, da ne bi v Sloveniji povzročili pretiranih neželenih nasprotnih učinkov in kakršnihkoli krivic, vendar o tem mogoče kaj več kasneje. Zaključil bi, da skuša Urad bolj kot kdajkoli prej uvesti nekakšen sistemski pristop tako v izseljenstvu kot doma. Predvsem v izseljenstvu skušamo vzpodbujati oblikovanje krovnih organizacij. V zamejstvu je to v veliki meri že uspelo, v izseljenstvu pa tudi deloma, nismo pa še na koncu. Kar se tiče stanja v Sloveniji, lahko rečem, da si ravno tako prizadevamo za čim večjo usklajenost delovanja na tem oziroma na vseh področjih ter za transparentnost

porabe denarja. Ravno razpis pomeni velik korak naprej pri transparentnosti oz. preglednosti. Tudi sam bi se strinjal, da je vprašanje izseljenstva odrinjeno, ne samo v slovarju v računalniku, ampak še marsikje drugje. Na Uradu smo pred kratkim naredili analizo poročanja slovenskih medijev o izseljenem vprašanju in ugotovili, da situacija pravzaprav niti ni tako zelo slaba, predvsem, če govorimo o radijskih oddajah, tako na nacionalnem radiu kot tudi na drugih, zasebnih lokalnih postajah, zelo obširno in izdatno je poročanje verskega tednika Družina, vendar pa pogrešamo več pisanja predvsem v dnevnikih tiskanih medijih. Sama novinarka gospa Bošnjakova bo morda povedala, koliko težav ima z objavo kakšnega večjega prispevka o izseljenstvu, ker je vse drugo bolj pomembno, kot to. Upam, da se bodo te stvari poboljšale in sem optimist. Tudi današnje srečanje in udeležba na njem nam dajeta tako upanje. Upam tudi, da bodo odpravljene težave v Državnem zboru oz. pristojni komisiji. Verjamem, da je imela tudi ta razstava imela velik odmev, in upam, da bo nekoč postala stalna. A to je verjetno že tema, ki jo bo načela gospa Daša (Hribar). Še enkrat čestitke organizatorjem in pa avtorjem razstave.

Milena Domjan: Jaz bi na začetku, da ne bi ponavljala, kar je povedal že kolega g. Žigon, samo omenila, da je pri vsej zakonodaji, ki je nastajala na tem področju, aktivno sodelovalo tudi Ministrstvo za kulturo, ki si v skladu z obstoječo zakonodajo prizadeva za ohranjanje slovenske duhovne samobitnosti med Slovenci po svetu. Pri tem skuša v prvi vrsti upoštevati dejanski položaj Slovencev po svetu, namreč dejstvo, da se bistveno razlikuje položaj Slovencev v zamejstvu, znotraj tega tudi po posameznih državah, od položaja Slovencev v Evropi, prekomorskih državah in državah nekdanje Jugoslavije. Upošteva tudi pristop držav, v katerih Slovenci živijo, do vprašanj večkulturnosti nasploh, hkrati pa je delovanje Ministrstva za kulturo uglašeno tudi z meddržavnimi odnosi s temi državami. S stališča novejših mednarodnopравnih dokumentov je za vse te skupine pomembno, da se v procesih integracije v kulturni pluralizem dejavno vključujejo v družbo, kjer živijo, obenem pa ohranjajo svojo identiteto.

Ministrstvo za kulturo je že pred leti organiziralo javno razpravo o kulturni politiki in v okviru te javne razprave je bila tudi razprava o kulturni politiki do Slovencev zunaj Republike Slovenije. V tej razpravi je bila ugotovljena potreba po večji transparentnosti, po večji koordinaciji na nivoju države in danes lahko ugotovim, da se je od tedaj stanje zelo izboljšalo, saj ministrstvo v tej smeri že več let konstruktivno sodeluje z drugimi ministrstvi, raznimi organi, komisijami, odbori in institucijami na tem področju. Še posebej pa je tesno sodelovanje z Uradom za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve. Bistveni napredek pri razvoju tega področja v okviru Ministrstva za kulturo pa pomeni ustanovitev oddelka za Slovence zunaj Republike Slovenije v lanskem letu. V okviru tega oddelka se združujejo prav vse zvrsti kulturnega delovanja, tako da Ministrstvo za kulturo podpira vsa snovanja slovenskih skupnosti, kjerkoli pač živijo večje homogene skupine Slovencev. Letos je ministrstvo vpeljal tudi dvojni razpis, t. i. programski in projektni razpis. Programski razpis za zbiranje ponudb za kulturne programe je bil uveden za tiste skupine Slovencev, ki imajo že dolgoletno tradicijo oz. so tako organizirane in ekipirane, da lahko zadostijo razpisnim

pogojem. Projektni pa je namenjen predvsem tistim skupinam, ki ne morejo zadostiti rigoroznim razpisnim pogojem programskega razpisa. Na ta način poskušamo dati približno enake možnosti vsem, zato enakovredno upoštevamo vse pobude, tako tiste, ki prihajajo s strani organizacij in društev, kot tudi one, ki jih dajejo posamezni kulturni delavci. V prihodnosti želimo na tem področju zasledovati tri osnovne cilje; eden je integracija v skupni slovenski kulturni prostor, drugi je iskanje novih oblik sodelovanja s t. i. tretjo generacijo Slovencev v izseljenstvu in tretji je oblikovanje strategije na področju bivše Jugoslavije. Skratka, gre za sodelovanje s Slovenci na področju bivše Jugoslavije. V okviru tega se bo Ministrstvo za kulturo trudilo, da bo kulturna dejavnost slovenskih skupnosti čimbolj integralni del slovenskega kulturnega prostora, zato bo pospeševalo pretok kulturne in umetniške ustvarjalnosti med slovenskimi skupnosti in matično državo kakor tudi med vsemi dejavniki v diaspori. Ministrstvo za kulturo bo vzpodbujalo kontinuirano jezikovno izobraževanje, pretok slovenskih knjig, skrbelo za prevajanje slovenske literature v tuje jezike, predvsem tiste, ki jih obvladajo slovenski potomci. Posebno skrb bo posvečalo mladim generacijam, ki nimajo več zadovoljivega znanja slovenskega jezika, za katere bo potrebno pripraviti posebne programe. Nenazadnje ob menjavi generacij, ki se dogaja prav zdaj, ko prva generacija povojnih izseljencev izumira, bo Ministrstvo za kulturo posvetilo posebno skrb tudi ohranjanju arhivskega gradiva oz. vzpodbujalo nastanek novih institucij, arhivov v teh okoljih. Vplivni slovenski potomci ob podpori diplomatskih predstavnikov Republike Slovenije lahko odigrajo pri tem pomembno vlogo.

Za konec pa bi se ustavila ob pripombi kolega Drnovška oz. vprašanju, ali bo tudi resolucija o odnosih s Slovenci po svetu mrtva točka na papirju. Ob tem bi rekla tole: preden se je začela snovati ta resolucija, kot veste je parlament že pred leti sprejel resolucijo o sodelovanju s Slovenci v zamejstvu, takrat sem jaz dobila vprašanje, kako Ministrstvo za kulturo upošteva oz. uresničuje resolucijo oz. kaj bomo storili, da se bo ta resolucija začela uveljavljati. Moj dogovor je bil takrat, da Ministrstvo za kulturo to resolucijo uveljavlja in se po njej ravna že vseskozi, tako da jaz mislim, da problemov tukaj, vsaj na našem ministrstvu, ne bi smelo biti.

Daša Hribar: Moja naloga za to okroglo mizo je bila najti nekaj odgovorov na vprašanje, zakaj Slovenci še nimamo izseljenskega muzeja in bi vam za uvod v razpravo o potrebnosti izseljenskega muzeja in pa o samem razmerju med muzeji in raziskovanjem izseljenstva prebrala krajši tekst, ki sem ga pripravila. Ker današnja okrogla miza poteka v muzeju in je spremljevalna prireditev k izseljenski razstavi, se je tema o izseljenskem muzeju nekako ponudila kar sama.

Izseljenski muzej je bil često v mislih nas, ki smo to razstavo v tem muzeju pripravljali. Ugotavljali smo, da bi bilo zelo dobro in potrebno, da bi tudi v Sloveniji imeli izseljenski muzej glede na število izseljenih in na vplive, ki jih je izseljevanje imelo na vsa področja življenja na slovenskem etničnem ozemlju v preteklih dveh stoletjih. Ob tem smo se spraševali, zakaj ga še nimamo in tudi, ali ga bomo kdaj imeli. Raziskovanje odgovora na vprašanje, zakaj Slovenci nimamo izseljenskega muzeja, je

lahko zanimivo, čeprav osebno menim, da je še zanimiveje ugotavljati možnosti, da bi izseljenski muzej vendarle imeli v bližnji prihodnosti. Ali ga bomo imeli in kaj bi lahko storili, da bi to dosegli, da bi do njegove uresničitve prišlo? Ali nam lahko odgovor na prvo vprašanje, zakaj ga nimamo, pomaga, da bi se učili na preteklih izkušnjah in bili pri načrtovanju bodočega izseljenskega muzeja bolj uspešni?

Ko sem v svojih pripravah na današnjo okroglo mizo ponovno pregledala ustrezno literaturo, sem ugotovila, da doslej ni bilo zelo veliko predlogov za ustanovitev izseljenskega muzeja. Nekaj predlogov in idej je bilo, nekaj misli in zamisli, ki pa se skoraj nikoli niso pojavile v muzejskih vrstah in vedno tudi ne v strokovnih krogih. Med prve pobudnike pri nas lahko štejemo Antona Mrkuna, ki tudi ni izhajal iz strokovnega kroga zgodovinopisja ali npr. etnologije, bil je namreč župnik v Dobropolju na Dolenjskem, sicer zelo aktiven pri ukvarjanju z izseljenstvom. Leta 1927 je npr. ponovno obudil delo ljubljanske Rafaelove družbe za pomoč izseljencem in povratnikom. Leta 1932 pa je napisal »Naš narodni izseljeniški program«, ki ga je objavil v Izseljenskem vestniku. V prispevku je poseben razdelek posvetil izseljenskemu muzeju in dal pobudo za njegovo ustanovitev v Ljubljani. Za ustanovitev muzeja naj bi se zavzela Rafaelova družba, če pa to ne bi uspelo, naj bi izseljenski muzej vključili v delokrog etnografskega muzeja in bi izseljenski muzej postal oddelek etnografskega muzeja. Kot tretjo možnost je predvidel vključitev izseljenstva v delavski muzej, ki naj bi ga tudi na novo ustanovili, npr. namesto izseljenskega muzeja. Predvidel je delovanje in namen izseljenskega muzeja, v katerem naj bi zbirali tuje in domače gradivo v zvezi z izseljevanjem, arhive slovenskih društev po svetu, arhive in dokumentacijo posameznih izseljencev, izseljensko periodiko in tisk, fotografije, izseljenska pisma, izseljensko literaturo in literaturo o slovenskih izseljencih ter predmete iz njihovega življenja. Po njegovih zamislih naj bi imel izseljenski muzej več zbirk, ki bi bile osnova za znanstveno delo in raziskovanje na področju slovenskega izseljevanja. Menim, da je bil Mrkunov koncept izseljenskega muzeja dobro zasnovan in je še danes priznan in se ga pri različnih pregledih pogosto citira. Vendar pa analize, zakaj se nobena od treh Mrkunovih zamisli ni uresničila, nisem zasledila.

Za etnografski muzej lahko rečem, da je bil v tem obdobju, torej leta 1932, še muzej v nastajanju, saj je bil ustanovljen devet let prej, leta 1923. Temeljno je bil usmerjen k materialni dediščini iz slovenske ljudske kulture in predmetom iz slovenske ljudske umetnosti. Ta usmeritev je rezultirala v za etnologijo zelo pomembnem delu »Narodopisje Slovencev«, ki ga je uredil in izdal dolgoletni ravnatelj muzeja dr. Rajko Ložar, vendar pa o izseljenstvu v njem ne najdemo gradiva. V prihodnjih letih se je potreba po zbiranju izseljenskega gradiva še večkrat omenila v posameznih prispevkih, npr. v Rodni grudi, vendar so bili to bolj ali manj nepovezani drobci in predlogi posameznikov, ki niso rezultirani v kakšni pomembnejši akciji za ustanovitev izseljenskega muzeja. Omeniti pa velja predloge za ustanovitev izseljenskega muzeja v Adamičevi rojstni hiši v vasi Blato pri Grosuplju. Sprva je šlo za ureditev spominske sobe Louisa Adamiča v njegovi rojstni hiši. Strokovno je skrb nad spominsko sobo prevzel etnografski muzej, ki je sobo tudi uredil sredi 60-ih let. Kasneje se je ideja razširila v željo po ustanovitvi izseljenskega muzeja na tej lokaciji. Tako se je tudi

etnografski muzej priključil k akciji za odkup Adamičevega rojstnega doma, saj kot so zapisali v poročilu o delovanju muzeja v letu 1978: »Gre za uresničitev načrta, da bi v tej graščini uredili muzej slovenskih izseljencev.« Kolikor sem lahko zasledila v naših muzejskih virih, je bil takratni ravnatelj etnografskega muzeja dr. Boris Kuhar zelo naklonjen tem prizadevanjem, vendar so se premoženjska in pravna vprašanja lastnine in dediščine te hiše zelo zapletla. Na koncu je Občina Grosuplje prevzela tudi strokovno skrb nad spominsko sobo L. Adamiča; o izseljenskem muzeju pa se tudi ni več govorilo. Zato je etnografski muzej leta 1983 koncipiral raziskovanje izseljenstva kot sestavni del strokovnega interesa muzeja. Prikaz načina življenja in kulturne dediščine slovenskih izseljencev je vključil v sklop priprav za svojo stalno postavitev.

Moralo pa je miniti še veliko let, da so priprave na stalno postavitev postajale vse intenzivnejše in časovno vse bližje. Leta 1999 je v Slovenskem etnografskem muzeju zares začel delovati kustodiat za slovenske izseljence in zamejce, saj naj bi v našem muzeju konec leta 2004 že prikazali del stalne postavitve, vključno z izseljenskim gradivom. S tem se je Slovenski etnografski muzej nekako odmaknil od zamisli o ustanovitvi izseljenskega muzeja, vendar pa je naredil pomemben korak k vključevanju izseljenske tematike v svoj delokrog, saj je navedeni oddelek edini tovrstni med slovenskimi muzeji, predstavitev izseljencev pa je v koncept stalne muzejske postavitve vključena že na samem začetku.

Ob koncu svojega prispevka bi rada povzela nekaj svojih ugotovitev na obravnavano tematiko, ki jih dajem v razpravo. Prvič: menim, da je ustanovitev kakršnegakoli muzeja nacionalnega pomena, kot naj bi bil tudi izseljenski muzej, zelo velik in zahteven projekt. To lahko rečem tudi z izkušnjami muzealke, ker vem, s kakšnimi prostorskimi in vsakršnimi težavami se ubadajo že obstoječi muzeji v Sloveniji. Zato bi se morala za ustanovitev izseljenskega muzeja najprej zelo resno zavzeti stroka in v projekt vstopiti z veliko energije. V preteklosti ni bilo podanih veliko predlogov za ustanovitev izseljenskega muzeja, ne v vrstah muzealcev ne v drugih strokovnih krogih in seveda tudi ne v političnih. Bilo je podanih nekaj predlogov posameznikov, ki pa niso imeli trdne institucionalne podpore. Sicer bi ne upala podati dokončnega odgovora, zakaj Slovenci še nimamo izseljenskega muzeja. Vendar na podlagi dostopnih virov lahko domnevam, da temu ni botrovalo zelo veliko konkretnih tehničnih razlogov in preprek, ampak bolj neko splošno stanje, ko je bila potreba po izseljenskem muzeju tu in tam omenjena, nato pa pozabljena. Drugič: ali pri tem zelo zaostajamo za stanjem v drugih evropskih državah? Po pregledu podobnih ustanov v Evropi, ki so združene v Asociacijo evropskih izseljenskih institucij (AEMI), sem ugotovila, da deluje več izseljenskih arhivov, močnih raziskovalnih inštitutov in knjižnic, vendar zelo malo muzejev, oziroma je malo muzejskih postavitev. Arhivi in inštituti so bili večinoma ustanovljeni v teh državah sredi 70-ih let pa tudi kasneje. Samostojnih izseljenskih muzejev je le nekaj, nastali pa so v glavnem šele v 90-ih letih. Še vedno pa obstajajo države, ki izseljenskega muzeja nimajo. Morda njihovemu manjšemu številu botruje tudi narava muzejskega gradiva, ki ga je težje pridobiti. Velik del izseljenskega gradiva je namreč fotografsko in dokumentarno gradivo, ki ga hranijo že arhivi, do muzejskega gradiva, se pravi predmetov, pa je veliko težje priti. Takšne so vsaj moje izkušnje pri zbiranju muzejskega izseljenskega gradiva. Tretjič: upala bi

potemtakem reči, da Slovenci na tem področju še ne zaostajamo kritično, vendar bi se v tem obdobju lahko začeli intenzivneje pripravljati na ustanovitev izseljenskega muzeja. Osebnostno menim, da je izseljenski muzej za nas potreben in pomemben, ker bi lahko na enem mestu pričal o izredno pomembnem segmentu naše zgodovine in tudi sedanosti. Vendar bi čakalo muzealce tega muzeja zelo veliko dela pri samem zbiranju gradiva, ki bi ga morali zbirati praktično od samega začetka. Zbranega izseljenskega gradiva v slovenskih muzejih je namreč izredno malo. To so nam pokazale tudi izkušnje pri pripravi razstave *Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, ki je ne bi mogli postaviti brez sodelovanja posameznikov, ki so nam odstopili tudi svoje osebne arhive in predmete. Ali pa smo se muzealci odpravili na teren in zbrali dodatno gradivo prav za pričujočo razstavo, ker ustreznega v muzejih ni bilo.

Druga stvar, ki se je ob tem pokazala, je bila, da je izseljenskega muzejskega gradiva na terenu v Sloveniji veliko, da to propada in da kar kliče po muzeju, kjer bi ga lahko strokovno hranili in prezentirali. Seveda je tu še gradivo naših izseljencev v tujini, ki je še toliko bolj aktualno, vendar je to nov vsebinski sklop. Moja zaključna ugotovitev bi torej bila, da v Sloveniji izseljenskega muzeja resda še nimamo, kar ni toliko posledica nekaterih odločilnih konkretnih preprek v preteklosti, kot bolj stanje duha, če se smem tako izraziti. Obstoječi slovenski muzeji zbiranje in hranjenje izseljenskega gradiva vse bolj načrtno vključujejo v svoj delokrog, zato menim, da bo ideja o nujnosti nacionalnega izseljenskega muzeja dozorela v tolikšni meri, da se bomo pripravili z veliko energije in tudi vloženega truda zavzeti za njegovo uresničitev.

Janez Rogelj: Ne glede na kraj (Muzej novejšje zgodovine Slovenije) in razstavo, ki je trenutno v njem na ogled, sem prepričan, da ni osnovna ideja oz. smisel pričujoče okrogle mize samo zgodovina, ampak razmišljanje različnih institucij, posameznikov, kako naprej v odnosu do slovenskih izseljencev.

Moja razprava se bo dotikala dveh točk:

- Intervencije glede vloge Slovenske izseljenske matice (dalje: SIM), kot je bila predstavljena v zgodovinskem pregledu institucij, ki so se ukvarjale z izseljenstvom v Jugoslaviji, in jo je podal dr. Drnovšek.

- Ali je res Slovenija mačehovska do izseljenskega vprašanja?

Glede na kratek čas, ki ga je imel na razpolago dr. Drnovšek, je seveda razumljivo, da ni mogel v celoti prikazati vse plejade institucij, ki se ukvarjajo oziroma so se ukvarjale s Slovenci po svetu.

Zdi se mi, da pa vsaj, kar se tiče SIM, ki je ravnokar končala 50 let neprekinjenega delovanja, ne drži trditev dr. Drnovška, da je bila to institucija, ki je bila v službi politike oziroma da je bila zadolžena za posredovanje ideologije takratnega sistema med Slovence po svetu. SIM je bila institucija civilne družbe in ni nastala na osnovi pobude, želje, dekreta ali sklepa takratne vlade ali celo takratnih služb Ministrstva za notranje zadeve, kot ji je to bilo večkrat očitano.

SIM je nastala na osnovi pobud slovenskih izseljencev v Ameriki in to l. 1948, ko je na pobudo takratne ameriške administracije obiskala ZDA skupina slovenskih

zdravnikov, ki so prevzeli ameriško javno mnenje glede na njihovo človekoljubno dejavnost v času 2. svetovne vojne. V delegaciji, ki je bila na obisku nekaj mesecev, so bili tudi nekateri takratni ugledni kulturnimi delavci. Med njimi sta bila tudi pesnik in pisatelj Tone Seliškar ter novinar Drago Šega. V okviru programa, ki ga je pripravila ameriška stran, so bili tudi razgovori z ameriški Slovenci in le-ti so izrazili željo, da bi slovenski izseljenci v Ameriki, ki so obiskovali Slovenijo že tudi pred začetkom 2. svetovne vojne, imeli v času obiska v Sloveniji neke vrste biro, kjer bi se ti izseljenci lahko pojavljali, kjer bi lahko dobili celo vrsto odgovorov na čisto tehnična vprašanja. Saj si predstavljate, kako je bilo leta 1948 priti v Slovenijo, takratno Jugoslavijo glede deviznega aranžmaja in podobno.

Skratka, ta ideja je bila zelo praktična in takratnim članom delegacije, potem ko se vrnilo v Slovenijo, ni bilo težko takratno OF (kasnejšo SZDL) prepričati, da se je potem Slovenska izseljenska matica na osnovi določil takratnega Zakona o društvih tudi ustanovila.

Moram reči, da je bilo prvih 10 ustanovnih članov neprimerno bolj uglednih kot je današnja SIM. Imena teh ljudi, uglednih univerzitetnih profesorjev, zdravnikov, novinarjev so bila seveda garancija, da se je SIM hitro ustanovila. Tako da nikakor ne drži teza, da je bila SIM neke vrste institucija, ki je skrbela kot podaljšana roka za izpeljavo sklepov takratne politike. Nasprotno, treba je celo povedati, da je cela vrsta takratnih članov matice in funkcionarjev imela določene težave, ko je bil v Ljubljani 7. kongres KPJ in je bilo takrat potrebno poslati po svetu po »ključu« tudi knjige – zbornik referatov s kongresa. Takratni tajnik SIM je rekel: »Ne, to pač ne bom pošiljal okoli, ker Slovenci, ki živijo po svetu, niso člani naše KP, pač pa so člani nekaterih drugih partij ali političnih strank.«

Tudi ne drži, da je šele po l. 1970 zaživela povezava z občinami, nasprotno, takoj, že v 50-ih letih so bili zelo dobro organizirani občinski pododbori SIM, ki pa so takrat seveda več ali manj skrbeli za delitev humanitarne pomoči. Kasneje so se seveda začeli ukvarjati tudi z izmenjavo kulturnih dobrin.

Ne nazadnje je v tistem času, in to je drugi del moje diskusije kot odgovor na tisto začetno vprašanje, »ali je naša država mačehovska do Slovencev po svetu ali ne«, pričela z delom zelo odmevna radijska oddaja »Za Slovence po svetu«, ki več ali manj v isti obliki deluje še danes in je izredno poslušana.

Leta 1954 je takratna revija *Tovariš* izdala posebno številko, namenjeno samo izseljenstvu. Kmalu v koncu 60-ih let je SIM pričela tudi z akcijo štipendiranja otrok naših izseljencev in danes lahko govorimo o preko 80 diplomantih ljubljanske univerze, ki so končali študij na ljubljanski univerzi prav na osnovi sredstev, ki jih je SIM namenila otrokom izseljencev po svetu. Nenazadnje je SIM začela s t. i. poletno šolo slovenskega jezika v Kranju, kasneje jo je začela voditi FF v Ljubljani.

Treba je tudi povedati, da o tem vprašanju mačehovstva odpremo tudi manj znani podatki, da se je od konca druge svetovne vojne pa do l. 1954 preselilo v Slovenijo preko 7000 slovenskih izseljencev. Znane so »ekspedicije« ladje Partizanke, ki je naenkrat iz Buenos Airesa pripeljala nekaj sto izseljencev, v glavnem Primorcev, v Slovenijo. Ta

podatek se zgublja, o tem podatku se ne govori več, čeprav je gospod Kurinčič jasno opisal te povratke v knjigi »Na tej in oni strani ocena«. Ta knjiga pa seveda ni omenjena v pregledu slovenske izseljenske književnosti. Zakaj ni, je seveda drugo vprašanje. Hočem le povedati, da upoštevajoč vse težave, ki so se dogajale v začetku 50-ih let, ne bi mogli reči, da je bila slovenska oz. takratna jugoslovanska država mačehovska do izseljencev. SIM tudi ni bila »jugoslovansko« usmerjena. Prepričan sem, na osnovi dokumentov, ki sem jih pregledal v SIM, da je bila vloga zveze oziroma Beograda relativno šibka oziroma njegova politika centralizacije ni bila dolgoročna.

Prvi poizkusi v začetku 50-ih let v organiziranju tako imenovanih jugoslovanskih izseljenskih tednov so se zelo hitro končali. Slovenija je imela samo en tak izseljenski teden v Trbovljah, naslednji je bil na Ohridu, ki pa je že propadel. Potem nikoli več niso organizirati vsejugoslovanskega srečanja. Vsa »uspešna« jugoslovanska srečanja izseljencev so bila skoncentrirana na letne sprejeme takratnega predsednika Tita. Za te sprejeme, ki so bili praviloma na Brionih oziroma ob priliki predsednikovega obiska v New Yorku v prestižnih hotelih, nikakor ne moremo govoriti o nobeni načrtni jugoslovenizaciji slovenskega izseljenskega vprašanja. Tudi ne moremo govoriti o jugoslovenizaciji hrvaškega ali pa srbskega izseljenstva. Nenazadnje zaradi izseljencev samih, ki nikoli niso želeli biti, in to je poanta današnje razprave, objekt katerekoli vlade, naj si je bilo to v stari Jugoslaviji, socialistični Jugoslaviji ali pa naj bo to naša nova Slovenija. In mislim, da je tukaj temeljni problem, ko enostavno vsi skupaj Slovence, živče po svetu, jemljemo kot objekt, nikakor ne kot subjekt. Prihajamo do absurdne situacije, da danes, ko imamo na nivoju državnega zbora svoje telo, ob tem, ko imamo na nivoju vlade poseben Urad za Slovence po svetu, ob tem, ko imamo na ministrstvih ekipirane službe, imamo končno transparentne javne razpise, ko imamo v bistvu relativno veliko denarja, ki se ga namenja izseljenstvu, pa na drugi strani nikoli tako malo obiskov slovenskih izseljenskih gledaliških, pevskih in drugih skupin v Sloveniji. Nikoli do sedaj ni odšlo tako malo gledaliških, kulturnih skupin iz Slovenije v tujino med izseljence, kot je to v primeru zadnjih letih. Na eni strani imamo številne obiske politikov, predstavnikov različnih institucij, na drugi strani pa izseljencev ni. Tako da je moj odgovor na zastavljeno vprašanje, ali je Slovenija mačehovska ali ne: ne, Slovenija kot država se ne obnaša mačehovsko do izseljencev. Tako kot ni bila stara Jugoslavija, mislim na Jugoslavijo od 1945 dalje, tako kot nenazadnje tudi ni bila tista stara Jugoslavija od 1918 do 1945 s celo vrsto aktivnosti, z izseljenskimi komisarji, tako kot v bistvu ni mačehovska slovenska cerkev, ki je ogromno storila za širitev slovenskega jezika in je bila sploh prva, ki je ponudila roko ljudem, ki so iz takšnih ali drugačnih razlogov morali zapustiti domovino.

Danes se mi zdi, da je prvenstveno vprašanje oziroma dilema, ali Slovenija kot matična domovina tretira Slovence, živče širom sveta, kot »svoje«, se pravi kot *objekt*, ali pa jim dopušča oziroma se tega zaveda, da so izseljenci *subjekt*, ki so se zaradi takih ali drugačnih razlogov izselili in je povsem od njih odvisno, kakšen odnos imajo do svoje stare domovine, tudi to, ali želijo porabiti denar, ki bi ga jim lahko država dala, ali ne.

Božo Repe: Hvala lepa za ta prispevek, ki dopolnjuje na nek način uvodne besede

in hkrati z njimi tudi polemizira. Najbrž pri političnem vrednotenju institucij, ki se ukvarjajo z izseljenstvom, ne bomo enakega mnenja, verjetno to velja tudi za še eno institucijo, ki danes ni bila omenjena, to je Svetovni slovenski kongres, ki je prav tako začel svoje delo verjetno z drugačnimi izhodišči, kot jih ima danes. No torej, nadaljujemo z razpravo.

Marjan Drnovšek: Bom čisto kratek, ker bi lahko z g. Rogljem imela daljšo debato o zgodovini SIM. Jaz sam nisem delal na gradivu, ki ga hrani SIM, ampak predvsem na gradivu, ki ga hrani Arhiv RS, to je fondu nekdanjega CK ZKS. Svoje zaključke sem bolj jasno oz. v ostrejši obliki zapisal v zborniku razstave, ki je bila tudi v tej hiši, to je »Temna stran meseca«. Ponavljam, do njih sem prišel na podlagi tega gradiva, arhivskega gradiva. Res je do dejanske pobude za to organizacijo (SIM) prišlo s strani ameriških Slovencev, vendar o članstvu v tej organizaciji je odločala idejnopolitična komisija CK ZKS. Tudi kasneje se v določenih obdobjih pojavi posebna obravnava dela SIM v vrhovih partije, večinoma z vidika, kako to organizacijo, ki je bila včasih »majčkeno bolj zaspana«, kot so rekli, bolje vključiti v družbenopolitično delo med izseljenci v tujini. Vedeti moramo, ko govorim o izseljencih, da mislim o odnosih SIM do tistih izseljencev, ki so bili lojalni do Jugoslavije in do sistema, ki je obstajal v tej Jugoslaviji, do ostalih izseljencev pa je bil tak, kakor da jih ni. In še v Enciklopediji Slovenije pod geslom SIM preberemo ugotovitev, da Matici s politično emigracijo v širšem pomenu besede ni uspelo dobiti kontakta do osamosvojitve Slovenije. Vendar s tem nočem zanikati dobrih strani, ki jih je naredila Matica v stiku z izseljenci po svetu. Mislim, da s tem zaključim, ker se ta debata vleče že nekaj časa, oz. trditve o tem, da sem napadalec Matice. Mislim, da bi morala ta organizacija le priznati tisto, kar jo obremenjuje, in narediti nekeje inventuro z lastno preteklostjo, priznati, kar je bilo slabega, in seveda tudi zraven postaviti tisto, kar je bilo pri Matici dobrega. To inventuro bi morali narediti v začetku 90. let in bi bila stvar urejena.

Gornji problem je širši. Šlo je namreč za prepredenost vseh, ne samo Matice, tudi ostalih, recimo, organizacij, ki so delale med izseljenci po drugi svetovni vojni oz. v 60. in 70. letih in naprej, naj bodo to sindikalne, razne komisije, posamezniki pri veleposlaništvih in drugih, prepredenost in prežetost njihovega odnosa z ideološkim nabojem. Njihovo delo je bilo v pretežni meri usmerjeno v to, da se pač organizira oz. se deluje med izseljenci, ki so naklonjeni Jugoslaviji in družbenemu sistemu v tej državi in da se čim bolj odtegne izseljence tistih, ki so bili proti obojemu. Tega, če podrobno pogledamo tudi Rodne grude, Slovenski koledar ali Slovenski izseljenski koledar, v določenem času ni bilo malo. Če beremo z drugimi očmi, se da marsikaj razbrati, da ne govorim o vrsti poročil, ki se morajo hraniti tudi v arhivu Matice (nekaj zasledimo tudi v arhivski zbirki na Inštitutu za slovensko izseljenstvo). Matica je igrala tudi drugo vlogo, tisto temno vlogo.

Boštjan Kocmur: Po osamosvojitvi Slovenije se je za večino Slovencev po svetu pričelo novo obdobje, v katerem se država Slovenija pojavlja kot večplastni akter na področju izseljenstva. Iz ozkega in izključevalnega obdobja prehajamo v čas širšega gledanja na to problematiko. Kot je razvidno iz besed nekaterih predavateljev, smo

priča novim pobudam. Upravičeno lahko to trdim, kot rojen v izseljenski skupnosti in hkrati tudi kot soustanovitelj organizacije v Sloveniji, ki je v svojem jedru formirana iz ljudi, ki so prišli iz izseljenstva.

Ko govorimo o mačehovstvu države Slovenije do svojih izseljencev – to je bila tudi tema našega 7. tabora Slovencev po svetu leta 2000 – naj opomnim, da Izseljensko društvo Slovenija v svetu že 9 let opozarja na določene probleme, ki so posledica dolgoletnega usmerjanja izseljenske problematike. Vsem nam je jasno, da so bile nekatere izseljenske skupnosti, ki niso bile podložne režimu, ki so delovale, ustvarjale in se vzdrževale samostojno in svobodno, v domovini zamolčane in diskvalificirane.

Pogled na izseljensko problematiko se postopoma izboljšuje. Po osamosvojitvi se nas je kar nekaj izseljencev preselilo v Slovenijo. Istočasno so zgodovinarji in literarni kritiki pričeli pisati o ustvarjalnosti slovenskih izseljencev – odkrili so, da zunaj slovenskih meja obstajajo Slovenci, ki ohranjajo slovensko identiteto in kulturo. Pred nami je novo obdobje, posebno ko govorimo o odprtju izseljenskega muzeja. Kljub temu obstaja neka inercija iz preteklega obdobja, posebno pri medijih javnega obveščanja, ki favorizirajo le organizacije starega kova. V nekaterih krogih se organizacije, nastale po osamosvojitvi, redkokdaj omenja ali se jih enostavno ne omenja. Konkretno, danes je bilo govora o izseljenstvu in Izseljensko društvo Slovenija v svetu, ki smo ga pred desetimi leti ustanovili vrnjeni izseljenci in ki deluje na vseh področjih izseljenstva, sploh ni bilo omenjeno; in to se dogaja velikokrat. Mediji neradi poročajo o delovanju društva, ki skrbi za izseljence in ki omogoča Slovincem iz matične domovine, da bi spoznali izseljensko ustvarjalnost. Bolj kot očitek naj bo to opozorilo, da bi lahko gledali malo širše, ne le to, kar smo vajeni.

Ko govorimo o politizaciji izseljenstva, moram pritrditi, da je brez dvoma bila. Politiko izseljenstva je vedno vodila država. Pred osamosvojitvijo je bila ta ideološko in projugoslovansko usmerjena. Institucije, ki so imele možnost delovanja že v prejšnjem obdobju, so poskrbele za to neslovensko usmerjenost. V izseljenstvu smo Slovenci to čutili kot absolutno diskriminacijo. Zato danes ne smemo iskati opravičila za preteklo obdobje, temveč iti korak naprej.

Da ne bi današnji prispevek izzvenel samo polemičen, bi rad vse navzoče povabil na našo 10. obletnico Izseljenskega društva Slovenija v svetu, ki smo si jo zamislili v obliki dobrodelnega koncerta za Slovence v Argentini. Naše društvo je bilo ustanovljeno zaradi solidarnosti do slovenskega življa v tujini. Dobrodelni koncert bo v petek, 7. junija s sodelovanjem zelo znanih pevcev iz izseljenstva in domovine. Celotni izkupiček bo namenjen izseljencem. Naslednji dan, v soboto, 8. junija, bo 9. tabor Slovencev po svetu na temo »Repatriacija slovenskih izseljencev v matično domovino«. Repatriacija je bila vseskozi skrb Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Letos postaja ta tema še bolj aktualna, posebno ob sprejetju resolucije o repatriaciji slovenskih izseljencev v matično domovino v Državnem zboru, vendar se po raznih sestankih državnih ustanov in civilne družbe težko uresničuje.

Priča smo novim izzivom, pred nami so izseljenci, ki si želijo nazaj v Slovenijo. Danes bi radi imeli muzej, ki bi prikazal izseljensko preteklost in kaj so Slovenci po

svetu v tujini ustvarjali. Pred seboj imamo dvojni izziv. Pokažimo prihajajočim rodovom, kaj so Slovenci ustvarili v domovini, v zamejstvu in v izseljenstvu, obenem pa pomagajmo vsem tistim Slovincem, ki bi se želeli vrniti v domovino.

Dragica Bošnjak:

Postavila je vprašanje Daši Hribar v zvezi z razstavo oziroma izseljenskim muzejem (op. urednika).

Daša Hribar: S to razstavo je pač tako, da so nam veliko gradiva zanjo posodili posamezniki. Je določen del vitrin, mislim, da več kot 1/3, katerih gradivo je v osebni lasti ljudi, ki so nam to posodili in to gradivo (bolj ali manj) bomo pač morali vrniti. Ostalo gradivo se bo vrnilo tudi muzejem, ker z nami je sodelovalo tudi veliko številno muzejev, na primer Goriški muzej, Narodna in študijska knjižnica v Trstu in ostale institucije. Njihovo gradivo bomo tudi morali vrniti. Tako da del gradiva, ki bo ostal, pa se bo vključil v stalno razstavo v Muzeju novejši zgodovine, del gradiva pa v Slovenski etnografski muzej na stalno razstavo, ki naj bi bila odprta koncem leta 2004.

Marjan Drnovšek: Glede muzeja sva se pogovarjala z Dašo (Hribar) še pred kratkim, tudi o enem od namenov razstave v Muzeju novejši zgodovine Slovenije, namreč o zanimanju za muzealsko gradivo, poleg arhivskega, hkrati o tem, da je tega gradiva verjetno veliko še na terenu, se pravi pri ljudeh, pri potomcih in podobno. Pomembne so tudi lokalne razstave, kot v Ribnici, verjetno jo poznate, saj gre za razstavo o izseljevanju iz Ribniške doline. Želja je, da bi vzniknile še po drugih delih Slovenije, kar bi bili neki zametki stalne razstave. Sam sem realist, nekega muzeja, novega izseljenskega muzeja, ne bo, dolgo časa še ne. Bi bilo pa dobro, da bi se posamezne muzejske hiše, ki so v jedrih tega izseljevanja, vzemimo v Beli krajini ali kjerkoli, v Prekmurju ipd., bolj posvetile temu področju, dale določeno pozornost izseljenski tematiki. Trenutno nimam dobrega pregleda nad vsemi muzeji, ampak ko sem pred leti hodil po Beli krajini, razen v Vinici, v t. i. Župančičevi sobi, ni bilo nobenega gradiva o izseljevanju. V Beli krajini imamo Gasilski muzej oziroma zbirko, niti enega panoja pa posvečenega izseljenski tematiki; in to v Beli krajini, ki je bila intenzivna izseljenska pokrajina. (Kasnejši pripis: Pred časom so me poklicali po telefonu iz Belokranjskega muzeja v Metliki v zvezi z ladijskimi družbami, s katerimi so potovali izseljenci, kar kaže, da se nekaj le premika tudi v Beli krajini.) Torej, namen razstave je bil tudi v tem, da se spodbudi interes za gradivo, da bi muzeji vključevali izseljensko tematiko v svoje programe, tudi ostali, ne samo v Slovenskem etnografskem muzeju, namreč, z gradivom se šele začne muzejska razstava. Če tega gradiva ni, tudi razstave ne more biti.

Božo Repe: Ena od možnosti zbiranja gradiva, ki se dostikrat izkaže kot hvaležna, je tudi gibanje Znanost mladini, raziskovalne naloge na posamezne teme, s tem imamo že izkušnje in najbrž bi se našlo še kaj.

Inga Brezigar Miklavčič: Kot kustodinja-etnologinja v Goriškem muzeju v Novi Gorici poskušam v okviru svojega dela slediti tudi tematiki izseljevanja in izseljenstva. Prav kot muzealka bi se želela v razmišljanju o slovenskih izseljencih navezati na besede gospoda predhodnika, ki je govoril o izseljevanju kot o tematiki preteklosti in izziva. Zdi se mi, da predstavlja nova evaluacija problematike izseljevanja in vključevanje izseljencev v sodobno slovensko družbeno skupnost veliko možnost povezave obojega, že minule preteklosti in izziva, ki ga ta preteklost predstavlja v današnji družbeni stvarnosti. Ne gre namreč le za preteklost, pač pa tudi za sedanost – danes smo Slovenci prav prek izseljevanja in izseljencev povezani tako rekoč z vsem svetom.

Pri nas na Primorskem, verjetno tako kot marsikje drugje, ni družine, ki ne bi imela enega ali pogosto več članov družine razseljenih po svetu. Danes lahko opazamo tendence, ne v smislu repatriacije ali vračanja izseljencev, pač pa v smislu povezovanja izseljencev z matično domovino v iskanju korenin, ki lahko posledično na konkretni ravni povezujejo posameznike pa tudi družine. Tako se npr. zberejo razseljene družine na skupnem srečanju – pred kratkim sem slišala za družino Premrl, kjer se je na družinskem srečanju zbralo čez 100 sorodnikov. V iskanju korenin se družine iščejo ter poskušajo navezovati in obdržati stike. Gre za to, da se poskušamo Slovenci dobiti in bivati skupaj brez raznih ideoloških razmejitev, užaljenosti na eni strani in stalne potrebe po nekem opravičevanju na drugi strani. Gre za to, da sprejmemo preteklost, kot je bila, in jo, ker se je več ali manj ne da spremeniti, kot izziv poskušamo vključiti v sedanost. To pa je zelo nujno, mislim, da je nujno tudi zaradi splošnega dogajanja v svetu, ki vzpodbuja nova in nova izseljevanja. Kot so nekoč Slovenci hodili po svetu zaradi ekonomskih ali političnih razlogov, prihajajo danes v Slovenijo izseljenci iz drugih držav ter gredo večinoma prek naše države naprej. Podobno kot so Slovence po drugi svetovni vojni zbirali v begunskih centrih zahodnih držav, zbiramo danes sodobne izseljence v centrih za odstranjevanje tujcev – mislim sicer, da so zdaj ime že zamenjali. Mogoče se je to, kar se zdaj dogaja mnogim sodobnim političnim ali ekonomskim beguncem, dogajalo dejansko tudi našim ljudem. Spomin na trenutke slovenskega begunstva in izseljevanja, institucionaliziran v muzeju, bi lahko pomenil veliko, pa čeprav kot majhen korak k vzpostavljanju duha tolerance v splošni družbeni klimi sodobne globalizacije.

Božo Repe: Hvala lepa, naj mimogrede omenim, da je gospa Brezigar avtorica po mojem mnenju zelo dobre razstave, in sicer o življenju v 50-ih letih po zahodnih vplivih, kako so ti prodirali v vsakdanje življenje v Sloveniji ob odpiranju meje.

Dr. Žigon je hotel nekaj vprašati.

Zvone Žigon: Od kod vam informacija, da upravljamo Slovence iz izseljenstva v centre za odstranjevanje tujcev, saj meni kot uradniku na Uradu to ni znano. Omenili ste, da nekdo spravlja Slovence v nekakšne zbirne centre...

Božo Repe: Bil je nesporazum, saj so bili v izvajanjih gospe Brezigar omenjeni

begunci, ki prihajajo iz vzhodnih dežel, zaradi primerjave s Slovenci v begunskih taboriščih po letu 1945 pa je prišlo do omenjenega nesporazuma (opomba urednika!).

Julijan Strajnar: Po poklicu sem upokojeni etnomuzikolog. Sem sin predvojnih izseljencev, rojen v Franciji. Stanovali smo v rudarski koloniji v severni Franciji blizu belgijske meje. Tam, kjer sem živel in hodil v osnovno šolo, je bilo v naši koloniji 24 rudarskih družin. Od teh smo bili mi edini Slovenci, 3 francoske družine, 2 družini iz Alžirije, drugi so bili Poljaki. Tako smo v koloniji slišali v glavnem poljščino. Na tem severnem koncu Francije smo govorili posebno narečje, ki ga ostali Francozi sploh ne razumejo. Oče je delal v rudniku med samimi izseljenci – tujci, kajti le redki Francozi so delali v rudniških rovih, »aux fonds«. Francozi so bili inženirji, uslužbenci v upravi rudnika, zdravniki, trgovci, učitelji, a niso stanovali v kolonijah in so bili pravzaprav »manjšina«.

Izseljenska matica in ustanove, ki obravnavajo in raziskujejo življenje izseljencev po svetu, so se bržkone premalo poglobile v to »problematiko« in ne iščejo odgovorov na bistvena, npr. naslednja vprašanja: od kod, zakaj, kdaj se je kdo izselil (ušel, bil izgnan) in kam je šel?

Na podlagi lastnih izkušenj bom navedel nekatera dejstva. V letih 1979-1980 sem kot etnomuzikolog raziskoval življenje izseljencev pokrajinah Nord, Pas de Calais in v okolici Metz (na nemški meji). Posnel sem veliko dragocenega gradiva in pričevanj o življenju v tujini, o delu, šolanju, petju, navadah, praznovanjih itd. Navedem nazoren primer: Starejša izseljenka me je skoraj na kolenih prosila, da bi ji priskrbel kakšno slovnico, da bi vnuka učila slovensko. V Ljubljani sem primerno slovnico zaman iskal in spraševal nekatere slaviste, če bi kdo tako slovnico napisal. Odgovor je bil vedno: »Saj jih imaš toliko, kar izberi in pošlji.« Razlagal sem, da bi moral nekdo napisati preprosto, razumljivo slovnico, napisano »njim na kožo«, saj otroci hodijo v francoske šole, starejši pa znajo samo domače narečje in knjižne slovenščine ter francoščine niti ne razumejo. »Ja, kdo bo pa to plačal?« Tako, žal, do take slovnice nisem prišel, starejša gospa je medtem umrla in vnuk je »asimiliran«.

Drugi so me pogosto tudi prosili za knjige, časopise, pravljice, otroške knjige, da bi jih prebrali in morebiti otroke spodbudili, da bi kdaj vzeli v roke slovensko knjigo. V Ljubljani so me »poučili«, da so že večkrat poslali knjige na izseljenska društva in kot primer navedli Cankarjeve zbrane spise. Cankar je za nas kar »težko« branje, za izseljenca, ki je naredil komaj osnovno šolo, pa je skoraj nemogoče, da bi z veseljem bral, razumel in posredoval, kar je prebral.

Leta 1946 smo se vrnil v Jugoslavijo. Zame je bil to prvi stik z domovino staršev. Kasneje je Izseljenska matica prirejala piknike za izseljence, navadno okoli 4. julija. Pokojno mater sem moral peljati na take piknike, da bi nemara srečala kakšnega znanca in se s kom pogovorila. Po približno treh piknikih (neuspelih) pa je rekla: »Ne grem več! To je samo za nepravne izseljence, za Amerikance!« Kajti tisti, ki so se vrnil v prvih povojnih letih, ker so hoteli pomagati domovini, so bili kar užaljeni in zagrenjeni.

Spominjam se, da sem pred odhodom iz Francije prodajal po koloniji znamke in

nabiral denarne prispevke, da bi izseljenci pomagali kupiti Martinovo peč za jeseniške plavže. Menda se je nabralo kar dosti denarja. V domovini pa ni nihče več vedel, ali so to peč sploh kupili, oziroma kam je šel denar.

In za konec še to. Pošiljali smo in še pošiljamo najrazličnejše ansamble, delegacije itd., predvsem tako imenovane narodnozabavne ansamble. Malo bolj premišljeno bi se morali vsi, ki se podrobno ukvarjate z vprašanji izseljenstva, zavedati, komu, zakaj in kako je treba pomagati, da bi izseljenci ohranjali slovensko identiteto.

Božo Repe: Hvala za posredovanje teh neposrednih izkušenj, mislim, da so opozorila umestna, čeprav ne verjamem, da bomo slovnico dali pisati dr. Jožetu Toporišiču.

Janez Rogelj: (govoril iz publike, op. urednika!)... Križaj je zgolj... ta zgodovinski dogodek je zginil, žal, to je njihova preteklost, pa ne samo njihova..., vse te rudarske naselbine v Aumetzu, Merlebachu, z zaprtjem rudnikov v Evropi so že prazne ..., ni več teh Slovencev, to je zginilo. Malokdo ve, da so... organizirali ne samo nakup za prodajo znamk, ampak, da so se kadrovske ...in hodil na gradbišča, na mladinske delovne brigade po celi Jugoslaviji, glede na to, da so bili to sinovi rudarjev, so bili strokovno dovolj sposobni in nekateri.... Minerji in tisti, ki so lahko kopali... v zdaj tujih državah Bosni in Srbiji. To je tak velik segment, ki je pač izziv lahko za zgodovinarje. (Ta del diskusija oziroma dodatek g. Roglja se nanaša na izvajanja g. Strajnarja o času repatriacij Slovencev iz Francije po končani drugi svetovni vojni.)

... po drugi strani pa nam na ustreznih organih, ne mi zamerit ga. Domjanova, na kulturnem ministrstvu ste stalno govorili, da pošiljajte kvaliteto, pošiljajte to, ono..., mi smo nekako vmes, zato sem jaz govoril, da je treba imeti pred očmi ta element subjekta, mi ne moremo primerjati izseljenca, ki je komaj imel končano osnovno šolo ali pa sploh ne končano osnovno šolo, in v bistvu, ko je zapustil domovino, naj bi znal dobro slovensko, je prišel tja in je umrl, ne da bi dobro znal tisti novi jezik. To je kruta realnost, to je treba upoštevati, ne izhajati iz naših ljubljanskih razmer...; sem zelo vesel, da je ta pobuda, seveda malce pozno, sicer prišla, ampak mislim, da je še čas, da se to lahko popravi. (Ta del diskusije se nanaša na kvaliteto programov za izseljence, to je gostovanja ipd.)

Julijan Strajnar: Spominjam se, da je nekoč naš sosed (Francoz) peljal očeta na deželo, kakih 40 km od našega kraja, da bi spoznal rojaka iz Jugoslavije. Tam je bila družina (pisali so se Gruber) iz Prekmurja in so znali »gučati« samo po prekmursko. Moj oče, Dolenjec po rodu, pa jih ni dobro razumel in da so se lahko malo sporazumeli, so morali uporabiti to francosko narečje. Sosed, Francoz, se je močno čudil: »Ja, od kod ste pa prišli, kakšna država pa je to? - C'est un pays des sauvages!« (To je dežela divjakov!)

Mihael Kuzmič: Tudi jaz sem iz Prekmurja »i či bi ščeo gučati v indašnjoj prekmurščini bi me tudi nej mogli razmeti Dolenci i ešče kakši drugi tudi nej«; se pravi, če bi hotel govoriti v nekdanji prekmurščini, me tudi danes ne bi razumeli Dolenjci, pa

še kdo drug ne. Kot ilustracijo bi v tej naši diskusiji rad poudaril tole: kakor je zelo važna na telesu koža, ker nas brani pred določenimi negativnimi vplivi, boleznimi itd., so ravno tako važna obrobna področja našega narodnega telesa. Preučevanju izseljenstva na tem prostoru moramo dati poseben poudarek. Ne bom govoril o raziskovanju izseljenstva na Tržaškem, Goriškem ali Koroškem, ker ga premalo poznam. Toda za prekmursko in porabsko izseljenstvo, se pravi izseljenstvo Slovencev, ki so bili pred prvo svetovno vojno v okviru ogrske države, je zelo malo raziskav. Sam se na tem področju trudim, kar pa je le majhen delček in prispevek. Moje vprašanje ni samo akademsko, ampak praktično: ali so državne in druge institucije ter poklicani posamezniki storili, ali so pripravljeni storiti vse, da bi na tem našem narodnem obrobju pospešili raziskave, preden bi za vedno izginili materiali in spomini? Drugo področje izseljenstva, ki je tudi navzoče, a premalo raziskano, je področje slovenskega protestantskega izseljenstva. Ne mislim samo na Trubarja in druge protestantske izseljence v 16. in 17. stoletju. Mislim predvsem na tiste slovenske protestantske izseljence, ki so se v 19. in 20. stoletju izseljevali pretežno iz Prekmurja. Med njimi imamo v svetu znane osebnosti na različnih področjih delovanja. Pri nas so nekako v pozabi ali jih sploh ne poznamo; res pa je, da tudi pri njih ni čutiti močne navezanosti na domovino njihovih prednikov. Eden od razlogov je gotovo jezik, o drugih razlogih pa smo tukaj že slišali nekaj besed v uvodnih govorih, predvsem o odnosu oblasti, cerkva ali posameznikov do njih. Ali gre pri tem za njihovo zamolčevanje, pozabo ali golj za raziskovalno nezainteresiranost?

Marjan Drnovšek: Mogoče samo kot informacija. Kot g. Kuzmič ve, Inštitut za slovensko izseljenstvo pripravlja letos mednarodno posvetovanje (Hrvaška, Madžarska, Avstrija, Slovenija), posvečeno izseljevanju, migracijam v najširšem pomenu besede v prostoru, ki ga sam proučuje, to je v Prekmurju in širše, to je v panonskem prostoru. To bo korak naprej. Ampak glede reagiranja države menim, da morajo priti pobude iz izvornega okolja. Vemo, da je v Murski Soboti muzej, vemo, da je Maribor kot univerzitetno središče blizu. To naj bi bili prvi naslovi za pobude in interes. Zanimiv pa je pogled z vidika izseljevanja oziroma selitev v in iz obrobnih predelov Slovenije. Kamorkoli pogledamo na to etnično obrobje, bodisi Prekmurje, potem na Štajersko, Koroško, v Kanalsko dolino, Rezijo, Beneško Slovenijo, v Trst z okolico in Istro, povsod najdemo neke skupne specifičnosti, zlasti močno prisotnost sezonskega izseljenstva in to do današnjih dni. Ne vztrajati samo na osrednji Sloveniji, ampak posebej pospešiti raziskave selitvenih gibanj na obrobju.

Milena Domjan: Na Ministrstvu za kulturo opažamo, da zelo veliko pobud prihaja, da bi se opravile raziskave, ampak, ker so to temelje raziskave, je mnenje strokovne komisije na ministrstvu, da pri nas denarja za to ni, ker ta denar bi morale zagotavljati Ministrstvo za znanost. Ker pa so zadnja leta na tem ministrstvu določene težave, pravzaprav vi nimate naslova, kam se obračati. Morda bi lahko tukaj dali pobudo Uradu za Slovence po svetu, da bi mogoče premostili te težave, ker, če jih ne bomo, potem bo

to šlo v pozabo. Glede na to, da pač Ministrstvo za zunanje zadeve oz. Urad le nekako pokriva širšo problematiko, bi se morda tam našlo kaj sredstev.

Janez Rihar: Današnja tema, odnos Slovencev do izseljencev, mogoče dvoplastno lahko razume odnos slovenskega ljudstva, slovenskega naroda ali pa države; tu bi lahko v zadnji dobi desetih let potegnili samokritične rezultate, namreč, v nebo vpijoče je silno težavno pridobivanje državljanstva in to malo kaže na neko ksenofobijo. Se včasih bojimo, da nismo ksenofobi do drugih narodov, bi se morali vprašati, če smo do lastnega naroda. Vendar je razlika med, mogoče, neko uradno linijo ali pa tudi med mnogimi ljudmi, ki pa so zelo odprti. Zato se mi zdi tudi smiselnost muzeja, kajti arhivi so zaprti, so strokovnjakom na voljo, res popularen je pa muzej. In za to področje izseljenstva...; zelo koristno vzgojno za nas Slovence. Smo ravno o Prekmurcih govorili, povsod jih najdeš, v Avstraliji, Argentini, Kanadi, Severni Ameriki, po Evropi, misliš, a jih je sploh še kaj doma; jih je v Prekmurju polno, pa še v Ljubljani jih je precej. Torej izjemno vitalno ljudstvo, ki pa je bilo izredno izpostavljeno. Ko govorimo o državljanstvu, ne gre za ne vem kakšne koristi, gre za identifikacijo naših ljudi po svetu. Glejte, zelo nerodno je, če je zdaj Slovenec v Nemčiji Jugoslovian. In naši duhovniki, dajte že enkrat, pojdite vsaj na tisti nemški urad in povejte, da niste več Jugoslovani. Namreč, koroški Slovenci so se mnogi izseljevali, veljajo za Avstrijce, Primorci, čistokrvni Slovenci, veljajo še danes marsikje za Italijane, Prekmurci za Madžare, mi ostali pa za Jugoslovane; zaradi tega je državljanstvo veliko večjega pomena, kot pa se nam zdi. In medtem ko so druge bivše jugoslovanske republike poslale državljanstvo skoraj brez vprašanja, celo Slovenci smo ga Neslovencem zelo radodarno delili, hvala bogu, ampak ni pa v redu, da smo še danes tako negostoljubni do svojih rojakov, to je pač žalostno dejstvo; ne maram dramatizirati.

Potem pa še ta misel, Rafaelova družba bo kmalu stara 100 let, ampak je še mlada, ker je morala 50 let počivati, ne prostovoljno, zdaj pa se trudimo tudi v sodelovanju s Slovenijo v svetu, Slovenskim kongresom, zlasti pa s Karitasom, da uresničujemo prošnje, ki jih je vedno več, mladih družin, trenutno zlasti iz Argentine, kar pa ne pomeni, da se tudi iz Kanade ne bi radi vračali. In iščemo čisto takole preprosto brez kakšnega fonda po župnijah in vsaj kakšnih pet ali šest primerov se je že rešilo v zadnjih mesecih, kakšnih 30 trenutno še ni rešenih, trenutno zaprošenih. To pa so družine, čisto slovenske, če slučajno eden od roditeljev, Neslovenec, že zna slovensko ali pa je že na tečaju slovenščine. Marsikatero so številne, recimo, imajo pet otrok od 10 let navzdol do novorojenčka. In iz velike stiske prosijo in želijo pribežati v Slovenijo. V bistvu ne gre za repatriacijo, bolj točen izraz je priseljevanje otrok in vnukov staršev, ki so tam že dalj časa, se pravi, gre za drugo, tretjo in celo četrto generacijo; večinoma so kvalificirani, niti slučajno ne bi obremenjevali Slovenije, tako kot druge »sorte« begunci. Nerodno pa je, da se to državno kolesje tako zelo počasi vrti.

Rozina Švent: Svoje razmišljanje glede razstave o izseljencih bi navezala na misli gospoda Riharja. Sprašujem se, ali bi bilo možno, da bi se sedanja razstava iz Muzeja novejšo zgodovine prenesta v kakšne manjše kraje v Sloveniji (izven prestolnice).

Največ finančnih sredstev se porabi za postavitev razstave in za katalog (možnost ponatisa), kasnejše premestitve razstave pa stanejo neprimerno manj. Prav to dejstvo, da »pride« razstava neposredno med ljudi (na sam teren), bo le-te ozavestila, kako pomembno je zbirati arhivsko gradivo in kako ga hraniti. Govorim povsem na pamet – morda bi se jo dalo prenesti v Gorico, Maribor, Ptuj, Mursko Soboto, Novo mesto itd. V vseh teh mestih imajo svoje razstavne prostore, ki bi lahko sprejeli takšno tematsko, gostujočo razstavo. Glede finančnih sredstev takšne premestitve bi se morale v večji meri odzvati lokalne skupnosti, del sredstev bi se lahko zbralo preko sponzorskih sredstev podjetij iz tega okolja. To je samo ena od pobud.

Druga stvar, ki se prav tako navezuje na temo izseljenstva, je odnos države do tega problema. Če pogledamo nekoliko nazaj, sprva smo imeli resor ministra za Slovence po svetu in v zamejstvu, sedaj imamo samo še državnega sekretarja v okviru Ministrstva za zunanje zadeve. In ker se ta funkcija vseskozi obravnava kot politična funkcija in ne strokovno področje, smo priča neprestanemu menjavanju teh državnih sekretarjev. Le redki so ostali na tem položaju več kot eno leto. Ob tem namreč pozabljamo na to, da je delo z izseljenci – zdomci in zamejci izredno občutljivo področje. Ljudje so zaradi prejšnjih slabih izkušenj (zaslišanja) izredno nezaupljivi in potrebujejo kar nekaj časa in delovnih dokazov, da te sprejmejo za svojega sogovornika. Še zlasti to velja za našo povojno politično emigracijo (po letu 1945), ki se zelo ostro odzove na vsako najmanjšo spremembo, napako. To lahko povem tudi iz svojih dosedanjih izkušenj. Že 20 let sem zaposlena v NUK, kjer pokrivam področje izseljenskega – zdomskega tiska in od tega je vsaj 15 let trajalo obdobje »preverjanja« - ali si pravi, ali ti lahko zaupajo, ali si objektiven in korekten. Šele zadnjih pet let je res tistih pravih, ko »žanjem, kar sem prej sejala«. Problematika izseljenstva je izredno obsežna in človek, tudi državni sekretar, potrebuje nekaj časa, da to problematiko spozna, da se seznanja s posamezniki, ki delujejo v tujini – in ko vse to obvlada, sledi zamenjava z novim človekom in cel klobčič problemov se ponovi.

K besedi pa sem se prigrasila predvsem zato, da dopolnim svoje predhodnike, ki so govorili o problematiki zbiranja etnološkega in arhivskega gradiva. Z zelo podobnimi težavami se srečujemo tudi v naši knjižnici oz. pri zbiranju tiskanega gradiva. Za začetno obdobje izseljenstva (do l. 1945) lahko rečem, da imamo skoraj vse gradivo. Težave pa nastopijo z novejšim in najnovejšim gradivom. Lahko bi celo rekla, da upada premosorazmerno z letom izida. Bolj ko je letnica izida blizu, težje je priti do gradiva. Ob današnjem razvoju tiskarstva so se stroški natisa bistveno zmanjšali – številne knjige npr. izidejo v samozaložbi avtorja ali na novih medijih (zgoščenke). Že nekajkrat sem javno opozorila na te težave in da bi se zakon o obveznem izvodu v nekem smislu moral razširiti tudi izven meja države Slovenije. Zavedam se, da naši zakoni veljajo le v okviru naše države, toda za naše izseljence – zdomce bi moral veljati nekakšen »etični-narodni« zakon o obveznem izvodu. Mislim na to, da bi vsi, ki v tujini izdajajo svoja dela, morali sami poskrbeti za to, da pridejo njihove knjige v narodno knjižnico (NUK). Slovenci v domovini in v tujini imamo samo ENO, skupno narodno knjižnico, ki bo tudi našim zanamcem ohranila našo kulturno-knjižno dediščino.

Preden zaključim bi vas rada seznanila s svojo lanskoletno izkušnjo ob obisku

slovenske skupnosti v Argentini. V skoraj vseh društvenih domovih imajo tudi svoje bolj ali manj bogate knjižnice. Toda nikjer nimajo svoje osrednje knjižnice, kjer bi bile shranjene vse knjige, ki so jih izdali v Argentini oz. v Južni Ameriki, in kjer bi bil primerno predstavljen ta »slovenski čudež«. Brez najmanjše slabe misli sem jim ponudila, da jim bomo v primeru, da sami ne bodo mogli priti do originalnega izvoda, v NUK naredili kopijo našega gradiva. Ob tej moji ponudbi so bili kar nekoliko užaljeni. Da ima NUK tako bogato zbirko izseljensko-zdomskega tiska (im. D-fond), je nedvomno tudi zasluga tistih intelektualcev, ki so se zavedali pomena skupnega (enotnega) kulturnega prostora in sami svoje knjige pošiljali v knjižnico (npr. dr. Tine Debeljak). K popolnosti našega fonda je veliko prispevala tudi nekdanja država sama (policija), ki je zelo pozorno in sistematično spremljala vse dogajanje v tujini, kamor je sodilo tudi izdajanje tiskanega gradiva, predvsem kakorkoli politično obarvanega. Konec 70-ih let so naši knjižnici predali obsežno zbirko emigrantskega tiska, ki danes predstavlja osrednji del D-fonda. Čeprav je ta fond nekoč in deloma še danes buri duhove nekaterih prenapetih posameznikov, je vendarle nesporno to, da je knjižnica navkljub zakonskim omejitvam pri hranjenju in uporabi (branju) državi sovražnega tiska dosegla formalno odobritev, da to gradivo zbira, saj predstavlja našo skupno kulturno dediščino.

Marjeta Mikuž: Ta razstava sestoji iz osebnih predmetov in dobiti dovoljenje vsakega posameznika, da postavi na ogled svoje osebne, intimne predmete, je bil že izziv, ampak naleteli smo na zelo dober odziv. Toda druga stvar je, da mora število obiskovalcev odtehtati in pokriti stroške potovanja, priprave, dislocirane postavitve razstave. Če je ta razstava tukaj doživela določeno število obiskovalcev, recimo, da smo lansko leto imeli 30000 obiskovalcev, je pod velikimi vprašajem, koliko obiskovalcev bi bilo potem v nekem drugem kraju, recimo Gorici, Celju ali Mariboru. Vsi muzeji bijemo velikansko bitko za število obiskovalcev. Že na začetku sem omenila, da se za to razstavo izredno zanimajo Tržačani, kajti navsezadnje je veliko ljudi šlo skozi Trst. Pri nas so naenkrat videli rekonstrukcijo ladje, slike tržaškega pristanišča, videli so, koliko zgodb je povezanih s Trstom, predvsem zgodba o »brazilski mrzlici« in so takoj rekli, da mora ta razstava nujno priti v Trst. Ravno predvčerajšnjim so bili tukaj. Toda zdaj nastanejo naslednji problemi: varovanje, kam naj gre ta razstava, kje bodo v Trstu dobili osrednje razstavišče, da bo ta razstava privedla toliko in toliko obiskovalcev, ali je tržaška politika na naši, slovenski strani, to so vse te stvari. Seveda sem za to, da razstava gostuje v čimveč krajih, izredno sem za to, toda kakšen je potem feedback, kakšen je odziv obiskovalcev, to je druga zgodba. In ravno sedaj imamo v muzejih izredno pereč problem, ker povsod po svetu število obiskovalcev v muzejih pada, tudi pri nas. Da vam povem malo statistike; največje število obiskovalcev ima Idrija in to gre v 50, 60 tisoč. Naš muzej kot nacionalka ima recimo 30000 obiskovalcev. Razstava, ki jo zdaj gledamo v Narodnem muzeju o 17. stoletju, *Theatrum vitae et mortis humanae*, ima 3000 obiskovalcev in to so pošastno nizke številke. Gre za to, da tu je nek prihodek in nek dodaten zaslužek za muzej, kajti vsaka preselitev je povezana s stroški. Zato ne moremo reči, razstava je postavljena in kot tako jo bomo zdaj prenesli. Vse je povezano s stroški, že najmanjša stvar, tiskanje

zloženke...; vse to so stroški, ki seveda obremenijo ta ali oni muzej. Seveda sem za to, toda priznati moram, da pobude iz kateregakoli slovenskega muzeja, da se ta razstava preseli, nismo dobili, edina izjema so Tržačani.

Daša Hribar: Jaz bi mogoče dala samo eno informacijo. Zelo se strinjam z vami, da ima delo v konkretnem okolju in razstava v njem lahko največji učinek. Zato smo se ob simpoziju, ki ga je dr. Drnovšek že omenil, to je Sezonsko delo in izseljevanje s pomurskega prostora, ponovno združili Slovenski etnografski muzej in Inštitut za slovensko izseljenstvo. Ob simpoziju bomo pripravili razstavo v Murski Soboti. Razstava pa je koncipirana tako, da smo se povezali z Gimnazijo v Ljutomeru in z Gimnazijo v Murski Soboti in delamo sedaj z dijaki na terenu pri zbiranju izseljenskega gradiva, zlasti od izseljencev povratnikov. Mislim, da bo to lahko imelo dvojni učinek: po eni strani bomo strokovnjake seznanili s pojavom izseljevanja konkretno v tistem prostoru, kjer imajo oni referate, hkrati pa tudi simpozij približali domačemu prebivalstvu. Tako da poskušamo v tej smeri nadaljevati.

Vera Papež Adamič: ... jaz sem ... Vera Adamičeva. Starši so izseljenci od 1923. leta. Adamič je bil župan..., oče je Dolenjec iz Suhe krajine. Ne bi govorila preveč. Rojena sem v Banjaluki, zdaj je to Srbska republika in smo izgnani ven. Moja družina je predstavljena na razstavi in jaz imam zdaj dosti tega gradiva. Nekaj dni nazaj sem bila v Banjaluki, sem našla veliko starih knjig o tem gospodu Štreklju in mojem nonotu Adamiču (za kmetijstvo za Slovence po svetu), da pomagajo v kmetijstvu in tako in sem zelo zainteresirana. Jaz osebno sem diplomirana ekonomistka, jaz to sploh nisem delala. Moj vnuk je Ivan, zaradi tega sem začela... veste, otroci so otroci, pa nimajo državljanstva, pa nisi Slovenec, pa si čifur, pa veliko problemov, tudi za državljanstvo. Ko smo prišli, smo dobili od Ministrstva za zunanje zadeve seznam in na seznamu smo; smo šli z avtobusa, konec, to je vse. Imeli smo recimo na Krasu sorodnike, so nam pomagali, potem v Suhi krajini, pri Jati, tu sem jaz delala v Ljubljani, tako da smo si pomagali. Zdaj je že 11 let, mama je umrla, ena Slovenka, so rekli v svoji domovini moram umret, druga, tretja, četrta je bolna, jaz sem najstarejša... in to zdaj. In me interesira zelo..., dosti je Slovencev v Srbski republiki, oni si ne morejo pomagati, tudi to društvo Slovencev doli v Banjaluki je zanič, prav zanič, med sabo se ne »slaşu«. Jaz bom to vse moje gradivo in knjige podarila muzeju. Boste videli mojega nonota.

Božo Repe: Prišli smo nekako do konca. Zahvaljujem se sodelujočim in prisotnim na okrogli mizi. Hvala.

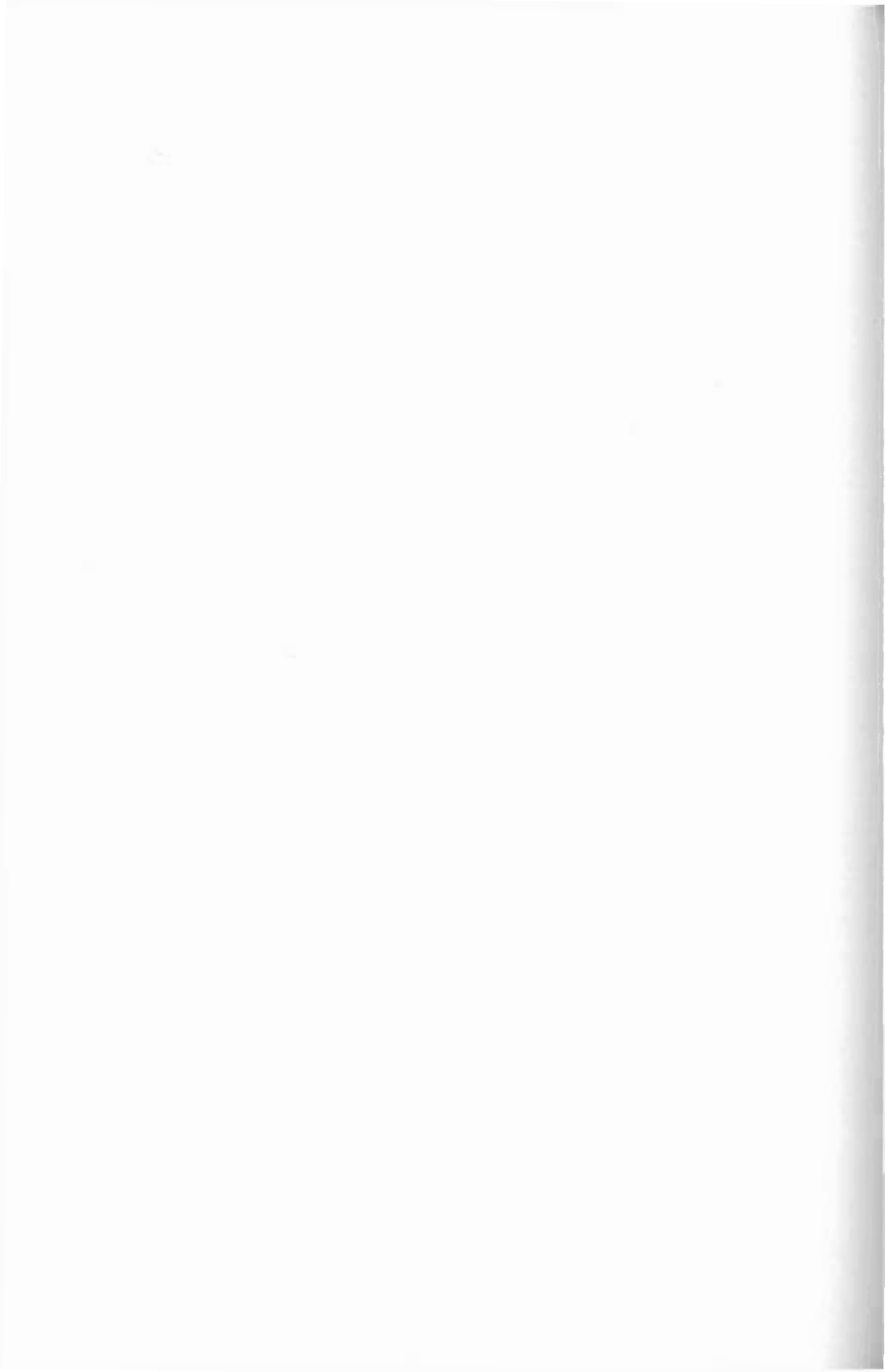
**ŽENSKE V MANJŠINSKIH SKUPNOSTIH: POMEN IN VLOGA
ŽENSK ZA OHRANJANJE KULTURNEGA IZROČILA:**

Okrogla miza, Ljubljana 19. junij 2002

**WOMEN IN MINORITY COMMUNITIES: THE SIGNIFICANCE AND
THE ROLE OF WOMEN IN PRESERVING CULTURAL TRADITION:**

A Round Table, Ljubljana, 19 June 2002

(UREDILA/EDITED BY MARINA LUKŠIČ-HACIN)

ŽENSKÉ V MANJŠINSKIH SKUPNOSTIH: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila

POSVETOVANJE, LJUBLJANA, 19. JUNIJ 2002

UVODNO SPOROČILO

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU je 19. 6. 2002 v prostorih Male dvorane Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU organiziral enodnevno posvetovanje z naslovom »Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila«. Posvetovanje je bilo organizirano pod okriljem projekta, ki prvo leto poteka na Inštitutu, z naslovom »Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne tradicije med izseljenci«. Vsebinsko je projekt široko zastavljen in združuje večje število raziskovalcev - ožjo raziskovalno skupino dopolnjuje večje število zunanjih sodelavcev.

Vsebinsko je bilo posvetovanje razdeljeno v dva dela. Prvi del je bil namenjen predstavitvi prispevkov vabljenih gostov - raziskovalcev, ki so se v preteklosti že ukvarjali z narodno/nacionalno identiteto skozi perspektivo o vlogi žensk v manjšinskem (etničnem) kontekstu. Poudarek je bil na kratki predstavitvi lastnega dela, morebitnih terenov, interpretacij in dilem, predvsem pa na glavnih spoznanjih raziskav. Diskusija, ki je sledila, je ponudila kar nekaj odgovorov na vprašanja, ki se raziskovalcem žensk - izseljenk in njihove vloge porajajo na terenu. Kot vabljeni gostje so se posvetovanja udeležili: Inga Brezigar Miklavčič (Goriški muzej, Nova Gorica), dr. Marjetka Golež - Kaučič (Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU), dr. Marija Jurić Pahor (Inštitut za narodnostna vprašanja, Aleksej Kalc (Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, Italija), dr. Irene Mislej (Pilonova galerija v Ajdovščini), dr. Mojca Ramšak (Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

Moderatorica prvega dela je bila dr. Marina Lukšič- Hacin.

V drugem delu posvetovanja so raziskovalci projektne skupine skupaj z zunanjimi sodelavci predstavili projekt in svoje delne raziskave. Projekt zajema skupinske in posamične selitve žensk v sinhroni in diahroni perspektivi, jemlje v ozir tipične izseljenske valove žensk iz slovenskega etničnega prostora, ki jih Slovenci poznamo kar nekaj, se osredotoča tako na družinsko selitev kot na posameznice in v primeru družinskih selitev na vlogo in življenje žensk v novem okolju znotraj družinske dinamike. Zanima nas tudi njihovo vključevanje v širše (izvorno ali novo) okolje. Rdeča nit projekta je vloga žensk za ohranjanje tradicije, identitete slovenstva v neslovenskem večinskem okolju.

Osnovni namen drugega dela srečanja je bila refleksija idejnega koncepta projekta, terenskega dela in morebitnih težav in dilem, ki so se pojavile, s pomočjo mnenj in

kritik samih sodelavcev projekta, predvsem pa vabljenih gostov, ki že imajo večletne izkušnje na terenu, ki je v nekaterih pogledih primerljiv s potekajočim projektom. V drugem delu so sodelovali: mag. Dean Ceglar (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Milena Domjan (Ministrstvo za kulturo RS, Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), dr. Irena Gantar Godina (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), mag. Daša Hribar (Slovenski etnografski muzej), Viktorija Kante (Muzej Miklova hiša, Ribnica), dr. Marina Lukšič-Hacin (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Irena Milanič (Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani), dr. Mirjam Milharčič-Hladnik (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), mag. Jernej Mlekuž (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), dr. Leopoldina Plut Pregelj (Washington D.C., ZDA), dr. Barbara Verlič-Christensen (Fakulteta za družbene vede), dr. Zvone Žigon (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU).

Moderatorica drugega dela je bila dr. Mirjam Milharčič-Hladnik.

**WOMEN IN MINORITY COMMUNITIES:
The Significance and the Role of Women in Preserving Cultural Tradition
Conference, Ljubljana, June 19th 2002**

INTRODUCTORY NOTE

The Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU has organised on June 19th 2002 in the premises of the Scientific Research centre of SAZU (Mala dvorana) a one-day conference titled *Ženske v manjšinskih skupnostih : Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila* (English title above). The conference was organised within the project, which has been running its first year at the Institute, titled *»Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne tradicije med izseljenci«* (The role and significance of women for preserving cultural tradition among emigrants). The project is broadly schemed by content and it merges a larger number of researchers - a number of external co-operators complete the select research group.

The conference was by content divided into two parts. The first was designed for presenting the contributions of the invited guests - researchers who have in the past been dealing with the nation/nationality identity through the perspective of the role of women in minority (ethnic) context. The stress was on short presentation of own work, possible fields, interpretations and dilemmas, and above all on principle cognitions of the researches. The discussion that followed offered quite some answers to questions researchers come across in fieldwork in studying women - emigrants and their role. The following invited guests took part in the conference: Inga Brezigar Miklavčič (Goriški muzej, Nova Gorica), Marjetka Golež-Kaučič, PhD (Glasbenonarodopisni

inštitut ZRC SAZU), Marija Jurić Pahor, PhD (Inštitut za narodnostna vprašanja), Aleksej Kalc (Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, Italy), Irene Mislej, PhD (Pilonova galerija v Ajdovščini), Mojca Ramšak, PhD (Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

The moderator of the first part was Marina Lukšič-Hacin, PhD.

In the second part of the conference, the researchers of the project group have presented together with the external co-operators the project and their partial researches. The project comprises group and individual migrations of women in synchronic and diachronic perspectives, takes into consideration typical emigrant waves of women from Slovene ethnic space, which Slovenes know quite a few. It focuses on migrations of families as well as of individual women, and in the cases of migrations of families on the role of women in the new environment within family dynamics. We are also interested in inclusion of women in broader (native or new) environment. The common thread of the project is the role of women in preserving tradition, Slovene identity in non-Slovene majority environments.

The elementary purpose of the second part of the meeting was reflexion of the conceptual basis of the project, of field work and possible difficulties and dilemmas that occurred, with the help of cooperators in the project – above all of invited guests who have several years of experience in fieldwork, which is in some views comparable to the project in course. Cooperating in the second part were: Dean Ceglar, M.A. (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Milena Domjan (Ministrstvo za kulturo RS, Ljubljana), Marjan Drnovšek, PhD (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Irena Gantar Godina, PhD (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Daša Hribar, M.A. (Slovenski etnografski muzej), Viktorija Kante (Muzej Miklova hiša, Ribnica), Marina Lukšič-Hacin, PhD (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Irena Milanič (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani), Mirjam Milharčič-Hladnik, PhD (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Jernej Mlekuž, M.A. (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Leopoldina Plut Pregelj (Washington D.C., U.S.A.), Barbara Verlič-Christensen, PhD (Fakulteta za družbene vede), Zvone Žigon, PhD (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU).

The moderator of the second part was Mirjam Milharčič-Hladnik.

DISKUSIJSKI PRISPEVKI:

Marina Lukšič Hacin: Najprej vas vse najlepše pozdravljam. Poseben pozdrav gre seveda vabljenim gostom, ki se jim zahvaljujemo, da so se nam pridružili pri tej razširjeni sestavi raziskovalne skupine in nam bodo predstavili nekaj svojih izkušenj na področju raziskovanja žensk – tega, česar se mi sedaj lotevamo. Današnje posvetovanje Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila ali delovno okrogla miza, kakorkoli že temu rečemo, je vezano s projektom Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne tradicije med izseljenci. Vsebinsko pokriva projekt širok analitični spekter: tako skupinske kot posamične selitve žensk, tako v zgodovinski perspektivi kot v sedanjosti, v ozir jemlje slovenske tako imenovane tipične ženske izseljenske valove, ki jih Slovenci poznamo kar nekaj, se osredotoča tako na družinsko selitev kot na posameznice in v primeru družinskih selitev na vlogo in življenje žensk v novem okolju znotraj družinske dinamike. Zanima nas tudi njihovo vključevanje v širše, izvorno ali novo, okolje. Rdeča nit projekta je vloga žensk za ohranjanje tradicije, identitete slovenstva v neslovenskem večinskem okolju. Vsebinsko je projekt zastavljen zelo široko. Raziskovalna skupina je interdisciplinarna. Raziskovalne metode, ki jih uporabljamo (jih bomo uporabljali), so različne in odvisne od posameznih problemskih kontekstov. Za raziskovanje sedanjosti bomo poleg ostalih možnih virov, ki obstajajo, uporabili tudi metodo polstrukturiranega intervjuja in metodo življenjskih zgodb. Eden glavnih ciljev raziskave je tudi realizirati pregledno analizo različnih situacij pri slovenskih izseljenkah po svetu v preteklosti in sedanjosti, ki bo služila kot izhodišče za problemsko ožje zastavljene raziskave. Smo na začetku. Vemo, da se raziskovalci slovenskega izseljenstva s problemom žensk izseljenk še niso ukvarjali, razen nekaterih posameznikov, ki sedite tukaj med nami. Omenjenim pregledom bomo dodali študije izbranih primerov, ki jih bomo predstavili v drugem delu današnjega srečanja.

Današnje srečanje je vsebinsko sestavljeno iz dveh delov. V prvem boste vabljeni gostje predstavili svoje delo. Vi ste pravzaprav pionirji naslovne tematike. V drugem delu bomo raziskovalci projektne skupine predstavili projekt in svoje delne raziskave. Nekateri so že veliko naredili, posamezniki imajo za sabo tudi terensko delo, drugi smo še bolj na začetkih. Upam, da bodo informacije, ki jih bomo posredovali, zanimive tudi za vas, goste. Osnovni namen srečanja je refleksija idejnega koncepta projekta in terenskega dela v očeh vas, ki smo vas vabili, in skozi vaše izkušnje. Svoje koncepte bi radi pretresli in dobili kakšne nove ideje, izpostavili svoje dileme.

Prvo dilemo, ki jo lahko omenimo, izzove že sam naslov današnjega srečanja Ženske v manjšinskih skupnostih. Prva asociacija se nam porodi ob izrazu narodne manjšine, vendar pa je tu mišljena manjšina v sociološkem pomenu besede in ne v politološkem... Torej bi bilo rečeno točneje, da bomo govorili o ženskah v manjšinskih etničnih skupnostih, ki so alohtone ali avtohtone.

Pogovor bo potekal po predstavljenem vrstnem redu, ki ste ga prejeli z vabilom.

Prosim vas, da se zaradi poznejše identifikacije govorca na začetku svojega predavanja predstavite in poveste, s katere institucije prihajate.

Marija Jurič Pahor: V zadnjem poldesetletju so se začele tudi v slovenskem prostoru pojavljati publikacije, razstave in srečanja, ki odražajo naraščajoči interes znanstvenikov, predvsem pa znanstvenic, za raziskave, ki se osredotočajo na pomen in vlogo žensk v manjšinskih skupnostih, ali še določneje, v slovenskih »zamejskih« skupnostih (zlasti na Koroškem in na Tržaškem) in – kot nakazuje današnji posvet – tudi v slovenskih izseljenskih skupnostih v Evropi in širom po svetu. Zanimivo je, da se ta interes v tej ali drugi obliki navezuje na ohranjanje kulturnega izročila, ki – kot v dvojezičnem katalogu k razstavi »Mlekarice iz tržaške okolice/Le donne del latte dei dintorni di Trieste« (2000) – ugotavlja Martina Repinc, »iz dneva v dan izgublja prvovrstne priče preteklosti«. Vendar to ne velja le za mlekarice, temveč tudi za krušarice, rožarice, perice, gospodinjske pomočnice, ki so iz pretežno slovenskega ruralnega okolja s svojimi pridelki, izdelki ali uslugami v mestu zagotavljale pomemben ali celo edini vir denarja za številne družine, ki je bil pogosto tudi ključnega pomena za preživetje.

Vse bolj stopajo v ospredje podatki, ki slonijo v močni meri na ustnem pričevanju, preverjeni arhivski viri pa ga potrjujejo, ki ugovarjajo predstavi o šibki, vdani, skorajda »svetniški ženski«, ki jo je med Slovenci razširjala ideološka hegemonija krekovstva, a tudi *posvetni* asketizem slovenskega liberalizma, kasneje tudi socializma, ki je skonstruiral povsem moški ali »bratovski« svet, v katerem je idejna polarizacija med spoloma prignana vse tja do utišanja »ženskega glasu«. Ugovarjajo pa tudi slikanju preteklosti bodisi kot množice brezspolnih bitij bodisi aktivnih moških z nekaj pasivnimi ženskami, ki v ozadju izvajajo omejene vrste stereotipnih in ponavljajočih se dejavnosti. V tem sklopu je simptomatična knjiga »Z zlatimi črkami« (Marušič, 1987), ki si jo je zamislil urednik Založništva tržaškega tiska, da bi z njo obudil spomin na sto pomembnih primorskih ljudi in na njihov čas; že iz naslova je razvidno, da se zožuje na en sam spol, namreč na moške. Vloga žensk je v njej kratko malo spregledana ali pa – in še to izjemoma – podrejena normam spolnega prizorišča v strogem pomenu in družinskem stereotipom. Kljub temu pa že iz omenjenih razprav in/ali razstav o mlekaricah, krušaricah, rožaricah, pericah ali tudi o prvih učiteljicah, pisateljicah kot tudi iz ženskih biografij, kakor jih je na primeru koroških Slovenk in Slovencev v skupaj petih knjigah zabeležila Marija Makarovič (1993-97), in sploh študij, ki se v tej ali drugi obliki nanašajo na položaj koroških Slovenk, še zlasti pa glede na marginalizirane skupnosti, ki so dislocirane v prostoru in času (na primer judovske, romske, izseljenske), izhaja, da so bile ženske bolj aktivne kot pasivne, nemalokrat tudi bolj mobilne, kot vezane na »domači kraj« in prej močne kot stereotipno razlaščene in viktimizirane. Predsodki, ki so jih imeli sodobniki o značaju, naravi in poslanstvu ženske, postajajo vedno bolj vprašljivi, kljub dejstvu, da se še vedno trdovratno ohranjajo. O tem govori, denimo, zagovarjanje »povratka žensk v družino«, ki je tesno povezano z nacionalno-ideološko retoriko, saj naj bi po tej koncepciji samo ženske, ki so se povsem posvetile svoji družini, zmogle ohranjati tradicionalne vrednote in nacionalno zavest pri novih generacijah. Značilna

v tem sklopu je naslednja, v obliki vprašanja izražena izjava udeleženca na 29. študijskih dnevih v Dragi, ki takole ogovarja dr. Hektorja Joga (ob njegovem in mojem predavanju o identiteti tržaških in koroških Slovencev; gl. Jurič Pahor, Jogan, 1995: 89): »Rad bi, da dr. Jogan odgovori na moja vprašanja. Kaj se dogaja v naših mladih, ker nimamo prirastka, kaj je z njim? Zakaj je do tega prišlo? In ta problem mislim, da je prvi. Kaj bi rekel dr. Jogan o tej naši skupnosti, ki se po mojem mnenju že odreka obstoju, ker prirastka pravzaprav ni: vem, da se spuščam v zasebno življenje posameznikov, ampak govorim na splošno. Njihovo zasebno življenje ogroža naš obstoj in zato čutimo pravico in dolžnost, da o tem razpravljamo. Torej, kaj je s temi našimi otroki, da ne morejo ali si nočejo prevzeti skrbi in odgovornosti za družino, ki bi morala biti v vsaki zdravi skupnosti nekaj naravnega?«

Vprašanje je simptomatično še zlasti zaradi tega, ker ogovarja referenta v funkciji psihiatra in psihoanalitika, češ njegova implicitna naloga je, da »ozdravi« njihov domnevno »neodgovorni« oziroma »pomanjkljivi« čut za nacionalni obstoj. Dikcija v svoji skrajnosti spominja na čas, ko je zdravnik postal oziroma bi moral postati nekdo, ki uvaja ukrepe za »narodov blagor« po načelu: dolžnost mladih, zlasti žensk je, da poskrbijo za narodni naraščaj in »zdravo« (»etnično čisto«) potomstvo.

Kljub tovrstnim dikcijam me neskončno veseli in zabava, da je v zadnjih letih izšlo kar nekaj del slovenskih znanstvenic, a tudi slovenskih pisateljic in pesnic, ki se izpisujejo kot posebne in edinstvene. In to ne glede na to, ali jih bodo uspeli recenzenti in kritiki, ki pogosto vsiljujejo tudi »sodobni slog« in »sodobno tematiko«, pošteno prebrati ali ne. Naj v tem sklopu omenim le simpozij o zanimivi slovensko-judovski pisateljici Berti Bojetu (1946-1997) v prastari mariborski sinagogi v Mariboru maja letošnjega leta.¹ Koroškim Slovencem je že dlje poznana po svojih dveh romanih »Filio ni doma« in »Ptičja hiša«, ki sta izšla pri založbi Wieser v Celovcu. Berta Bojetu je v slovenskem slovstvu zelo zanimiv lik, saj je nekako zasnovala specifično zvrst tako imenovanega »ženskega romana«, v katerem v pretresljivi, močni in erotično napeti govorici obdeluje travme in zatiranja, ki jih je posredno ali neposredno doživljala na raznih ravneh. Po očetu je bila Judinja, česar se je sčasoma vedno bolj zavedala, po materi pa je bila Slovenka iz Maribora. Za časa nacizma in fašizma sta bila oba naroda obsojena na smrt. Dodatno pa se je še borila proti zaničevanju in izsiljevanju žensk v moškem svetu, ki ženskam ni priznal ne politične integracije ne spolne samobitnosti. Njeno literaturo naj bi brali – podobno kot črnsko žensko literaturo – kot serijo prečkanj meja in ne kot fiksno geografsko, etnično ali nacionalno omejeno kategorijo, to je v presečišču spola in nacije/rase.

Pisati je pomenilo za mnoge manjšinske pisateljice potrditi prisotnost v svetu, ki pisano besedo vrednoti višje od govornice. Bell Hooks pravi: »Premik od tišine v govor je za zatirane, kolonizirane, izkoriščane in tiste, ki se borijo drug ob drugem, znak

¹ Simpozij so organizirali univ. prof. dr. Katja Sturm-Schnalbl z dunajske univerze, dr. Miro Polzer za Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno zgodovino, Matija Ravitz za judovsko skupnost Slovenije, Marjan Toš iz mariborskega pokrajinskega muzeja in kulturni center Sinagoga.

upora, ki omogoča novo življenje in novo rast. Prav to dejanje govora, 'odgovarjanja'..., je izraz našega premikanja od objekta k objektu – k osvobojenemu glasu.«

Inga Brezigar Miklavčič: Delam kot kustodinja etnologinja v Goriškem muzeju v Novi Gorici in se s tematiko ženskega izseljeništvu ukvarjam po službeni dolžnosti glede na možnosti in potrebe dela v muzeju. To bi želela poudariti zaradi specifičnosti muzejskega dela, v okviru katerega se raziskovalno delo oblikuje v zvezi z razstavno dejavnostjo, tako da je stalno spremljanje problematike na terenu do neke mere oteženo. Če svoj prispevek navežem na tekst dr. Marije Jurič Pahor, je ob tem potrebno poudariti, da v bistvu ne moremo govoriti o spremljanju problematike le v zadnjega pol stoletja, ampak so bile pionirke tega dela in prve raziskovalke tematike že ženske, ki so izdajale Slovenko, Slovensko ženo, ženske časopise (ki so izhajali pred prvo svetovno vojno), ki se jih zdaj ne bom vseh spomnila; vem pa, da so bile te ženske v splošni zgodovini slovenskega naroda do neke mere pravzaprav spregledane in pozabljene. Naj v zvezi s tem omenim, da ne gre samo za knjigo *Z zlatimi črkami* (Branka Marušiča), pač pa tudi za *Zgodovino Slovencev*, izdano leta 1979 pri Cankarjevi založbi – v 400 in več strani obsegajoči *Zgodovini Slovencev* so omenjene 4 ženske: Marija Terezija, Majda Vrhovnik, Vida Tomšič in verjetno še ena, ki pa se je ne spomnim. Skratka, ženska je iz zgodovine Slovencev tako rekoč izključena. Če se ponovno navežem na predhodni pogovor: v zadnjem polstoletju je na našem območju, to je na Goriškem, opravila pionirsko delo Dorica Makuc in obžalujem, da je danes ni tukaj. Sama sem nekako prevzela njeno dediščino in se poskušam po svojih močeh ukvarjati s to tematiko. V Goriškem muzeju smo pripravili razstavo na temo aleksandrink prav ob izidu istoimenske knjige Dorice Makuc (izšla leta 1993 pri Goriški Mohorjevi družbi, Gorica – Italija). Aleksandrinke so žene in dekleta, ki so z Goriške, predvsem iz Vipavske doline in ožje Goriške, odhajale v Egipt in se sprva kot dovilje, po prvi svetovni vojni pa večinoma kot guvernante, vzgojiteljice in spremljevalke zaposlovala pri egiptovskih in tudi evropskih družinah v Egiptu. Sodile so v višji služabniški sloj, ne med služkinje v pravem pomenu besede. V razstavni postavitvi smo problematiko aleksandrink, predvsem fenomen dovilj, povezali s podobnim fenomenom dovilj (*»balie da latte«*) v Italiji, kjer se je dovilstvo pojavljalo kot institucija tako rekoč »obveznega« zaposlovanja. V okviru organizirane mreže je tako rekoč vsaka nevesta, ki je prišla v kmečko družino, morala »odslužiti tudi svoj delež«, s tem, da je šla za doviljo k bogatim družinam po severnoitalijanskih mestih. Na razstavi smo poskušali izpostaviti prav fenomen žensk in njihovega občutja, ko so morale pustiti otroka doma v varstvu sorodnic, same pa so odšle »prodajat« to, kar so pač imele, s prisluženim denarjem pa so pomagale domači družini. Fenomen ženske delavke v bistvu obstaja do današnjih dni. S tematiko razstave smo poskušali tudi vzpostaviti razmerje do ovrednotenja ženske kot partnerke v gospodarskem delu družine in kmetije, to se pravi, kot tistega člana skupnosti, ki domov prinaša denar; torej ne gre le za gospodinjsko delo, ki ni plačano, ali delo na polju, ki prav tako ni plačano. Skratka, ženska se pojavlja kot delavka, ne samo kot gospodinja ali kvečjemu gospodarica, ampak je dejansko v produkcijskem procesu do neke mere

enakovredna moškemu partnerju. V zvezi s to tematiko sva s sociologinjo dr. Ano Barbič pripravili razširjeni članek o zgodovini in možnostih zaposlovanja v tujini na primeru goriških žensk. (Ana Barbič, Inga Miklavčič Brezigar, ...). Pri tem ne gre le za delo aleksandrink v Egiptu, pač pa tudi za zaposlovanje podeželskih žena in deklet kot služkinj pri bogatejših družinah v večjih italijanskih mestih Milanu, Trstu, Gorici. V obdobju do druge svetovne vojne je tovrstno zaposlovanje obstajalo kot neke vrste institucija, kjer so si ženske zaslužile balo. Večina deklet je šla po končani šoli za nekaj let služiti v italijanska mesta, potem so se vrnile domov v svojo vas, se poročile in z zaslužkom osnovalle svoje nadaljnje življenje. Ob tem so v tradicionalno ljudsko kulturo ruralnega značaja do neke mere vnašale izobrazbo, omiko in določene kulturne elemente italijanske urbane kulture. Druga razstava, ki je bila prav tako posvečena specifični problematiki žensk, je bila razstava o škedenjskih krušaricah, ki jo je pripravila sodelavka etnologinja Darja Skrt. Šlo je za prenos razstave o škedenjskih krušaricah. Naslednja delovna naloga, kjer sem se spet lahko posebej posvetila ženski problematiki, je bila raziskava o Brikah, trgovkah in prodajalkah sadja iz Goriških brd. Naj pri tem spet opozorim na fenomen maskulinizacije, ki zaznamuje zgodovinske in etnološke tekste tako rekoč do današnjih dni: zgodovinar Štefan Kocijančič ob koncu 19. stoletja v opisu Brd in Bricev pravi, da so Brici nosili prodajat sadje vse do Nemčije, vendar ne omenja, da je bila pri tem pravzaprav velika večina Brik. Tako sem poskušala v tem članku opredeliti predvsem vlogo žensk – Brik, ki so od sedemdesetih let 19. stoletja oblikovale zelo velik delež pri prodaji sadja na območju avstroogrške države, hodile so do Salzburga pa tudi na Češko. Po drugi svetovni vojni so briške žene in dekleta prodajale sadje na območju Slovenije do Bohinja, Jesenic, v Ljubljani, na Reki. Kot prodajalka sadja, ki je s tem neposredno služila denar, je bila briška žena postavljena v enakovredno vlogo partnerke v kmečkem gospodarstvu. Vprašanje, ki se zastavlja, je, v kolikšni meri so moški to vlogo ženske priznavali, in obratno, v kolikšni meri so ženske to sprejele in priznale partnersko vlogo moža. V zvezi z vrednotenjem partnerstva prihaja do zanimivih fenomenov. Dorica Makuc npr. opisuje zgodbo ene od aleksandrink, ki pripoveduje, kako sta se po I. svetovni vojni, ko je bilo treba obnoviti kmetijo, hišo in posestvo, z možem pogovarjala in odločala o usodnem koraku: mož je nameraval iti v Ameriko za zaslužkom, vendar je bila v bistvu ona tista, ki je odločila, da gre rajši za dojljo (in kasneje za služkinjo) v Egipt, zato ker kmetija »rabi moškega«. V skupni odločitvi sta se vlogi partnersko porazdelili.

Vloga je v bistvu podobna vlogi ženske danes – in pravzaprav v vseh časih: če mož izgubi službo (ali kako drugače ni sposoben skrbeti za družino), mora ženska poskrbeti za existenco družine. To poudarjam zaradi ključne predpostavke medsebojnega vrednotenja: tako ženske kot moški so vredni toliko, kolikor si eni drugim priznavajo. Čeprav zveni nekoliko šovinistično, vendar je po mojem mnenju ključno tudi to, da se ob samozavestnih in emancipiranih ženskah emancipirajo tudi moški, da jih pač ni strah ženskega elementa kjerkoli, bodisi v šolstvu ali politiki. Uravnoteženost kot temeljna predpostavka je v strukturi moško-ženskih odnosov osnovni element in po mojem mnenju zelo bistven. Ob tekstu Marije Jurič se zdi, da gre v bistvu za problem

neuravnoteženosti. Kot se npr. pojavlja problem neuravnoteženosti v šolstvu, kjer bi potrebovali več moških, se do neke mere pojavlja problem neuravnoteženosti v politiki, kjer primanjkuje žensk.

Le še nekaj bi želela osvetliti v svojem prispevku, in sicer problematiko razvojnega planiranja: že v okviru spomeniškovarstvenega dela med svojo prvo zaposlitvijo in nato v okviru muzejskega dela sem vrsto let spremljala revitalizacijske programe ogroženih naselij, predvsem goriškega in tolminskega podeželja, in ugotovila, da je večina revitalizacijskih programov napisanih »na kožo moškega«. Po mojem mnenju je bila za stalno naselitev vasi vedno in je še vedno ključna ženska, se pravi, da bi bilo potrebno prav za navedeno območje zgodovinske Goriške (verjetno pa tudi po ostalih krajih Slovenije) upoštevati dejstvo, da so v preteklosti v veliki večini moški hodili na sezonska ali večletna začasna dela v tujino, medtem ko so ženske ostajale doma in tako vzpostavile ključni element stalne naselitve določenega naselja. Ko je po 2. svetovni vojni prišlo do zaposlitve žensk in s tem emigracije žensk s podeželja v mesta in v tovarne v službe, se je vzorec vaškega načina življenja do neke mere porušil, saj se ženske niso več pripravljene posvetiti kmetiji, otrokom in gospodinjstvu, ob tem, ko moškega ni doma, ampak zahtevajo tudi realizacijo lastne identitete, tudi preko vrednotenja svojega dela in prek participacije v družbi. Pri mnogih revitalizacijskih programih se je prav vzpostavitev možnosti zaposlitve žensk in delovnih mest za žensko populacijo na podeželju izkazala kot ključna postavka uspešne revitalizacije ogroženih vasi. Na našem območju to dokazujejo t. i. »politične tovarne« na podeželju, postavljene po politični odločitvi prejšnjega režima, kjer so se zaposlovale ženske – s tem je marsikatera vas ostala naseljena do te mere, da ji danes še ne grozi demografski zlom.

Irene Mislej: Sem umetnostna zgodovinarica in moje raziskave o izseljenstvu so na nek način stranski produkt mojega osrednjega interesa, po drugi strani pa predstavljajo tudi osebno avtorefleksijo, saj sem rojena v Buenos Airesu primorskim staršem, to pomeni, da pripadam drugi generaciji izseljencev. Tako od znotraj poznam izseljensko skupnost v nekem posebnem kraju, nekem posebnem teritoriju v južnoameriških državah, po drugi strani mi je pa ta poseben outsiderski položaj omogočil, da osrednje raziskave izseljenstva, to je likovno ustvarjanje, postavim v širši okvir. Zanima me tako ustvarjalni proces nekega izseljenega umetnika kot tudi psihološki in sociološki okvir, kako se tisti izseljenski umetnik giblje, tako znotraj slovenske skupnosti kot v novi družbi, v kateri deluje, ali je deloval. Če izhajam iz svojega konkretnega izvornega prostora, sem bila soočena ne samo s primorsko skupnostjo, ampak tudi s povojno politično emigracijo v Argentini. Gre za edinstven primer, saj sta obe skupnosti absolutno različni med seboj tudi v psihološkem in sociološkem oziru. Za prvo skupino velja, da gre za številne primere socialnih vzponov izseljencev, ki so izhajali iz izrazito kmečkega okolja, a so se v novem okolju urbanizirali v velikih mestih in preko samoučenja pridobili nove poklice ter se posledično vzpenjali po družbeni lestvici. Hkrati se je spremenil tudi model družine in s tem tudi položaj tradicije v izročilu. Ženska vloga je v tem procesu zelo pomembna, je na neki način nadaljevanje tega, kar je povedala Inga Brezigar

Miklavčič, kar se je dogajalo pri odhodu slovenskih deklet v velika italijanska mesta. Vsa dekleta se niso vrnila na vas, ampak se je kar lepo število odločilo za izseljenstvo. To pomeni, da so se iz velikih italijanskih mest preselile v velika mesta v Južni Ameriki. Ustvarjajo neko posebno skupino gospodinjskih pomočnic zelo razvejanih oblik od kuharic do guvernant in sobaric itn., ki so dobile službe v najbogatejših družinah v Buenos Airesu; bogatejših ne samo po denarju, ampak tudi po kulturi, tja do družine predsednika republike. Novi svet doživetij za dekleta, ki so sicer potem – praviloma po poroki oz. rojstvu otrok – te službe zapustile in se posvetile svojim družinam. Urbanizacija, sprememba poklica in socialni vzpon so v tej skupnosti zelo pogosti pojavi. Znotraj primorske skupnosti žensk na vodilnih položajih seveda nikoli ni bilo, nikoli ni bilo nobene predsednice društva, nikoli nobene urednice časopisa, čeprav so bile tudi kulturne delavke, režiserke, pevovodkinje, učiteljice itn. Pisatelj v pravem pomenu besede ni bilo, ampak ženske so se, začudo, in to imate zelo dobro obdelano v delu Janje Žitnik Slovenska izseljenska književnost v Južni Ameriki, množično oglašale v slovenskih časopisih in prispevale tudi pesmice in povesti, ki več ali manj izhajajo iz tradicionalnega ljudskega izročila.

Položaj žensk v povojni politični emigraciji je precej različen, tako da z vidika priseljenske družbe lahko govorimo o socialnem nazadovanju, ne o vzponu. Gre za tisti meščanski del SPE, ki je izhajal iz Ljubljane ali iz drugih slovenskih mest, ki se je v Argentini znašel praktično na robu družbe in tudi fizično na robu urbaniziranega prostora. Ženske so precej trpele, ker so bile v novem okolju dvakrat kaznovane, znotraj slovenske skupnosti in zunaj te, v argentinski skupnosti. V povojni skupnosti je prevladujoč katoliški koncept družine. O tem, o modelu družine, mešanih zakonih v drugi generaciji, je razmišljal, veliko in pronicljivo pisal pedagog in filozof dr. Vinko Brumen. Njegovi spisi so zelo zanimivi v tem oziru; sicer govori o skupnosti v celoti in nikakor ne le o položaju žensk. Ženske so znotraj povojne slovenske skupnosti dosegle najvišje položaje pri poučevanju mladine. Kot učiteljice so soustvarile t. i. argentinski čudež, kot so ga imenovali nekateri oz. dejstvo, da tretja generacija še vedno govori lepo slovenščino. Zasluga ne gre samo materam, ampak predvsem učiteljicam: šolski sistem, vzporeden uradnemu argentinskemu sistemu, so postavile te učiteljice. Znotraj te skupnosti šele v 2. generaciji pride tudi do vodilnih položajev, npr. dr. Katica Cukjati, ki je ena vodilnih političnih osebnosti skupnosti danes. Absolutna izjema in rariteta je umetnica, s katero sem se precej ukvarjala, in upam, da se bom še, to je Bara Remec, ki je v bistvu prekršila običajna pravila znotraj skupnosti. Bila je ženska, ki si je upala storiti marsikateri korak tudi v nasprotju s konceptom skupnosti. Glede okolja, kjer je delovala, je potrebno ugotoviti, da gre za specifično južnoameriško mentaliteto, ki je tudi izrazito mačistična, ne pretirano naklonjena ženskam, vsaj v povojnem obdobju ne (v moji generaciji se je že začelo marsikaj spreminjati), tako da bi mogoče kazalo posebej analizirati položaj tipičnih žensk v teh dveh skupnostih. Zaključila bi s tem: odhod v izseljenstvo je potekal vsaj v prvih obdobjih preko družinskih verig, ko je odšel najprej en član družine in so mu potem sledili bratje in sestre, dekleta in fantje. V tej verigi je bila ženska tista, ki je ohranila stike z domačim krajem. Matere, ki so ostale

doma, so pisale otrokom v izseljenstvu, ne očetje, in tudi hčerke so bile praviloma tiste, ki so redno odgovarjale na pisma iz daljnih krajev. Če se bo dalo pridobiti nekaj primerov takšnih družinskih korespondenc, bi se dalo opredeliti prenos izkušenj iz domačega sveta v novo okolje.

Aleksej Kalec: Sem zgodovinar, delam kot raziskovalec na Odseku za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, z raznimi raziskovalnimi institucijami sodelujem tudi v Italiji in Sloveniji, med njimi od samega nastanka z Inštitutom za slovensko izseljenstvo. Moje raziskovalne teme se nanašajo na izseljevanje oz. zadnja leta vse bolj na migracijsko problematiko ali – če uporabim še širši izraz – na problematiko mobilnosti prebivalstva. Ne bi podrobneje razlagal teh razlikovanj, ker bodo prišle do izraza v nadaljevanju in gotovo tudi kasneje v diskusiji, deloma pa so že prišle v prispevkih, ki smo jih slišali do sedaj. Moram povedati, da se moj prispevek nekoliko odmika od osrednje problematike današnjega srečanja oz. od dosedanjih referatov, katerih poudarek je bil predvsem na individualni dimenziji. Moja tema je bolj kolektivnega značaja, ker obravnava širšo skupnost oziroma njene določene segmente, predvsem pa se odmika v časovnem in tipološkem smislu ter zaradi geografskega okvira migracijskega »dogajanja«. Moja študijska zanimanja se namreč osredotočajo na pojav doseljevanja v Trst v 18. in deloma 19. stoletju, ko se je to mesto, ki si ga navadno predstavljamo v času njegovega največjega blišča v zadnjih desetletjih pred prvo vojno, šele razvijalo. Ta hitri razvoj je potekal, kot veste, od odprtja proste luke leta 1719 dalje, ko se je mesto začelo spreminjati in rasti v povsem nov aglomerat in je prišlo do geneze nekega povsem novega, zelo raznolikega družbenega tkiva, kakršnega redkeje najdemo v takratni Evropi, pogosteje pa ga srečujemo v poznejšem času predvsem v ZDA in drugih deželah množičnega priseljevanja. Moj namen je – izhajajoč iz tržaškega primera – izpostaviti dve, tri izhodišča za refleksijo o raziskovanju selitvenega pojava in seveda tudi problematike ženskih migracij, vendar predvsem z vidika spolne diskriminante pri migracijskih procesih.

Prvo izhodišče je diahronega značaja. K rasti tržaškega prebivalstva v 18. in 19. stoletju je v dveh tretjinah prispeval migracijski priliv, ki je spodbudil tudi sicer skromen naravni prirastek. Trst podobno kot druga mesta v predindustrijski dobi in delno še kasneje sam po sebi ni bil sposoben niti vzdrževati oziroma obnavljati svojega prebivalstva, kaj šele povečati ga. Če pogledamo krivuljo demografskega razvoja in doseljevanja v 18. in 19. stoletju, bomo opazili nekaj zelo zanimivih posebnosti. Najprej to, da sta v perspektivi dolgega trajanja krivulji moškega in ženskega doseljevanja v glavnem podobni, vendar se ženski priliv (in rast) odvija z določenim časovnim zamikom za moškim. Drugič, da je ženska krivulja mnogo bolj občutljiva na razne gospodarske konjunktore in socialne krize kot moška, zaradi česar je v določenih momentih bolj razgibana. To nas spominja na tezo ameriške specialiste za migracije v Zahodni Evropi od 16. stoletja do druge svetovne vojne Lesly Page Moch o različnih »migracijskih časih« med moškim in ženskim spolom. Skupaj z različnimi »migracijskimi časi« prihaja do izraza različna tipologija migracij med moškim in žensko, kar je ravno tako razvidno

v tržaškem primeru. Zelo shematično in poenostavljeno lahko rečemo, da je moško premikanje dosti bolj svobodno, medtem ko je žensko bolj ukalupljeno v neke institucionalne okvire, o katerih je bil že govor v referatih Marije Jurič in Inge Brezigar. Predvsem v instituciji družine, bodisi lastne, v kateri ženska nastopa kot življenjska partnerica in mati oziroma druga članica nukleusa (naj ob tem povem, da je Trst le v manjši meri poznal priseljevanje celih družin), bodisi družine, v katero se priseljenka vključuje kot delavka, se pravi prek delovnega tržišča, ki se v 18. stoletju in vsaj do zadnjih desetletij 19. stoletja skoraj istoveti s kategorijo hišnih poslov, sicer notranje razčlenjenih po socialnem položaju. To je torej prvo izhodišče, ki ga je po mojem primerno upoštevati pri razčlenjevanju problemov, ki smo jih slišali od drugih predavateljev.

Drugo izhodišče, ki ga želim izpostaviti, je geografska diskriminanta, razlikovanje ženskih in moških tokov po geografskem izvoru. V 18. in večini 19. stoletja je Trst pridobil največ prebivalstva iz svojega bližnjega in srednje oddaljenega zaledja. To zaledje, ki ga tvorijo Goriška, zlasti zahodni del Kranjske in Istra, delno tudi Furlanija, ampak v glavnem prve tri dežele, je prispevalo mestu skoraj tri četrtine vsega ženskega priseljskega prebivalstva, medtem ko je z istega območja prihajalo samo 41 % moških priseljencev. Moško priseljsko prebivalstvo izhaja torej s širšega območja, kar lahko zelo shematično spet asociiramo z različnimi gospodarskimi vlogami in socialnim položajem žensk oz. moških v tržaški gospodarski in družbeni stvarnosti. Kot sem dejal, je večina žensk nastopala na tržaškem delovnem prizorišču v vlogi hišnih poslov, medtem ko je bila pahljača moških dejavnosti mnogo širša. Pri tem prihaja v splošnem do veljave formula o premosorazmernosti med oddaljenostjo izvirnega kraja in poklicno specializacijo priseljencev in to pri obeh spolih. Tudi za ženske iz oddaljenejših krajev je namreč značilen višji socialni položaj znotraj hierarhije hišnih poslov oz. drugih delovnih skupin.

Tretje izhodišče je ravno tako strukturnega značaja in mislim, da je najzanimivejše. Gre za spolno strukturo posameznih izvornih tokov v smislu, da sta bila v posameznih tokovih spola različno zastopana. Značilno je, da je bilo v primeru Goriške in Istre število ženskih in moških priseljencev bolj ali manj uravnovešeno, v tokovih iz Kranjske pa je od začetka 18. stoletja, do koder segajo moji podatki in skoraj do 1. svetovne vojne, vedno znatno prevladovala ženska komponenta, približno s 65 % in včasih do 70 %. Imamo tudi druge tokove, na primer tok iz Furlanije, pri katerem pa je situacija obratna. Med Furlani je do zadnjih 30. let 19. stol. prevladovalo moško prebivalstvo in to – v 18. stoletju – v več kot 80 % primerih. Kaj lahko potegnemo iz vsega tega? Opirajo se namreč zelo zanimivi problemi in vprašanja, ki se tičejo bodisi situacije v kraju priseljevanja bodisi dežel oz. okolij, iz katerih so prihajali priseljenci. Glede Kranjske, za katero je, kot rečeno, značilna stalna prevlada ženskega priseljenstva, se na primer postavlja logično vprašanje, kaj je bilo z moškim prebivalstvom, ali je bilo moško prebivalstvo morda bolj statično, kar je malo verjetno, ali pa se je obračalo proti drugim smerem izseljevanja in drugačnim selitvenim oblikam. O tem je težko povedati kaj točnejšega, ker se ustrezne stroke tega problema še niso lotile dovolj poglobljeno in ga

torej lahko uvrstimo med velike sklope, ki bi se jim bilo treba posvetiti. Po analogiji s Kranjsko si lahko podobno vprašanje zastavimo glede furlanskih tokov, samo v obratnem smislu. Kaj se je dogajalo z furlanskim ženskim prebivalstvom? Pri tem pa se moramo že spomniti na družbene in gospodarske strukture, po katerih se Kranjska, večji del Goriške in slovenski del Istre razlikujejo od Furlanije, kjer sta bila razširjena veleposest in kolonat. Ta družbeno-agrarni sistem je s svojimi zakonitostmi privilegiral tipologijo široke, patriarhalne družine, medtem ko je mala posest povezana z enocelično družino, čeprav lahko generacijsko razširjeno, ampak kot proizvajalno in porabno enoto popolnoma drugačno od enote na področju kolonata.

Zelo zanimiv in glede moške oziroma ženske konotacije priseljevanja skrajni primer predstavlja v 18. in vsaj do srede 19. stol. tok iz švicarskega kantona Gaubünden, po ital. Grigoni, kjer živijo tri jezikovne skupnosti in je zelo močna koncentracija protestantskega prebivalstva kalvinistične veroizpovedi. Za to skupnost, ki se začinja pojavljati v Trstu nekje sredi 18. stol., je značilna zelo specifična poklicna struktura, kar spominja na prej omenjeno asociacijo z oddaljenostjo izvirnega kraja. Ti ljudje so bili skoraj brez izjeme čevljarji, trgovci ali pražarji-kavarnarji. Posebnost je tudi, da med njimi dolgo časa skorajda ne najdemo predstavnice ženskega spola. Je pa zelo jasno, zakaj je temu tako in to zahvaljujoč intenzivnemu preučevanju, ki so ga bile deležne zlasti v zadnjih 30 letih gorske skupnosti alpskega loka in ki je po zaslugi najrazličnejših strok, predvsem pa ekološke antropologije in historične demografije, osvetlilo celo vrsto tipičnih družbenih pojavov v alpskem svetu, med njimi tudi izseljevanja. Pri tem so bile selitve obravnavane v širokem kontekstu družbeno-gospodarskih in demografskih strategij, ki so jih gorske skupnosti uveljavljale pri iskanju ravnovesja med velikostjo prebivalstva in preživetvenimi resursi skopega hribovitega okolja. Sezonsko ali tudi dolgoročneje izseljevanje dela prebivalstva je torej sodilo med strukturne dejavnike za premoščanje neravnovesij in konzervacijo skupnosti. In s to logiko je bilo povezano tudi omenjeno, skoraj izključno moško švicarsko izseljevanje iz kantona Graubünden. Ti priseljenci so živeli v Trstu tudi po 30, 40 let, bili poročeni v domačem kraju, kjer je bivalo žensko prebivalstvo, ostareli in mladina, ki so skrbeli za tradicionalno, agrarno ekonomsko bazo, ki je izhajala še iz srednjega veka, medtem ko je za delo sposobno moško prebivalstvo hodilo po svetu in razvilo specializirane oblike zaslužka v trgovini in obrti. Ta skupnost, ki se je sčasoma ekonomsko zelo okrepila, je tudi zaradi verskih razlogov ostala zelo zaprta, priseljenci so se poročali z dekleti z izvirnega kraja in od tam je prihajala tudi delovna sila, ki so jo zaposlovali v svojih trgovinah in delavnicah v Trstu.

Za zaključek še vprašanje, ki se tiče prav geneze raznolikega tržaškega družbenega tkiva. Izhajajoč zopet iz spolne strukture priseljevanja s Kranjske in številčnosti ženskih priseljenk s te dežele ter upoštevajoč etnično-jezikovno raznolikost in raznolikost v geografskem izvoru novega prebivalstva, prihaja v Trstu do situacije, ko tudi zaradi nesorazmerja med spoloma nove družine ne nastajajo samo na endogamski osnovi, ampak se mora poročno tržišče tudi iz objektivnih razlogov širiti v smeri ezogamije. Pri tem pa je zanimivo, da je ta težnja – vsaj v 18. stoletju – manj poudarjena pri moških,

saj se velika večina moških iz slovenskih dežel poroča z dekleti iz iste dežele ali drugih slovenskih območij, kar kaže na težnjo po jezikovni endogamiji. Pri ženskah pa je to prisotno le v začetnih desetletjih, nakar prihaja do vedno večjega odpiranja drugojezičnim skupinam, kar je ob omenjenih objektivnih faktorjih povezano – kot kažejo analize – tudi s strategijami oz. možnostmi socialnega napredovanja, ki se ženskam prek zakonske zveze ponuja bolj kot moškim.

Mojca Ramšak: 1. Referat je pripravljen na podlagi analize življenjskih zgodb iz zbirke *Tako smo živeli, Življenjepisi koroških Slovencev 1-5* (Celovec, 1993-1997). V analizi je bilo uporabljenih 76 življenjskih zgodb, od tega 52 ženskih in 24 moških iz raznih krajev na avstrijskem Koroškem, največ iz Roža z Gurami (31) in Podjune (29), iz Zilje pa najmanj (10). Šest zgodb je anonimnih. Življenjepisi so zapisani po pripovedovanju (40 zgodb), ali pa gre za avtobiografske zapise (36 zgodb), ki obdelujejo življenje bodisi v celoti, začenši z otroštvom, ali pa s prikazom posameznih življenjskih obdobj. Večina (78 %) pripovedovalcev in pripovedovalk je bilo kmetov, kajzarjev in poslov, 5,5 % je bilo rokodelcev, 4,4 % zdravstvenih delavcev, 3,3 % državnih uslužbencev, 2,2 % cerkvenih uslužbencev in 6,6 % drugih delavcev. Na željo uredništva Dveh domovin je prispevek brez opomb in literature.

2. V koroških življenjepisih se predvsem poučimo o organizaciji kmečkega dela, ki med drugim odraža prostorsko in spolno delitev tako v bivalnih ter gospodarskih prostorih kakor zunaj njih. Tudi v zavesti pripovedovalcev, tako moških kot žensk, sta bila koncepta delitve gospodinjanskega dela in ostale produkcije na kmetiji jasno ločeno izrisana. Spolni stereotipi Korošcev, ki se nanašajo na kmečko delo, še danes pogosto razlikujejo med moškimi in ženskimi opravili, med moškim in ženskim delom. V tradicionalni koroški kmečki družbi pa je zaradi te delitve vsakdo vedel, kakšen je njegov delovni status in kakšne vloge so mu dodeljene. Zato je imel vsak posameznik določen, razpoznaven in dokaj predvidljiv življenjski in delovni program, ki so ga izjemoma lahko spremenile le nepredvidene okoliščine. Delitev dela je bila odvisna od splošnih delovnih razmer in življenjskih okoliščin posameznih skupin kmečkega prebivalstva. Na delo je imela precejšen vpliv tudi Cerkev in duhovniki so tudi še v prvi četrtini 20. stoletja zapovedovali, kaj se sme oziroma česa se ne sme delati ob nedeljah in praznikih. Tako so na primer pred bližajočim se slabim vremenom pri nedeljski maši oznanjali s prižnice, da je dovoljeno sušiti ali spravljati pridelke.

V praksi je bila delitev na moško in žensko delo praviloma ustaljena. Izjeme so bile le skrajno težke eksistencialne razmere, ko je bilo premalo delovne sile – na primer ob smrti ali bolezni zakonca ali staršev, v vojnih razmerah, ob vremenskih nezgodah in podobno. Družinsko kmečko gospodinjstvo je moralo proizvajati za preživetje in je pogosto moralo živeti za to proizvodnjo. Praviloma je na čelu kmečkega gospodarstva na poljedelsko ali živinorejsko usmerjenih kmetijah stal poročen par. Kmetu so bile bolj podrejene moške delovne moči (sinovi, hlapci, gostači, dninarji), kmetici pa ženske delovne moči (hčere, dekleta).

Na splošno lahko za spolno delitev dela rečemo, da:

- čim bolj je bilo neko delovno področje v središču ekonomskega interesa, čim bolj so ga dojemali kot poklic in čim bolj je bilo naravnano na trgovanje onkraj regionalnih meja, tem večji je bil delež moških pri glavnih opravilih; čim tesneje je bila neka dejavnost povezana z gospodinjstvom, tem bolj verjetno je bilo, da jo bo opravljala ženska;

- čim bolj so bile naprave in stroji, ki so jih potrebovali za delo, zapleteni, tem bolj pomemben je bil delež moških;

- čim več uporabe moči je zahtevalo neko delo, tem bolj verjetno je bilo, da ga bo opravljala moška delovna sila;

- čim bolj precizno je bilo neko delo, čim več spretnosti je zahtevalo in čim bolj je bilo enolično, tem bolj je bilo verjetno, da ga bodo opravljale ženske;

- čim večje je bilo gospodarstvo in čim več delovnih moči je imelo na razpolago, tem bolj je bila diferencirana organizacija in delitev dela po spolu in tem prej so osrednja opravila izvajali izključno in edino le moški.

Večina etnoloških besedil, ki so napisana o nosečnosti, porodih, delu, smrti porodnic in dojenčkov ter njihovi negi na Koroškem, govori o šegah, navadah in verovanju na začetku človekove življenjske poti. Izogibi, tabuji, verovanja in podobno pa so le del pojavnosti. Ugotavljam, da tako ženski kot moški življenjepisi, ki gostobesedno in nadrobno opisujejo prihod novega bitja na svet, o tej simbolni dimenziji praznoverja povedo bolj malo. Pravzaprav jo le tu in tam bolj mimogrede omenijo. Vse ženske in nekaj moških pripovedovalcev, ki so govorili o tej temi, so se bolj osredotočili na življenjske razmere, predvsem na delo med nosečnostjo in tik pred porodom, rojstvo na domu ob pomoči izprašanih babic, še pogosteje pa neizprašanih ali drugih žensk iz sorodstva ali sosedstva, ki so porodnici priskočile na pomoč, in na navajanje rodnosti v plodnem času ženske in delno tudi smrtnosti dojenčkov v njihovem najobčutljivejšem obdobju. V spominu pripovedovalcev so življenjskim razmeram odrejena prioritetejša mesta, kakor metafizičnim, praznovernim ali simbolnim razlagam. O svojih strahovih in dvomih v zvezi z nosečnostjo in porodom v življenjskih zgodbah ni govora. To gre morda pripisati dejstvu, da govorijo vendarle ljudje, rojeni v 20. ali v zadnjih letih 19. stoletja. Tudi če so bili malo seznanjeni z delovanjem človeških fizioloških funkcij, ki zadevajo spočetje in rojstvo, so vendarle v življenjepisih poskušali dati čim bolj racionalno razlago, pač v okviru svojega *sedanjega* izobrazbenega obzorja. V tej smeri je bil sestavljen tudi vprašalnik, ki se v četrtem sklopu vprašanj osredotoča na število otrok, nosečnost in pozornost moža, kraj rojstva, čustva in vzgojo otrok.

Oblika življenjepisnih pripovedi nakazuje, da so pripovedovalke zgodbe o rojstvih pripovedovale že velikokrat in so razmišljale o njihovi vsebini. V triinšdesetih izpričanih zgodbah o rojevanju iz zbirke *Tako smo živeli, Življenjepisi koroških Slovencev* se da izluščiti tipična mentaliteta časa, ženski pogled na življenje in rojstvo. Zato se bom v nadaljevanju poglavja osredotočila na koroško izkušnjo materinstva in očetovstva kot družbeno pogojeno podobo o sebi ob pomembnem dogodku - rojstvu otroka. Življenjske zgodbe o osebnih izkušnjah nosečnosti, pričakovanju otroka, rojevanju in materinstvu ponujajo vpogled v žensko obzorje in njihov sistem vrednot, ki so mu sledila pripisana, pričakovana in sprejemljiva ravnanja. Vloga koroške podeželske ženske in njenega

reproduktivnega ciklusa v tem pogledu še vedno delno pripada neizgovorjenim sporočilom. Rojstvo otroka je bilo stanje, ko se je materi za nekaj časa prekinil ustaljeni vsakodnevni ritem in je glede na splošno stanje življenjskih razmer v prvi polovici 20. stoletja pomenilo tudi precejšnjo negotovost. Vloga kmečke ženske je bila namreč še v prvi polovici 20. stoletja določena pretežno prek njene reproduktivne in delovne sposobnosti.

Pripovedovalke, ki so obnovile svojo izkušnjo poroda oziroma stanje pred ter po njem, so se najpogosteje spominjale gospodinjkega in kmečkega dela, ki so ga opravljale tik pred porodom, kraja in časa, ko so dobile popadke, poroda, ki je bil največkrat doma (še v šestdesetih letih 20. stoletja), moževe, sosedske in babiške pomoči – izprašana in še večkrat klicana neizprašana »heba«, »hebama« ali »hebara« je včasih prišla z zamudo, če se je zamudila pri drugi porodnici ali če zaradi slabih prometnih sredstev preprosto ni mogla biti točna, še posebej v odročnejših hribovskih naseljih. Tako je marsikatera žena rodila in si pomagala, kakor je najbolje vedela sama, katera je zaradi nestrokovne pomoči pri porodu umrla, še pogosteje pa je našlo večno luč dete, ki je komaj zagledalo luč sveta.

Očitno je v tem času mnogo žensk še vedno rodilo samih, brez pomoči babice ali koga drugega. Znanje o tem, kako naj ravnajo pri porodu, so prejele od svojih mater ali drugih žensk, ki so že rodile. Svojo nosečnost so pogosto tudi prikrivale, ne samo pred sosedsko skupnostjo, ampak celo pred možem. To je bila pač posledica tedanjega razumevanja spolnosti. Ta je veljala za sramotno, katoliška Cerkev jo je neuspešno poskušala podrediti zgolj reprodukciji, nosečnost pa je bila s tega vidika dokaz o nečedni spolni aktivnosti. Zaradi takega prepričanja je bilo treba žensko, ki je kazala znake nosečnosti, prikriti očem širše skupnosti. Skrivanje nosečnosti je šlo tudi na račun tega, da moški, še posebej, če so bili že v letih, niso več želeli otrok. Nosečnice so svoje stanje skrivale tudi v primerih, ko so bili odnosi med zakoncema skrhani.

Načrtovanje otrok oziroma preprečevanje zanositve sta bili povečini izven miselnega koncepta spolno zrelih ljudi na Koroškem v prvi polovici 20. stoletja, v nekaterih primerih pa tudi še kasneje. Več pripovedovalk je omenilo, da nikoli ne bi vzele tablet proti zanositvi. Če odštejem nedostopnost kontracepcije in tudi precejšnje nepoznavanje zakonov spočetja, lahko rečem, da jim je bilo v tem oziru vsako novo življenje sveto, ker ga je dal Bog. Iz prejšnje zgodbe se da razbrati, da so v nekaterih primerih prakticirali celibat v zakonu oziroma spanje v ločenih sobah. Vendar to šele takrat, ko so jim bivanjski pogoji to omogočali. Sicer so ženske, v kolikor že niso imele otroka pred poroko, rojevale kako leto po poroki in povečini vse do svojih poznih štiridesetih let, do konca plodne dobe.

Čeprav ni bilo v skladu z moralnimi, verskimi in družbenimi normami in je bilo v nasprotju z lastno vestjo, so ženske v sili tudi splavljale. O tem govori samo ena pripovedovalka, in sicer omenja, da so nekatere, ki si zaradi številne družine niso želele novih potomcev, same odkrile t. i. družbeno nekaznovano odpravljanje ploda, ko so ugotovile, da lahko izzovejo splav s prekomernim fizičnim delom.

Zunanji vzroki za število nezakonskih otrok – ki variira med 40 in več kot 60

odstotki v različnih delih Koroške in predstavlja najvišji odstotek sploh od vseh slovenskih pokrajin – se izkažejo za odločilne. Tu so pomembne predvsem posestne razmere in dedovanje, pogoji dela in vloga kmečkih poslov, vplivi verskih faktorjev, sorodstvena razmerja in oblika družine, snubitev in pomen devištva, splošna zdravstvena ter spolna razgledanost. Tudi usoda pankrtov in fizično ter moralno kaznovanje »grešnic« sta bila del koroškega vsakdana. Nekateri pripovedovalci življenjepisov so ga začeli že celo mitologizirati in preoblikovati v izročilo legend. Doživljanja sramotnega stanu nezakonskih mater in pankrtov sta izpričana v življenjepisih, o nezakonskih očetih pa ni veliko govora. Tam, kjer niso bili gospodarski razlogi tisti, ki so onemogočili skupno bivanje partnerjev, so se očetje večinoma izmuznili iz kaznovalnega primeža družbe in najpogosteje tudi niso želeli biti na voljo nezakonski materi niti z emocionalno podporo.

Spolne vzgoje v pravem pomenu besede ni bilo, ker je bila (avto)cenzurirana. Koroška družba prve tretjine 20. stoletja je morala biti kar se da brezspolna. Vse je obvladovala verska vzgoja s prepovedmi in zapovedmi o sramežljivosti, čistosti, nedolžnosti in podobno. Tisti, ki so določali meje med moralo in nemoralno, so postavljali stroge zahteve, kadar je šlo za otroke. V družinskem krogu se o spolnosti ni govorilo. Fantje in dekleta o telesnem zorenju, spočetju in rojstvu od staršev niso izvedeli nič, vse informacije so dobili od vrstnikov, včasih tudi od poslov. Dokazi lastnega spolnega dozorevanja so bili zato sprejeti z grozo in strahom.

Večina deklet do menstruacije sploh ni vedela za ta fiziološki pojav in so bile zato toliko bolj prestrašene, ko so začele krvaveti. Pa vendar je bil vpliv socializacije v tej smeri dovolj močan, da so slutile, če že ne vedele, da o tem ne smejo nikomur praviti, niti najbližjim, saj je bilo že vsakršno namigovanje na goloto greh. Govorjenje in odgovori na vprašanja o menstruaciji so bili sramežljivi in nekoliko posmehljivi, kar je še dodatno izražalo negotovost deklet. Njeno poimenovanje je veljalo za nespodobno. To je bila *tista reč, svoj čas* ali pa *perioda*, o njej se je govorilo kvečjemu neosebno. Nekatera dekleta so pri prvi krvavitvi mislila celo, da bodo kar umrla. V strah pred boleznijo in smrtjo se je mešala še bojazen pred razkrinkanjem.

Znanje o zdravju, reprodukciji in kontroli rojstev je bilo bistvenega pomena za motivacijo in kontroliranje velikosti družine. Tiste ženske, ki niso imele tega znanja, niso mogle prostovoljno kontrolirati velikosti družine. Ženske so to znanje pridobile v treh stopnjah:

1. skozi otroške izkušnje: od staršev, iz šole ali šoli enakovrednih skupin;
2. skozi adolescentne izkušnje: ob delu, nadaljnjem izobraževanju ali doma;
3. skozi poporočne izkušnje: od moža, prijateljev, sorodstva, zdravnikov.

Najmanj znanja o spolnosti so koroške ženske dobile v prvi stopnji, nobena od njih tudi ni omenila, da so spolne lekcije pridobile z opazovanjem krav, prašičev ali konjev. Pogovori o tej temi so bili močan tabu, čeprav so nekatere matere dekletom dale minimalne informacije o menstruaciji, toda šele potem, ko so jo dekleta že imela. Te informacije naj se ne bi nikoli nanašale tudi na reprodukcijo. Če je družina nudila le malo ali nič informacij o tej temi, jih je šolski sistem še manj, toda v šoli so učenci dobili vsaj nekaj splošnega znanja o zdravju in higieni. Najpomembnejše obdobje v

življenju žensk, vsaj kar se tiče pridobivanja biološkega in družbenega znanja o spolnosti, je bilo nekako med štirinajstim letom in tja do poroke. Dekleta so imela po končani šoli tri možnosti: lahko so ostala doma in pomagala materi, lahko so se zaposlila ali so nadaljevala z izobraževanjem. Tretja možnost je bila v času med vojnama odprta le za manjši del koroških kmečkih žensk, toda po vojni je tudi to število postopoma naraščalo. Najpogosteje so dekleta odhajala od doma na delo. Žensko znanje in njihove družinske predstave ter ideali so bili odvisni od tega, kje je delala. Ženske, ki so ostale doma ali ki so šle služiti, so v zakon stopile praktično brez znanja o reprodukciji in tako tudi niso imele možnosti, da bi jo kontrolirale. Kontrola rojstev je bila praktično nemogoča, če je ženska že prej komaj vedela, kako je postala noseča ter kako in kje se bo rodil otrok. Znanje o tem je bilo bistveno za nadzor plodnosti in iz življenjskih zgodb se zdi, da so ga dekleta redko pridobile od matere. Glavni vir informacij o spolnosti za ženske, ki so delale izven doma, so bili prijatelji in znanci, ki so bili pogosto starejši in poročeni. Delo izven doma je pomenilo večjo izpostavljenost različnim ljudem, obnašanju in vrednotam, kar je vplivalo na žensko prepričanje in ideale v odnosu do družbe kot celote, še posebej pa do družine. Obdobje od končanega šolanja do poroke je bilo tudi tisto, ko so dekleta najpogosteje prišla v stik z mediji. Časopisi, radio in kino sicer niso imeli neposrednega vpliva na ideale in obnašanje, pač pa bolj prikritega. Kino in kasneje televizija sta od vseh medijev nudila še največjo možnost pobega v svet predstav. Največ informacij o spolnosti so ženske dobile neposredno od moža, pa tudi od zdravnikov, če so se obrnile nanje.

Tiste otroke, ki niso mogli brzdati svoje radovednosti, so zastrašili, da bi nehali spraševati in poizvedovati. Strah je bil temelj socializacije v zvezi s spolno vzgojo. Z vidnimi ali nevidnimi strašilnimi podobami so pretili otrokom, če ne bi bili pridni, in spolna vzgoja pri tem ni bila izjema.

Odrasli so poskušali zadržati spolnost, nosečnost in rojstvo izven otrokove vednosti. Spomin na nekatere dogodke iz otroštva je izhajal iz konkretnih strategij za doseg kolektivne anamneze: iz otroške izkušnje je bilo potrebno poskusiti zbrisati ali vsaj zamegliti vse tiste stvari, za katere so odrasli menili, da jih je težko razložiti otrokom.

Sicer pa iz življenjskih pripovedi lahko domnevamo, da je bil pretok informacij o spolnosti le nekoliko večji ali bolj sproščen in odprt pri fantih kot pri dekletih. Fantje so smeli bolj živahno hoditi po plesih, medtem ko dekletom tako svobodno druženje ni bilo dovoljeno. Tudi spolnost je morala biti nevidna in zamolčana, takšna naj bi bila tudi spolna vzgoja. Praktično je ni bilo oziroma je potekala po skrivnih in bolj sofisticiranih kanalih, vsekakor pa ne javno. Javno so samo kaznovali, predvsem otroke in mladino so po prstih ali so jih nagnali v kot klečat, če so se igrali tako, da za župnika, učitelja ali starše ni bilo družbeno dopustno, ali če so menili, da ima njihova igra spolno konotacijo. O osebnih, intimnih stvareh in svojih skrivnostih se odrasli skorajda niso pogovarjali, toda nekateri otroci so bili zaradi prenaseljenosti stanovanj priča večini zakonskega dogajanja, tudi posteljnega. Cela vrsta ideologov je skrbela za to, da so se pravila (ne)vzgoje o spolnem življenju ohranjala skozi bolj ali manj zavestne mehanizme.

Iz povedanega je možno povzeti, da je spolna vzgoja prodrla mnogo težje kot

katerakoli druga, da je nanjo vplivalo več dejavnikov: gospodarski – predvsem življenjski nivo, socialni – kot so šola in stiki z mestom in duhovni – pretežno povezani z vero oziroma Cerkvijo. Interakcija telesa, družbe in identitete posameznika, kakor je opisana v tem poglavju, je bila postavljena na podlagi kulturnih predstav, pričakovanj in zahtev, manj pa kot posledica bioloških razlik. Učinek patriarhalne, versko delujoče koroške družbe je bil naravnan, tako da so imele ženske velike težave, če so zase hotele pridobiti enake položaje in možnosti, ki so bili samoumevni za moške. Socializacija, kakor se kaže v spolni vzgoji, je ostala še dolgo tradicionalna, tudi še v drugi polovici 20. stoletja. Iz primeža tradicionalne ženske vloge kot nujnosti pa se koroška dekleta zavestno izvijajo intenzivneje šele od srede sedemdesetih let naprej.

Marina Lukšič Hacin: Z naslednjim prispevkom se pomikamo k nekoliko drugačnemu pristopu proučevanja, to je analizi podobe ženske skozi slovensko ljudsko pesem. Ljudska pesem, ljudsko izročilo ima pomembno funkcijo tudi v izseljenjskih kontekstih. Lahko bi dejali, da je pomemben dejavnik ohranjanja narodne identitete pri prvi generaciji in vzpostavljanja identifikacije z njo pri potomcih.

Marjetka Golež Kaučič:

Področja in načini raziskovanja.

Že od prvih začetkov mojega raziskovalnega dela na področju folkloristike me zanimajo ženska, njena vloga, podoba, položaj in življenjske razmere znotraj ljudskega pesemskega ustvarjanja. V magistrski nalogi *Podoba človeka v slovenski ljudski pripovedni pesmi* (Ljubljana 1989) sem prvič načela vprašanje, kakšna je bila podoba ženske v nasprotju z moškim subjektom v ljudski pesmi v poglavju *Ženska kot objekt in subjekt*. Ugotavljala sem, kako se v pesmi znajde ženska v socialni in biološki vlogi in opazovala pojav arhetipa matere.

Raziskovanje sem nadaljevala s člankom *Ženska v slovenskih ljudskih baladah/Women in Slovene Folk Ballads* (Irvine 1990), kjer sem se osredotočila na to, kako naj bi ženska kot posameznica in kot predstavnica spola funkcionirala v posameznih baladah. Logično nadaljevanje je bila razprava, predstavljena na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture leta 1997, kjer sem izoblikovala *Podobo ženske v slovenskih ljudskih pripovednih pesmih*. Izpostavila sem žensko v delovanju proti skupnosti in nadnaravnim silam, žensko in njeno čustveno obzorje v odnosu do drugih in drugih do nje, žensko in njeno pasivno in aktivno delovanje, žensko v posameznih vlogah.

Četrti vidik raziskovanja ženske znotraj ljudskega pesemskega vidika pa sem izoblikovala v članku *Odsev pravnega položaja in življenjskih razmer žensk v slovenskih ljudskih družinskih baladah* (Ljubljana 2001). Odpirala sem vedenje o posameznih in tipičnih pojavih pravnega položaja žensk, njenih materialnih, socialnih in emotivnih življenjskih razmerah, ki jih odsevajo posamezne družinske balade. Osredotočila sem se na razmerja in vloge, ki jih je imela ženska v družini (od hčere, neveste, snahe, tašče, matere, mačehe, sestre, detomorilke), izhajajoč iz posameznih družinsko-sorodstvenih odnosov v preteklosti in ugotavljala spremembe njenega položaja skozi

čas. V članek pa sem kot novost vključila še prikaz povezave med žensko kot subjektom pesmi in žensko kot nosilko pesmi, ki je bila v preteklosti in je še danes najpomembnejša ohranjevalka ljudskega pesemskega izročila.

Znanstvena spoznanja

Na podlagi teh raziskav, ki pa še zdaleč ne odkrivajo popolne podobe ženske v ljudskem izročilu (potrebno bi bilo še raziskati cel sklop obrednih pesmi in se ozreti na ljudsko lirsko pesemsko izročilo; celostno bi morali opazovati predvsem nosilke in prenašalke balad, da bi razumeli, zakaj je na Slovenskem največ ljubezenskih in družinskih balad, manj pa zgodovinskih in bajeslovnih), bi lahko predstavila nekaj najbolj pomembnih spoznanj.

Večina obravnavanih pesmi zarisuje žensko kot subjekt pesmi in pripoveduje o tragičnih, dramatičnih pripetljajih, ki tako ali drugače ogrozijo njeno osebo: njen intimni svet, njeno bivanje, zato namesto kulture iz nje udari narava. Ženska v ljudski pesmi ni iskalka, saj so vse poti v vsakdanjem življenju že dane, le reagira, kadar je ogrožena, in še to večinoma na pasiven ali pa pravljичni način. V njej ni literarna oseba, je lik, ki ga vanjo spontano vnese ljudski ustvarjalec, ki pa je odvisen od življenja, ki ga pozna, in iz katerega jemlje snov ter od pravil poetike ljudske pesmi, nato pa to podobo preoblikujejo različni nosilci. Ali drugače: npr. nezakonska mati v različnih obrazcih in variantah pesmi Nevesta detomorilka otroka ubije, zavrže ali ga samo zataji; dejanje je posledica različnih vzrokov. Vemo, da ta pesem temelji na resničnem dogodku. Okoli leta 1760 so v Ljubljani ali njeni okolici res obglavili detomorilko Urško, navedeno celo z imenom, in na podlagi tega zgodovinskega dogodka je potem začela nastajati cela vrsta teh balad. Lik nezakonske matere pa je vendarle tipološki. Če ga, okleščeneega vseh dodatnih elementov (da otroka zavrže, ker hoče biti deviška nevesta; da ga zavrže, ker je nezakonsko materinstvo obsojano; da ga umori, ker je noseča z bratom), gledamo samo kot tip ženske v konfliktu s skupnostjo, je to nadčasovni arhetipski lik človeka, postavljenega v položaj, kjer je kakršna koli odločitev nepravda. Detomorilka se sicer kesa, vendar ji to nič ne pomaga, celo ponudijo ji, naj se s krvnikom poroči, s tem bi bila potem odrešena. Po ljudskem mišljenju so krvnika povezovali s hudičem in raje kot da bi bila pogubljena, je seveda pristala na to, da ji odsekajo glavo. To je, recimo, ena od podob nekega krutega dogajanja v zvezi z nezakonskim materinstvom. To pa pomeni, da je ta subjekt usodnostno zavezan s svetom, je lik izgubljenega bitja, je tip ženske, ki je enak v vseh obrazcih in vseh variantah, je oseba, ki izgublja, pa kakorkoli se že odloči. Odločitev te osebe narekuje ljudski ustvarjalec (izhaja iz življenja in o njem pripoveduje) skupno s svojo in moralo družbe, ki ji pripada, postavi jo v vlogo matere, ljubice, nune, mačehe, grešnice, žrtve idr.

Ženska v družinskih baladah ni popolnoma brezpravna, je pa prav gotovo podrejena. V vseh odnosih v družini, ki sem jih obravnavala, je ženska pravzaprav v konfliktu, saj le konflikt in upor povzroči tragedijo. Njen socialni položaj je pogojen z drugim in ta drugi je navadno moški, zato sem v baladah večinoma opazovala odnos med spoloma. Odsevi pravnega položaja in življenjskih razmer ženske v družinski baladi

izhajajo iz resničnosti, ustvarjalec in poustvarjalec pa s temi prvini oblikujeta zgodbo, ki ohrani le sledove teh prvin. Zato je potrebna rekonstrukcija, ki nato kot sestavljena prikaže položaj ženske v resničnem življenju skozi zgodovinska obdobja. V to sestavljenko je bilo treba vložiti še manjkajoče koščke nosilke pesmi in tako ob subjektu pesmi dodati še nosilko. Ženska v ljudski baladi s svojo usodo vpliva na doživljajski svet nosilke, ki jo nato okleščeno njej nebitvenega posreduje naprej, jo vključi v svoj repertoar in v svoj ustvarjalni svet.

Ženska subjekt pesmi in ženska subjekt petja naj bi se prepletali, skozi petje nosilke in nato ob komentiranju pesmi bi iskali tisto dvojnost, a obenem tudi enost, ki povezuje zgodbe preteklosti z zgodbami sedanjosti. Zakaj tudi ženska pevka? Kot zanimivost morda primer pevke Živčkove Katre ali Katarine Župančič iz Vinj pri Kamniku, ki je bila ena najbolj znanih ljudskih pevk in je znala največ balad. Zakaj? Zanimiva je bila njena življenjska usoda, bila je samska in se je za vsak pust oblekla in hodila okrog in pela balade. To je že zaznamovalo njen repertoar. Kar pomeni, da če spremljamo življenje nosilke pesmi bolj natančno, bi lahko izluščili tudi neka spoznanja o njeni usodi, o tem, zakaj se je v svojem repertoarju odločila za toliko ljubezenskih pesmi in zakaj za toliko balad, družinskih in ljubezenskih ter lirskih pesmi in zakaj manj zgodovinskih. Ob tem bi se nam razkril še en skriti obraz podobe ženske v pesmi in skozi njo. S tem bi lažje razumeli življenje današnje ženske – ljudske pevke, ki te pesmi še danes poje in morda celo nekaj o tistih, ki te pesmi poslušajo. Izluščili bi posamezna spoznanja o ženskah nasploh, o njihovem svetu, pravnih in življenjskih razmerah žensk v pesmi in o ženskah, ki so to pesem posredovale.

Ljudske pesmi (predvsem pripovedne – balade) odslikujejo davne pretekle položaje, ki pa očitno niso tako davni, saj so položaji žensk še danes zelo podobni tistim, o katerih poje ljudska pesem. Za današnji čas so pesmi pomembne kot pričevalke preteklosti, saj nas nekatere balade učijo, kakšen ne sme biti položaj ženske, kako zelo potrebno je raziskati in nato redifinirati tradicijo, na katero se včasih še preradi sklicujejo tisti, ki ne žele, da bi se negativni vzorci preteklosti spremenili, pozitivni pa ohranili.

Znanstvena metodologija raziskave – problemi

Raziskave so ponudile vrsto metodoloških možnosti opazovanja gradiva, vse razprave so bile zastavljene, tako da bi z različnimi metodami različnih ved interdisciplinarno povezali spoznanja med seboj. Kot slavistka in komparativistka po osnovni izobrazbi sem poskušala združevati posamezne literarnovedne vidike s kasnejšimi folklorističnimi in v zadnji fazi še z etnološkimi. Čeprav sem večinoma raziskovala tekst in teksturo pesmi (besedilo in melodijo), sem se morala dotakniti še konteksta pesmi ter njenega nosilca. To pa je že razširilo metodološko obzorje, saj sem na začetku sicer res izhajala predvsem iz vsebine pesmi, kasneje pa sem morala poseči še v njen kontekst. Uporabila sem predvsem teoretično in arhivsko predpripravo na analizo pesmi, z uporabo posameznih spoznanj folkloristične, literarnozgodovinske, historičnosociološke, psihoanalitične in celo pravne vede, tako da bi vzpostavila možnost popolnega razumevanja funkcije in pomena folklorističnih fenomenov z njihovim

vklučevanjem v kontekst. Metoda terenskega raziskovanja z intervjujem in observacijo se je izkazala za posebno primerno takrat, ko je bilo potrebno osvetliti nosilca pesmi.

Včasih so se pokazale težave pri vzpostavljanju teoretičnih temeljev, pri iskanju ustreznih referenc, saj se je šele v zadnjem času bolj razširilo zanimanje za žensko problematiko nasploh, predvsem so se težave pokazale pri iskanju ustrezne teoretične podlage za starejša historična obdobja, v katerih so npr. nastajale predvsem srednjeveške ljudske balade. Zadrego sem reševala z aplikacijami spoznanj podobnih ved v folkloristično.

Sklep

Da bi resnično spoznali pomen in vlogo žensk za ohranjanje kulturnega izročila, bi bilo morda potrebno pripraviti publikacijo, v katero naj bi se vključili raziskovalci z vseh področij, ki se dotikajo t. i. ženskih študij. Le tako bi morda dobili prvo kompleksno podobo ženske v literaturi, kulturi, družbi idr. ter izpostavili na eni strani tisto, kar je za žensko specifično – ali kot se v literarni vedi moderno imenuje »ženska pisava« -, po drugi strani pa bi ugotovili tisto, kar je ne ločuje glede spola, pač pa jo opredeljuje kot človeka.

DISKUSIJA

Mirjam Milharčič Hladnik: Strinjam se, da je v Sloveniji na mnogih družbeno relevantnih ravneh še vedno prisotno zanikanje, spregledovanje in ignoriranje zgodovinske vloge in pomena žensk. Na drugi strani pa obstaja tudi razveseljivo dejstvo, da nastajajo in se publicirajo dela, ki to vlogo in pomen natančno in znanstveno relevantno prikazujejo. Omenila bi samo zanimivo delo zgodovinarke Sabine Ž. Žnidaršič »Ora et labora«, kjer avtorica v uvodnem delu opisuje točno te primere izbrisovanja in ignoriranja, v drugem delu pa s pomočjo avstrijskih arhivov in njihove statistike dokazuje, da so ženske v naših krajih vedno delale. Vsekakor je večina delala in služila denar na prelomu 19. v 20. stoletje, torej v obdobju, za katerega še posebej velja mit o zdolgočaseni ženski, ki sedi ob oknu in čaka, da se vrne mož, brez katerega ne ve, kaj bi počela. Tako kot smo lahko na eni strani depresivni, ker v Sloveniji še vedno prevladujejo pregledne razstave in pomembne zgodovinske enciklopedije, kjer so ženske popolnoma odsotne in izbrisane, vendar lahko upamo, da bo tudi naša raziskava pripomogla k naraščajočemu dokaznemu materialu o pomembni družbeni vlogi ženske tako v preteklosti kot danes.

Za Alekseja (Kalca) bi imela vprašanje, če lahko razloži socialno napredovanje žensk, ki ga je omenil na koncu svojega prispevka – ali to pomeni, da so se poročale v višje sloje?

Aleksej Kalc: To pomeni, da si ženska s prehajanjem k ezogamiji, ki jo, kot rečeno, pogojujejo tudi objektivni razlogi, odpira širše poročno tržišče in s tem tudi možnost

socialnega napredovanja prek poroke. Naj poudarim, da ko govorim o endogamiji in ezogamiji, mislim na jezikovno ločnico, čeprav samo indirektno, ker se moja raziskava izogiba narodnemu opredeljevanju priseljenjskih tokov, o čemer je v 18. stol. težko govoriti, in se naslanja na kategorijo izvornih območji, za katera pa v grobem vemo, kakšen je njihov jezikovni sestav. Če križamo poročne podatke priseljencev s podatki priseljenk po območju njihovega izvora, vidimo, s kom se eni in druge poročajo in kako se v teku 18. stol. ženske vse bolj odpirajo partnerjem iz drugih izvornih dežel, in to drugojezičnih. Če te zveze podrobneje analiziramo po posameznih primerih, opazimo, da pomeni ezogamsko odpiranje pogostokrat tudi izboljšanje življenjskega standarda, če ne že napredovanje na socialni lestvici. Ko rečem socialno napredovanje, mislim nekako takole: eno je, če se ženska poroči z nosačem, nekaj drugega pa je, če se poroči z manjšim ali večjim obrtnikom. To sem ta trenutek v stanju povedati, ker je moja raziskava oz. raziskava, pri kateri sodelujem, s tega vidika v bistvu šele na začetku.

Če lahko obdržim besedo še za nekaj časa, pa bi se rad navezal na nekatere stvari, ki so bile povedane. Zelo zanimivo se mi zdi delo Sabine Žnidaršič, ki ga nisem poznal, in predvsem izraz oz. pojem »pridobitniško delo«. Pri vsem, kar je bilo do sedaj rečeno in tudi kolikor jaz poznam literaturo, ne toliko o ženski problematiki, ampak o selitveni problematiki, opažam, da pogostokrat ne upoštevamo dovolj periodizacije. V zadnjem referatu smo slišali, kako se zrcali položaj ženske skozi pesem. Mene bi zanimalo, če se v času ta položaj v pesmi spreminja, ker imamo po mojem zgrešeno ali vsaj preveč poenostavljeno predstavo o stvareh. S tem mislim, da si na primer ženski položaj v teku zgodovine predstavljamo, kot da se je sicer počasi in mukoma, a vendarle stalno izboljševal, nekako po analogiji s tem, kar sami vidimo v današnjem času. Ampak to ni nujno tako, ta razvoj v teku zgodovine ni bil vedno linearen in pozitiven. Če govorimo o pridobitniškem delu, mi kot prva pade na misel asociacija – v najširši periodizaciji zgodovine – s sicer shematičnim razlikovanjem med dobo, ko je prevladovala preživetvena ekonomija, in časom, ko sta se uveljavila pridobitniško gospodarstvo in pridobitniška mentaliteta. V kmečki družbi je ta prehod povezan s težnjo po večji monetarizaciji. In prav pri denarni ekonomiji je odigrala ženska zelo važno vlogo. Iz dosedanjih referatov, predvsem pri Ingi Brezigar in Mariji Jurič, je bila razvidna ključna povezava monetarizacije z vlogo ženske v kmečki družbi, vsaj do zadnjih desetletij 19. stoletja. In to jasno kažejo tudi raziskave na Tržaškem. Verjetno poznate knjigo Marte Verginelle *Ekonomija odrešenja in preživetja*, ki obravnava med drugim pomen ženskih poklicev, krušaric, mlekaric na tržaškem podeželju. Konec 19. stoletja začenjajo nekatere od teh ženskih dejavnosti, zlasti peka in prodaja kruha v mestu, nazadovati in s tem se slabša tudi položaj ženske v družin in širši skupnosti. Do tega preobrata pride po eni strani zaradi splošnih socialno-ekonomskih razmer, se pravi konkurence pekarn, ki krušaricam krčijo tržišče, in tudi higienskih norm, ki jih je pri domači peki težje izpolnjevati. Po drugi strani je poslabšanje ženskega položaja pogojeno s kulturnimi aspekti. Marijina družba ima na primer od 90-ih let dalje v tržaški okolici kot drugod na Slovenskem točno določen namen, in sicer proslavljati lik Marije, se pravi ženske kot skrbne soproge in roditeljice, ki čuva dom in skrbi za otroke, ne pa kot

emancipiranega osebka, ki nosi prodajat kruh oziroma hodi kako drugače služiti denar in h kateremu prihajajo vaški kmetje po denarna posojila, ko zaidejo v ekonomske težave. To razmerje med ženskim in moškim položajem v družini in skupnosti je po mojem nekaj bistvenega in očitno je, da ga moški in celoten takratni družbeno-kulturni razvoj skušata podreti. V 18. stoletju in vse do konca 19. stoletja je bil torej, vsaj na tržaškem podeželju, ženski položaj v družbi, splošno gledano, razmeroma močnejši kot kasneje. Zato poudarjam problem periodizacije, da točno vemo, o katerem časovnem obdobju govorimo in kaj se v socialno-ekonomskih strukturah in miselnostnih vzorcih v tistem obdobju dogaja.

Barbara Verlič Christensen: ... Visoko število nezakonskih otrok je lahko tudi posledica slabega socialnega položaja žensk in relativne revščine, kjer je ženska skoraj obsojena na celibat. Tudi takšen položaj je možno povezati z različno statusno močjo in lastninsko strukturo v tradicionalnih okoljih, kjer se prekrivajo z razlikami po spolu. V razvitih in urbanih družbah pa se obratno visoki deleži otrok, rojenih izven formalne družine, pripisujejo doseženi ekonomski neodvisnosti žena, toleranci in družinski politiki družbe. Pripisujejo se socialni ter legalni enakopravnosti med spoloma ter tudi med vsemi otroci – ne glede na rojstvo v formalni zvezi ali izven nje. Mislim, da tam, kjer niso odprte možnosti za migracije, ženske pa so dobrodošla delovna sila tudi doma, prav tako pride do povečanega obsega otrok, rojenih izven družinske zveze. Kaj od naštetega velja za Primorsko, bi bilo zanimivo raziskati...

Inga Brezigar Miklavčič: Mislim, da je to izjemno zanimiva tematika. V zvezi s tem bi želela opozoriti na lastno raziskavo v vasi Robidišče: v evoluciji vasi, ki je sredi 17. stoletja nastala na območju fevdalne planine, je v 18. stoletju prišlo v bistvu ne do mobilnosti, ampak do večanja prebivalstva v vasi – tako ženske kot moški so ostajali v vasi, hiše so se množile glede na razvejanost družin. Funkcija celibata se je kazala v vlogi delovne sile, vendar tudi v vlogi zaščite eksistence družin oz. mladoletnih družinskih članov. Nevarnost, da družina ostane brez gospodarja ali gospodinje in s tem otroci brez enega ali obeh staršev, je bila izjemno velika. Tete in strici so v tovrstnih primerih prevzeli vlogo staršev, tako da je bila podrejenost neporočenih članov družine pravzaprav pogojna, saj so v bistvu nastopali v izjemno pomembni funkciji zavarovanja, ki je v primeru nesreče omogočalo, da se je gospodinjstvo, družina, gospodarstvo, kmetija »obdržala skupaj«. V nadaljevanju razvoja vasi pa je prišlo zaradi lastniških odnosov in tradicionalne zaprtosti do številnih medsebojnih sorodstvenih porok, tako da po pripovedovanju domačinov sredi 20. stoletja skorajda ni bilo več možnosti poročanja v okviru vasi, ne da bi bila novoporočenca sorodstveno povezana. Že v 19. stoletju se je veliko parov poročilo po cerkvenem spregledu sorodstva, predvsem v tretjem kolenu, pa tudi v drugem kolenu. Ko sem v pogovoru eno od domačink, ki je kot petnajstletno dekle odšla služiti kot služkinja in se nato poročila v Trstu, vprašala, če bi se ona vrnila nazaj v svojo vas in se tu poročila, je to možnost kategorično zavrnila. Ob tem se mi je naknadno zastavilo vprašanje, v kolikšni meri je na kasnejše demografsko upadanje vasi

vplivala tudi močna endogamija ter v kolikšni meri so lastniško-sorodniške povezave ob ostalih (gospodarsko-politično-kulturnih) vzrokih vplivale na degeneracijo vasi. Tudi ta aspekt naših odročnih vasi je izjemno zanimiv in pomemben v povezavi z mobilnostjo vaškega prebivalstva.

Barbara Verlič Christensen: ... Vprašanje ruralnih in urbanih migracij se lahko veže tudi na lastninsko strukturo v družbi ter norme dedovanja posesti. Ugotavljate, da je za moške lažje najti partnerko, kot za ženske. Za moške je tudi značilnejše, da tvorijo partnerstvo v endogenih skupinah. Ta vzorec je moč slediti v tradicionalnih okoljih, zabeležen je v zgodovinskih in antropoloških tekstih. Sprašujem se, če ni prisoten tudi danes. Ta teza ni pogosto empirično preverjana. Neenakost med spoloma v dostopu do lastnine, pomembne za preživetje, je bil in je še vedno eden med sicer različnimi vzroki za selitve, tudi za višjo notranjo mobilnost. Tisti, ki na podeželju razpolaga s posestjo, ima tudi večje možnosti za formiranje družine. Ostali se selijo ali imajo več problemov najti partnerja. Žene na podeželju, ki se ne poročijo in ne dedujejo kmetije, pogosto odhajajo v mesto ali druge države, kjer najdejo delo. Evidence o takšnih, tipično ženskih migracijah, je kar veliko, posebno iz centralne Evrope, Afrike in Daljnega vzhoda. Kljub temu novejša teorije bolj poudarjajo razlike v dostopu do izobrazbe, dostopu do dela in zaslužka ali družinske povezave kot vzroke migracij. Lastninska struktura družbe je spregledan element. Ostaja odprto, če migracije in eksogene partnerske zveze, bolj pogoste pri ženskah, omogočajo socialno promocijo. Ali omenjeni vzorci veljajo za vsa emigrantska okolja, ali pa je to zgolj pojav v nekaterih, in zakaj, kot na primer na Primorskem?

Marina Lukšič Hacin: Svoj komentar bi navezala na predhodna razmišljanja o eksogamiji. To, kar je opazil Aleksej (Kalc) za 18. in 19. stoletje v evropskih migracijskih študijah, bi lahko rekli tudi za sodobne migracijske kontekste v okvirih različnih nacionalnih držav. V sociologiji, še bolj pa v antropologiji, se pri tem srečamo s pojmom spolna asimetrija. Pri spolni asimetriji v migracijskih situacijah moramo omeniti vsaj dva vidika, ki sta zanimiva. Znotraj etnično stratificiranih nacionalnih držav, ki so danes skoraj po pravilu večkulturne in so hkrati družbe priseljevanja, se ženske priseljenke, običajno pripadnice kultur, ki so na etnični stratifikaciji uvrščene zelo nizko, pogosto poročajo s pripadniki večinske kulture. To je za moške prej izjema kot pravilo. Za moške naj bi to veljalo le v primerih porok s pripadnicami nižjih socialnih slojev ali v primerih, ko si ženske iz različnih drugih razlogov težko najdejo partnerje. Ženske priseljenke si veliko lažje najdejo partnerja iz večinskega kulturnega okolja. S tem se jim odprejo tudi možnosti za hitrejšo socialno mobilnost. Hkrati se jim s poroko spremeni priimek, ki je pogosto vidni označevalec etnične pripadnosti. To je drugi vidik, ki ga moramo omeniti. S poroko se ženski spremeni priimek na, lahko bi rekli, legitimen, dovoljen način. Vse druge načine spreminjanja imen in priimkov doletijo hude kritike in očitki o zapostavljanju lastnega nacionalnega/etničnega porekla. Poroka ženske v patriarhalni družbi pa lahko predstavlja tudi »mehko« pot k integraciji in

socialni mobilnosti v novem okolju – sploh pa to lahko rečemo za potomce, ki se na ta način v etnično zelo konfliktnem kontekstu izognejo stigmati. Gledano skozi spolni vidik, so zgoraj omenjenim očitkom izpostavljeni predvsem moški.

Aleksej Kalc: Na to zdaj ne bi vedel točneje odgovoriti, ker se nisem toliko poglobil v ta vprašanja. Glede tega, kar je gospa povedala v zvezi z družino, pa se popolnoma strinjam. Mislim, vsaj na osnovi svojih spoznanj in spoznanj tistih, ki se s temi zadevami ukvarjajo na mojem geografskem območju, da je bistvena ekonomija in družinska struktura, struktura kmečke družine in to se vidi iz primerjave med mestom in podeželjem. Na podeželju ima na primer celibat točno določeno vlogo, in sicer, demografsko gledano, vlogo preprečitve rasti prebivalstva. Enako je višanje starosti ob poroki, se pravi potiskanje poroke v zrelejša leta. To so klasične strategije, ki jih najbolj jasno zasledimo v hribovitih družbenih okoljih, ker je tam t. i. homeostatična sposobnost, se pravi sposobnost uravnavanja ravnovesja med številčnostjo prebivalstva in resursi, od katerih je odvisno preživetje skupnosti, nekaj zelo pomembnega. Kjer je družba »pretežka« in presega »nosilnost« gospodarskih virov, imamo izredno visoke odstotke celibata, bodisi moškega bodisi ženskega in v tem primeru je mobilnost pri moških in ženskah edini izhod iz tega. V trenutku, ko se pojavi neko močno težišče, kot se je skoraj iz nič pojavil Trst, pa je jasno, da vnaša spremembe v družbene strukture in izbire širšega zaledja. Zato bi bilo po mojem mnenju zelo zanimivo opraviti vsaj nekaj poglobljenih vzorčnih raziskav o družbenih oziroma družinskih strukturah, recimo v Vipavski dolini, na Krasu, v Istri, na Postojnskem in še kje drugje, da bi ugotovili, kako se vedejo razne skupnosti, ker tudi ni nujno, da se vse skupnosti vedejo na enak način.

Irene Mislej: Izhajam iz priseljske skupnosti, to pomeni izvorno izseljske slovenske skupnosti v Novem svetu. S skokom čez Ocean se praktično eliminira vsa slovanska tradicionalna kultura, ni več lastniških odnosov, ni več socialnih hierarhij itn., tako da se v izseljenstvu lahko zgodi, da se dekleta z revne kmetije ali dekleta poroči z gruntarskim sinom, ki je šel po svetu. Tam se enostavno eliminirajo vse ovire. Zanimivo je tudi to, da se v prvem delu izseljskega sveta praviloma poročajo med sabo; družijo se med sabo, poročajo se med sabo. Kadar se slovenski fantje poročajo z drugorodnimi ženskami, se to dogaja praviloma, če delajo ali imajo službo v krajih, kjer ni slovenskih deklet. Praviloma jih iščejo, grede, tudi potujejo ali jih kličejo iz domačih vasi, medtem ko se ženska, slovensko deklet, ki lahko živi tudi v središču mesta, kjer je na razpolago tudi precej slovenskih fantov, lahko odloči za poroko s pripadnikom druge narodnosti. V izseljenkem svetu je, vsaj jaz sem prepričana, pozitivna stran ta možnost osebne svobode, torej odločati o lastni usodi, ne po tradiciji družine ne po vaških pravilih itn. Tako se zelo hitro pozna, da je tudi odnos med moškim in žensko znotraj zakona precej drugačen, kot bi bil doma, na vasi. Treba je tudi povedati, da so bile matere, ki so ostale doma, velikokrat krive ali odgovorne zato, da se je vaška skupnost nekako nadaljevala v izseljenkem svetu. To pomeni, da je izseljska skupnost je v izvoru bolj svobodna, vsaj socialnih lastniških razlik ni.

Drugi primer je izredno zanimiv. Slovenska politična emigracija v Argentini je bila do osamosvojitve Slovenije praviloma v enakem socialnem položaju, razlikovali so se sicer po izobrazbi, tudi po izvoru; ali so bili doma s kmetov z Dolenjskega, ali so bili iz Ljubljane iz višjih slojev. Ko se je začel izvajati zakon o denacionalizaciji, se je takoj ustvarila hierarhija po lastništvu; to pomeni, tisti, ki je lahko pričakoval, da bo po denacionalizacijskem postopku dobil v Sloveniji veliko premoženje, je avtomatično »zrasel«. Bili so primeri zakonskih parov, kjer je bila žena veliko bolj premožna od svojega zakonskega partnerja, in so v zakonu, ki je trajal že pol stoletja, naenkrat nastale velike razlike. To bi bilo treba analizirati. Vsekakor ima to razslojevanje zaradi denacionalizacije kar močan vpliv na argentinsko slovensko skupnost.

Mojca Ramšak: Pripomnila bi samo še glede nezakonskih otrok na Koroškem, prej ni bilo časa, da bi razložila. Življenjske zgodbe kot vir so v tem oziru seveda nezanesljive, ker jih je premalo, ker so iz različnih okolij, ampak vendarle sem opazila, da govorijo nekatere o, in tudi drugi viri, ne samo življenjske zgodbe, nezakonskih otrocih v Podjuni, torej v povsem ravninskem svetu, v mnogo večjem številu kot pa v Rožu ali pa Zilji. In potem sem se seveda vprašala, zakaj pa v Podjuni, kaj pa je tam posebnega? Na prvi pogled iz življenjskih zgodb ni bilo razvidno, v čem je razlika, ampak potem, ko sem pregledala, na katerih kmetijah so služili ti posli, ki so imeli po pet nezakonskih otrok, pa to vendar ni bilo koruzništvo, ker niso živeli skupaj s partnerji, se je izkazalo, da so delali na ogromnih posestvih, ki so potrebovala toliko in toliko poslov, tudi po 20. To so bile letne ali pa celo krajše migracije in seveda je bilo tam število nezakonskih otrok tudi do 80%. To se je izkristaliziralo iz teh nepopolnih virov.

Aleksej Kalc: Veleposestvo torej tolerira tudi delovno silo, ki nosi s sabo nezakonske otroke?

Mojca Ramšak: V bistvu tolerira, če imamo v mislih avstrijsko Koroško.

Aleksej Kalc: Ponekod, kot mi je pripovedoval nek stari gospod s kmetov, so še med obema vojnama nekateri kmetje na malih posestvih tolerirali deklo z otrokom, drugi pa ne, ker je bilo treba tistega otroka tudi hraniti in vzdrževati.

Mojca Ramšak: Seveda. Mislim, da so velika posestva manj tolerirala nezakonske otroke, kot pa manjša, vsaj po teh podatkih, ki jih imam iz življenjskih zgodb. Bila so še ena lačna usta več, če že ni bil otrok takoj pri treh ali štirih letih vključen v delovni proces; v tem primeru je lahko ostal, ampak je bil potem nekako še na nižji stopnji kot mati ali oče, če sta služila na tej kmetiji. Matere so se raje odločale in pustile otroke pri svojih starših ali sorodnikih in so morebiti potem, če so si lahko tako organizirale življenje, prihajale ponje. Nekatere življenjske zgodbe pa tudi z velikimi travmami razkrivajo primere, ko je mati dala otroka v rejo in ga potem v življenju ni videla nikoli več; tudi take zgodbe so bile. Mislim, da so veleposestva manj tolerirala nezakonske

otroke, kot pa male kmetije. So pa tudi čisto individualne razlike. Tu nisem upoštevala nezakonskih otrok, ki so nastali kot posledica zlorabe gospodarja nad dekle; ta segment življenjske zgodbe manj opisujejo, ker je to vendarle bolj travmatična izkušnja, kot pa imeti otroka z nekom, ki ga imaš rad, pa ne moreš živeti z njim.

Marjetka Golež Kaučič: Domnevam, da ste pričakovali odgovor na vprašanje o zgodovinski linearnosti položaja žensk skozi balade. Želela bi izpostaviti to, da moramo najprej vedeti, kakšne so zakonitosti ljudske pesmi, da pravzaprav genez ljudskih pesmi nimamo, saj natančno ne vemo za njihov nastanek. O nastanku pesmi in posredno o položaju žensk lahko samo domnevamo iz zgodovinskih podatkov in iz odsevov resničnosti pesmi, ki jih zasledujemo od pradobe prek srednjega veka, 16., 17., 18. stoletja, ko so nastajale balade. Le v 19. stoletju pa vendarle lahko opazujemo ta linearni razvoj, ker so takrat nastajale posebne pesmi, ki so se imenovale slovesa. Za eno od njih poznamo celo natančen datum nastanka. Nastale so na podlagi resničnih tragičnih dogodkov, recimo uboja, umora in to predvsem na Štajerskem. V teh pesmih lahko morda vidimo večjo spremembo v položaju žensk, ker je ta čas zgodovinsko bližje, medtem ko je to, kar opazujemo pri pesmih, predvsem variantnost neke balade, ki pa na vsebino ne vpliva. Imamo npr. balado, ki jo še danes pojemo, pa izhaja iz srednjega veka. Tam linearnost ni mogoča, možno je samo to, kako pevka, ki to pesem poje, spremlja ta položaj in ali ima ona sama tudi kakšen podatek o podobni zgodbi iz svojega časa. To je edina možnost, kjer lahko opazujemo spremembo v položaju žensk znotraj posameznih pesmi.

Leopoldina Plut Pregelj: Ker se poklicno ne ukvarjam s problemom žensk, sem se pri poslušanju teh prispevkov veliko naučila. Sama sem razpeta med dvema svetovoma – med Slovenijo in ZDA, ampak o tem bom povedala nekaj več v drugem delu. Ta trenutek pa bi želela opozoriti samo na potrebo po sodelovanju metod kvalitativnega in kvantitativnega raziskovanja. Pravite, da so zgodbe nezanesljiv, a hkrati izredno pomemben vir odkrivanja problemov in njihovih razsežnosti. Posamezne zgodbe so subjektivno doživljanje nekega časa, ki je omejeno z izkušnjami in psihološkimi mehanizmi vsakega posameznika ter z njegovim zaupanjem do spraševalca. O tem, kateri so širši vzroki za nek problem in o njegovi razširjenosti v nekem času, pa običajno iz posameznih zgodb ne moremo dosti izvedeti. Te vidike ugotavljamo z drugimi pristopi, npr. analizo primarnih virov, med katero spada tudi statistika. V preteklosti smo v družboslovju pri rabi raziskovalnih metod šli iz ene v drugo skrajnost in nismo ustvarili nekega ravnovesja med njimi. To se do neke mere kaže tudi v raziskovanju žensk in ženskega vprašanja.

Milena Domjan: Zelo na kratko naj kot zanimivost povem o fenomenu na to temo v Angliji. Tam sem živila 2 leti in sčasoma sem ugotovila, da je tam kar precej Slovenk, ki so se, kot rečemo, »dobro poročile«. To so bila dekleta, ki so šla tja študirat, nekaj jih je šlo celo na Oxford. Med slednjimi je tudi lady Miloška, doma iz okolice Maribora, ki

se je poročila s plemičem in je zelo spoštovana gospa, pa tudi zelo izobražena. Glede na to, kako tradicionalna država je Velika Britanija kar zadeva družbene sloje, bi bilo morda zanimivo podrobneje raziskati prehod v višjo socialno lestvico.

Leopoldina Plut Pregelj: Vprašanje pa je, kako in koliko te ženske, Slovenke, ki se poročijo v višji sloj, ohranjajo svojo identiteto in kako jo prenašajo. To se mi zdi zelo zanimiva tema za raziskovanje.

Milena Domjan: Ta lady Miloška je našla svojo priložnost ob razpadu Jugoslavije, ko je kot ženska iz visoke družbe začela skrbeti za begunce in je organizirala pomoč zanje. Iz Anglije so vozili tovornjaki s humanitarno pomočjo, ki se je zbirala na njeno pobudo, in tudi sama je potovala z njimi (s svojim visokim družbenim položajem je omogočala nemoten prehod). V časopisih sem brala članke, iz katerih je razvidno, da se je do »včeraj« ukvarjala z gojenjem narcis na družinskem posestvu, vzgajala dva ali tri sinove, kratka, živela tradicionalno življenje angleške lady. Ko pa se je pojavila vojna situacija, je izkoristila svoje poreklo, da je naredila nekaj dobrega in s tem kot osebnost prišla na prve strani časopisov.

Zvone Žigon

Slovenske izseljenke v Afriki in na Bližnjem vzhodu

Pri projektu Vloga žensk pri ohranjanju kulturne identitete med manjšinskimi skupnostmi sem »pridružen član«. Doslej sem delal predvsem v zvezi s Slovenci v Južni Ameriki s poudarkom na SPE v Argentini. Ker pa sem lani opravil enoletni projekt Slovenci v Afriki in na Bližnjem vzhodu, sva se z Marino (Lukšič Hacin) dogovorila, da spregovorim o svojih izkušnjah iz tega projekta v smislu naslova današnjega delovnega posveta.

Pri svojem delu sem obiskal rojake in rojakinje v Egiptu, južni Afriki in Keniji, kontaktiral pa sem tudi z rojakinjami v Jordaniji. V preteklosti sem se srečal tudi z nekaj misijonarkami, katerih vloga je specifična, vendar prav tako sodi v to razpravo.

Egipt. *Aleksandrinke*. O tem svojevrstnem, predvsem verjetno žalostnem fenomenu so že in bodo še veliko povedali drugi, predvsem avtorica knjige *Aleksandrinke* Dorica Makuc. Gre za tisoče deklet in žena, ki so zaradi hude eksistenčne stiske zapustile rodno Primorsko in odšle za guvernante, dovilje, služkinje in podobno k bogatim arabskim in evropskim družinam v Aleksandriji in Kairu. Po eni strani lahko sočustvujemo z njimi zaradi situacije, ki jih je prisilila k taki odločitvi – namreč, da so zapustile domače okolje, pogosto lastne majhne otroke, može... in šle »s trebuhom za kruhom« v zelo drugačen svet, v času, ko je bila taka odločitev kljub njeni očitni nujnosti deležna tudi zelo kritičnega odnosa v domači družbi.

Njihove usode so bile zelo različne, od zelo dobrega življenja pa do razpada lastne družine, trpljenja zaradi kulturno neskladnega zakona ali celo zdrsa na dno družbene lestvice.

Večina se jih je bodisi vrnila v domovino bodisi poročila v Egiptu, v veliki meri z Neslovenci. Po letu 1952, ko je Egipt postal neodvisna republika s predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem, so morali vsi tujci zapustiti Egipt, tako da je velik del tamkajšnjih Slovenk in Slovencev odšel nazaj v Slovenijo oziroma Italijo ali pa v nekatere druge značilno priseljenske države.

Tiste, ki so ostale v Egiptu, so kot ženske in matere – podobno kot velja pravilo v kateri koli družbi – znale poskrbeti za kulturno identiteto svojih otrok. To je bilo razmeroma lažje ohraniti že zaradi izrazite različnosti arabskega sveta. Potrjuje se pravilo, da je možnost upiranja asimilaciji večja v primeru, ko je razlika med matično in večinsko imigracijsko kulturo velika.

Redovnice. Mariborske šolske sestre so leta 1908 v Aleksandriji ustanovile svojo podružnico in v tem azilu je bilo predvsem ob sobotah in nedeljah zelo živahno, saj se tam ni vršilo le slovensko bogoslužje, ampak tudi gledališke igre, petje in podobno. Vloga slovenskih sester pri ohranjanju slovenstva v Egiptu je v tem smislu izjemno pomembna, saj so se okrog njih zbirala številna slovenska dekleta. Danes vodijo dom za ostarele v Aleksandriji in študentski dom v Kairu.

Študentke, ki so odšle z možmi – gre za danes okoli 45-letne razmeroma visoko izobražene ženske, ki so se v času študija zaljubile v študente iz Egipta in nato prej ali pozneje, na tak ali drugačen način odšle z njimi. Gre za specifično skupino – te ženske so visoko emancipirane, hkrati pa kulturno zelo odprte. Pogosto celo spremenijo vero (iz katolištva v islam), vendar se redko prilagodijo tudi standardnim patriarhalnim vzorcem islama, nasprotno, zdi se, da iz ene in druge vere črpajo tisto, kar je pozitivnega. Res je tudi, da so možje zelo izobraženi in odprti, sodobni muslimani.

Med pogovorom je nekaj Slovenk izrazilo željo po tesnejših stikih z domovino. Želele bi si rednih medsebojnih srečanj (vsaj enkrat mesečno), na katerih bi se udeleženci seznanjali z možnostmi študija v Sloveniji za njihove otroke, brali slovensko časopisje in literaturo, načrtovali organizacijo kulturnih in drugih gostovanj iz domovine itd.

Podoben vzorec velja za rojakinje v *Jordaniji*, tam je okoli 80 oseb slovenskega porekla oziroma do 20 Slovenk in vsaka ima tri do štiri otroke. Vzdržujejo družabnost in se medsebojno srečujejo, v družini skrbijo za slovenski jezik. Še enkrat se ženska pojavlja kot nosilka ohranjanja identitete znotraj družine, predvsem v primeru narodno mešanih zakonov.

Podobne izkušnje prinašam iz *Kenije*. Tam živijo štiri Slovenke in vsaka ima po tri otroke, vsi vsaj razumejo ali celo govorijo slovensko, eden celo živi v Sloveniji, poročen s Slovenko. Lani novembra so skupaj s še dvema Slovincema in odraslimi otroki ustanovile Društvo Slovencev vzhodne Afrike.

Zelo so dejavne in večče organizatorke, saj se gibljejo v visokih krogih kenijske družbe. Vzdržujejo tudi stike z rojakinjo v Tanzaniji.

V *JAR* živi po moji oceni več kot 200 oseb slovenskega porekla. Pri prvi generaciji gre večinoma za moške, tipične ekonomske izseljence, ki so iz Avstrije ali Nemčije prišli za še boljšim kruhom v to državo. Žensk iz prve generacije je razmeroma malo,

so pa te ohranile zelo močno slovensko identiteto. Združevanja v imenu slovenstva do nedavnega ni bilo, od marca 2002 pa imajo tudi tam društvo Slovencev južne Afrike.

Pavla Kostanjevec in Pavla Babnik sta glavni in najbolj požrtvovalni, Kostanjevečeva je v odločilno podporo možu, predsedniku društva, pri organizaciji srečanj in zbiranju naslovov in sploh Slovencev v JAR ter Bocvani, Zimbabveju in Namibiji.

Misijonarke. Težko bi govorili o vlogi pri ohranjanju slovenske identitete, prej o pričanju, promoviranju srčne kulture, ob tem, da vedno s ponosom povedo, kako se imenuje dežela, iz katere prihajajo, pa čeprav Bušmanom – Grmičarjem to ime nič ne pomeni. Čeprav gre za povsem drugačno obliko, so tudi misijonarke svojevrstna kategorija izseljenk. A misijonarstvo je tema, ki se je lotevam v drugem projektu.

Mirjam Milharčič Hladnik: Imaš še kakšne načrte?

Zvone Žigon: Namen imam dobiti še čim več kontaktov v Izraelu pa Jordaniji, ker sem zdaj v Jordaniji dejansko pridobil samo telefonske številke, nisem pa jih še poklical. Dobil pa sem tudi pismo neke gospe in upam, da bom tam uspel dobiti še kaj. Medtem ko so v Afriki le posamezniki in posameznice, imamo neko žensko v Tanzaniji, za eno vem, da je v Zimbabveju, ena v Gvineji Bisao. Pojavljajo se posamezniki in posameznice, ne gre pa za neke večje skupine ali skupnosti Slovencev ali Slovenk. Iz tega bom skušal narediti obširnejši članek ali celo knjigo, če bo uspelo. Potem pa bi rad dopolnil podatke za Jordanijo, Izrael, morda še Kuvajt in za države, kjer občasno živijo Slovenke in Slovenci (zdravniki, ki odidejo in se nato vrnejo ipd.).

Marjan Drnovšek: Marjan Drnovšek, Inštitut za slovensko izseljenstvo, zgodovinar. Časovno pokrivam selitve v 19. in 20. stoletju, seveda z zgodovinskega vidika. V zadnjem času se nekoliko bolj usmerjam v Evropo, kar pa ni ovira, da se ne bi loteval tudi drugih področij oziroma ožjih tematskih sklopov, npr. izseljevanja žensk. S tem vprašanjem sem se srečal že kmalu ob prihodu na Inštitut. Rezultati so razprave: Slovenske izseljenke iz Pas-de-Calaisa (Francija) in španska državljanska vojna, *Slovenski koledar*, 1989, str. 160-165; Amerika: raj za ženske, *Zgodovina za vse*, 1997, 4/1, str. 20-30; Prve slovenske priseljenke v Ameriki, *Slovenski izseljenski koledar* '98, 46, 1999, str. 79-89 (ponatis iz knjige *Usodna privlačnost Amerike: pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Zbirka Korenine, Nova revija, 1998); Kuharica Liza, v: *Izseljenec. Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana 2001.

V raziskovanju časa množičnega izseljevanja v ZDA me je pritegnila misel o ženskah, ki so zapustile dom, da bi se iztrgale patriarhalnemu, se pravi vaškemu okolju, kjer so bile pod stalnim nadzorom, kar jih je potisnilo v Ameriko (vsaj nekatere) z željo, da bi svobodno zadihale. Če pogledamo npr. Trunkovo knjigo *Amerika in Amerikanci* iz leta 1912, najdemo v njej fotografije, ki jih ni tako malo, na katerih zasledimo ženske kot članice društvenih odborov ali celo samostojnih (ženskih) društev, mnoge so delovale v okviru katoliške cerkve, npr. v deklških društvih (v New Yorku), imamo fotografijo Slovenke na konju, imamo Slovenko s puško v roki na lovu, na piknikih

itd. V knjigi Jožeta Zavertnika *Ameriški Slovenci* (1925) najdemo fotografije Slovenk kot protestnic v času republikanskega gibanja med 1. svetovno vojno itd. Zanimivo je tudi vprašanje v zvezi z novim okoljem, v tem primeru govorim o ameriškem, kako je le-to vplivalo na samostojno držo Slovenk v tej državi. To najdete v omenjenem členu *Amerika: raj za ženske*.

V članku o Slovenkah v Pas-de-Calaisu v Franciji v času španske državljanske vojne pišem o popolnoma drugi situaciji. Vojna je moška zadeva in ko so moški na frontah, dobijo ženske bolj vidno vlogo. In kaj delajo? Zbirajo pomoč za borce v Španiji, za Slovence, pomagajo invalidom, ki se vračajo, bolnikom, pomagajo družinam, od koder so šli moški v boj, se dopisujejo z borci, jih hrabrijo, pošiljajo pakete itd. In ne samo to, kar označujemo kot neke vrste podaljšano skrb mater in gospodinj, saj so ustanovljale tudi svoja društva proti vojni in fašizmu, sodelovale na mednarodnih kongresih proti fašizmu, eden ali dva sta bila v Parizu, in še bi lahko našteval. Seveda so bile sodelujoče v tem boju levičarke, ki so bile tudi aktivne v takratnih glasilih, npr. *Glasu izseljencev*, kot samostojne avtorice člankov, dopisnice, pesnice. Skratka, postale so bolj vidne, bolj razpoznavne tudi v javnem političnem življenju.

Vzporedno s tem se nisem izognil ženskim zgodbam, konec koncev tudi ne v knjigi *Usodna privlačnost Amerike*. Omenim naj samo zgodbo Polone Noč, kmetice iz Podbrezj na Gorenjskem, ki naj bi po Bleiweisovem mnenju prisila svojega moža in potem otroke, da gredo v Ameriko, v Minnesoto. Urednik Novic jo je v glasilu javno okaral za to dejanje, češ kako se to ženšče sploh upa nekaj takega. To so zgodbe na osebni ravni, ki nam mnogo povedo o posameznih usodah. In tudi naša zadnja razstava v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije ima predstavljenih in v zborniku objavljenih kar nekaj ženskih zgodb.

V današnjem razmišljanju bom omenil le nekaj misli na temo današnje okrogle mize. Že v začetku je bilo omenjeno in potrjujem to misel, da je z zgodovinskega oziroma zgodovinopisnega vidika za čas 19. in 20. stoletja zelo malo znanega o t. i. ženskem vprašanju, malo se je obravnavala vloga žensk, tako na splošno v slovenski družbi, še manj vloga izseljenk. Izjeme le potrjujejo pravilo. Tudi izseljenstvo samo je izredno malo obravnavano, kaj šele izseljenke kot njegov segment. To velja tako za starejšo literaturo (npr. *Zgodovina Slovencev*, 1979) kot novejšje šolske učbenike, ki so izšli po letu 1991. To je torej stanje, na katero stalno opozarjam in poskušam tudi v zgodovinopisnih krogih vplivati na to, da bi se nekoliko izboljšalo.

Če imamo pred očmi 19. in 20. stoletje, kaže sestava izseljenskih valov, da je bilo število žensk manjše oziroma nižje kot pa moških. Vendar s tem ni rečeno, da v lokalnih (regijskih) okvirih stanje ni bilo drugačno. Poglejmo aleksandrinke na eni strani, o katerih smo danes že dosti slišali, in Kočevarke na drugi strani. Za konec 19. stoletja imamo ohranjene popise izdanih potnih listov po posameznih okrajih na Kranjskem in, kar je pomembno, tudi po imenih, in sicer za leti 1892 in 1893. Ti kažejo, da se je iz celotnega Okrajnega glavarstva Kočevje izselilo okrog 35 % žensk. Zanimivo je, da se od občine do občine te številke zelo razlikujejo in, kar je še bolj presenetljivo, izselilo se je izredno malo družin. Večino predstavljajo mlada dekleta, ki so odšle v svet. Celo

vse sestre iz neke družine so odšle. V popisih so bile označene kot delavke na kmetiji, se pravi kot ženski posli (dekle). Ali pa primer Prekmurk kot sezonskih izseljenk na francoska in nemška polja med obema vojnama. Njihovo število je v določenih letih prevladovalo nad moškimi delavci. Tako imamo kar nekaj specifičnih, rekel bi, ženskih izseljenskih tokov. Pozabiti ne smemo na izdelovalke slamnikov, to so slamnikarice iz okolice Domžal, ki so odšle v ZDA, in še bi lahko naštevali.

Poleg tega me zanima žensko (izseljensko) vprašanje tudi v z vidika vprašanja, kakšen je bil odnos različnih nosilcev moči do izseljevanja na splošno in v tem našem kontekstu tudi do izseljevanja žensk. V mislih imam odnos države, cerkve, političnih strank, upoštevajoč pri tem različne nazorske, ideološke, politične vidike. Kakšen je bil pravzaprav, enostavno rečeno, odnos tega izvornega prostora do izseljevanja na splošno in tudi do žensk kot takih? Ravno v zvezi z izseljevanjem žensk pridemo do zanimivega pojava, ki je vezan predvsem na katoliške žene, torej na verne ženske oz. družine, namreč do »filozofije«, da je mož glava družine, žena njegovo srce. Razdružitve, do katerih je prihajalo pri izseljevanju Slovencev, so jasno pomenile tudi razbitje družin kot posledice ločenosti moškega in ženske, ki sta bila prepuščena (grešnim) vablјivostim sveta. In ne samo razbitje družin, posledica je bila lahko tudi slaba vzgoja otrok, ogrožena njihova vernost. Na drugi strani so poudarjali, da je ženska v novih okoljih, če ohrani svojo vernost in družinsko življenje, nosilka tistega, čemur mi pravimo ohranjanje slovenske identitete, to je maternega jezika. Slovensko-hrvaški katoliški shod (1913) je poudaril, da so tudi nosilke tradicije, navad in običajev iz starega kraja v nova okolja.

Tudi na simbolnem področju je še veliko dela, ne samo za zgodovinarje, posebno tudi za predstavnike drugih strok. Znana nam je zgodba o Lepi Vidi, ki jo na različne načine povezujemo z odhodom z doma. Na misel mi je prišel Kip svobode, ženska figura, ki stoji v newyorškem pristanišču. Ni moška figura, npr. Uncle Sam, kot bi človek pričakoval.

Z vseh vidikov so izredno pomembna izseljenska pisma, ker prikazujejo ravno te družinske odnose. Danes smo izpostavili predvsem ženske, mislim pa, da bi morali vse obravnavati bolj v kontekstu družine, in sploh, malo govorimo o otrocih obeh spolov, ki so najbolj marginalizirani, tudi ko proučujemo izseljenske zadeve. Ta tematika je še bela lisa. (S kolegom Aleksom Kalcem sva se že pred leti pogovarjala, da bi tej temi dali mesto v reviji Dve domovini. Upam, da se bo to kmalu uresničilo.) Vsaj za slovenski prostor je nekaj naredila Alenka Puhar, kar pa se tiče izseljenskega področja, pa nimamo narejenega veliko. Omenim naj samo izseljenske učiteljice, ki so številčno vedno prevladovale nad moškimi kolegi. Skratka, z zgodovinskega vidika je v izseljenski tematiki še veliko belih lis.

Dean Ceglar: *Izseljevanje žensk iz Ribniške doline*

Arhiv Slovenije v Ljubljani: Pri raziskovanju izseljevanja iz Ribniške doline sem pregledal tudi fond »*Deželno predsedstvo*«, kjer sem poskušal na temelju prosilcev za potne liste ugotoviti število izseljencev. Pregled zajema obdobje od leta 1859 do 1871. Pri pregledovanju nisem zasledil nobenih podatkov o potovanju Ribničank. Vzroka sta

najbrž dva. Prvi je v tem, da so posedovali potne liste oziroma potna dovoljenja samo samski moški in ženske. V primeru, da je potovala celotna družinska skupnost, je bil nosilec potnega lista družinski poglavar – mož, žena in morebitni otroci so bili vpisani v njegov potni list. Poročena ženska v tem primeru ni mogla sama imeti potnega lista, saj so takratni upravni organi za družine izdajali »skupinske« potne liste oziroma potna dovoljenja. Drugi vzrok, ki ga potrjuje tudi večina raziskovalcev »krošnarstva« na Slovenskem, je ta, ki potrjuje tezo, da so bili prosilci potnih listov krošnarji ali pa tako imenovani »Hrvatariji« (sezonski delavci v gozdovih Hrvaške, Bosne in ostale jugovzhodne Evrope). Ti »zdomarji« so bili določen del leta na poti zaradi kupčije, za domačijo so skrbele njihove žene. Nanje je tudi padla obveznost preživljati družino in skrbeti za gospodarske posle.

V tem fondu sem naletel le na podatek, da je bila leta 1864 stanujoča v Trstu Margareth Lauric (Marija Lavrič), rojena leta 1837, za katero je policijska direkcija v Trstu izdala tako imenovano »Note« in »Legitimacijsko karto«.

Zgodovinski arhiv Ljubljana: Več podatkov nam nudi pregled ohranjenega arhivskega gradiva »Občine Ribnica« (1851-1944), kjer so ohranjene tabele o izseljevanju iz Ribniške doline. Žal večina ohranjenih tabel ne loči izseljencev po spolu.

Najbolj reprezentativno tabelo izseljencev nam nudi tako imenovani »Izkaz o številu selišč, hiš, duš, rešetarjev, krošnarjev in v Ameriki bivajočih obrazih« z dne 18. maja 1899, kjer so zajeti podatki za 20 vasi in trg Ribnica. V Ameriki naj bi po podatkih iz tabele prebivalo skupaj 296 prebivalcev Ribniške doline. V nekaterih občinah niso delili izseljencev po spolu, upoštevali so le končno število. Večinoma so naštevali izseljence po imenu in priimku, kar nam daje vpogled v delež izseljenk. Samo pri naselju Breg je tabela sestavljena, tako da loči izseljence po spolu: od skupno 23 oseb je bilo 6 žensk in 17 moških. V vseh tabelah so ženske v manjšini. Odstotek izseljenih žensk dosega približno nekaj manj kot 30 %. Pri skupnem številu izseljencev moramo biti previdni, ker je verjetno prenizko, med drugim tudi zaradi razgibanega ilegalnega izseljevanja.

Tudi ohranjeni »Izpisek izseljenika« županstva Ribnica od leta 1899 do 1935 ne loči izseljencev po spolu. Tabela je sestavljena, tako da je občinski urad vpisoval izseljence po imenu in priimku, kar nam omogoča ugotovitev deleža izseljenk po tem kriteriju.

Med prosilci potnih listov leta 1920 sta bili dve prebivalci Ribnice, ki sta odhajali v ZDA. Leta 1922 potujejo v ZDA tri ženske, in sicer: Pavla Burger (služkinja), Franciška Burger (šivilja) in Ivana Dejak (hči posestnika). Njihova povprečna starost je bila 17 let in pol.

Leta 1937 je banovinska uprava v Ljubljani izvedla popis prebivalstva v okraju Kočevje, kamor je spadala Ribniška dolina. V njem so upoštevali le izseljence, ki so bili leta 1937 še jugoslovanski državljani. Tako je bilo po tej tabeli v ZDA 275 izseljencev, Kanadi 51, Argentini 3, Franciji 3, Italiji 6 in po en izseljenec v Avstriji, Angliji, Romuniji in Sovjetski zvezi. Nemogoče je iz te tabele ugotoviti, kakšen delež so zastopale izseljenke; skupaj 342 izseljencev iz občine Ribnica, ki ni zajemala celega prostora

Ribniške doline. Približna ocena leta 1937 je bila okrog 100 izseljenk (nekaj manj kot 30 % vseh izseljencev).

Viktorija Kante: *Status animarum (popis duš) in intervjuji s potomci izseljencev - dva od temeljev raziskave izseljevanja iz Ribniške doline*

Sem Viktorija Kante, zgodovinarica. Zaposlena sem v Muzeju Miklova hiša Ribnica. Moja raziskava izseljevanja iz Ribniške doline je bila nekakšno nadaljevanje oz. vzporednica delu, ki ga je opravil Dean Ceglar. Moje delo temelji na analizi statusov animarum (v nadaljevanju SA), popisa duš Ribniške župnije in na delu na terenu, kjer sem opravila nekaj intervjujev.

Arhiv župnije Ribnica hrani dobro ohranjene SA. Za svojo raziskavo o izseljenih z ribniškega področja sem se omejila na SA, ki vsebujejo podatke od leta 1800 dalje. Slednje sem vzela v podrobnejšo analizo zato, ker me je zanimalo izseljevanje v času množičnih selitev, torej času okrog preloma 19. v 20. stoletje. Obdelala sem 25 vasi in trg Ribnico, področje, ki je spadalo v ribniško župnijo od leta 1787 do danes.

Že takoj na začetku sem prišla do ugotovitve, da je nekdo moral izseljence vpisovati za nazaj, saj je bil tako pri tistih, ki so bili rojeni okrog leta 1820, kot pri onih, rojenih okrog leta 1900, uporabljen enak rdeč svinčnik in tudi vpisovalčeva roka je bila ista. Pri primerjavi rokopisov nekdanjih ribniških župnikov sem prišla do zaključka, da je izseljence vpisoval Dolinar, ribniški dekan v letih 1896-1913.

V analizo sem vključila tiste ljudi, ki so bili rojeni do leta 1910. To letnico sem vzela za mejnik zato, ker me je zanimalo izseljevanje do druge svetovne vojne. Rojeni leta 1910 je bil tako ob odhodu tik pred vojno star 30 let, to pa je približna starost, do katere so se ljudje izseljevali, so pa seveda tudi izjeme. Drugo dejstvo pa je, da je pri kasneje rojenih izselitev zabeležena le v zelo redkih primerih.

Vse, ki so imeli v SA zaznamek ob odhodu v Ameriko, sem najprej ločila glede na spol. Na splošno velja, da je odšlo na tuje precej več moških kot žensk, tudi Ribniška dolina ni bila izjema. Znotraj ločitve po spolu sem ločila tiste, ki so odšli kot »odrasli«, in »otroke«. Izselilo se je namreč kar nekaj družin, zato so otroci s starši odšli »v paketu«, odhod ni bil njihova lastna odločitev in želja.

Skupno število vseh izseljenih iz ribniške župnije je, sodeč po vpisih v SA, 1158. Od tega se je izselilo 815 moških (71,4 %) in 344 žensk (28,6 %). V teh številkah se skriva tudi 74 otrok. Izselilo se je nekaj več dečkov (41) kot deklic (33).

V domovino se je vrnilo 87 oseb, med njimi 73 moških in 14 žensk, to pomeni, da se je vrnilo 7 % vseh, ki so se poprej izselili oz. 8 % moških in dober odstotek žensk. Vse te številke moramo seveda jemati z rezervo, saj je možno, da se je izselil ali pa vrnil še kdo. Vse je pač odvisno od vestnosti župnika.

V SA je zelo redko zapisana kakšna druga destinacija izselitve kot pa Amerika. Nekajkrat se pojavijo Trst (od tam pa najverjetneje zopet Amerika), Francija in Zagreb ter Bosna. Marija Pogorelec (1908-1990) pa ima zabeleženo, da je odšla za misijonarko v Afriko.

Drugi temelj moje raziskave so bili intervjuji, opravljeni v času, ko sem čakala na

dostop do statusov. Podala sem se na slepo, potem pa so me ljudje usmerjali iz hiše v hišo. Seveda bi bilo lažje, če bi najprej pogledala v statute in bi točno vedela, kje naj iščem izseljence.

Zanimivo je mogoče to, da ljudje vedo povedati več o ženskah, ki so se izselile, kot pa o moških. Za njimi se je ponavadi, če niso imeli družine v domovini, izgubila sled, ali pa so se zelo redko oglašali v domovino. Ženske so nasprotno bolj ohranjale vezi z domovino, raje in pogosteje so pisale pisma in preko pisem je potem znana njihova življenjska zgodba.

Kar nekaj žensk z ribniškega konca je odšlo preko luže na podlagi vnaprej dogovorjene poroke. Tako je na primer odšla Terezija Francelj, ki za potovanje ni imela denarja. Teta jo je preko pisem seznanila z Jožetom Pucljem. Po nekaj letih, ko si je leta opomogel, ji je poslal denar. Kmalu po njenem prihodu leta 1905 sta se poročila in imela sedem otrok.

Menim, da so bile ženske pri ohranjanju kulturne tradicije veliko bolj pomembne, kot pa moški izseljenci. Dejstvo je, da so ženske po večini ostajale doma in na ta način niso tako intenzivno prihajale v stik z tujim jezikom, zato so govorile domač jezik in ga prenašale na svoje potomce. In če navedem samo primer, ki se mi je zdel zanimiv. Ena izmed sogovornic mi je na primer povedala, da je bila prav presenečena ob obisku svojih sorodnikov v ZDA leta 1974. Vsi po vrsti so govorili »še prav po starem«, na način, ki ni več v rabi niti v Ribnici. Tega jezika jih je naučila njihova mama oz. stara mama. S tem se je praktično ohranila govorica prve generacije izseljencev. Na ta način se je ohranilo neko kulturno izročilo, ki se v matični domovini ni moglo.

Irena Milanič: *Trideseta leta v Združenih državah Amerike: kulturno delovanje izseljenk in čas gospodarske krize*

Trideseta leta so čas hude gospodarske krize v Ameriki, a tudi obdobje, ko so slovenske naselbine v Ameriki posebno dejavne na kulturnem področju. Moja raziskava se osredotoča na žensko delovanje v društvih, povezanih s *Slovensko narodno podporno jednoto (SNPJ)*. Zanima me bodisi splošni okvir bodisi delo zaslužnih kulturnih delavk, kot na primer Katke Zupančič, Anne Praček Krasna, Mary Jugg Molek in drugih. Te so sodelovale pri priseljenjskih časopisih *Prosveta* in *Proletarec* in revijah *Mladinski list – Juvenile*, *Ameriški družinski koledar*, *Majski glas* in *Cankarjev glasnik* s članki in literarnimi prispevki. Hkrati so se uveljavljale pri dramskih postavitvah, kulturnih programih, recitacijah, vodenju mladinskih krožkov ali kot učiteljice tečajev slovenskega jezika. Širša slovenska priseljenjska javnost jih je torej poznala tako po njihovih spisih kot po kulturnem delovanju.

Glavni vir raziskovanja je priseljenjsko časopisje, ki na eni strani objavlja oglase in zapise prireditev in raznih srečanj, na drugi pa prinaša članke in literarne prispevke. Potreba po ženskih organizacijah se je pojavila dokaj zgodaj. Pri vodstvu *SNPJ* so se kmalu zavedali pomembnosti, da bi članstvo razširili najprej na žene in potem še na otroke ter tako pod svoje okrilje sprejeli celo družino. Na izredni konvenciji v Chicagu 1908 so pri *SNPJ* odobrili sklep o sprejetju žensk v organizacijo, čeprav so dotlej že

lahko pristopile k organizaciji žene članov. Konvencija je odobrila, da lahko ženske ustanavljajo svoja društva in na novo je bila odobrena porodniška podpora. (Kristan, 1954: 55) Naslednje leto je na 4. redni konvenciji jednota priznala članicam enakopravnost. Na tem zborovanju so imele ženske že svojo prvo delegatko iz čikaškega ženskega društva »Nada«, ki je bilo prvo žensko društvo, sprejeto v *SNPJ* s številko 102. To društvo se je prvotno imenovalo »Proletarka« in ustanovile so ga ženske socialističnega mišljenja. Dokler ni bilo polnopravno sprejeto v *SNPJ*, je delovalo kot podporno društvo in je članicam v primeru bolezni izplačevalo podporo treh dolarjev na teden. (Zaitz, 1973: 308) Še pred tem so v Clevelandu 6. septembra 1906 organizirali društvo »Slovenskih Sokolic«. »Namen novo ustanovljenega društva je bil gojiti telovadbo, krepiti narodno miselnost, prirejati igre, pomagati članicam v primeru bolezni in priskrbeti umrlim pogreb.« (Šubel, 1957: 163 in Shiffre, 260) Leta 1912 je društvo pristopilo k *Slovenski delavski podporni zvezi*, ki se je leta 1921 združila s *SNPJ*, in društvo je postalo 442. *SNPJ*. V Clevelandu je od leta 1910 delovalo tudi društvo »Napredne Slovenke«, ki je bilo vključeno v *SNPJ* s številko 137. Članice tega društva so imele leta 1938 bistveno vlogo pri ustanovitvi mladinskega krožka št. 2, kjer so organizirale tudi uspešen pevski zbor. Mladinski krožek je vodila Antoniette Simčič, ki je bila tudi učiteljica slovenskega jezika pri SND, vaditeljica dramske skupine že odraslih učencev pri dramskem zboru »Ivan Cankar«, sopranistka in operna pevka, poleg tega pa od leta 1930 do 1945 (ko se je z možem izselila iz Clevelanda) še tajnica »Naprednih Slovenk«. (Slokan, 1967: 238-43) Od leta 1912 je delovalo v Milwaukeeju žensko društvo »Venera«, v Evelethu (Minnesota) pa je ob moškem društvu delovalo tudi žensko društvo 130. Večina slovenskih narodnih domov (kot na primer SDD v Clevelandu in SND v Detroitu) je imela ženski odsek, ki pa je v glavnem skrbel za kuhinjo na raznih prireditvah.

Ta kratek in nepopoln oris ženskih društev dokazuje voljo do organiziranega ženstva. Ta je najverjetneje izhajala iz vsakdanjih potreb in stisk: priseljenke so se na primer same organizirale pri porodu in pomagale ena drugi. (Florjančič, 1958: 228) Razvidno je tudi, da se je kulturno delovanje tako ženskih društev kot posameznic pogosto usmerilo v delovanje med mlajšimi rodovi. Če vzamemo za primer mladinski mesečnik *SNPJ Mladinski list – Juvenile*, vidimo, da so ga v teh letih sestavljali literarni prispevki dopisovalk Katke Zupančič, Anne Praček Krasna in Mary Jugg. »Izgleda da bomo ženske prednjačile v prispevanju gradiva za naše malčke in to je prav dobro znamenje,« piše Anna Praček Krasna uredniku Ivanu Molku junija 1932.² V svojih pesmih se je Katka Zupančič znala najbolje vživeti v otroški svet. Poleg pisanja za mladino je v angleško poslujočem društvu *SNPJ Pioneer 559* skupaj z Louisom Benigerjem od decembra 1930 vodila sobotno popoldansko šolo slovenskega jezika. Tudi Mary Jugg, ki je dopisovala v *Mladinski list – Juvenile* v angleščini, je v Chicagu v letih 1934-36 organizirala in vodila otroško skupino Rdečih sokolov *Jugoslovanske socialistične zveze (JSZ)*. Kasneje, ko so se pri *SNPJ* leta 1938 ustanovljali neodvisni mladinski krožki, je v *Mladinskem listu – Juvenile* objavila vrsto praktičnih navodil in

² Anna Praček Krasna Ivanu Molku, 6. 6. 1932. *Chicago Historical Society*, Arhiv Ivana Molka, 4/9.

nasvetov za uspešno upravljanje teh krožkov. Med dopisovalkami *Mladinskega lista* sta bili tudi Ann K. Medvešek in Helen Ambrozich, upraviteljici mladinskih krožkov 13 (Cleveland) in 18 (Milwaukee).

V dopisih bralcev mladinske revije *SNPJ* na primer izstopa tudi vloga mam, ki so otrokom pomagale pri pisanju dopisov in branju slovenskega dela *Mladinskega lista*:

Tukaj nimamo slovenske šole, zato pa se moram od mame učiti. Ako bi ne bilo M. L., bi prav gotovo nič ne znala napisati po slovensko. (1930, IX, 3: 78)

In the evening when the work is done for the day, my mother reads the Slovene stories in M.L. to daddy and me. I cannot read them myself, but I can understand them when someone reads them to me. (1930, IX, 4: 127)

V tistih naselbinah, kjer se šola slovenskega jezika ni organizirala, so mame same poskrbele za »domače šole«. Tako piše mlada dopisovalka iz kraja Oglesby, Illinois:

Pred par meseci me je Mrs. Hotko povabila in mi je povedala, da je ona začela učiti svoji dve hčerki pisati in brati v slovenskem jeziku. In je tudi mene vprašala, če se hočemo tudi jaz in moja sestra potruditi, da nas bo ona naučila pisati in brati, kolikor se bo dalo. Sedaj smo se že malo naučile. (1935, XIV, 12: 363)

Kljub temu pa je bilo delovanje žensk v širši javnosti večkrat omejeno. Le redke so se odločale za vlogo odbornice ali delegatke društva na konvencijah. Anna Praček Krasna je imela leta 1931 predavateljsko turo za *JSZ* po slovenskih naselbinah po ZDA, tudi da bi spodbudila ženstvo k odločnejšemu nastopanju v politiki. Njeni prvi članki se pojavijo v tedniku *Proletarec* že leta 1930. V svojih prispevkih se Anna Praček Krasna loti ženskega vprašanja iz različnih zornih kotov, čeprav ga vedno obravnava v sklopu delavskega razreda.³ Vendar v svojih člankih ne izpodbija ženske tradicionalne vloge.⁴ Tako vidi razrešitev družbenih problemov v skupnem, družinskem nastopu delavca in delavske žene. Tudi v svojih pesmih Anna Praček Krasna vidi žensko predvsem kot mamo in ženo, mnogo pa je tudi takih pesmi, kjer je pesnica zunanja pričevalka različnih ženskih likov, ki jih opazi v newyorškem vrvežu.⁵ Od 31. decembra 1931 do 2. junija 1932 je imela tedensko rubriko na straneh *Proletarca* z naslovom »Ženska v preteklosti in sedanosti«. V svoji knjigi *Moja ameriška leta* se spominja, kako je zbirala snov ob prebiranju knjig v mestni knjižnici v Johnstownu, ko se je pripravljala na turo *JSZ*. Krasna piše, da je zasledovala predvsem prisotnost literatk, ker to omogoča »tehtati in presoјati ženski miselni intelekt«. (Krasna, 1980: 135)

Drznejša pa je v svojih člankih Mary Jugg, ki začenja občasno sodelovati s

³ Anna Praček Krasna, »Nekoliko o potrebi delavske zavednosti med ženstvom«, *Proletarec*, 24. julij 1930, 5 in 31. julij 1930, 6; »Delavska žena in delavska izobrazba«, 30. april 1931, 8; »Ženstvo in vojna«, *Proletarec*, 25. junij 1931, 4; »Delavska literatura«, *Proletarec*, 16. julij 1931, 4.

⁴ O tem je že pisala Majda Kodrič v svojem neobjavljenem referatu »Slovenian Womanhood in the United States: the Notions of Womanhood in the Slovenian Community and Their Impact on Attitudes towards Women's Issues in the Depression«, 21.

⁵ Kot na primer v pesmih, objavljenih v reviji *Mladinski list - Juvenile* »Starke na Bowery«, 1936, XV, 12, 359; »Tri matere«, 1936, XV, 2, 34; »Soseda«, 1937, XVI, 4, 97; »Matere čakajo«, 1937, XVI, 3, 66; »Mati krpa«, 1932, XI, 9, 259, v pesmi »Mati Sedem žalosti«, Ameriški družinski koledar, 1933, 28 in »Žena«, *Proletarec*, 30. april 1930, 9.

Proletarcem leta 1934. Tak je na primer članek, ki ima kot naslov retorično vprašanje: »Is Socialism a Woman's Concern?«⁶ Od januarja do julija 1936 Mary Jugg vodi rubriko s provokativnim naslovom »For Women Only«, Samo za ženske. V uvodni predstavitvi brez ovinkov naznanja, da je rubrika namenjena vsem ženskam, ki menijo, da je moški spol popolnoma spregledal zanimanja žensk:

This column will be conducted in the interests of women who feel [...] that men had entirely overlooked many of the feminine interests that tug in the heart of every woman.⁷

Sprva se Juggova drži bolj splošnih argumentov. Poroča o ženskih organizacijah po svetu, neprimernih delovnih pogojih žensk ali analizira njihov položaj v različnih evropskih državah. Zavida napreden družbeni položaj žensk v severnih državah Evrope, medtem ko kritično gleda na moško šovinistično propagando v fašistični Italiji in Španiji. Kmalu pa začenja v svojih člankih pretehtavati položaj žensk v slovenskih socialističnih društvih v Ameriki. Čeprav so bile ženske polnopravne članice te organizacije, je po mnenju Juggove med moškimi člani predsodek do žensk pogost. Ženska dejavnost v stranki večkrat ni prekoračila kuhinjskega praga, tako da je v stranki in njenem delovanju ostajala porazdelitev odgovornosti med ženskimi in moškimi deležem neenaka. Juggova se ostro postavlja proti taki porazdelitvi in zahteva, da bi imele ženske besedo tudi pri vodenju stranke:

Too many of our male comrades have the idea that there is »a woman's place«. [...] Women are very active inside the Socialist Branch, but men look at their activities as 'women's affairs' and they are not supposed to have any voice in the management of the Branch and in politics.⁸

[...] If they can perform all the office of men in one kind of enterprise, isn't it logical they are capable of doing the same in other fields?⁹

Istočasno se Juggova zaveda, da je treba tudi ženske same pripraviti k drugačnemu, bolj naprednemu gledanju na lastne zmogljivosti. Za njihovo tlačenje in občutek manjvrednosti Juggova krivi, podobno kot Anna Praček Krasna, katoliško vero. Katolicizem po njenem mnenju povečuje trpljenje in spodbuja vdanost v lastno usodo. Ženske morajo zaupati v lastne sposobnosti in moči, saj samo tako lahko izboljšajo svoj položaj. »Awake from that drowsy sleep of suffering.«¹⁰ Motiv utesnjenosti v družbeno telo, ki čuva konservativna stališča in ohranja ustaljene navade, se pojavi tudi v nekaterih njenih pesmih, kot na primer v pesmi »Lines on Spring«.¹¹

Juggova širi svoja razmišljanja tudi na širšo ameriško družbo, kjer sta si po zakonu spola enakovredna, v vsakodnevem življenju pa je v primerjavi z moškim ženska večkrat

⁶ *Proletarec*, 21. november 1934, 7.

⁷ *Ibid.*, *Proletarec*, 1. januar 1936, 6.

⁸ *Ibid.*, *Proletarec*, 1. april 1936, 6.

⁹ *Ibid.*, *Proletarec*, 8. april 1936, 6.

¹⁰ M. Jugg »For Women Only«, *Proletarec*, 22. januar 1936; 29. januar 1936; 4. marec 1936 in 24. april 1936 vsi str. 6. »Not For Women Only«, *Proletarec*, 26. februar 1936, 6, kjer polemično odgovarja duhovniku Trunku in ga kritizira, da ni podprl svojih argumentov z dokazi.

¹¹ *Mladinski list - Juvenile*, 1934, XIII, 5, 115.

zastopljena. Amerika se ponaša z demokracijo, v resnici pa izkorišča delo žensk in otrok, ki za isto delo dobivajo nižje plače od moških. V svojem članku o 1. maju začenja s trditvijo, da je ženska enakopravna moškemu. (»Today she stands on an equal [sic] with man.«) Vendar z vsakim naslednjim odstavkom izpodbije začetno tezo, kot na primer na področju morale (»if she behaves like a human being, uses her common sense, and really seems a normal person – well ‘she is a bit questionable’«) in neenakih delovnih razmer (»if she works as hard as men, that is good and proper, but if she expects the same wages for the same kind of work – well, ‘she shouldn’t get as much because she isn’t quite as capable.«).¹² V nekem svojem članku o obravnavi Adamičevega dela izpostavi pomembno vlogo žensk pri izgradnji ZDA:

»Yes, if the history of America should ever be written, our own women-sometimes shy and retiring-would occupy a honorable place at the top of the list.«¹³

V teh besedah je mogoče zaznati namen zapisa o življenju priseljenke – njene matere, ki jo je napisala v sedemdesetih letih, *Immigrant Woman* (1976).¹⁴

V svoji rubriki obravnava tudi materinstvo, in sicer na dokaj nekonvencionalen način, ko pravi, da materinstvo odvzame ženski najboljša leta za ustvarjalno delo, zaradi katerega se mora odpovedati svojim zanimanjem in tako zaostati za moškimi. Kot rešitev predlaga, da bi organizirali opremljene jasli in vrtce, kjer bi se strokovno osebje ukvarjalo z otroki, ko so matere na delu.¹⁵

Od julija 1936 Juggova po odstopu iz socialistične stranke vodi novo rubriko na angleških straneh *Prosvete*. To je »Women's Round Table« – Ženska okrogla miza, ki pa ima milejše, manj polemične tone. V svojih tedenskih člankih Mary Jugg opusti obravnavanje izključno ženskih problematik in že v uvodnem poročilu zavrača feministično oznako za svojo rubriko. Leta 1939 rubrika spremeni naslov v »A Column«. V »Ženski okrogli mizi« želi Juggova prevzeti vlogo moderatorja, saj stalno spodbuja svoje bralke k pisanju, vendar pa šele v drugem letu obstoja rubrike do tega res pride. Poleg Mary Jugg začenjajo za okroglo mizo pisati Anna Praček Krasna, Ann K. Medvedsek, Ernestine Jugg (Maryjina sestra), Elsie Culkar in Betty Jartz. Med vsemi dopisovalkami najbolj izstopata Anna Praček Krasna in Mary Jugg, saj se prispevki ostalih omejujejo na poročanje o predavanjih in raznih srečanjih. Mary Jugg opazuje ameriško dogajanje, izpostavlja socialna trenja in protislovja ameriške družbe in se pogosto spušča v analizo in razlaganje. Anna Praček Krasna izhaja predvsem iz osebne izkušnje in prikazuje izkoriščanje mladih služabnic in natakarc, ki s podeželja pridejo na delo v velemesto. »Those of us girls that spent years earning a living keeping the rich class well fed.« (WRT 1. dec. 1937, 8)

Dosedanja raziskava je pokazala, da je doprinos žensk h kulturnemu delovanju pomemben in izrazit, a je v svojem bistvu konservativen – in to ne v negativnem smislu, temveč v tem, ker je usmerjen v ohranjanje določenih stalnic skupnosti.

¹² M. Jugg »For Women Only,« *Proletarec*, 29. april 1936, 6.

¹³ Jugg, »For Women Only,« *Proletarec* 13. maj 1936, 6.

¹⁴ Mary Molek, *Immigrant Woman*, M. Molek, Inc. Dover, Del. 1976.

¹⁵ M. Jugg »For Women Only – Babies in Coop.«, *Proletarec*, 18. marec 1936 in 25. marec 1936, 6.

Najpomembnejša konstanta je njihovo osredotočanje na delo z mladimi. Hkrati pa je raziskava pokazala, da so si hčerke slovenskih priseljenc, ki so zrasle v ameriškem »demokratičnem« okolju, upale oporekati pravilom in predsodkom, ki niso veljali samo znotraj priseljske skupnosti, ampak tudi v širši ameriški družbi. V svoji kritiki so se oprijemale predvsem socialistične ideologije, s katero pa so udrihale tudi po svojih socialističnih sopotnikih.

Leopoldina Plut Pregelj: Živim v Washingtonu, D. C., po svojem osnovnem poklicu sem pedagoginja, ukvarjam se z didaktiko in v okviru didaktike največ s poslušanjem in konstruktivizmom v mišljenju. Moje osnovno poklicno delo je precej odmaknjeno od tega, s čimer se ukvarjate vi. Zanimata me tudi zgodovina in slovenščina – interes sem razvila šele v ZDA, kjer živim zadnjih 20 let. Zakaj sem danes tukaj? Pri svojem poklicnem delu sem naletela na problem žensk. Poleg tega pa sem probleme žensk osebno občutila kot mati, strokovnjakinja in slovenska izseljenka v tujini.

Pred 15 leti sem naredila preliminarno raziskavo o slovenskem katoliškem šolstvu v Ameriki. Te raziskave nisem poglobila, ker ni bilo interesa in podpore za terensko delo. Vseeno sem zbrala nekaj materiala, iz katerega je nastal tekst. V tem materialu sem zasledila 10-vrstični odstavek, v katerem je opisano delo učiteljice Katherine Kunc na šoli pri slovenski župniji svete Barbare v Bridgevillu v Pensilvaniji v začetku 20. stoletja. Odkar sem prebrala ta tekst, me spremlja spomin nanjo. Spomnim se je posebej, kadar se smilim sama sebi, koliko moram delati. Katherine Kunc je učila vse otroke vse predmete od 1. do 8. razreda. Na delo se je vozila eno uro, potem pa je morala še 20 min. peš do šole. Kljub temu da sta bila v župniji dva duhovnika, je Kunčeva poučevala še nedeljsko šolo. Poleg tega je z učenci vsako leto pripravila po dve gledališki predstavi, njeni učenci pa so uspešno nadaljevali šolanje kljub težavnim pogojem v šolah. Življenjsko zgodbo te Slovenke želim raziskati in upam, da jo bom lahko v okviru tega raziskovalnega projekta.

Drug interes za ženske pa izvira iz mojega zanimanja za zgodovino. Prof. Carole Rogelj in jaz sva napisali Historical Dictionary of Slovenia. To je v bistvu kratka enciklopedija, v kateri sva Slovenijo prikazali v 400 geslih. Pri študiju zgodovine 20. stoletja sem ugotovila, da so bile ženske v zgodovinopisju zapostavljene in sem se pritoževala o tem svojim prijateljem. Ko je Drago Jančar pripravljal razstavo Temna stran meseca, me je prosil, naj pripravim kakšen intervju s Slovenkami, ki so zapustile Slovenijo tik pred koncem druge svetovne vojne ali po njej, in zberem kakšne predmete, ki bi jih lahko pokazali na razstavi. Tako sem za to razstavo naredila intervju z Agno Javornik, zanimivo Slovenko, ki je delala in živela v Washingtonu. Na oglas v Ameriški domovini, da zbiram material za razstavo, se je oglasila tudi neka Slovenka iz Clevelanda. Poslala mi je svojo spominsko knjigo in nekaj predmetov iz let, ki jih je preživljala v zaporu takoj po drugi svetovni vojni. Kratka zgodba, ki jo je gospa poslala, me je zelo angažirala in ko sem se pogovarjala z njo po telefonu, sem dobila idejo, da bi zbrala nekaj zgodb žensk, ki so morale v tujino iz političnih razlogov, in dodala majhen kamenček v mozaiku neposrednega dogajanja v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Za

razstavo sem pripravila samo dve življenjski zgodbi in obe pripovedovalki sta, žal, že pokojni. Ta naloga pa se je izkazala za bolj zahtevno, kot sem si sprva mislila. Kljub temu da je od druge svetovne vojne preteklo že toliko let, so ženske še vedno nezaupljive (»Za koga delate?«) in niso pripravljene sodelovati. Zaradi izkušenj in starosti pa zahtevajo tudi veliko pozornosti, da se sploh odprejo. Mogoče mi bo uspelo to nalogo zaključiti v okviru tega projekta.

Mirjam Milharčič Hladnik: Sodelovanje pri raziskavi »Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci« je v smislu ženskih študij nadaljevanje mojega raziskovalnega in teoretskega zanimanja, saj sem zadnje desetletje vzporedno delala in objavljala na področju sociologije izobraževanja in ženskih študij. Temeljni okvir raziskave, ki sodi k migracijskim študijam, pa je zame povsem novo teoretsko in raziskovalno področje, ki se ga lotevam z velikim navdušenjem iz dveh razlogov. Na eni strani bi želela prispevati k analizam in teoretskim refleksijam, ki jih zahtevajo dramatične razmere svetovnih migracijskih trendov in umeščenost Slovenije v njih, na drugi strani pa sem trenutno tudi sama migrantka, saj živim z družino v New Yorku in sem z razmišljanjem o specifičnosti izseljenskega življenja vsak dan soočena. Moj prispevek k raziskavi bo torej narejen na terenu Združenih držav Amerike (verjetno mu bom priključila tudi Kanado) in ga bo nedvomno zaznamovalo dejstvo, da sem hkrati raziskovalka in predmet lastne raziskave.

Moje glavno delo v prvem letu je zbiranje življenjskih zgodb žensk brez omejitev glede starosti, generacije oziroma časa priselitve, kraja bivanja, izobrazbe, socialnega statusa, družbene angažiranosti in podobno. Ženske sem poimenovala pripovedovalke, saj to natančno opisuje metodo dela, ki ni zastavljanje vprašanj in snemanje intervjujev, pač pa povabilo, da ženske povedo svojo življenjsko zgodbo, ki jo poslušam, snemam in po presoji vzpodbudim z vprašanji ali pripombami. Zbiranje zgodb temelji na osnovnem principu jasnega in odkritega povabila izbrani ženski, ki dobi vnaprej vse informacije o vsebini in namenu raziskave ter o mojih kompetencah in metodi dela. Do zdaj je bilo zavrženih zelo malo povabil, saj pristopam z naivno radovednostjo in povem, da me ne zanima politični kontekst, pač pa ženska perspektiva migracijske izkušnje nasploh. Deklarativno nezanimanje za politični aspekt zgodbe (pri tem se zavedam, da je migracijska izkušnja vedno tudi politično determinirana, a to je stvar analize pripovedi, ne pa izhodišča) prepreči številne zadržke in strah, tako da nimam skoraj nobenih težav. Pri tem se mi zdi tipično, da je kar nekaj žensk, ki sem jih prosila za pogovore, poskušalo odkloniti iz skromnosti. »Kaj pa naj jaz povem o svojem življenju?«, se vprašuje marsikatera ženska, še posebej, ko ji razložim, da me zanima vsakodnevno življenje. S tem imajo ženske še posebej težave, ker se jim ravno to zdi tisto, kar ni pomembno in vredno pozornosti. Zdi se jim, da nimajo o tem, da so (bile) matere, žene, delavke, gospodinje, aktivistke, prostovoljke česa povedati. Takšno samorazumevanje pomena lastnega dela in življenja je treba pri analizi zgodb posebej resno upoštevati, saj se kaže kot ključni element samocenzure oziroma ključni mehanizem reduciranja bogastva izkušenj v pripovedi o življenju žensk.

Dela na raziskavi sem se lotila januarja letos in sem do zdaj obiskala Joliet pri Chicagu, Washington in Cleveland, ves čas pa delam na področju New Yorka in okolice. Začela sem marca v Joiletu na praznovanju 75. obletnice ustanovitve Slovenian Women of America – Slovenske ženske zveze. Tam sem imela možnost govoriti z vodstvom največje in najstarejše slovenske ženske organizacije, videti njihov sedež in Slovenian Heritage Museum, posneti pogovore s članicami, ki so prišle na praznovanje z različnih koncev Amerike, videti, kako ta skupnost deluje in se udeležiti slavnostne večerje v kulturnem centru v Lemontu. V Clevelandu sem bila konec maja in tam sem se osredotočila na drugo žensko organizacijo v Ameriki, Progressive Women of Amerika – Progresivne Slovenke. Okrog sem hodila z njihovo predsednico Florence Unetich, spoznala veliko žensk najrazličnejših starosti, porekla in življenjskih usod, ogledala pa sem si tudi nekatere od številnih institucij, ki še vedno aktivno delujejo v mestu oziroma predmestjih, kjer so se naselili Slovenci in njihovi potomci: cerkev sv. Vida in sv. Marije Vnebovzete, Slovenski delavski dom na St. Claire Avenue in Waterloo Road ter Slovenski dom za ostarele, kjer sem prisostvovala rednemu petkovemu koncertu za oskrbovance. V aprilu sem bila v Washingtonu, kjer živijo v glavnem slovenski izseljenci iz obdobja po drugi svetovni vojni, zato je bil marsikateri pogovor izjemno zanimiv in informativen tudi iz tega, politično močno obremenjenega, gledišča. Prisostvovala sem koncertu Ribniškega okteta, ki ga je pripravila slovenska izseljenska skupnost v italijanski restavraciji, ker so bili cerkveni prostori, kjer so ponavadi take prireditve, zasedeni, ogledala pa sem si tudi slovensko kapelo v washingtonski katoliški cerkvi.

V New Yorku poteka raziskovanje konstantno, pogovarjam pa se večinoma z mlajšimi ženskami slovenskega porekla in s Slovenkami, ki predstavljajo tretji izseljenski val v Ameriko. Priseljevanje v Ameriko sem razdelila v delovno tridelno shemo, kjer traja prvi izseljenski val od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne, ko so prevladovali ekonomski razlogi za izselitev. Drugi izseljenski val se začne takoj po koncu druge svetovne vojne in se konča ob izteku 50. let, v njem pa prevladujejo politični razlogi izseljevanja. Tretji val zajema zadnja desetletja prejšnjega stoletja in sedanost, ko motivi izseljevanja niso več ne ekonomska ne politična nujnost, pač pa prevladuje intimna nujnost. Gre za hotenja videti in spoznati svet, si razširiti obzorje in pridobiti izkušnje, študirati in se izobraževati, se preizkusiti v drugačnem okolju in pa, seveda, slediti ljubezni. Veliko slovenskih žensk iz tretjega, modernega vala izseljevanja je v Ameriki zaradi ljubezni. Ta delovna hipoteza nas sicer nemudoma pripelje na začetek zgodbe, saj je znano, da se je veliko žensk iz prvega in tudi drugega vala v Ameriko izselilo iz istega razloga. Ta obrat predstavlja pomembno opozorilo, kako veliko pazljivosti in občutka za enkratnost posamične izseljenske zgodbe zahteva vsak, še tako skromen poskus posploševanja.

Z gledišča naše raziskave do zdaj posnete zgodbe potrjujejo, da je ženska zaradi svoje tradicionalne vloge izredno pomembna za ohranjanje kulturne dediščine med izseljenci. Je doma (tudi, če hodi v službo, preživi doma več časa kot mož), skrbi za otroke, govori slovensko vsaj v primeru imen jedi in hrane, kuha večinoma ali pa vsaj občasno slovenske jedi, pripravlja praznovanja slovenskih praznikov in daje ameriškim

priokus slovenskih, seveda poje slovenske pesmi in pogosto skrbi za pisne stike s sorodniki in prijatelji v domovini. V zvezi s tradicionalno vlogo ženske, ko je prenašanje in ohranjanje tradicije močno povezano z družinskim življenjem in prehranjevanjem, se mi zdi zanimivo, kaj se je v teku časa zgodilo z dvema glavnima ženskima organizacijama. Leta 1926 je Marie Priland Slovensko žensko zvezo ustanovila zaradi tega, ker jo je jezilo, da so v slovenskih organizacijah ženske lahko delale, niso pa smele biti na vodstvenih mestih. Kljub temu program organizacije ni bil politično obarvan, pač pa je bil namen zveze medsebojna pomoč in ohranjanje tradicije. Progressivne Slovenke so bile ustanovljene 8 let pozneje in so imele izrazito politične cilje in naloge. Ukvarjale so se z izobraževanjem žensk, javnim delovanjem in humanitarnimi akcijami, poudarek je bil na ženski kot javni delavki. V Clevelandu sem izvedela, da danes program Progressivnih Slovenk nima več pravega smisla, saj se ženske lahko izobražujejo in udeležujejo vsepovsod, posebnih potreb za humanitarne akcije pa tudi ni več. Pri mlajših ženskah se vedno bolj krepí potreba po tistem, kar je vedno ponujal program Slovenske ženske zveze, to je ohranjanje slovenske kulturne dediščine. Florence Unetich, predsednica Progressivnih Slovenk, in Joyce Plemel, ki je bila kot 16-letnica prisotna pri ustanovitvi organizacije v dnevni sobi svojih staršev, sta mi pripovedovali o tem, da so imele Progressivne Slovenke v zadnjih letih največjo udeležbo, ko so organizirale demonstracijo peke jabolčnega »štrudla« in je prišlo 180 mladih žensk.

Na drugi strani je za mlade ženske, ki jih srečujem v New Yorku in so prišle v Ameriko v zadnjih desetih, petnajstih letih, vprašanje stika s kulturno dediščino, domom, jezikom, starši in prijatelji v veliki meri rešeno z dostopom do interneta. Kot je rekla ena od njih, njihov dom sta torbica in računalnik. Zanje je internet kraj, kjer je možna vsakodnevna komunikacija s starši, prijatelji, otroki, znanci in kraj, kjer so shranjene fotografije, albumi, spominki, pisma. Eksistenčne težave in vprašanja se pojavljajo na drugi ravni, ko se sprašujejo, kam naprej, ali morda nazaj, saj je ta »nazaj« danes veliko bolj vabljev kot kdajkoli. Slovenija ne pozna pomanjkanja ali omejevanja svobode in kvaliteta življenja je visoka. Zanimivo je, kako se odnos do kulturne dediščine spremeni, ko dobijo ženske otroke. Četudi je intenzivno iskanje oziroma ohranjanje identitete prisotno že pred tem, se ob soočenju z otrokovo prihodnostjo vprašanja kulturnega in etničnega porekla, jezika, vrednot, navad in običajev pojavijo na drugačen in veliko bolj usoden način. Vsa ta vprašanja ženske, pa naj so prišle v Ameriko pred tremi leti ali pa so že tretja generacija, zelo resno postavljajo. Zakaj? Pri odgovorih na to vprašanje najdemo neverjetno širok razpon razlogov, od tega, da bi hotela svojim otrokom prihraniti lastno izkušnjo mukotrpnega iskanja identitete, do tega, da bi hotel narodno zavedno vzgojo vnukov njen oče, če bi bil še živ, ali da je danes to moderno in je v Ameriki zelo cenjeno, če si še kaj drugega razen Američan. Posebej imenitno je v tem smislu biti slovenskega porekla, so mi povedali, ker je to nekaj tako - eksotičnega!

Irena Gantar Godina: Slovenske izobraženke v Pragi

V glavnem se ukvarjam s Slovenci v slovanskem svetu, ki morda tudi zato ali prav zato niso povsem tipični izseljenci. Moje zanimanje velja predvsem izobražencem oz.

slovenskim študentom, ki so iz svoje ožje domovine odhajali na študij v »širšo« domovino, se pravi na Dunaj, v Gradec in kasneje seveda v slovanski svet, v Prago, Krakov, Lvov. Tisti čas so ta tri mesta tudi za slovenske študente najbolj pomembna. Tu bom govorila predvsem o Slovenkah, ki so študij dokončale – ali pa tudi ne – na Češkem.

Ženske so bile v tem kontekstu seveda prikrajšane že v osnovi: po določbah iz leta 1878 so lahko univerzitetna predavanja obiskovale samo izjemoma. Njihove prošnje so reševali posamično, od primera do primera. Med izjemnimi primeri ni najti kake Slovenke. Toda tudi če so dobile dovoljenje za obiskovanje predavanj, jim vpis, tj. imatrikulacija, na univerzo še vedno ni bil dovoljen. Vse, kar so dobile, je bila lahko le frekvenca za točno določeno ali določena predavanja, medtem ko uradnega dokumenta o dovoljenju za obisk predavanj ali uradnega potrdila, da so predavanja obiskovale, niso mogle dobiti. Šele marca 1896 so dovolili nostrifikacijo medicinskega doktorata, doseženega v inozemstvu, in šele marca 1897 je bil končno tudi ženskam dovoljen vpis na filozofsko fakulteto. Seveda je morala biti kandidatka avstrijska državljanka, stara najmanj 18 let z maturo domače ali tuje gimnazije. Slovenskih študentk tudi po tem letu na univerzah v monarhiji ni bilo veliko. Toda podatki o tem, kaj je najbolj zanimalo slovenske študentke, kažejo, da se jih je največ želelo vpisati na filozofsko in medicinsko fakulteto. Leta 1901 je na avstrijskih univerzah prijavljenih 139 žensk, od tega 112 za študij na filozofski fakulteti, 10 na medicinski in 17 na pravni. Toda v tem času še nobena Slovenka ni bila vpisana na praško univerzo.

Čeprav se začnejo po letu 1892 tudi Slovenci v večjem številu odločati za študij v Pragi in po 1896 tudi Hrvati, bi lahko pričakovali, da se bodo na češko univerzo vpisovale tudi slovenske študentke, predvsem npr. na filozofsko fakulteto, ki je nudila velike možnosti študija. Med prvimi se je leta 1900 na češko univerzo vpisala Zofka Kvedrova, ki je v Pragi ostala do leta 1906; poleg obiskovanja predavanj je bila zelo dejavna tudi v kulturnopolitičnih društvih slovenskih, hrvaških in srbskih študentov. Kvedrova je, preden je prišla v Prago, med drugim študirala tudi na Dunaju, v Bernu in Berlinu. Študija v Pragi ni dokončala, preselila se je v Zagreb in tam nadaljevala svojo pisateljsko in publicistično pot.

Torej lahko za prvo slovensko diplomantko oz. doktorantko štejemo leta 1906 na filozofsko fakulteto vpisano Ano Jenko, ki je leta 1911 uspešno opravila doktorat iz kemije. Za Ano Jenko je bilo nekako naravno, da je študirala na Češkem, v slovanskem okolju, saj je bila hči zelo proslavansko usmerjenega kulturnega delavca, sicer zdravnika, Ljudevita Jenka in njegove žene Terezine Mihajlovne. Oba sta bila agilna propagatorja učenja ruskega jezika na Slovenskem. Po Sloveniji, zlasti v Ljubljani in na Vrhniki, sta ob koncu 90-ih let prejšnjega stoletja ustanavljala t. i. ruske krožke, ki jim oblast nikakor ni bila naklonjena. Vse to – dobro situirana in izobražena družina, slavofilstvo – pojasnjuje, zakaj se je *Ana Jenko* vpisala na češko univerzo. Verjetno so bile tudi druge, poznejše študentke na avstrijskih univerzah večinoma iz dobro situiranih in »prosvetljenih« družin. In ko že govorimo o prezrtih Slovenkah: Ana Jenko, rojena 9. 6. 1886 v Ljubljani, ni zabeležena niti v SBL niti v Enciklopediji Slovenije, kar bi lahko bila, saj je bila ena prvih Slovenk z doktoratom s slovanske univerze.

Druga je bila *Valerija Strnad* (1880-1961), ki je na češki medicinski fakulteti doktorirala leta 1916 in hkrati s tem odprla novo poglavje v slovenski medicini, saj so ji kmalu sledile še druge Slovenke. V SBL je Strnadova označena kot »prva slovenska zdravnica s popolno medicinsko fakulteto«. Še leto po koncu 1. svetovne vojne je ostala na Češkem, v Čeških Budjevicah; leta 1919 je s češko zdravniško ekipo odšla v Jugoslavijo, kmalu zatem v Slovenijo, kjer je živela in delala v Železnikih. Druga uspešna slovenska medicinka, ki je na Dunaju in v Pragi študirala medicino in bila leta 1920 promovirana, je bila *Amalija Šimec* (1893-1960). Iz njenega življenjepisa (SBL) je razvidno, da je bila v svojem poklicu zelo aktivna in uspešna, zlasti na področju bakteriologije. Predavala je tako v Evropi kot ZDA, kjer se je tudi izpopolnjevala, objavljala poljudnoznanstvene članke s področja zdravstvene zaščite, pripravila učni načrt iz higijene za srednje šole in s svojim celotnim delovanjem osveščala širše prebivalstvo na področju higienskih razmer.

Tudi po letu 1918 je bilo med slovenskimi študentkami v Pragi promoviranih največ pet medicink: Nada Slavnik (1895-1924), medicino dokončala leta 1920, Valerija Valjavec (1888-1981), študij končala 1921, Marija Goropevšek (1894-1979), študij zaključila 1921, Marija Fink (1897-1971), medicina, 1923, ter Sabina Praprotnik (1898-1986), medicina, 1924.

Njihove letnice rojstev povedo, da so pripadale generaciji prepородovcev oz. jugoslovanski ideji in skozi to slovanski vzajemnosti naklonjeni generaciji, kar je gotovo vplivalo na njihov izbor mesta študija oz. univerze.

Na drugi strani pa mislim, da je bilo za tiste ženske, ki so imele umetniške ambicije - igralske, likovne, glasbene - precej lažje. Te so se lahko že zgodaj udeleževale ali vpisovale v razne krožke, tečaje ali vsaj razna umetniška društva. Tako so si pridobile potrebno znanje in izobrazbo, se vrnile domov ali pa so nadaljevale kariero tudi po drugih mestih Avstrije in Evrope. Med temi najdemo kasneje precej uspešnih, če omenim samo igralki Zofijo Borštnikovo, igralko, ki je v Pragi obiskovala dramatično šolo in ustvarila veliko igralsko kariero, in Marijo Raisnerjevo, operno pevko Gabrijelo Mrak in druge. Tudi likovne ustvarjalke, kot slikarka Strnenova ali kiparka Bulovec, so na Češkem pa tudi drugod lahko izpopolnjevale svoje znanje. Med glasbenicam naj posebej omenim Jarmilo Lily Gerbic (1877-1964), ki je izhajala iz glasbene, izobraženske in obenem slovanofilske družine in je lep primer vpliva družinskega okolja in naziranj. Njen oče Fran Gerbic, operni pevec v Pragi in slavofil, je seveda vztrajal, naj tudi hči nadaljuje njegovo glasbeno-umetniško pot. Tako je Gerbiceva pravzaprav prva Slovenka, ki je leta 1901 ali 1902 opravila kompleten konservatorij iz solopetja in klavirja. Po končanem študiju je nekaj časa kot profesorica solopetja delala v Pragi, potem pa se je zaradi očetove bolezni vrnila v Ljubljano.

Tudi po letu 1918 oz. po ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani leta 1919 so Slovenci še vedno odhajali na študij v Prago na Karlovo univerzo (od 1918 češka univerza). Poleg tega da je jugoslovanska vlada v tem času študij na Češkem še podpirala, so se po letu 1918 Slovenci v Prago vpisovali dokaj množično tudi zato, ker je Deželna vlada za Slovenijo v Ljubljani odobraval posebne kredite za študente, ustanavljali so

posebne denarne fonde ipd. Po letu 1922 pa se je situacija spremenila in študij na Češkem ni bil več zaželen. Oblast je propagirala predvsem študij na jugoslovanskih univerzah, tako da je Slovencev na praški oz. češki univerzi vedno manj; večinoma so ostajali na umetniških šolah. Oblast propagira jugoslovanske univerze predvsem zato, ker se je ravno okrog leta 1920 in 1922 med študenti v Pragi zelo okrepilo komunistično gibanje. Kot je znano, je bila takrat Češka ena redkih evropskih držav, kjer komunistična stranka ni bila prepovedana. Tako je oblast raje videla, da so vsi študirajoči »Jugoslovani« »pospravljeni« v Jugoslaviji, tj. pod kontrolo oz. policijskim nadzorom...

Kakorkoli že, mislim, da je v povedanem zajet samo drobec nekaterih ženskih usod, ki so študirale in nekatere tudi ne dokončale študija in prav o teh ne vemo veliko. Virov in literature je malo, prepričana sem, da je bilo vpisanih več, da pa mnoge niso mogle dokončati študija iz različni razlogov, večinoma gotovo zaradi finančnih težav, saj je iz povedanega razvidno, da so se na študij lahko podale le ženske iz dobro situiranih družin; tiste, ki so se odločile za Prago pa sploh, saj je bilo znano, da je bila Praga dražja kot Dunaj.

Prav tako zelo malo vemo o njihovi zunajštudijski dejavnosti: ni znano, ali so sodelovale oz. delovale v slovenskih študentskih društvih, ali so se udeleževale raznih prireditev ipd., razvidno je le, da v študentska in dijaška glasila večinoma niso dopisovale. Velika izjema je prav nemirna Zofka Kvedrova, ki je sodelovala tako s slovenskimi kot hrvaškimi in srbskimi študenti v Pragi, dopisovala v slovenske in druge revije in časopise (Veda, Naši zapiski, Novo Doba), si tudi dopisovala s slovenskimi izobraženci (Anton Dermota) in podobno. Čeprav teh slovenskih izobraženek ne moremo obravnavati kot tipične izseljenke ali pripadnice manjšin, saj so bile predvsem izobraženke, zdravnice in umetnice, ki so študirale in delovale zunaj svoje ožje domovine, si kot skupina s posebnimi značilnostmi zaslužijo posebno mesto pri proučevanju zgodovine slovenskega izseljenstva.

Marina Lukšič Hacin: Moja naloga pri tem projektu je nekako iz dveh vidikov. Prvega bi samo omenila in se bomo k njemu vrnili na koncu, to je teoretski vidik. Moja naloga je, da ob sodelovanju z nekaterimi drugimi sociologi opredelim osnovne kategorije, ki jih bomo uporabljali v projektu. Torej, utemeljitev projektnih izhodišč, tez in kategorij, razdelava teoretično-metodološkega aparata raziskave za objavo, primerjava slovenskih študij na temo ženske in migracije z drugimi ter umestitev ženskih (migracijskih) študij v kontekst razprav o multikulturalizmu.

Za primer si pogledjmo pojem iz naslova. Tradicija. Kaj je tradicija, kaj je kulturna tradicija v izseljenskih kontekstih? Včasih se pri analizi migracijske dinamike, ki je specifična, srečaš s potrebo po redefiniciji starih pojmov ali celo po izpeljavi novih kategorij. Prav izseljenske situacije kažejo, da neglede na težnje in prizadevanja številnih teoretikov danes pojma tradicija ne moremo tako lahko zavreči. Če bi ga zavrgli, bi moral njegovo mesto zavzeti nov pojem s podobno vsebino. Izhod iz zagate je torej v redefiniciji pojma za specifične kontekste. Pri tem pa ne govorimo o pojmu tradicija, ki je definiran v diadi tradicija-moderno, ko je tradicija del analitično-teoretskega (idealno

tipskega) konstrukta. Lahko bi našela še nekaj podobnih pojmov, a naj bo dovolj. Redefinicija bo šla skozi položaj Slovenk izseljenk.

Drugi vidik teoretske refleksije se bo povezoval s tem, kar bo pozneje predstavila dr. Barbara Verlič Christensen, ki se bo ukvarjala z analizo mednarodnih ženskih migracij. Moja naloga bo, da specifično slovenske (ženske) izseljenske kontekste povežem in primerjalno umestim v mednarodni kontekst. Poleg teoretskega vidika se bom vsebinsko osredotočila na Slovenke v evropskih državah in povratnice. Z Evropo se bosta v zgodovinski perspektivi ukvarjala še dr. Marjan Drnovšek in dr. Irena Gantar Godina, s sedanostjo pa poleg mene še Milena Domijan in Jernej Mlekuž.

Težava je pri Evropi, saj imamo opravka s številnimi nacionalnimi državami in v naši zavesti Evropa obstaja povsem drugače kot ZDA, čeprav so tudi ZDA, sicer drugače kot Evropa, znotraj konfederacije sestavljene iz različnih kontekstov, različnih držav. Kljub temu uporabljamo oznako ZDA v pomenu ene države. V Evropi pa se ne moremo izogniti razliki med posameznimi nacionalnimi državami. Vsak bi vprašal, kaj pa Francija, Belgija, Švedska. Morda bo nekoč v prihodnosti z nastankom EU prišlo do sprememb tudi na področju našega doživetja evropske realnosti – a do takrat bo projekt že zaključen.

V svojem delu črпам iz izkušenj in vedenja, ki sem jih pridobila na Švedskem. Študije evropskih situacij bodo v največji meri, kolikor se bo dalo, usklajene s terenskim delom v ZDA. Poiskali bomo podobna področja, uporabljali podobne tehnike, s tem da ne bomo zbirali življenjskih zgodb, ampak uporabili metodo polstrukturiranega intervjuja. V situacijah, ko ne bo mogoče drugače, bomo uporabili tudi strukturirani intervju, ki ga bomo izvedli s pomočjo interneta.

S tem smo se že pomaknili k fazi zbiranja podatkov. Osnovne informacije predstavljajo pregledi in analize:

1. Pregled in analiza tuje (znanstvene) literature na temo žensk in migracij.
2. Pregled in analiza že obstoječih (znanstvenih) razprav na temo žensk in migracij (v Sloveniji).
3. Pregled slovenskega (strokovnega in poljudnega) izseljenskega tiska in tiska o izseljenstvu (predvsem za Evropo).
4. Pregled arhiva Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.
5. Evidentiranje in analiza morebitnih avtobiografij in biografij Slovenk po Evropi.
6. Analiza gradiva s Švedske (skozi perspektivo projekta) in pridobivanje novih informacij.
7. Terensko delo (intervjuji).

Po opisanem postopku bo potekalo zajemanje podatkov pri vseh raziskovalcih, ki se bomo ukvarjali s sodobnostjo. Osebo se bom osredotočila na polstrukturirani intervju z ženskami glede na različne poklice (učiteljice, novinarke, umetnice, političarke, znanstvenice) in povratnicami. Intervjuji bodo vsebinsko usklajeni z raziskavami socializacijskih, resocializacijskih in akulturacijskih procesov. Pri prvi generaciji, to je pri izseljenkah, bodo v ospredju njihovo življenje in delo ali morebitna pristočasna aktivnost v perspektivi ohranjanja izvirne kulture, njihova vloga v družini in pomen za

ohranjanje jezika, vzgoja otrok pa tudi morebitna ženska društva in organizacije. Pri drugi generaciji bosta zajeta oba spola. Pogovor bo tekel predvsem o vlogi matere in o odnosu oče-mati, seveda v perspektivi ohranjanja izvorne kulture. Temu bomo dodali tudi vprašanja o etnični stratifikaciji in stigmatizaciji tujcev v nekaterih okoljih priselitve.

V raziskavi bomo skušali upoštevati dejstvo, ki se je izpostavilo na terenskem delu v ZDA in se navezuje na skromnost žensk. Izkazalo se je namreč, da so včasih moški boljši sogovorniki, ko govorimo o pomenu ženskega dela in njihovi vlogi pri ohranjanju izvorne kulture – veliko več povedo. Ženskam se zdi vse delo samo po sebi umevno in ne kaj preveč posebno, vsaj ne toliko, da bi ga izpostavljale in si pripisovale zasluge. Poleg moških sogovornikov so primernejši tudi otroci in vedo o delu svojih mater povedati kar veliko. Tako smo postopno prišli do tega, da pri temi o ženski vlogi ne smejo biti sogovornice samo ženske, iskali bomo tudi moške sogovornike.

Po tradicionalnem patriarhalnem družinskem vzorcu je privatno v domeni žensk – v raziskavi me zanima, ali v novem okolju to ostane nespremenjeno, še zlasti, če pride do priselitve v manj patriarhalno okolje. Do kakšnih sprememb prihaja v družinski dinamiki, v odnosih mož-žena in ali do njih sploh prihaja? Zanimajo me tudi odgovori na vprašanja: Kakšna sta vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne tradicije v novem okolju v primeru družinskih selitev? Kako se to kaže na ravni vsakdanjega življenja in pri vključevanju družinskih članov v »javno sfero« priselivitvenega okolja? So se ženske organizirale v lastne organizacije, so bile politično aktivne v novem okolju? Kje in zakaj? Ali v procesih resocializacije (prva generacija) pod vplivi novih okolij in njihovih sistemov vrednot prihaja do preformiranja statusov in družinskih odnosov, do redefiniranja iz izvornega okolja prinesenih stereotipnih predstav o spolnih vlogah ali pa se ohranjajo stare vrednote? Kako to vpliva na družinsko dinamiko v novem okolju (v obeh primerih)? Ali na te odnose vpliva morda tudi kulturna distanca med izvornim in novim okoljem? Kako se ob upoštevanju dejstva kulturne distance in razhajanj v sistemu vrednot (med vrednotami staršev in večinskega okolja) znajde druga generacija? Kakšen odnos zavzema do družinske dinamike in odnosov med spoloma, katere stereotipne predstave sprejema, kako poteka identitetno »krmarjenje« v okoljih z velikimi etničnimi razlikami? Je v teh situacijah morda generacijski konflikt močnejši? Lahko pri drugi (tretji) generaciji najdemo primere identitetnih kriz, ki izvirajo iz priseljenke situacije (malikovanje etnične identitete versus alternacija)? Kako to vpliva na procese ohranjanja izvorne kulture pri potomcih? Kaj pa spolna asimetrija pri slovenskih izseljencih v različnih državah priselitve?

V zadnji interpretacijski fazi projekta, ki bo dvodelna, bomo raziskovalci najprej tvorili spoznanja in zaključke delnih projektov in jih v nadaljevanju primerjali med seboj. Končni rezultat bo sintetični pregled v sinhroni in diahroni perspektivi. Drugi korak bo predstavljala primerjalna umestitev spoznanj o življenju Slovenk po svetu v kontekst mednarodnih raziskav o ženskah migrantkah.

Mojca Ramšak: Naj še enkrat izpostavim sindrom skromnosti. Mislim, da morata tisti, ki intervjuja, ta sindrom enostavno preseči in zavreči, ker vsak sogovornik na

začetku misli, da nima česa povedati, šele potem ko ga izpraševalec dovolj motivira in usmerja, se ta sindrom počasi izgublja.

Mirjam Milharčič Hladnik: To je gotovo lažje, če sprašuješ točno določena vprašanja, če pa pristopaš kot poslušalka, ki hoče slišati spontano življenjsko zgodbo, potem je drugače. Na začetku marsikatera ženska ne ve, kako bi začela, ker misli, da nima česa povedati, in ji moram zato zelo diskretno pomagati, da se tega občutka znebi in postane pripovedovalka in sogovornica.

Irene Mislej: Vprašala bi, ali pokrivata tudi Kanado?

Irene Mislej: Ker že imate sodelavko, ki se ukvarja z literaturo, naj bi upoštevala tudi to, ali so bile ženske res protagoniste literarnih del. Izjemno malo je žensk v izseljenski književnosti, tako da je diskriminacija tudi tu. Morda bo najnovejši izseljenski roman Teda Kramolca dal vpogled v kanadsko skupnost. Sicer mislim, da bo vsakdo od nas lahko pomagal, če boste povedali, kaj potrebujete.

Milena Domjan: Sem vodja oddelka za kulturo Slovencev zunaj Republike Slovenije na Ministrstvu za kulturo. Ob tej priložnosti bi rada povedala, da me je med izseljence pripeljala pravzaprav moja življenjska usoda; najprej v Avstralijo, kjer sem živela štiri leta, potem delno tudi med izseljence, ali boljše izseljenke, v Atene, kjer sem bila tri leta, na koncu pa še dve leti v Londonu. Po vrnitvi iz Londona me je službena pot ponovno pripeljala na to področje in tako sem se znašla med raziskovalci, čeprav po osnovnem poklicu to nisem. Me pa seveda to področje zanima in ga tudi do neke mere poznam. Ko mi je Marina (Lukšič Hacin) omenila to raziskavo, sem bila takoj za to, ker se mi zdi zelo pomembno, da raziščemo vlogo žensk in, kot ste rekli vi, da nimate omejitev, se tudi jaz na tem svojem področju ne bi želela omejevati, bi pa želela popisati usode, življenjske zgodbe vseh žensk, ki so naredile kaj pomembnega v svojem življenju. Pod »pomembnega naredile« štejem vse, od tega, da so morda vzgojile nekaj otrok, ki vedo, da so Slovenci, ali pa, da so npr. celo življenje peklo torte in potice za materinske dneve oziroma se kako drugače trudile za ohranjanje slovenstva. Tudi take gospe bi želela vključiti, če so še žive oz. če so pripravljene. Nekaj teh stvari že vem, v bistvu sem pa še čisto na začetku te raziskave, ker čakam na končno metodologijo. V glavi sicer imam neko shemo, vem, da je v Angliji več nivojev izseljenstva: izseljenci, ki so šli tja takoj po 2. svetovni vojni, drugo skupino predstavljajo ljudje, ki so se zbirali v Londonu okrog BBC (slovenska oddaja), v novejši čas pa spada pojav, da so Slovenke prišle kot študentke, kot t. i. »au pair« in se tam poročile.

Eno od osebnih izkušenj, koliko te ženske naredijo za slovenstvo, sem doživela tudi v Londonu, ko smo v okviru vsakoletnega diplomatskega dobrodelnega sejma prvič postavljali slovensko stojnico (to je bilo takoj po osamosvojitvi in slovenska stojnica je bila s strani organizatorja določena za protokolarni obisk vojvodinje Kentske). Slovenke v Londonu so bile vse pripravljene pomagati; ne samo, da so peklo potice in piškote,

temveč so prinesle tudi zibko in pravi gorenjski nagelj za dekoracijo. Z njihovo pomočjo smo lahko stojnico res opremili po slovensko. Medtem ko je izkušnja iz Aten ta, da so te gospe (med njimi je tudi precej intelektualk) v glavnem tja odšle zaradi ljubezni. Poročene so s turističnimi delavci ali mornarji. Ne vem, če imajo kakšno formalno društvo, mogoče ga zdaj že imajo, ampak takrat, ko sem bila tam, so se vsako leto ob večjih praznikih dobile, recitirale slovenske pesmi, pele, kaj slovenskega skuhale in na ta način gojijo ter ohranjajo slovenstvo.

Marina Lukšič Hacin: Dovolite le kratek komentar, ker sem v uvodnem delu izpustila to informacijo. Raziskava o ženskah v Evropi poteka pod mojo metodološko-strokovno koordinacijo, zato je Milena (Domjan) rekla, da še čaka napotke. Svoje delo bova usmerili na različne države, pred tem pa se bova uskladili v pristopih.

Jernej Mlekuž: Moj prispevek temelji na terenskem delu, ki sem ga opravil za potrebe magistrske naloge v letih 2000 in 2001. Zbiral sem življenjske zgodbe (jaz jih imenujem življenjske pripovedi, ker hočem s tem poudariti ustno obliko sporočila) migrantov povratnikov iz nadiške Beneške Slovenije. Segajo v leta po drugi svetovni vojni, ko je to območje doživelo prav dramatične razsežnosti izseljevanja, pa vse do današnjih dni, ko migranti povratniki pripovedujejo o stikih s po svetu živečim sorodstvom ali ko v okviru svojih izseljenskih izkušenj opisujejo poteze tako imenovanega novega priselitvenega vala z juga in vzhoda.

Na tem mestu ne bi preveč razpravljaj o nalogi, poudaril pa bi naslednje, ker to konec koncev opredeljuje tudi moj del ali moje delo v tem projektu: naloga namreč sloni na dveh predpostavkah. Prva je, da vsako gibanje posameznikov in skupin, vsako migracijo spremljajo oziroma jo (vsaj) v določeni meri opredeljujejo odnosi moči. Seveda ti delujejo na različnih nivojih, v različnih smereh. Torej, prvi namen ali cilj naloge je predstaviti in opredeliti odnose moči, na katere kažejo migranti povratniki v svojih življenjskih pripovedih. Ko odgovorim na to vprašanje in opredelim odnose moči, postavim v obstoječi okvir še prostor oziroma poskušam vzporediti predstavljene odnose moči s prostorom. Druga predpostavka naloge je, da je pri oblikovanju izkustva prostora oziroma krajev moč neizbrisljiva.

- Če bom torej v nalogi sledil prvi predpostavki, se bom omejil predvsem na vprašanje, kako ženske s svojim delovanjem ali nedelovanjem v različnih migracijskih situacijah in kontekstih reproducirajo strukture patriarhata, ali se jim upirajo.

- Če pa bom pod svoj raziskovalni žaromet postavil vprašanja tako imenovane družbene prostorsosti, bom poskušal predstaviti kraje, ki jih ženske opisujejo v svojih pripovedih. Kako se ti kraji razlikujejo od »moških krajev«, kako jih opisujejo ženske in kako moški, kaj pri teh izpostavljajo eni in kaj drugi?

- Razmišljam pa tudi o tretji možnosti, in sicer o nekoliko splošnejšem družbeno-zgodovinskem pregledu izseljevanja žensk iz Beneške Slovenije. Ta bi vključeval predvsem spreminjanje vlog izseljenk v okviru izvirne družbe skozi čas. Široka paleta različnih tipov izseljevanja žensk iz Beneške Slovenije in njihove povezave z izvorno

družbo nam namreč lahko da dober vpogled v spreminjanje družbenih razmer v izvorni družbi.

Za katero od navedenih treh vsebin se bom odločil, je odvisno predvsem od tega, kaj boste v projektu počeli ostali. Ne bi namreč želel, da se vsebine podvajajo. Prav tako pa verjetno ne bo povsem nepomembna beseda nadrejenih, tokrat ne moških, ampak žensk.

Barbara Verlič Christensen: Sem raziskovalka na Fakulteti za družbene vede in se z migracijami in problemi nove mobilnosti ljudi ukvarjam približno osem let. Že med svojimi prvimi obiski na Švedskem leta 1993 sem zasledila, da se tam in v Zahodni Evropi pojavljajo povsem nove oblike mednarodnih imigracij. Migracije niso več le klasične oblike izseljenstva in ne samo bolj ali manj »začasne« oblike delovnega bivanja v drugi državi. Takrat me je najprej zanimalo, kateri so vzroki za nove pojave migracij v zadnjih desetletjih, ki jih je vedno več raziskovalcev označevalo za »masovne« in globalne. Obsežni migracijski tokovi se namreč običajno pojavijo v času po vojnah ali med njo ter ob hudih ekonomskih krizah. Ali se napoveduje globalna ekonomska kriza? In zakaj je Zahodna Evropa postala novi cilj sodobnih migracijskih tokov, gledano relativno? Mnoge evropske države so bile namreč še do nedavnega same emigracijsko področje (Italija, Španija, Grčija), sprejemanje začasnih delavcev pa je večina razvitih držav omejila že konec sedemdesetih let (Nemčija, Francija, Švedska, Danska, Avstrija). Notranja mobilnost državljanov članic EU v zadnjih dvajsetih letih komaj presega 3 % in je relativno konstantna. Torej se prosta mobilnost delovne sile v skupnem trgu dela EU odvija počasi in z občutnimi strukturnimi primanjkljaji. V zadnjih dvajsetih letih so se spremenile oblike, geografske razsežnosti in obseg mednarodnih migracij. Priseljevanje se je povečalo v vseh razvitih državah, tudi v ZDA, Kanadi in Avstraliji, vendar je Zahodna Evropa prvič v zgodovini doživela tolikšen obseg imigrantov. V posamezne evropske države ne prihajajo le prebivalci iz nekdanjih kolonij, ampak s kriznih območij vseh celin, prizadetih zaradi vojne, revščine, korupcije, političnega nasilja ali civilnih nemirov. V državah članicah Evropske skupnosti je bilo v letu 2001 formalno registriranih 17 milijonov tujcev, število pa je zaradi različnih načinov uradne registracije priseljenih premajhno. V vseh omenjenih državah narašča obseg neregistriranega in nelegalnega bivanja ter dela tujcev iz tretjih držav. Nelegalno je bivanje priseljenih, ki jim je že izdan nalog za izselitev, vendar jih ne morejo izseliti ali pa sploh najti. Narašča tudi število pravih in »bogus« beguncev ter azilantov, ki se selijo iz ene države v drugo v upanju na pridobitev dovoljenja za bivanje. Vse večje število prosilcev med njimi pridobiva status bivanja v državah EU iz humanitarnih razlogov. Moja prva teza je bila, da ne glede na različne vzroke povečane mednarodne mobilnosti ljudi spremljamo globalni socialni pojav novega nomadstva. Seznanjanje z deklariranimi cilji imigracijskih politik različnih vlad pa je botrovalo mnenju, da so sodobne migracije ob začetku novega tisočletja bolj podobne vlaku brez voznega reda, kot pa uspešni regulaciji mednarodne mobilnosti ljudi. Mobilnost je namreč intrinzičen pojav globalizacijskega procesa, medtem ko so migracijske faze priselitve ali odselitve zgolj

enkratni dogodki. Gibljejo se ne le kapital, blago in storitve, selijo se tudi ljudje in to niti ni bilo in naj ne bi bilo presenečenje, če se ozremo na deklaracije in pogodbe držav članic EU ali neoliberalne ideje o globalni ekonomiji. Razvite države želijo priseljevanje ljudi iz tretjih držav omejiti predvsem ali skoraj izključno na potrebe lastnega nacionalnega trga delovne sile. Medtem pa se je v zadnjih dvajsetih letih dotok delavcev, ki prihajajo na povabilo delodajalcev, ki jim nudijo začasno zaposlitev, osušilo na približno 30 do 20 % vseh formalno priseljenih; mnogokrat pa se tudi izkaže, da je analizo potreb trga delovne sile težko natančno alocirati in časovno določiti. Priseljeni IT strokovnjaki še niso dobro prišli, ko so že ostali brezposelni in so se odselili v drugo državo. Obenem naraščajo oblike priseljevanja po zakonu o družinskem združevanju ali iz drugih razlogov izven trga dela. Delodajalci trdijo, da potrebujejo več izobraženih delavcev, medtem pa se dejansko povečuje tudi obseg (neformalnega) zaposlovanja slabše kvalificiranih ljudi. Minister za delo zahteva večjo odprtost in fleksibilnost trga dela, finančni minister zahteva omejevanje socialne porabe, torej manj priseljevanja tistih, ki se dejansko priseljujejo v največjem obsegu. Minister za socialo potrebuje še več cenjenih storitev priseljenih (z močno prisotnostjo ženske delovne sile) v zdravstvu in oskrbi ali pa več denarja, prebivalci se boje za lastna delovna mesta, za svoje plače ali oboje. Medtem pa se ne ve, kdo bo delal v času povečanih deležev neaktivnih prebivalcev, saj se demografska slika evropske populacije v starostni strukturi spreminja navzgor.

Vlade se tako usmerjajo na posamezne dogodke, medtem ko procesi tečejo po svoje naprej in so vse bolj begajoči, nerazumljivi in konfliktni. Politiki poskušajo uganiti »javno mnenje« svojih volivcev in sejejo moralno paniko z izračuni stroškov za priseljence, da bi si pridobili glasove na etničnem vprašanju imigracij. Bolj ko želijo ohraniti kohezijo družbe, več je konfliktov in narašča kriminal; bolj ko branijo nacionalno kulturo, večja je anomija tradicionalnih vrednot (socialna varnost, enakopravnost, nediskriminacija, spoštovanje posameznikove integritete, svoboda gibanja, pravice do dela in iz dela). Bolj ko se brani etnična homogenost, več je multikulturalnosti v vseh pomenih. Polarizacija mnenj o tem ali so priseljenci družbeni resurs ali zgolj breme je tako popolna, da so vse zadnje volitve v evropskih državah »izvolili« problemi etnično drugačnih priseljencev, ki sami še volilne pravice nimajo. Razvite države in vlade so torej z lastnimi deklaracijami o odprti družbi, priznavanjem univerzalnih človekovih pravic in uvajanjem migracijske ter socialne zakonodaje omogočile legalno priseljevanje ljudi in ne samo delavcev. Zdaj to hitijo »popravljati« s hudimi restrikcijami pravic različnih kategorij priseljencev – kot da bi šlo za nekakšen civilizacijski nesporazum ali nerodno dano obljubo. Pri tem ostaja nejasno, kako omejevanje pravic »tretjih« državljanov (denizens nasproti citizens) učinkuje na notranjepolitično in socialno preoblikovanje samih evropskih držav in pravic državljanov. Bolj ko želi Evropa ostati homogena, večja je njena socialna, ekonomska in etnična diverzificiranost.

Mnogi raziskovalci v EU, kot že pred njimi drugi v ZDA ugotavljajo, da je regulacija množičnih globalnih migracij težavna in relativno neuspešna. Predvsem pa je draga in povzroča vse večjo uporabo represivnih ukrepov. Zakonsko omejevanje imigracij, novi

postopki preverjanja ljudi in oženje pravic priseljenih v probacijski zakonodaji (prehodno obdobje do dodelitve pravice stalnega bivanja traja od 5 do 7 ali 10 let) tako ob majhnih učinkih le povečujejo socialno odvisnost priseljenjskih skupin, povečujejo stisko ljudi ter dobesedno izpostavljajo migrante nelegalnim in kriminalnim manipulacijam. Evropski purgatorij je tako popoln, da ga ne more ogroziti noben terorist. Povzročča visoko dejansko in humano ceno glede na položaj ljudi in razgrajuje univerzalne človekove pravice. Države skratka ob visoki dinamiki globalnih ekonomskih in demografskih sprememb kažejo le interes obrambe nacionalnih interesov, medtem pa ne vedo, kako, ali nočejo spreminjati negativnih pojavov globalizacije. Politika integracije priseljenih ni učinkovita. Mednarodne migracije veljajo za ireverzibilen proces, ki ga težko spremljamo statistično, vendar z različnimi raziskavami ugotavljamo, da je množičen in vse bolj netransparenten. Več ko je zakonskega in birokratskega omejevanja priselitev, bolj se priseljenci pomikajo v neformalne sfere družbenega delovanja in povečuje se nerazvidnost pojavov. Migracije in multikulturalnost sta tako nova izziva povsod, ne le v državah Zahodne Evrope. Čeprav nacionalne države reagirajo na več ali manj konsistenten način v »samoobrambi suverenosti«, tako da se zapirajo pred temi tokovi in da postavljajo vedno več pravil in omejitev, rezultati kažejo na neučinkovitost in konfliktnost takšnih odločitev. Vlade s svojo politiko in omenjenimi intervencijami posegajo v migracijske tokove na način, ki sugerira, da posameznik ni več tisti, ki se lahko odloča o svobodi gibanja, o svoji osebni, profesionalni ali družinski integriteti, ampak mu status določa država preko spreminjajoče se imigracijske politike. Zato pojave migracij na novo klasificirajo in postavljajo nova pravila za vsako kategorijo priseljencev. Ta pravila in postopki negirajo že izrečene, zapisane, legalizirane ali obljubljenе pravice. Takšne odločitve niso izpostavljene le civilizacijskim, etičnim in moralnim vprašanjem, ampak spodbujajo reakcije v dejanskem, civilnem konfliktu.

Med novimi nomadi na vlaku brez voznega reda je vse več žena.

Med migracijskimi tokovi so do nedavna morda prevladovali moški nižjih starostnih obdobj in v aktivnem življenjskem obdobju. Čeprav so se (pri)seljevale tudi ženske, je to veljalo bolj za klasične imigracijske države in je bilo tesneje povezano z družinskimi razlogi kot pa s samo zaposlitvijo. Izjeme, poznamo jih tudi v slovenski izseljenski zgodovini, samo potrjujejo splošni trend. V razvitih državah se je medtem razvoj prevesil v postindustrijsko in informacijsko dobo, ki ju zaznamuje visok delež storitvenih dejavnosti v ekonomski strukturi. V teh dejavnostih se formalno in neformalno zaposluje tudi vse več žena, v nekaterih oskrbovalnih in storitvenih sektorjih pa ženska delovna sila celo prevladuje. Posebno možni so takšni trendi emigracij žena v nekaterih azijskih državah (Filipinke in Malezijke v Singapurju ali v državah EU). V neformalnem sektorju zaposlovanja priseljenk prevladuje delo v gospodinjstvih, oskrbi ostarelih in bolnih, pri varstvu otrok ter industriji zabave, turizma ter naraščajočem obsegu legalnih, pollegalnih ter kriminalnih oblik prostitucije. Tako verjetno izginja krivulja ženskega migrantskega zamika, ki je pogosto ugotovljeni trend; ta krivulja sicer še ostaja prisotna pri združevanju družine, vendar se krajša; seli se cela družina.

Kljub temu da celotno migrantsko populacijo pogosto označujemo s socialnimi

značilnostmi visoke prilagodljivosti, fleksibilnosti, s pripravljenostjo poprijeti za vsako delo ob slabših pogojih, to še v večji meri velja za priseljenke. Ker so vsi priseljenci tudi slabše sindikalno in politično organizirani, jih delodajalci v mnogih dejavnostih raje zaposlujejo, v kolikor v tem odnosu ne prevlada »politična korektnost« nacionalnega ali kulturnega diskriminacijskega sindroma. Mnoge priseljenke iz azijskih in centralnoevropskih držav imajo tudi relativno dobro izobrazbo. Drugi razlog za povečevanje deležev žena v mednarodnih migracijskih tokovih leži v (preostalih) pravicah iz naslova družinskega združevanja in družinskega formiranja. Prirast deleža priseljencev iz teh pravic, ki smo ga označili celo kot prevladujočega v zadnjih dvajsetih letih, generira etnična persistenca endogenih družin. Kljub temu prav tako narašča število multietničnih družin in le-te enako pospešujejo imigracijske tokove moških in žensk, vendar pogosteje slednjih. Ženske iz držav v razvoju ter iz tranzicijskih okolij so v mnogih socialnih sredinah še hitreje kot moški potisnjene v revščino, izpostavljene socialni nesigurnosti, so še pogosteje brezposelne kot moški ter družbeno podrejene ali pa vse skupaj. Zato se povečujejo njihove aspiracije po emancipaciji, ki jo obljublja kultura Evrope. Pospešuje se sprejemanje odločitev, ki odpirajo izhod iz nevzdržnega stanja – in to je že preizkušena pot v Evropo, deželo sanj, ki deklarira in ponuja ustaljene predstave o prosperiteti posameznika v razvitih sistemih. V ta namen iščejo ženske poti emigracije preko etnične družine ali etničnih podjetniških omrežij. Narašča tudi evidenca o »zavajajočih« ponudbah s strani kvazipartnerjev ali »delodajalcev« v tem iskanju premnogokrat generiranega nedovoljenega transferja ljudi. V tem procesu so premnoge priseljenke izpostavljene nelegalnim ali kriminalnim dejavnostim, v legalnem pomenu pa potisnjene v nove odnose popolne odvisnosti od socialne pomoči, partnerja ali družine. Ne nazadnje, raznolikost in socialna ter izobrazbena fragmentiranost etnične sestave priseljencev v posameznih evropskih državah je tako velika, da brez imigracijskih prilivov ni mogoče ohraniti kulturne, religiozne in tradicionalno orientirane etnične družine, še posebno ne v drugi generaciji priseljencev. Med številnimi begunskimi skupinami priseljencev pa je moč najti ne samo visoke deleže žena in otrok, ampak nemalokrat tudi sicer delovno manj zmožne skupine ljudi. Kljub temu da so priseljenke zelo iskane pri zaposlovanju v neformalnem sektorju, pa v okviru dominantne ekonomije držav EU vzdržujejo monopol skupine z najvišjimi stopnjami brezposelnosti.

Vse številnejše raziskave etničnega in feminiziranega migracijskega fenomena v Zahodni Evropi prinašajo tudi svetlejša spoznanja. Med mnogimi priseljenkami ni opaziti samo visoke pripravljenosti na integracijo, ki obeta socialno promocijo, ampak tudi močno storilnostno naravnost. V novem okolju ženske dobijo več možnosti za izobraževanje in sodelovanje z drugimi ženami, ki izražajo solidarnost do njihovega položaja. Predvsem z zaslužkom so si mnoge priseljenke pridobile status in ugled v okviru svojega okolja in etnične družine. Postale so »providers« in to dviga njihovo samozavest in povečuje zadovoljstvo. Nobeno delo ni tako težko, da ga v ta namen ne bi sprejele.

Etnocentrični pogled na servisiranje družine s strani žena to lahko razlaga kot popolno vdanost osebe potrebam etnične družine, kot neemancipiranost ali celo

izkoriščanje. Feministične študije tudi opozarjajo, da delo priseljenc v družinah pogosto omogoča emancipacijo in kariero domačink. Vendar so tukaj tudi vzori in procesi učenja o odnosih v družini ter med partnerjema.

Naslednja izkušnja je tipično spoznanje iz drugega zornega kota, drugačne kulture. Priseljenka iz tradicionalnega okolja Afrike v Evropo jo je izrazila kot zahtevano obliko integracije, kjer naj bi se vključila v družbo kot svoboden posameznik v moderno družbo, ker je vse drugo tradicija in jo je bolje pustiti zadaj: »V Afriki seveda nisem bila emancipirana, nisem imela zaposlitve in sem bila ravno tako samo mati.« Pravi: »Vse gospodinjsko delo in varstvo otrok je potekalo na skupinski način, nikoli nisem bila sama, nikoli nisem bila v skrbeh, kdo bo skuhal kosilo, kdo bo čuval moje otroke in ali bodo v kakšni nevarnosti. Vse delo je potekalo skupinsko, medgeneracijsko. Jaz sem imela dosti več časa sama zase, za svoje potrebe, v okviru možnosti. Delo je bilo naporno, ampak socialno zelo bogato. Tukaj v Evropi mi nenadoma emancipirane ženske, ki so uradnice v socialnih organizacijah, razlagajo, da sem jaz neemancipirana, da sem tradicionalna, da se moram osvoboditi, da moram javno delovati. V resnici me zaprejo v stanovanje, popolnoma me izolirajo od vsega, zaprta sem med štiri stene. Za otroke se bojim, kam jih bom lahko poslala, brez nadzora ne morejo biti, kriminala je veliko in za vse delo sem popolnoma sama; že samo to mi vzame vsako možnost, da bi se lažno emancipirala, izobrazila ali zaposlila.« Fenomenalno konceptualno nasprotje o vlogi moderne »versus« tradicionalne družine se izlušči kot izkušnja ženske, ki pravzaprav moderno družbo doživlja kot hudo obsesijo s predsodki, kjer se odvija omejevanje njene lastne vloge in se podcenjuje organizacijska družinska vloga v tradicionalni družbi.

Pokaže se dimenzija kontroverznosti integracijskih zahtev. Resnično, sprejeti kritično distanco do lastnih vrednot je težko, ampak to so pričakovanja na obeh straneh: da vseh značilnosti modernega okolja ne gre preценjevati in da se imamo tudi mi marsičesa naučiti. Vse te nove možnosti prilagajanja, učenja in asimilacije so realne, kot je tudi odpor do njih. Vendar se pod njimi kažejo obrisi odločenosti priseljenih žena, da sebi in predvsem svojim otrokom omogočijo drugačno življenje. Nemaokrat prav one vztrajajo, da se naselijo za stalno v državi, ki jim sicer ne ponuja najboljših razmer za integracijo. Prav zato priseljenke mnogokrat prenašajo hude težave ali razočaranja z mislijo na daljše cilje. Otroke učijo, kako preživeti in se upreti diskriminaciji, saj imajo z njo veliko starih in novih izkušenj. Ker je vloga žena v novem okolju izpostavljena večjim preizkušnjam ali izzivom, tudi ne preseneča, da se med drugo generacijo priseljencev mlade žene bolje izkažejo pri izobrazbi in socialnem prilagajanju. Zato si ne pustijo več organizirati lastne poroke, ampak sklepajo »koristne« kompromise. Med svojimi etničnimi vrstniki težje najdejo partnerja, dečki imajo veliko problemov. Tudi v starem okolju je težko, etnična družina se je spremenila in ni več enaka tisti v matični državi. Moža si poiščejo preko spletnih mrež v drugih razvitih državah, vendar znotraj svoje etnične diaspore. Pri tem se morajo pogajati z družino, sedaj pa še z birokrati.

V teh procesih prilagajanja in notranjih sprememb lahko preživijo le osebe z visoko stopnjo socialne in emocionalne inteligence. Številne priseljene žene takšne vrline

dokazujejo. Živeti v etnični družini, ohranjati nekatere osnove kulture in tradicije, obenem pa se uspešno vključiti v moderno družbo, to stanje je moč preiti le z močno osebno integriteto posameznika in s podporo skupin, pa čeprav je rezultat še tako hibriden. V tej luči je hibridna identiteta pozitiven resurs: »Sem Muslimanka in prebivalka nove države. Živim sama, delam in se družim z vsemi; vendar sem globoko povezana s svojo družino in cenim našo kulturo. Verjamem v demokracijo in spoštujem zakone novega okolja.«

O etnični družini in etničnih skupnostih gojimo v Evropi mnoge predsodke. Na konferenci na to temo (Holte, 2001) so raziskovalci poročali o zelo velikih spremembah etnične in tradicionalne družine v diaspori. Etnična družina se dinamično spreminja, njeni člani pa so v svojih identitetah bolj ali manj hibridni. Mnoge odločitve za emigracijo pravzaprav niso rezultat odločitve posamezne osebe, ampak jih generirajo potrebe družine, tudi lokalnega okolja. V tem pogledu se etnične družine tudi neverjetno dobro prilagajajo hitrim novim potrebam na trgu delovne sile. To so odločitve, ki so sicer v popolnem nasprotju s tradicionalnimi paternalnimi vrednotami ali zahtevami po dominaciji žena. V nedavni zgodovini pri nas proces dobro ilustrirajo tudi naše »aleksandrinke«, žene iz Primorske, ki so odhajale na delo v Egipt. Podobne odločitve zdaj sprejemajo žene v družinah iz Tajske, Kitajske in centralne Evrope, kot vse tiste številne Filipinke v Singapurju, ki svoje edino zasebno življenje z veliko veselja ustvarjajo ob nedeljah na javnih prostorih trgov tega mesta-države. Nase so ponosne, čeprav jih nihče ne podpira in ne ščiti njihovih pravic v migracijah med etnično družino ter delodajalčevo kuhinjo. Selijo se z jasno misijo in ji ostajajo zveste, čeprav so daleč proč in same. Vendar zato ne bo več poti nazaj, postavljeni so novi cilji. Vloga žene je tako pogosto podobna lokomotivi, na katero je pripeta etnična družina, ki postaja mobilna znotraj diaspore. Resnično, diaspora je vedno bolj zanimiva, ni samo relikv ali zgodba.

Proces multikulturalnosti zahteva spremembe na obeh straneh, dominantnih in priseljskih skupinah. Zato tudi moj pristop in metode raziskave upoštevajo normativne okvire in strukturne analize migracij, obenem pa prikazujejo osebne izkušnje priseljencev, njihove tipične subjektivne percepcije problemov diaspore. Ne zanima me le osebna življenjska zgodba kot taka, sprašujem o izkušnjah, ovirah pri prilagajanju, o težavah pri iskanju dela, kako se izobrazujejo. Tako se v daljšem času izluščijo tipične skupne izkušnje priseljencev. Preko takšnih izkušenj in vzorcev, tudi polnih emocionalno nabitih spoznanj, ustvarjamo manjkajoči dialog med obema stranema, dominantno družbo in priseljenci. Cilj ni samo prilagajanje ali asimilacija, to je dolga vrsta raznolikih kulturnih in organizacijskih sprememb na obeh straneh, kjer bo končni rezultat nekaj tretjega, znotraj nas samih in okoli nas.

Opomba: Študija bo objavljena v Založbi FDV v letu 2002.

Daša Hribar: Prihajam iz Slovenskega etnografskega muzeja, z Oddelka za slovenske izseljence, zamejce in tuje etnične skupine. Lahko bi mu rekli tudi migracijski oddelek. To je relativno nov oddelek, ki deluje nekaj manj kot tri leta, od septembra 1999. Pri svojem dosedanjem delu nisem bila eksplicitno usmerjena na raziskovanje

izseljenk, čeprav sem jih pri svojem delu srečala že veliko, veliko zelo različnih življenjskih zgodb, ki bi jih tudi lahko predstavila tukaj. Ampak danes sem tu iz drugega razloga, namreč, k sodelovanju me je povabila Marina (Lukšič Hacin), ki je predlagala, da bi ta simpozij spremljala tudi razstava. Sama na simpoziju sicer ne bom imela prispevka, ker leta 2004 odpiramo prenovljeno zgradbo etnografskega muzeja z novo stalno razstavo in bom v svojem muzeju zelo zasedena. Vendar bi rada sodelovala pri pripravi razstave. Današnje srečanje razumem bolj kot posvet, rada bi se posvetovala z vami glede razstave, ki je zamišljena, tako da bi sodeloval vsak raziskovalec, kdor bi želel, in bi lahko prispeval gradivo zanjo. To naj bi bila v bistvu razstava tega projekta in ne razstava o izseljenstvu na splošno. Pomeni, da bi vsak od nas oziroma vsak od vas prispeval gradivo zanjo. Želela bi vas vprašati, če se vsi strinjate, da bi ta simpozij spremljala tudi razstava. In da bi se tudi pogovorili, ali pa razmislili, kakšna bi bila ta razstava. Pri svojem razmišljanju sem prišla do več variant. Ena bi bila prikaz življenjskih zgodb, vendar se nekako ne nagibam k temu, ker je ravno sedaj na ogled razstava Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu. Nastala je po osnovnem konceptu dr. Marjana Drnovška z Inštituta za slovensko izseljenstvo in tudi s sodelovanjem našega muzeja. Bojim se, da bi se bilo težko v tako kratkem času na področju prezentacije življenjskih zgodb izmisliti kaj bistveno novega in da bi se preveč ponavljali. Moja druga ideja je, da bi predstavili vaše izsledke kategorije »kulturno izročilo«. Če govorimo o ohranjanju kulturnega izročila oziroma vlogi žensk pri ohranjanju kulturnega izročila, se bomo gotovo srečali z vprašanjem, kaj sploh je kulturno izročilo v določenih izseljenjskih okoljih. Gotovo bodo raziskave zajele geografsko zelo različna področja, tudi časovno in socialno različna. In morda bi lahko vsak raziskovalec izločil iz svojega prispevka prav to kategorijo »kulturno izročilo« ali pa na primer kategorijo »slovenstvo«. Kot je rekla prej Milena (Domjan), da »ste stojnico okrasili po slovensko«. Se pravi, kako so jo okrasili, tudi na takšnem primeru bi lahko prikazali način ohranjanja oziroma pojmovanja kulturnega izročila. Tretja varianta pa bi bila prikaz procesa vašega raziskovanja. Zelo zanimiv bi bil lahko prikaz te dvojne pozicije raziskovalke in izseljenke v eni vlogi, ki ga je omenila Mirjam (Milharčič Hladnik). Zadnja varianta bi lahko vključevala gradivo, ki ga boste pridobile ali uporabile pri svoji raziskavi, zvočne posnetke intervjujev, ki jih boste posnele. Torej, predlagam, da bi svoje koncepte za razstavo napisala, vsakemu poslala po pošti, da bi potem na naslednjem srečanju najprej ugotovili, koliko ljudi sploh ima to gradivo. Ko pa bi imeli zbrano, in sicer vsaj eno leto pred simpozijem, potem ne bi bilo več težko narediti razstave. Mogoče bi Marina (Lukšič Hacin) povedala še kaj na to temo. Sedaj so tu tri ideje za razstavo. Vprašanje torej je, kako zbrano gradivo razdeliti. Lahko bi ga v tri osnovne sklope, kot so družina, poklici, društveno udejstvovanje. Znotraj družine bi ga lahko razdelili na poglavja deklice, dekleta, samske ženske, matere, tete, stare matere in prikazali njihovo vlogo pri ohranjanju kulturnega izročila v izseljenstvu. Navedli bi lahko različne poklice, kakor smo jih danes že našeli, od medicink, zdravnic, učiteljic, redovnic itd. Za zaključek bi rekla, da ni težko nizati idej, ampak bistveno je, da vem, kdo bi lahko sodeloval in kakšno gradivo bi lahko prispeval za razstavo. Torej, če bi želeli, da bi vsebino vaših

Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila: Okrogla ...

referatov predstavili publiki, ki se bo udeležila simpozija, tudi vizualno kot razstavo – to je bila osnovna ideja zanjo.

DISKUSIJA

Mirjam Milharčič Hladnik: Več reči je še pred nami, časa pa nobenega, zato bi morali zaključiti diskusijo glede predstavljenih prispevkov raziskovalcev in raziskovalk in nedvomno bi se bilo dobro vsaj okvirno pogovoriti tudi o razstavi.

Irene Mislej: Postavila bi nekaj vprašanj. Razstavo pustimo ob strani, ker je posebno poglavje. Zbrali boste zelo veliko življenjskih zgodb, število bo kar visoko, tako da odpade ambicija, da bi predstavili vsako teh življenjskih usod. Glede tega se boste odločili sami. Ker se ukvarjam z likovno predstavo življenja, bi res priporočila, ko intervjuvate in zbirate življenjske usode, da zberete tudi slikovno gradivo, da prosite za fotografije, da jih skenirate. Mislim, da bi bilo pametno v okviru take raziskave ustvariti digitaliziran fond fotografskega gradiva, ki seveda lahko izhaja direktno iz teh življenjskih usod, lahko iz okolice. Pri taki raziskavi bi me na koncu zanimalo videti, kakšni so bili tisti prostori, kakšne so bile ulice itn. Tukaj imate izvrstno možnost, ne vem, če imate denar za to, ampak skeniranje fotografskega gradiva danes ne predstavlja prevelikega napora in iz tega lahko nastane tudi razstava, ki temelji na likih, to je v povezavi besede in podobe. Nemogoče je pokriti cel svet, gre za to, da boste v bistvu individualizirali tista okolja, ki so najbolj zanimiva, ali ki jih lahko dosežete.

Mirjam Milharčič Hladnik: Kanado bi bilo gotovo smiselno vključiti v raziskavo, zato bom skušala obdelati vsaj teren okrog Toronta, kjer živi večina slovenskih izseljencev in njihovih potomcev.

Marjan Drnovšek: Dodal bi še misel, da je treba upoštevati tudi tiste ženske, v mislih imam Zofko Kveder, ki so pisale o izseljenstvu in posebno še o vlogi žensk v tem procesu. Poglejmo samo njeno dramo *Amerikanci* (1908). Ona je pisala o tem, se odzivala na ta pojav v času množičnega izseljevanja. Gre torej za žensko, ki sicer ni bila v tipičnem izseljenstvu, je pa živela v Pragi in Zagrebu in doživljala marsikatero težavo v tujem okolju.

Marina Lukšič Hacin: Ko govorimo o književnosti, moram povedati, da je za leto 2004 predviden mednarodni simpozij na temo žensk in migracij. Poleg mednarodne primerjave rezultatov naj bi projekt pripeljal tudi do pokrivanja sivih lis projekta. Z dr. Janjo Žitnik sva že dogovorjeni, čeprav ni članica projektne skupine, da bo po svojih močeh zapolnila vrzel z vidika književnosti. Prav tako se bom jeseni obrnila na vas z vabilom, da se udeležite omenjene konference in dodaste svoj delež vedenja. Med nami sedi tudi Kristina Toplak, ki sega na povsem novo področje v proučevanju izseljenstva,

to je umetnost, predvsem likovna. Ženske umetnice in njihove življenjske zgodbe, predvsem pa odnos do lastnega etničnega porekla in vloga umetnosti pri tem, je prav gotovo zelo zanimiva tema. Prav tako bo potrebno najti nekoga, ki bo skozi izpostavljeni vidik analiziral argentinsko situacijo.

Mirjam Milharčič Hladnik: Če na hitro povem, kaj jaz zbiram oziroma česa ne zbiram, ker me je strašno strah vzeti dragocene materiale, ki mi jih pripovedovalke ponujajo, ker se jih bojim izgubiti. Vse, kar mi ponudijo, si zapišem, tako da imam pregled nad tem, kje bi lahko dobili material, če bi ga rabili za razstavo. Spravljeno imam videokaseto Slovenske ženske zveze, ki je bila izdana ob 75. obletnici in vsebuje zgodovinski pregled njihovega delovanja. Imam razglednice, na katerih so prizori iz poslikave zidov s slovenskimi izseljenskimi motivi, ki jih je naredila Lucija Dragovan v Joiletu; knjige, ki so jih o izseljenski izkušnji žensk napisale ali zbrale Jospehine Janežič, Irene M. Odorizzi, Mary Molek in druge; nekatere fotografije, na primer fotografijo Josephine Janežič, ki je prav tako iz Postojne kot jaz in je po vojni zbežala v Italijo, od tam je bila poslana v Avstralijo, na fotografiji pa sta z možem, ko leta 1954 iz Avstralije plujeta proti končnemu cilju, obljubljeni deželi Ameriki. To je fotografija lepe, elegantne ženske in v smoking oblečenega postavnega moškega, ki se rokujeta s kapitanom ladje, fotografija, ki je tako drugačna od podob, ki jih imamo v zvezi s slovenskim izseljevanjem zarezane v spomin. Erika Kokalj Roda iz Washingtona je prinesla na pogovor, za katerega ni bilo več časa kot slabo uro, ogromne torbe arhivskega gradiva in korespondence svojega očeta, povojnega imigranta, ki jih nisem imela časa niti pogledati. Ali pa Ruth v Joiletu, ki ima shranjene potne liste svojih staršev, kjer lepo piše, da so imeli leta 1928 dovoljenje potovati iz ZDA v Jugoslavijo preko mejnega prehoda Rakek, dve leti pozneje pa preko Jesenic. Ali je to zanimivo za razstavo ali ne, je seveda odvisno od njenega koncepta, zato bi se morali o tem čimprej dogovoriti, da bi bilo zbiranje materiala na terenu lažje.

Aleksej Kalc: Rad bi samo vedel, ali se pogovor zdaj nanaša na razstavo ali na vsebino tistega, kar smo slišali iz referatov, ker gre za različne stvari.

Mirjam Milharčič Hladnik: Kar združili smo, ker časovno ne gre drugače.

Aleksej Kalc: Inštitut za slovensko izseljenstvo ima zdaj skupaj s koprskim Znanstvenoraziskovalnim središčem 2-letni ciljni raziskovalni projekt za zbiranje oz. evidentiranje ter ohranjanje dokumentarne dediščine slovenskega izseljenstva v Avstraliji in Evropi. Del tega projekta predvideva tudi zbiranje nepisnega gradiva, se pravi to, kar, kot slišim, večina vas dela, poslušanje in zapisovanje pripovedi izseljencev in izseljenk. In to ne magnetofonsko beleženje, ampak zapisovanje na video, da bi pripovedovanje ostalo upodobljeno živo. Hkrati s tem želimo pri obiskovanju ljudi vprašati tudi, če imajo kakršnokoli pisno, slikovno ali drugo gradivo in če so ga pripravljene kdaj prepustiti kaki ustanovi, da bi ga hranila. Če ga niso pripravljene fizično

oddati, ker vemo, da so ljudje na tako gradivo čustveno navezani, jih vprašamo, če ga dovolijo prekopirati. To pa storimo na kraju samem s pomočjo skenerja, tako da gradiva ni treba premikati. V perspektivi nekega združevanja gradiva iz raznih možnih kanalov, iz raznih projektov in raziskovalcev bi lahko razmislili o neke vrste virtualnem fondu, ki bi bil lahko viden po internetu. Vsekakor bi bil s pomočjo digitalne tehnike lahko rešen problem ohranitve gradiva, ne glede na to, če se originali rešijo ali ne. To omenjam kot strategijo dela na terenu, ker sem slišal, kakšne komplikacije so, ko je treba dokumentacijo odnašati, jo prekopirati in jo potem vračati. Morda je bolje nositi s seboj skener, čeprav stane več napora.

Mirjam Milharčič Hladnik: Še huje kot nošnja je potrebni čas za skeniranje; če greš, recimo, za pet dni in sploh nimaš tega časa.

Aleksej Kalc: Seveda, samo mislim, da je morda ena izmed rešitev tudi ta.

Mirjam Milharčič Hladnik: Zdaj res govorimo o več stvareh hkrati, ampak, saj je prav, ker se deloma navezuje na to, kako bi razstavo koncipirali, kaj imamo, kaj nabiramo in zakaj.

Daša Hribar: Mislim, da bi bilo na razstavo najbolje dati tisto, za kar vsak meni, da bo najbolj vizualiziralo njegovo raziskavo. Se pravi, tisto, kar boste na simpoziju predstavili v tekstu in kar bo sklepna ugotovitev vašega prispevka, bi vizualno predstavili na razstavi. Ugotoviti je torej potrebno, kateri so tisti materiali, s katerimi bi to lahko najbolje predstavili. To bi bila tudi omejitev pri izboru gradiva, ker ima sicer vsak raziskovalec veliko gradiva.

Mirjam Milharčič Hladnik: Ena od možnosti je tudi vizualizacija naših raziskav, tako da bi bile namesto življenjskih zgodb ljudi v vitrinah naše raziskovalne zgodbe.

Marina Lukšič Hacin: Meni se zdi druga ideja zelo vabljiva, predvsem iz vsebinskega vidika, ne toliko raziskovalnega; namreč, pokazati z razstavo, kako Slovenci po svetu v različnih kontekstih (državah, skupnostih) povsem specifično razumevajo svoje slovenstvo tudi skozi različne simbole, mite, rituale...

Irene Mislej: Nisem govorila z vidika razstave, ampak z vidika sestavnega dela vašega raziskovanja. Z besedami boste zelo težko povedali, kako se je tisto dekle, ki je prišlo v pristanišče, začelo drugače oblačiti, lažje pa s fotografijami. Seveda je to ogromno dela, ampak če se raziskovalni projekti povežejo, je dosti lažje. Cilj je, da bi prišli do nekega skupnega fonda in bi imelo dostop do njega veliko ljudi.

Mirjam Milharčič Hladnik: Danes tehnika to res omogoča, glede fizičnega prenosa dokumentov pa ne vem, pač tako, kot zahteva zakon.

Irene Mislej: V Ameriki imajo to zelo strogo urejeno, pa tudi posamezne krajevne Historical Society so zelo prizadevne. Drugje je spet drugače. Osebnost se nagibam k temu, naj originali ostanejo tam, kjer so nastali, če so skrbno ohranjeni.

Marjan Drnovšek: Imam misel k izvajanju Aleksa (Kalca) glede projekta o izseljenskem arhivskem gradivu. Menim, da načrtovalci niso videli jedra tega dela v zbiranju gradiva, ampak v ugotovitvi stanja gradiva na terenu. Hkrati pa naj bi ugotovili možnosti, kako naj bi se to gradivo ohranjalo na terenu, kakšna naj bi bila mreža na terenu, ker mislim, da bi bilo potem tudi financiranje države Slovenije za tovrstne centre, ki bi hranili to gradivo, bolj transparentno. To je največji, prvi namen tega CRP-a. Ker so arhivske prakse in zakonodaja po državah različne, imamo različne stopnje ohranjenosti in stanja. Tudi iz Amerike prihaja originalno gradivo, kar vsi vemo. Menim, da je bistveno, da se to gradivo ohrani.

Mirjam Milharčič Hladnik: Ali lahko povem samo primer? Florence Unetich ima 82 let in je od vedno aktivna v različnih oziroma skoraj v vseh slovenskih organizacijah v Clevelandu. Pripovedovala mi je, da ima v svoji hiši o delovanju različnih organizacij toliko materiala, da se nima več kam usesti in da mora vse to nekam dati. Sprašujem, kaj bi ji lahko odgovorila; ali lahko da nam?

Marjan Drnovšek: Za Ameriko je stvar lažja, saj imajo svoje organizacije s fizičnimi prostori, kjer bi se našlo mesto za arhivsko gradivo, ali so jih vsaj imeli.

Irene Mislej: Jaz bi postavila vprašanje bolj filozofsko. Življenjska zgodba Florence Unetich se je pretežno odvijala v Ameriki, je del slovenske zgodovine, ampak tudi del ameriške zgodovine in je treba res paziti, da je tudi prikazana tam. Seveda nam tukaj ogromno manjka, ampak da ne bi slučajno mislili, kot so nekateri kolegi, da je najbolj preprosto obiskati vse izseljence po svetu, pobrati gradivo, ga pripeljati v Slovenijo in narediti tukaj velik arhiv. To ni namen.

Mirjam Milharčič Hladnik: Tudi jaz zdaj to tako razumem, ampak če bi hoteli evidentirati, kam bo ona dala to gradivo, kaj moramo narediti?

Irene Mislej: Najbrž bodo oddali v Cleveland v mestni muzej, ki je izvrstno organiziran. Podobno je z dediščino Harveya Peruška, Gregorja Peruška v Clevelandu, s katero se ukvarjam. V bistvu je vse izgubljeno, ker slovenska organizacija v Clevelandu peša, enostavno ni več energije. V domu na St. Clairu imajo celo prostore, so pa v obupnem stanju itn.

Marjan Drnovšek: Najboljša rešitev za zasebne arhive je, da pridejo v neko javno institucijo. Velik problem v Ameriki kot drugod po svetu je neznanje (slovenskega) jezika, v katerem je to gradivo nastalo. Če pride gradivo v neko institucijo, lahko konča

na policah nepopisano in s tem nedostopno. Vemo, da je s tem nekako izgubljeno za raziskovalca.

Irene Mislej: V mestnem muzeju zdaj nimajo nobenega Slovenca, imajo pa Poljaka, Čeha, Slovaka.

Aleksej Kalc: Sam vidim tukaj dva problema. Ne poznam situacije v Ameriki, ampak si jo predstavljam, ker vsaj nekoliko poznam situacijo v Avstraliji in drugod. Če obstaja kak normativ, po katerem gre gradivo v neko uradno ustanovo v priseljski državi, ni problema v smislu hranjenja, problem pa je, da gre gradivo nekako v pozabo, da skupnost in njeni potomci ne vedo več, da obstaja, če ga kdo ne ovrednoti. V primeru zasebnih arhivov, osebnih ali društvenih, sta posameznik in društvo tista, ki odločata, kaj bosta z njim napravila. Moje mnenje je sledeče: če je mogoče dobiti neko slovensko organizirano sredino, ki je ustrezno opremljena in sposobna to hraniti, se – dokler to zmore – skuša predajati dokumentacijo tej sredini. Tu bo seveda problem, ker bodo nekateri tej ustanovi zaupali, drugi pa ne in bodo gradivo rajši prepustili neki drugi. Zato je treba biti pri tem elastičen, važno je, da se gradivo nekomu preda, neki instituciji, ki daje zagotovila, tudi s pomočjo matične države, da se bo hranilo in varovalo, upoštevajoč tudi želje ali pogoje imetnika predajatelja. Če pa takih slovenski ustanov v priseljskih deželah ni oziroma niso več sposobne zagotavljati primerne varovanja, mislim, da bi bilo bolje, da se slovenska država na politični ravni zainteresira in domeni z določenimi institucijami v teh državah, da one sprejmejo to gradivo, ker sem prepričan, da sodi to gradivo v kraj, kjer je nastalo in mora tam ostati, zato ker je del dediščine naših tamkajšnjih skupnosti. Ločiti to gradivo od skupnosti, ki ga je ustvarila, je kot bi ji odrezali del telesa. Prav se mi zdi tudi zato, ker hočemo posredovati zavest o slovenski pripadnosti mlajšim rodovom, tudi tistim, ki morda ne bodo znali ene same slovenske besede in bodo morda Slovenijo zamenjali s Slovaško, če pa se bodo malo zanimali za svoje korenine, je važno imeti v neki javni instituciji priseljske države mesto, kjer bodo hranili toliko in toliko fasciklov gradiva, nanašajočega se na našo skupnost. Tukaj je potrebno strokovno delo, ki mora biti izraz vseh nas, ki se ukvarjamo s temi temami, in tudi politično delo slovenske države, ki mora s pomočjo mednarodnega dogovarjanja skrbeti, da se to gradivo na tak ali drugačen način ohrani.

Irene Mislej: Kolikor vem, obstoja v bilateralnih sporazumih posebno poglavje, namenjeno arhivskemu gradivu. Različne države ga najbrž različno rešujejo. Za Ameriko vem, da je konvencija podpisana, za Argentino je v pripravi, a sta različni. Prva skrb je gradivo ustrezno shraniti, pozneje bomo pa videli, če ga bo kdo preučeval, ampak gradivo mora ostati v tistih državah.

Marina Lukšič Hacin: Opravičujem se, ker smo se na koncu preselili z enega projekta na drugega, ki ga imamo tudi na Inštitutu, to je CRP o arhivih. Mogoče bi bilo dobro razmišljati o delovni, polemični okrogli mizi prav na temo CRP-a. To bi bila

priložnost, da bi se raziskovalci, ki pri projektu sodelujemo, dobili v bolj delovnem vzdušju. To naj navržem kot idejo, preden prekinem razpravo, ki se je oddaljila od teme srečanja. Tisti, ki boste imeli na terenu težave in dileme, kaj narediti z določenim gradivom, se obrnite na Aleksa (Kalca) ali Marjana (Drnovška), ki sta na tem področju najbolj doma.

Aleksej Kalc: Zdaj je trenutno tako, ampak problem je širši in ne bi bilo slabo usklajevati tudi zamisli in izkušnje, ki nastajajo izven tega projekta. Recimo, da je ta projekt lahko neke vrste izhodišče za neko širše dogovarjanje in definiranje nekih standardov, če naj jih tako imenujem.

DOCUMENTATION

**VIRI IN GRADIVO
DOCUMENTATION**

VIRI IN GRADIVO

ZASTAVE DRUŠTEV »LUNDER ADAMIČ« SSPZ V ZDA

Tine Kurent

Še pred izbruhom prve svetovne vojne so ameriški Slovenci začeli ustanavljati v okviru Slovenske svobodomiselné podporne zveze društva z imenom »Lunder Adamič«. Društva so si omislila svoje bogato vezene prapore.

Spomnimo se: Kot odgovor na protislovenske izgrede ptujskih Nemcev je ljubljanska mladina organizirala protinemške demonstracije, ki so dosegle višek, ko je avstrijska vojaška patrola 27. pešpolka v nedeljo 20. septembra 1908 streljala v množico in ubila dijaka Ivana Adamiča in strojnika Narodne tiskarne Rudolfa Lundra. Protinemški nemiri v podporo Ljubljani so se razširili preko Luže tudi med naše rojake v Ameriki.

Sodeč po fotografijah, ki mi jih je ljubeznjivo podarila Mrs Adolph V. Klancnik, so bile zastave umetelno ročno vezene, kvadratne oblike stranico 4 čevlje (nad 120 cm) brez franž, dolgih 4 palce (dobrih 10 cm). O barvah ne morem govoriti, lahko pa rečem, da je oblikovanje zastav solidno, značilno za svoj čas. Bordura in rastlinski motivi so standardni. Ena od fotografij je reklamna razglednica, ki kaže razvito zastavo in ob njej sporočilo:

Zastava društva »Lunder Adamič« št 20
S. S. P. Z. razvita dne 18. avgusta 1912.
Zastava je vseskozi ročno pleteno delo
tvrške *F. Kerze Co.*, 2616 S. Lawndale
Ave. Chicago, III.

Slovenske vezilje so bile odlične, sodeč po cerkvenih paramentih in banderah; tudi svobodomiselná zastava je lepo delo. V zgornjem levem vogalu zastave so med dvema prekrizanimá plamenicama začetnice SSPZ, pod njima na vijočem se traku napis SVOBODNA MISEL NAŠA NAJ ŽIVI. Pod tem alegorična ženska figura in dva oval s portretoma Lundra in Adamiča. Nad ovaloma napisa ŽIVLJENJE ZA NAROD SVOJ, pod njima pa ime društva: DRUŠTVO * LUNDER * ADAMIČ * ŠT. 20. Še niže ljubljanski grb, zmaj na stolpu, pod njim datum 19. 9. 1908 z napisom USTANOVLJENO 25. DECEM. 1908. Spodaj napis CLEVELAND, OHIO. Elementi so razvrščeni strogo simetrično.¹

¹ Mrs. Adolph V. Klancnik, za prijatelje gospa Angelca, je slovenska Američanka, ki zbira zanimivosti v zvezi z izseljenci in jih tudi podarja »v prave roke«. Poleg fotografij z zastavami SSDZ nam je podarila tudi tekst Sonetnega venca, ki ga je spesnil njen sorodnik Mirko G. Kuhel, film o Louisu Adamiču, ki ga je posnel Dr. Harold Sanders, zlasti pa številne fotografije z društvenih sestankov, ki jih lepo dokumentirane in vložene v albume podarja muzeju Louisa Adamiča. Gospa je namreč vnet amaterski fotograf.

Zastava društva "Lunder Adamič" št. 20
S. S. P. Z. razvita dne 18. avgusta 1912.
Zastava je vseskozi ročno pleteno delo
tvrdke F. Kerže Co., 2616 S. Lawndale
Ave. Chicago, Ill.

Dear friends of the Society!
*Your kind and generous response to my
request for a flag is most appreciated. I
am sure that you will be glad to see
the flag in my possession. I will be
glad to send you a copy of the flag
if you wish. I will be glad to send
you a copy of the flag if you wish.
I will be glad to send you a copy of
the flag if you wish. I will be glad to
send you a copy of the flag if you wish.*
V. Hamrick 4706 St. Clair Ave. E.
Cleveland Ohio

ILUSTRACIJI

1. Razvita zastava društva »LUNDER ADAMIČ« št. 20.
2. Reklamna razglednica tvrdke KERŽE, ki je izdelovala zastave za društva »LUNDER ADAMIČ«.

SONETNI VENEC IN SLAVILNA PESEM V SPOMIN NA LOUISA ADAMIČA

Tine Kurent

Za prvo generacijo slovenskih izseljencev v Ameriko je bila slovenščina glavni spomin na rodni kraj. Ljubezen do slovenske besede so prinesli že od doma, pesniki in pisatelji so bili pri nas vedno v časteh. Profesorica Tatjana Dumas Rodica ugotavlja: *Slovenski narod ni imel v svoji zgodovini nikdar dejanske politične moči. Svojo identiteto... je utrjeval s svojo literaturo.*¹ Svojo misel podpira z daljšim citatom iz Adamiča, katerega vodilna misel pravi: *Vodilna dejavnost na Slovenskem je bila Kultura.*² Ljubezen do materinega jezika je številne izseljence vzpodbudila k javnemu nastopanju v slovenščini, k pisanju spominov, priložnostnih govorov in tudi k pesnikovanju. Nastali so krajši pa tudi daljši zapisi v prozi in rimah, nikjer objavljeni. Preproste ljudi nedokončano šolanje ni oviralo, da ne bi izražali svojih čustev v pesmi. Če preidemo bolj ali manj verzificirane pozdrave, dobrodošlice in zdravice na društvenih shodih, si oglejmo dve slavilni pesmi Louisu Adamiču v spomin.

Sonetni venec, posvečen spominu velikega Slovenca in prijatelja Louisa Adamiča, je spesnil izseljenec Mirko Kuhel l. 1951, potem ko so Adamiča umorili.³

Prigodnico *Louisu Adamiču v spomin* je spesnil izseljenec Jack Tomsic.⁴

*

Pisatelj Mirko G. Kuhel iz Kostanjevice na Krki se je leta 1920 izselil v Ameriko, star 24 let, s tremi razredi gimnazije. Skupaj z Adamičem je deloval v SNPJ kot izvoljeni tajnik. Prevajal je iz angleščine v slovenščino in iz slovenščine v angleščino. Prvi je prevedel Prešernovi pesnitvi *Krst pri Savici* in *Povodni mož*. Že v gimnaziji je spoznal Prešernov *Sonetni venec*. Pod njegovim vplivom je izbral to vrhunsko obliko pesništva za svoje najpomembnejše samostojno delo, *Sonetni venec, posvečen spominu velikega Slovenca in prijatelja Louisa Adamiča*. *Venec* bi lahko označili kot domoljubno slavilno pesem. Začne se kot budnica (*Le vstani, rod moj, dan se dela!*), toda upanje podre umor stražarja (*obraz mu nem je, kot da mirno sanja / in puška čez kolena...*), prevlada žalostinka (*Po morju plove ladja brez krmarja*). Naševa napredne nazore (*Lenuh požrešni delo*

¹ Tatjana Dumas Rodica, *Les Slovenes Américains: Écriture et identité*, Université de Saint-Étienne, 1997.

² Adamic Louis, *The Native's Return*, Harper and Brothers, New York, London, 1934 - enajsta izdaja.

³ Mirko Kuhel, 1904-1958. Njegov *Sonetni venec* je recitiral in posnel na kaseto septembra 1981 igravec Andrej Kurent - na željo ameriškega industrijalca Adolpha Klancnika in njegove gospe Angelce, ki sta pomembna zbiratelja gradiva o slovenskih izseljencih. Alenka Adamič je objavila pesem v decembrski številki *Grosupeljskih odmevov* 1996.

⁴ Jack Tomsic, 1897-1994. Njegovo pesem *Louisu Adamiču v spomin* so objavili v *Commemorative Booklet, Symposium 1977*, Euclid Ohio, ki sta jo izdali Florence F. Unetich in Josie Zakrajsek.

zanemarja... *Enakopravnosti naj dan zasije... Izbira naj vsak narod sam vladarja*), obuja upanje (*Enotnost te pogube bo otela... svobode plamenica bo žarela... napoveduje dan vstajenja: Prešeren, Cankar, mnogi njuni prednik idealizma bili so besednik*), doseže višek, ko iz splošnega opisa preide v slavno pesem (*A on stoji pogumno na braniku, mogočni glas njegov ne zaduši tujina*), se zgrozi (*beleži dan umora zgodovina*), žaluje skupaj z domovino (*Med velikane bi ga šteti smela, umrlemu zdaj ti daj zadoščenja. Uvrsti ga med velikane svoje, da mu nesmrtna luč bo zagorela, ime zapiši jasno med heroje*), vendar se žalost za pokojnim (*In večno naj spominja se dežela*) na koncu preobrazi v budnico (*Le vstani, rod moj, dan se dela*). Poenostavljeno bi lahko rekli, da gre za slavno pesem, ki združuje elegijo z odo.

Umrlega velikana ne imenuje tako kot pred njim Prešerna in Cankarja, vendar z akrostihom magistrala posveti sonetni venec njegovemu imenu, LOJZETU ADAMIČU.

MAGISTRALE

Le vstani, rod moj, dan se dela!
 Obseva že obzorje zlata zarja,
 Jeklena grod ni sili kos viharja,
 Zbudite se, omamljena krdela.
 Enotnost te pogube bo otela,
 Trpinu naj bo dana pest denarja,
 Usodo boljšo naj si sam ustvarja,
 A Judež naj na čelo da pepela!
 Dovolj! Odpusti, moja domovina!
 Avgur napoveduje dan vstajenja,
 Mineva v upu bolečina.
 In dan prihaja boljšega življenja.
 Čedalje bolj spoznaváš, mati, sina.
 Umrlemu zdaj ti daj zadoščenja.

*

Pesnik Jack Tomšič se je pri petindvajsetih kot gozdarski delavec izselil v Ameriko. V Clevelandu je delal po tovarnah in pridno pisal pesmi in jih tudi objavljaj. Njegov pesniški izraz je enostaven; njegovo pesem *Louisu Adamiču v spomin* sestavljajo pari vrstic z zaporedno rimo. Pesem je rima Adamičev življenjepis, začne v *otroških letih...* in nadaljuje: *bil je v šoli... štirinajstleten je prišel v to deželo / pri časniku Glas Naroda dobil je delo... potem njen junak odide: v prvo svetovno vojno / pod ameriško zastavo bojno...* in poroča: *pisatelj slovenskih dela je prestavljaj... štirinajst knjig... druga svetovna vojna... prvi je dognal kdo se tujcu udejstvuje / kdo za narod, zemljo se bojuje... toda: nasprotna stran se je resnice zbal...* Sledi vabilo: *v Belo Hišo... Amerika, Rusija in Partizani...* in *Končno se je mir na našo zemljo vrnil / sliko ruševin umorov je razgrnil... Adamiču so zlobneži grozili... Ker pisal je naprej še za pravice / razkrival zavajalnost, laž, krivice... Zlobneži so si grd načrt skovali / in še naprej so ga zasledovali / da bi svoj grd*

*zločin pred svetom skrili / stavbo so zažgali, kjer so ga ubili... Lojze v Tvojih delih še živiš
med nami / Tvoje knjige so živi spomenik z nami.*

Svojo rimano pripoved je nanizal v 81 stihov.

*

Pesmi sta izdelek stihotvorcev s pomanjkljivim šolanjem in z zarjavelo slovenščino, toda njuna čustva so pristna. Marjan Dolgan je v svoji *Antologiji slovenske slavlilne poezije* ugotovil, da »je lahko eden izmed vzrokov za nastajanje (slavlilne) poezije koristolovski, zato zbuja dvom o iskrenosti slavlilčevih čustev do slavljence in seveda idej, ki so s tem povezane,⁵ a o iskrenost naših dveh pesnikov, ko se spominjata mrtvega prijatelja, ne gre dvomiti«.

*

Mirko G. Kuhel : **SONETNI VENEC**

posvečen spominu velikega Slovenca in Prijatelja LOUISA ADAMIČA

I   Le vstani, rod moj, dan se dela!
          Že rano s plugom kmetič gre na polje,
          ga delo utruja in je slabe volje
          - pšenična moka letos ne bo bela.

Med zrnjem zlatim snetja je, plevela,

- Da bi le drugo leto bilo bolje!

Naj plug škodljive korenine zorje,

kar zdravo zraste bo žanjica žela.

          Le vstani! Vstani, tudi ti pomagaj!

          Priroda vse na delo opozarja -

          semena ljulke skrbno stran odlagaj!

Lenuh požrešni delo zanemarja,

a ti slabost to kar sedaj premagaj!

Obseva že obzorje zlata zarja.

II   Obseva že obzorje zlata zarja
          in prvi svit meglo odganja,
          ki v reber na pobočje se naslanja,
          nato posveti v sobo samotarja.

Mar zbal se je pokončnega viharja?

Na naslonjalo glava vznak se sklanja,

Obraz mu nem je, kot da mirno sanja

in puška čez kolena - znak stražarja?

          Zija nad senci sveža, dvojna rana...

          Ostanek to gostije je komarja?!

          Odgovor daj, tajinstvena Moeana!

⁵ Dolgan, M., *Slovenska muza pred prestolom*, Krt, Ljubljana, 1989.

Po morju plove ladja brez krmajra,
odmika se od varnega pristana,
Jeklena grod ni sili kos viharja.

III   Jeklena grod ni sili kos viharja
             tiranstva, ki zatira glas resnice.
             Svetniki vi, z desnice in levice,
             priznajte, da najeli ste grobarja.

Hlapčevstvo, na kolena pred mesarja!
Obljublja glasno pravdo vam pravice,
če dvomite, vas biča, pljuva v lice,
v obraz se hlini, zadaj pa udarja.
             Kedo naj vam sledi, kedo verjame?
             Besede sladke so zastava dela -
             mamilo - te na limance ujame.

Zbudi se podlost njihovega dela,
ki narode zaslužnji, last odvzame...
Zbudite se, omamljena krdela!

IV   Zbudite se, omamljena krdela,
             ker up na novi rod se ves podira.
             Dokler ne bo zglajena pot do mira,
             zastonj bo vaša rana krvavela.

Dokler zavesa mračna bo visela,
ki glas vpijočega je ne predira,
dokler je vse razseka ne sekira,
ki moč vseh narodov jo bo vihtela,
             osveta za osveto kri bo pila,
             bogastvo oble bo le kup pepela
             in zemlja vsa postala bo gomila,
ko bomba bo atomska zagrmela.
A v tebi, človek je močnejša sila -
enotnost te pogube bo otela.

V   Enotnost te pogube bo otela,
             branila pred tlačansko te usodo,
             verige suženjstva odpete bodo,
             svobode plamenica bo žarela.

Dokler manjšina žezlo bo vihtela
za mizo prostor bo Ir za gospodo.
Večina liže prazno naj posodo,
molči naj in naprej ponižno dela.

Enakopravnosti naj dan zasije,
edinstva narodov naj vstane zarja,
buče naj bratstva složne melodije.
Izbira naj vsak narod sam vladarja,
pri mizi siromak naj je in pije,
trpinu naj bo dana pest denarja.

VI Trpinu naj bo dana pest denarja,
da konec bo njegove beračije.
Na mehki postelji naj se spočije,
pošljite mu krojača in čevljarja.
[est dni na teden naj bo za vrtnarja
hektarjev osmih svoje domačije,
pošteno naj naje se in napije,
ko sedmi dan gre obiskat krčmarja.
Za mnoge so to sanjske domišljije,
pobožne želje bornega sanjarja.
Zanj samo v pesmih toplo sonce sije...
Za to boleost ni pravega lekarja.
Kje njega vera je sen utopije?
Usodo boljšo naj si sam ustvarja?

VII Usodo boljšo naj si sam ustvarja?
slovenski rod, ki vedno bil si križan.
A ko si najbolj strt bil in ponižan,
odvrgel si krvavega vladarja.
Sam si postavil se za gospodarja,
račun zakleti ves je zdaj prekrižan.
Tvoj tisočletni cilj je zdaj približan,
odpira svet se, sije nova zarja.

Oj domovina, drago si plačala,
da ves bi rod pod svoja krila vzela!
Domača izdajica ni plakala,
ko ti gorela si in krvavela.
Sinovom zvestim si nagrado dala,
a Judež naj na čelo da pepela!

VIII A Judež naj na čelo da pepela!
Osveto kličejo iz groba krste,
na njega kažejo koščene prste
nedolžne žrtve, izdajalstva dela.

Ko rodna gruda strašno je trpela,
sovragu je podredil lastne vrste,
da bratje so morili brate čvrste.
Preklinja te dežela, vrana bela!

Če kriv si, vest te vekomaj bo pekla,
nikdar ne skriješ svojega zločina,
ker njega halja stkana je iz stekla.

Za zločine plačana bo spokornina,
ko javnotvoja bo izpoved rekla:
Dovolj! Odpusti, moja domovina.

IX Dovolj! Odpusti, moja omvina!

Otroku znana ni bila vrednota
bogastva tvojega, ko je sirota
odtavala, kjer daljna je tujina

po mnogih letih prebudila sina.
Povpne se fant tvoj, ko zagleda pota,
ki odrešijo naj suženjstva omota
vse, ki jim ni svoboda dedovina.

Gospod postane fant, če le hoče
premnogi z njim prav rad zamenja.
Vale viharni se oblaki toče,

a on bojevnega ostane mnenja.
Ko mati v bolečini nwjbolj joče,
avgur napoveduje dan vstajenja.

X Avgur napoveduje dan vstajenja:

Prešeren, Cankar, mnogi njuni prednik
idealizma bili so besednik.
podžigali utopijska mišljenja.

Nekdaj bo konec bridkega trpljenja,
svobode nekdo piše abecednik,
nekje rodi se blagi ranocelnik,
ki vrne čvrste ti moči življenja.

Izza morja odjeknejo besede,
Odmev so upov tvojih, domovina,
naj svet za tvoje muke zve in bede

- v besedah, ki razume jih tujina.
Podtalno vse nekdo doma prevede,
mineva v upu bolečina.

XI Mineva v upu bolečina,
ko svet krog tebe izumira,
ko stari svet v plamenih se podira
in nanj spominja te le razvalina.

Ah, ostra meča dvojna je ostrina,
ki kolje, reže, seka brez ozira.

Koliko lastnih žrtev rekvirira
prepad globok, najstrmejša pečina.

Grobove plitve gozd zeleni skrije,
tu konec je želj in trpljenja -
opeva jih milada poezije...

Nirvana polni kupo pozabljenja -
po temni noči sonce spet zasije
In dan prihaja boljšega življenja.

XII In dan prihaja boljšega življeja,
tako res, kot ozelene lesovi
in spomladanski zaduhte cvetovi,
ko sneg stopi se, mraz odjenja.

Nevihta vsaka polna je grmenja,
drevesa rujejo in klestijo vetrovi,
ječe, do tal se sklanjajo vrhovi
v objemu strašnem silnega vrvenja.

A on stoji pogumno na braniku,
mogočni glas njegov ne zaduši tujina.
In ko je dan signal krvniku -

beleži dan umora zgodovina.
V priznanju, ki je dano mučeniku,
čedalje bolj spoznaváš mati, sina.

XIII Čedalje bolj spoznaváš, mati, sina,
ki še po smrti svetu te predstavlja,
te obožuje v knjigah in proslavlja,
kot da še vedno si mu domovina.

Sprejela ga za sina je tujina
In Janez kranjski se ne obotavlja,
v dlan pljune in si trdno zagotavlja,
da krepko bo pognala korenina.

In je pognala in je zelenela,
rodila sad je polnega življenja.

In tudi ti polno si mero sprejela,
ki pomore ti do ozdravljenja.

Med velikane bi ga šteti smela.
Umrlemi zdaj ti daj zadoščenja.

XIV Umrlemi zdaj ti daj zadoščenja,
nazaj ga sprejmi v svoje milo krilo,
doma polži v tiho ga gomilo,
da se želja izpolni hrepenenje.

Doma pričelo je, doma naj jenja
dvostranske poti polno opravilo,
ki dvojno je posledico rodilo:
Za njega smrt, za tebe dih življenja.

Uvrsti ga med velikane svoje,
da mu nesmrtna luč bo zagorela,
ime zapišu jasno med heroje.

In večno naj spominja se dežela,
da pokolenju mlademu zapoje:
Le vstani, rod moj, dan se dela!

*

Jack Tomsic : **LOUIS ADAMIČU V SPOMIN**

Bil je živ, nadarjen že v otroških letih
v družini so o njem razpravljali v posvetih...
dali bomo ga učiti v mestne šole,
ne kmet, naj oral bo na papirja pole.
Bil je v šoli, a mašnik ni hotel biti,
želel je v svet, v Ameriko oditi,
krepak, drzen in miselno premeten,
dalekoviden in življensko podjeten.
štirinajstleten je prišel v to deželo,
pri časniku Glas Naroda je dobil delo,
za več izkustev so silile ga želje,
šel je v drugo delat... v mesta podeželje.
Skusil je več let trpljenje in krivice
in kako se krati delavcu pravice,
to spoznanje ga je močno presunilo,
za pravice ljudstva ga je prekalilo.
Vpisal se je v prvo svetovno vojno,
šel je pod ameriško zastavo bojno,
pod vtisom, da odstrani se vse vojne,
da v miru se rešuje spore medsebojne
Pisateljev slovenskih dela je prestavljal,

v angleški jezik jih je uveljavljal,
za pisateljstvo se je zavzel, odločil,
da vtise... življenja ljudi bo predočil,
štirinajst pomembno-poučnih knjig je spisal,
naš doprinos za Ameriko orisal,
prvi v Ameriki nam pota je popravil,
učenjacom, širnim krogom nas predstavil.
Že devetnajsto-devet-in-tridesetega
predvidel je vdor škornja hitlerjevega,
svaril je slovenske organizacije
na grozljiv, krvav pohod in operacije.
Ko druga svetovna vojna je začela,
strahotna, ki z grozo je ves svet objela,
je pogumno na branik svobode stopil
in še druge v svoje vrste je priklopil.
Po dvoranah je navduševal, razlagal...
kaj in kako naj bi vsi in vsak pomagal
in kaj vred z Ameriko nam je storiti,
da osišča silo nam bo moč zdrobiti.
Iz krajev več so prišla poročila,
ki so nejasno in križno se glasila,
kaj je tam, za koga se železo kuje,
kdo je s kom in za koga s bojuje?
Prvije dognal kdo se tujcu udejstvuje,
kdo za narod, dom in zemljo se bojuje,
odločujočim je hitro dal na znanje
komu naj se da pomoč in pripoznanje.
Nasprotna stran se je resnice zbala,
da bo resnica laž v kot zagnala,
neresnic smrdljivih, blatnih so nalili,
da ga bodo z njimi mazali smradili.
Preskočil blato, smrad, potvorb-pregrade...
obiskoval državne je urade,
še v Belo Hišo so mu dovolili,
da več resnic o borbah bi dobili.
Amerika, Rusija in Partizani
so oslabili nacizem razdivjani,
ki je kot zmaj bruhal ogenj po Evropi,
da gorele so vasi, mesta in okopi.
Nacizma rjoveči se začel je tresti,
ker svobode zmag ni mogel več prenesti,
gnusen in krvav se je na tla zavalil,

narodom se kamen groze je odvalil.
Končno se je mir na našo zemljo vrnil,
sliko ruševin umorov je razgrnil,
toda v zlobnežih je maščevanje tlelo,
ki se ob priložnostih je razplamtelo,
Adamiču so še zlobneži grozili,
na samotnem kraju so ga pa dobili,
pretepali so ga, kri iz ran je tekla,
da pisat več ne sme, so njih usta rekla.
Ker pisal je naprej še za pravice,
razkrival zavajalnost, laž, krivice
posvet je bil... kaj je treba še storiti,
pero izviti ali usta zamašiti?
Zlobneži so si grd načrt skovali
in še naprej so ga zasledovali,
da bi svoj grd načrt pred svetom skrili,
stavbo so zažgali, kjer so ga ubili.
Poln načrtov, star le dva-in-petdeset let
je bil v trenutkih, svetu življenja odvezet.
Lojze, v svojih delih še živiš med nami,
Tvoje knjige so živi spomenik z nami,
v rodnem kraju spomenik, muzej in šola
Ti ime krasijo, kot hrabrega Sokola!

TITOVO PISMO IN PISMO SLOVENSКИH PARTIZANOV Z VISA LOUISU ADAMIČU

Tine Kurent

Med papirji, ki mi jih je pošiljal Louis Adamič, sta bila tudi dva zanimiva letaka, pismi z medvojnega Visa. Zdaj ju nimam več, na srečo pa sta ostali xerox kopiji. Letaka sem izgubil lansko jesen, ko so prišli šolarji po star papir in odnesli s časopisi vred tudi lepo mapo, v kateri sem hranil posebne dokumente in fotografije. Da mape ni več, sem ugotovil šele, ko sem okoli novega leta iskal *Trends & Tides* za profesorja G. Da še kopije ne bi prešle, objavljam Titovo zahvalno pismo in zahvalo slovenskih partizanov, poslani Louisu Adamiču leta 1944 z Visa.¹

Profesor Henry Christian piše, da je »29. marca 1944 ... Tito pisal Adamiču, vodilnem zastopniku nove jugoslovanske vlade v Združenih državah. A pismo je potovalo po trpljenja polnih poteh preko vojnih področij in je prispelo v Ameriko šele septembra.«²

Adamič je Titu odgovoril z dolgim pismom 23. oktobra 1944: »Spoštovani Maršal Tito! Najlepše se vam zahvaljujem za vaše pismo z dne 29. marca, ki me je doseglo prvega septembra. Nemudoma smo ga povečali v plakat in ga razdelili med jugoslovanske Američane; objavljeno je bilo tudi v angleškem prevodu.«³

25. aprila 1944 pa so Adamiču pisali tudi slovenski partizani, ki so bili na Visu kot člani kulturne skupine X. udarne Ljubljanske brigade. Adamič je tudi to pismo posredoval širši javnosti: »Rad bi seznanil s tem pismom (doseglo me je 20. maja) svoje južnoslovanske Amerikance, ki podpirajo jugoslovansko osvobodilno gibanje. Pismo je prišlo preko mojega mladega prijatelja dr. Nikole Mirkovicha, Srba (iz Srbije) v vojni službi Z. D., ki je bil aprila na otoku Visu. Drugega maja je bil dr. Mirkovich ubit nekje v Jugoslaviji v bitki, v kateri se je pridružil partizanom proti nacistom. Slava mu!«⁴ Pismo Adamiču so podpisali Zorman Ive, Vlado Golob, Smiljan Samec... sledijo še trije nečitljivi podpisi.

¹ Nacionalni komite narodne osvoboditve Jugoslavije in glavni štab NOB sta se leta 1944 umaknila na otok Vis, ki je bil razmeroma varen pred Nemci.

² Christian, H. A., *Izbrana pisma Louisa Adamiča*, Cankarjeva Založba, Ljubljana, 1981, str. 363; prevedla Jerneja Petrič.

³ »Titovo pismo Louisu Adamiču«, *The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans*, II (15. September 1944), 4-5, in »Tito's Fine Letter to Louis Adamic«, *Slobodna reč* (Pittsburgh), 8. November 1944, str. 4; to sta dve izmed številnih objav Titovega pisma v angleščini.

⁴ Moj prevod iz angleščine. Toda pripis »Slava mu!« je Adamič napisal po slovensko.

29.III. 1944

GOSPODIN

LOUIS ADAMIC

Dragi gospodine,

U ime naših napačenih naroda ja Vam se mnogo zahvaljujem za Vaše požrtvovano zauzimanje i rad u korist naše teške oslobođilačke borbe. Izrazite, molim, zahvalnost u moje ime svim Vašim saradnicima i svim drugim Jugoslovenima, koji bilo na koji način pomažu našu Narodno-oslobodilačku borbu.

Podrška naših sunarodnika u Americi u najtežim časovima historije naših naroda velika je i dragocjena baš zato što je došla još onda kada je u saveznickim zemljama carovala laž i obmana u odnosu prema našoj neravnoj i teškoj borbi sa okupatorima i domaćim izdajnicima. Iz običnog ciničnog izdajnika, kao što je Draža Mihailović, stvorilo se legendarnog narodnog heroja. Iz njegovih krvoločnih četnika - ubojica hiljade nevine djece, žena i staraca stvaralo se nepobjedivim narodnim borcima.

Pobjede slavnih partizana i Narodno-oslobodilačke Vojske Jugoslavije pripisivale su se ovim istim četnicima, koji su se borili i danas se bore na strani okupatora. Sve je to napajalo naše narode i borce nepodoljivom mržnjom ne samo prema Mihailoviću i njegovim četnicima, već narodo to prema onoj reakcionarnoj klikli u emigraciji koja se zove jugoslovenska vlada, čiji je pretstavnik izdajnik Mihailović.

Na koncu je istina pobjedila, Velika zasluga za to pripada i vama, naša draga braco - preko okeana.

No nama će biti i dalje mnogo potrebna vaša moralna i materijalna pomoć. Borbe će biti još teške. Sa njemačkim okupatorima ćemo se mi sami obračunati. Vaša nam je pomoć potrebna najviše protiv unutrašnjih neprijatelja, protiv reakcije u zemlji i van nje, protiv onih koji žele da se povrati ono staro i što narodi neće nikada dozvoliti.

Moj članak prikazuje samo u najgrubljim crtama džinovsku borbu koju smo vodili i vodimo. On prikazuje ukratko kako su se stvarno razvijali događaji u Jugoslaviji u toku ovog rata. Za sve moje navode postoje dokumenti i dokazi. Ništa nije preuveličano, nego naprotiv mnoge stvari su skoro površno spomenute. Ja se nisam dotakao pete i šeste ofanzive neprijatelja i to zbog toga što mislim da je o tome već dosta poznato i kod vas, a osim toga pisano je donekle i u našoj štampi.

Nadam se da će vam taj članak moći poslužiti kao dokument pred američkom javnošću, jer ja osjećam historijsku odgovornost za tačnost prikazivanja događaja.

Primito, molim, izraz moga poštovanja.

J. B. UIC

Priloga 252 1944

LOUIS ADAMIC

I want to share this letter (it reached me on May 20th) with my fellow South-Slavic Americans supporting the Yugoslav Liberation Movement. The letter came through Dr Nikola Mirkovich, a young friend of mine, a Serb (from Serbia) in U.S. military service, who was on the Island of Vis in April. On May 2d, Dr Mirkovich was killed somewhere in Yugoslavia in a battle in which he joined the Partisans against the Nazis. Slava mu!

Dragi tovariš, tovariš!

Je dolgo, običajenemu zasledujemo ves Tvoj ogorčen napor, ki ni ga v Novem svetu zastavil v prid naše pravične narodne in socialne borbe. Spominjamo se Tvoje odkrite, prone in močate besede še izga časa Tvojega obiska v domovini ko si bil dober prijatelj naše tudi; sledajče usklodovano klike in je krepko povedal v črk vojni ostro sodbo. Tu vidijo, odlike se je doma velika sprememba. Vstaj je novi, mladi rod, prišla je izga naša stiska, kakšne naš narod prej se ni doživljal, in v njem se je prebudilo vse, kar je zlovrabno spal v njem. Tudi Slovenci skorajda ne bi več spoznali!

Priseli so se dnevi borbe in toploti, a v vsaj vojni borbi in miru pozabili naših prvih vojev, ki so našemu boju zarežali ledino. Tudi nekateri delci, smo podpisani zlasti veseli, da se nam je danes ponudila prilika, stopiti s Teboj v direktno vezo. Tvoj in naš dober prijatelj, tov. dr. Nikola Mirković, nam je o Tebi in Tvoji, izdelavci in Avstrijci, povedal toliko lepih, da se čitimo dolžne, sporočiti Ti iskrene željevala vsaj našega toplega naroda v borbi. Tvoje je, naš narod je vsta čas pritepel milostno: mi ko in napor, a prostovoljno in srečno, odina in v tujini, da bi mogli biti v vojnem pravičnem boju frontini!

Tu v tvoj znamenje, v znamenje jugoslovanske zaje, v imenu prave, netle vobode, Te, pravični sobojevnik in tovariš, mi dali toplo podporo: juno!

Slovenski partizani na Visu,

Člani kulturne skupine I. udarne ljubljanske brigade

Pravača
Anričan Princez
Jovan
Križanič
Rajko

Vis, dne 25. aprila 1944.

REPORTS AND REFLECTIONS

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA
REPORTS AND REFLECTIONS

DVAJSET LET INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO

Janja Žitnik

Med vrsto letnic, ki so zarisale vidne ločnice v zgodovini sistematičnega raziskovanja slovenskega izseljenstva, ni težko razpoznati tiste, ki beleži rojstvo Inštituta za slovensko izseljenstvo. Letos praznuje dvajsetletnico svojega obstoja. V tem poročilu o njegovem dosedanjem delovanju bo govora predvsem o ljudeh, ki ga predstavljajo, o vrstah in oblikah njihovih dejavnosti in manj o raziskovalnih vsebinah, saj je tematski spekter njihovega raziskovalnega dela tako širok, da bi vsebinsko orientirano poročilo krepko prekoračilo primerni obseg jubilejnega članka. Uvodoma pa vendarle želim nameniti nekaj besed tudi okoliščinam in pobudam, ki so privedle do ustanovitve Inštituta.

16. septembra 1981 je dr. Ivo Fabinc, tedanji rektor Univerze v Ljubljani, v otvoritvenem govoru ob začetku mednarodnega simpozija o Louisu Adamiču med drugim poudaril: »Za našo univerzo predstavlja sedANJI znanstveni simpozij veliko obvezo, da bo spodbujala in podpirala nadaljnje znanstveno raziskovanje življenja in dela Louisa Adamiča, v širšem smislu pa zgodovino našega izseljenstva, katerega prvi znanstveni preučevalec in vidni predstavnik je bil prav on sam.«¹ Tudi drugi udeleženci so skupaj z glavnim organizatorjem simpozija prof. dr. Janezom Stanonikom izpostavili potrebo po sistematičnem raziskovanju slovenskega izseljenstva, pri čemer naj ne bi šlo le za oživitve nekdanjih dejavnosti na tem področju, ki so desetletje pred tem večinoma usahnile, temveč za mnogo širše zastavljeno interdisciplinarno programsko zasnovo dela. Pobuda je rodila sadove: že nekaj mesecev zatem, leta 1982, je bil ustanovljen Inštitut za izseljenstvo pri SAZU. Vodil ga je upravnik dr. Janez Stanonik (njegovo vlogo pri razvoju Inštituta sem predstavila v prejšnji številki te revije), znanstvenemu svetu inštituta pa je predsedoval akademik dr. Fran Zwitter.

Da je bil Inštitut ustanovljen pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, je razumljivo, saj je v šestdesetih letih prav tam deloval njegov predhodnik – Študijski center za zgodovino slovenskega izseljenstva. Kljub temu, da Študijski center ni imel svojih prostorov in redno zaposlenih raziskovalcev, je od ustanovitve 18. junija 1963 pa do konca šestdesetih let, ko je njegovo delo postopoma zamrlo, s pomočjo zunanjih in občasnih sodelavcev uspešno uresničil del zastavljenih nalog, zlasti v okviru izdelave bibliografije izseljenskega tiska, pregleda arhivskih virov za zgodovino izseljenstva in

---

¹ Otvoritveni govor dr. Iva Fabince, rektorja Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, *Louis Adamič: Simpozij/Symposium*, ur. Janez Stanonik, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 1981, 5.

statističnih podatkov o izseljevanju s slovenskega etničnega ozemlja od srede 19. stoletja do 1. svetovne vojne.²

Leta 1982 je novoustanovljeni Inštitut za izseljenstvo dobil svoje prostore v poslopju predsedstva SAZU in sprva nadaljeval delo svojega predhodnika, predvsem zbiranje in urejanje gradiva (izseljenske periodike, zapuščin posameznih izseljencev, društvenih in župnijskih arhivov ipd.). Že leta 1983 je Inštitut tudi formalno postal osrednji slovenski dokumentacijski center za zbiranje arhivskega gradiva o slovenskih izseljencih, delo v arhivu in dokumentaciji pa je v celoti opravljala honorarna sodelavka gospa Mila Šenk, nekdanja urednica *Slovenskega (izseljenskega) koledarja*. Konec naslednjega leta se je na Inštitutu začasno zaposlila sociologinja dr. Silva Mežnarič, leto dni pozneje pa še mlada raziskovalka izseljenske književnosti Janja Žitnik.³

Leto 1986 je bilo za delovanje Inštituta prelomno leto. Njegov upravnik akademik dr. Janez Stanonik je tega leta v sodelovanju z upravo Znanstvenoraziskovalnega centra (ZRC) SAZU uresničil formalno vključitev Inštituta v sklop te raziskovalne organizacije, ki danes v okviru administracije in drugih skupnih služb združuje šestnajst inštitutov in ki je tudi Inštitutu za izseljenstvo lahko že tedaj ponudila ugodnejše materialne in organizacijske pogoje za kadrovske razširitev in z njo povezano izvajanje načrtovanega raziskovalnega programa. Slednji je namreč poudarjal zlasti interdisciplinarni vidik raziskovanja slovenske izseljenske problematike, koncept, ki spričo pičlih možnosti za kadrovske razširitev pod tedanjo upravo SAZU ni mogel imeti obetavnih izgledov. Akademik Stanonik, ki je bil tedaj zaposlen kot redni profesor na ljubljanski Filozofski fakulteti, se je moral s to priključitvijo v imenu širših raziskovalnih interesov odpovedati svojemu upravnilstvu, saj so tedanja administrativna določila izključevala kakršnokoli (polno) vzporedno zaposlitev upravnikov inštitutov ZRC SAZU. Svoje delo je nadaljeval v znanstvenem svetu Inštituta, ki se je preimenoval v Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Že v prvih letih po vključitvi v Znanstvenoraziskovalni center je bil uresničen večji del dosedanje kadrovske razširitve Inštituta. Danes je na Inštitutu zaposlenih devet raziskovalcev, in sicer znanstveni svetniki Marjan Drnovšek, Irena Gantar Godina in Janja Žitnik, višja znanstvena sodelavka Breda Čebulj Sajko, znanstveni sodelavki Marina Lukšič - Hacin in Mirjam Milharčič - Hladnik, asistent z doktoratom Zvone Žigon (po odhodu na Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve je na Inštitutu v dopolnilnem delovnem razmerju) ter asistenta Dean Ceglar in Jernej Mlekuž, ki sta pravkar zaključila magistrski študij. S takšno kadrovske sestavo so na Inštitutu zastopane naslednje znanstvene discipline (po kronološkem vrstnem redu zaposlitve posameznih raziskovalcev): literarne vede, etnologija, zgodovina (trenutno trije raziskovalci), sociologija, politologija, kulturna antropologija in geografija. Za izvedbo strokovnih nalog in reden potek obsežnega administrativnega in tehničnega dela v okviru raziskovalnega programa Inštituta skrbi samostojna strokovna delavka

² Breda Čebulj - Sajko, Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo, *Dve domovini/Two Homelands*, št. 1, 1990, 11-20.

³ Prav tam.

Špela Marinšek, od številnih zunanjih sodelavcev pri projektih pa je doslej najtesneje sodeloval z Inštitutom izr. prof. dr. Mihael Kuzmič.

V funkciji upravnika/upravnice in pozneje predstojnice Inštituta so akademiku dr. Janezu Stanoniku po letu 1986 sledili dr. Andrej Vovko, dr. Janja Žitnik, dr. Irena Gantar Godina in sedanja predstojnica dr. Marina Lukšič - Hacin. Vsak od njih je v času svojega mandata zapustil v zgodovini delovanja Inštituta razpoznaven pečat. Prvi je v problematičnem začetnem obdobju številnih ovir in nejasnosti, ki so bile posledica nedorečenih reform v okviru republiške znanstvene administracije, med drugim našel ugodno začasno rešitev prostorske stiske Inštituta, druga se je posvetila širjenju in krepitvi mednarodnih stikov Inštituta in vzpostavila plodno sodelovanje z zunanjimi sodelavci, tretja je Inštitutu prispevala predvsem dragocene nove izkušnje na področju organiziranja širše zastavljenih mednarodnih simpozijev. Sedanja predstojnica dr. Marina Lukšič - Hacin, ki sodi med mlajše predstojnice in predstojnike inštitutov ZRC SAZU, je s svojim vsestranskim smislom za vodenje in koordinacijo dela prijetno presenetila tako sodelavce kot širšo strokovno javnost. Pod njenim vodstvom je delo Inštituta postalo bolj načrtno in usklajeno, k čemur bistveno pripomorejo vsakotedenski delovni sestanki vseh zaposlenih na Inštitutu. Programska skupina, ki jo vodi dr. Marjan Drnovšek, je začela uresničevati ambicioznejši in pestrejši raziskovalni program, njegovo uspešno izvajanje pa je vsekakor pogojeno tudi z mnogo bolj urejenim finančnim poslovanjem Inštituta in vsako leto še z dodatno razširjeno mrežo mednarodnega sodelovanja. Posledica omenjenih sprememb je bistveno večja odmevnost raziskovalnih rezultatov Inštituta v Sloveniji in tujini.

Dr. Marjan Drnovšek se je poleg uspešnega vodenja programske skupine izkazal tudi v vlogi novega urednika pričujoče revije. V sorazmerno kratkem času mu je uspelo uresničiti zamisel o izdajanju tematskih števil in rednejšem posredovanju znanstvenih rezultatov z izdajanjem dveh števil revije letno, kar je nedvomno pogojeno s povečanim obsegom uredniškega in administrativnega dela.⁴

V funkciji predsednika/predsednice Znanstvenega sveta Inštituta so se po letu 1986, ko je Inštitut prešel pod upravo ZRC SAZU, izmenjavali akademiki iz I. in II. razreda SAZU. Sedanja predsednica Znanstvenega sveta je dr. Breda Čebulj Sajko, med člani pa sta poleg znanstvenih svetnikov Inštituta in njegove predstojnice še dva akademika, in sicer dr. Janez Stanonik, ki je član Znanstvenega sveta vse od ustanovitve Inštituta in hkrati član uredniškega odbora pričujoče revije (prav tako od njene ustanovitve), in dr. Vasilij Melik, ki je do nedavnega vodil Znanstveni svet Inštituta. Inštitut ima svojo predstavnico tudi v Znanstvenem svetu ZRC SAZU.

Delo Inštituta poteka v okviru raziskovalnega programa *Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva* in v okviru tekočih raziskovalnih projektov. Od uvedbe projektnega financiranja leta 1993 do leta 2001 so raziskovalci Inštituta izvedli vrsto temeljnih in aplikativnih raziskovalnih projektov. Med letošnjimi je bil projekt *Stanje*

---

⁴ Poleg tega je bila revija letos uvrščena v seznam indeksiranih revij, pri katerih se znanstveni članki v postopku bibliografske evalvacije vrednotijo še z dodatnimi točkami.

in perspektive slovenskega povratništva (vodja J. Žitnik), ki se je zaključil s koncem junija, pravkar pa potekajo projekti *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničarskega gradiva pri slovenskih izseljencih po svetu* (vodja B. Čebulj Sajko), *Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne tradicije med izseljenci* (vodja M. Lukšič - Hacin), *Sodobni (slovenski) misijonar kot izseljenec* (Z. Žigon) in *Slovenci v Afriki* (Z. Žigon). Letos sodelujejo raziskovalci Inštituta v mednarodnih projektih *Slovenci in Čehi: trajno prijateljstvo?* (I. Gantar Godina), *Comenius - Migration and Intercultural Relations: Challenge for European Schools Today* (J. Mlekuž) in *Unesco - Comparative Education Programme in Euro-Mediterranean Studies* (M. Lukšič - Hacin).⁵ Razen tega so posamezni raziskovalci še zlasti dejavni pri (so)organiziranju in postavitvi razstav s področja slovenskega izseljenstva.⁶

M. Drnovšek, I. Gantar Godina in M. Lukšič - Hacin dopolnjujejo svoje raziskovalno delo z rednim ali občasnim pedagoškim delom na različnih fakultetah Univerze v Ljubljani, poleg njih pa z mentorskim delom sodelujeta pri nastajanju diplomskih nalog in podiplomskih del s področja izseljenskih študij tudi B. Čebulj Sajko in J. Žitnik. Nepogrešljiv sestavni del letnih programov Inštituta so individualni študijski obiski in raziskovalno delo v tujini, ki ga izvajajo bodisi mladi ali formirani raziskovalci.⁷ Mednarodno sodelovanje Inštituta se je v zadnjih letih okrepilo zlasti v okviru tesnejšega in rednejšega sodelovanja z raziskovalnimi ustanovami in inštituti za migracijske študije v drugih državah Evrope, z Mednarodnim sociološkim inštitutom s sedežem v Izraelu ter z izseljenskimi organizacijami in posamezniki v Afriki, na Arabskem polotoku in na Daljnem vzhodu. V okviru posameznih dejavnosti se nadaljujejo že pred časom vzpostavljeni stiki z inštituti, organizacijami in aktivnimi posamezniki v ZDA, Avstraliji in Kanadi.

Inštitut za slovensko izseljenstvo zdaj že vsako leto organizira mednarodno znanstveno konferenco, sklop predavanj in/ali okroglo mizo o izseljenski problematiki. Od leta 1992, ko je organiziral 1. redno mednarodno posvetovanje raziskovalcev izseljenstva v Ljubljani z naslovom *Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva*, se je v njegovi organizaciji zvrstilo deset mednarodnih simpozijev in okroglih miz. Leta 1993 je Inštitut sodeloval pri organizaciji drugega rednega srečanja raziskovalcev izseljenstva na Opčinah pri Trstu – posvečeno je bilo vzrokom, smerem in načinom izseljevanja Slovencev v različnih obdobjih; leta 1995 je pripravil tretje posvetovanje v Portorožu, tokrat na temo *Soočnje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje*. Leta 1998 je v organizaciji Inštituta potekal prav tako v Portorožu mednarodni simpozij

⁵ Več o tekočih projektih, mednarodnem sodelovanju in raziskovalnih rezultatih Inštituta v: *ZRC SAZU: Poročilo o delu 2001*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2002, 105-112.

⁶ Najaktivnejši na tem področju so M. Drnovšek, B. Čebulj Sajko, D. Ceglar, ki vzporedno s svojim raziskovalnim delom skrbi tudi za urejanje in popis arhivskih fondov Inštituta, in J. Mlekuž, mladi raziskovalec, ki se redno vključuje v večino skupnih dejavnosti Inštituta.

⁷ V tujini trenutno raziskovalno deluje Mirjam Milharčič Hladnik, ki preučuje vlogo in pomen žensk za ohranjanje slovenske kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci v Združenih državah Amerike in Kanadi.

100. obletnica rojstva Louisa Adamiča - *Intelektualci v diaspori*. Leta 1999 je bila zopet v Portorožu letna konferenca AEMI (Association of European Migration Institutions) z okroglo mizo *Tisk in izseljenstvo*, v Ljubljani pa okrogla miza *Avtobiografska metoda*. Leta 2000 so v Ljubljani potekali *Dnevi Inštituta za slovensko izseljenstvo*, ki so med drugim vključevali razstavo, sklop predavanj in okroglo mizo *Slovensko izseljensko gradivo*. Leta 2001 je Inštitut pripravil v Gozdu Martuljku mednarodni simpozij *Kulturno-umetniška dejavnost izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi*. Leta 2002 je (so)organiziral dve okrogli mizi v Ljubljani: *Ženske v manjšinskih skupnostih* in *Odnos Slovencev do izseljencev*, pravkar pa se zaključujejo priprave za letošnje mednarodno znanstveno posvetovanje *Sezonstvo in izseljenstvo v Panonskem prostoru: sosodstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije*, ki bo v Murški Soboti od 22.-25. oktobra 2002. Na čelu organizacijskih priprav za omenjene simpozije in okrogle mize so se zvrstili že domala vsi raziskovalci Inštituta.

Izdajateljska dejavnost Inštituta obsega izdajanje znanstvene revije *Dve domovini/Two Homelands* (dosedanji uredniki: A. Vovko, M. Drnovšek, J. Žitnik in od leta 2001 znova M. Drnovšek), informativnega *Biltena* (dosedanji uredniki: B. Čebulj Sajko, Z. Žigon in J. Mlekuž) in monografske zbirke *Migracije* (ur. J. Žitnik). Raziskovalci Inštituta so hkrati tudi souredniki drugih znanstvenih revij in publikacij (največ M. Drnovšek), njihova vsakoletna znanstvena in strokovna bibliografija pa obsega - poleg ocen, poročil, poljudnih člankov ter prispevkov v enciklopedijah, leksikonih, učbenikih in radijskih oz. televizijskih oddajah - nekaj monografij in nekaj desetih objav v odmevnejših domačih in tujih znanstvenih in strokovnih publikacijah ter prek 20 prispevkov na (večinoma mednarodnih) znanstvenih konferencah. Od leta 1994 so sodelavci Inštituta objavili samo pri Založbi ZRC enajst monografij in zbornikov,⁸ pri drugih založbah pa še ravno toliko. Skupaj so torej doslej prispevali dvaindvajset monografskih izdaj s področja izseljenskih študij.

Seveda pa namen delovanja tovrstnega inštituta ne more biti zgolj akademski. Med prednostnimi cilji Inštituta je vključevanje vladnih teles, šolstva, arhivov, muzejev, kulturnih medijev in najširše javnosti v reševanje aktualnih problemov, s katerimi se soočajo slovenski izseljenci. Prav na tem področju je Inštitut v zadnjih letih sprožil nekaj vidnih premikov, kar se odraža v mnogo pogostejši obravnavi izseljenske

⁸ Ta dela so: J. Žitnik, *Orel in korenine med »brusenjem« in cenzuro*, 1995 (ZRC, 6); Zbornik *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje*, ur. I. Gantar Godina, 1996; Z. Žigon, *Otroci dveh domovin: Slovenstvo v Južni Ameriki*, 1998; *Intelektualci v diaspori: Zbornik referatov simpozija ob stoti obletnici rojstva Louisa Adamiča*, ur. I. Gantar Godina, 1999; M. Lukšič-Hacin, *Multikulturalizem in migracije*, 1999 (Zbirka ZRC, 22); *Slovenska izseljenska književnost*, 3 zvezki, ur. J. Žitnik s sodelovanjem H. Glušič, 1999 (sozaložnik založba Rokus); B. Čebulj Sajko, *Razpotja izseljencev: Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev*, 2000; Dean Ceglar, *Vodnik po arhivskem gradivu Inštituta za slovensko izseljenstvo*, 2000; M. Lukšič-Hacin, *Zgodbe in pričevanja: Slovenci na Švedskem*, 2001; Z. Žigon, *Iz spomina v prihodnost: Slovenska politična emigracija v Argentini*, 2001 (Migracije 1); M. Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA 1893-1924: Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti*, 2001 (Migracije, 2).

problematike v omenjenih institucijah ter v povečani prisotnosti samih izseljencev pri skupnem načrtovanju poti do ustreznih rešitev.

O tem, da je delo na Inštitutu vsestransko, intenzivno, skrbno načrtovano, usklajeno in produktivno, mi vsakodnevna izkušnja v okviru skupnega izvajanja delovnega programa in projektov ne dopušča nobenega dvoma. Kaj pa vzdušje na Inštitutu? Morda bo kateri od bralcev mnenja, da to vprašanje ne sodi v »spodobno« jubilejno poročilo o dosedanjem delovanju raziskovalne skupine. O medsebojnih odnosih se je težko odkrito pogovarjati že v samem kolektivu, kaj šele o tem pisati za širšo strokovno javnost. In vendar sem prepričana, da sta lahko prav delovna atmosfera in zrelost medsebojnih odnosov v skupini odločilna dejavnika pri zagotavljanju uspešnih rezultatov in obetavnih perspektiv katerekoli (raziskovalne) skupine. Ker sem od vseh sodelavcev najdlje zaposlena na Inštitutu, mi je celotna zgodovina odnosov in vzdušja na Inštitutu sorazmerno dobro poznana. In ker še zlasti v znanstvenem in strokovnem tisku le redkokdaj spregovorimo o človeški plati svojega bolj ali manj izrazito timskega dela, želim tokrat napraviti izjemo.

Kot vsaka nova, pretežno mlada delovna skupina smo tudi mi v začetnem obdobju potrebovali nekaj časa, da smo se naučili vzpostaviti primerno ravnovesje med individualnim in skupnim interesom, občutkom prijateljske in poklicne pripadnosti, emocionalnimi in strokovnimi vezmi, subjektivnimi zavorami in tehtno profesionalno kritičnostjo. Obdobja tesnih privatnih stikov, sproščenih skupnih izletov in veselih praznovanj so se izmenjavala z mučnimi meseci napetih odnosov, porušene komunikacije, zmotnih presoj in kopičenja nerešenih vprašanj. Danes se mi takšni zapleti v odraščanju skupine zdijo naravni, še zlasti če upoštevam vpliv objektivnih okoliščin, predvsem prepogostih radikalnih reform v sistemu vrednotenja in financiranja raziskovalne dejavnosti. Preseneča me le to, da nekdanje nihanje vzdušja v kolektivu v nobenem trenutku ni moglo vplivati na stabilnost silovitega delovnega zagona domala vsakega člana kolektiva, pa čeprav je njegova vnema tu in tam naletela na nepotrebno blokado, ki se je kajpak sočasno odražala tudi v njegovi delovni učinkovitosti. Pogosto sem se spraševala, kje je vzrok naše trajne osebne motiviranosti, očitnega veselja do tega dela, pristnega zanimanja, ki je neodvisno od trenutnih delovnih pogojev in atmosfere, kolegialne podpore ali nerazumevanja, uspehov, priznanj ali spodrsrljajev. Morda je odgovor v dejstvu, da večinoma pripadamo tistim generacijam, ki so si še pred nenadnim porastom brezposelnosti in zaskrbljujočega presežka prijav na številnih oddelkih fakultet lahko mnogo svobodneje od večine današnjih maturantov izbirale študijsko usmeritev in prihodnji poklic. Veselje do izbranega dela pa je – še zlasti v minimalnih delovnih pogojih – zagotovo najtrdnije vezivo delovne skupine, ki ji pomaga prebroditi začetne težave in poznejše problematične trenutke.

Prav zaradi te prednosti je lahko Inštitut dve desetletji kljuboval vsem tistim zunanjim in notranjim pretresom, ki so se slej ko prej izkazali za neproduktivne, in se naposled tako rekoč v vseh pogledih stabiliziral. Vzporedno s tem je v zadnjih letih tudi naša skupinska mentaliteta opazno dozorela. Komunikacija je ostala neposredna in odkrita, a je dobila novo razsežnost: postala je tudi korektna. Priznanje in kritiko

delovanja posameznika doživljamo kot priznanje in kritiko delovanja skupine, občutje vsakega člana skupine na delovnem mestu pa je v največji meri odvisno od njegovega izpolnjevanja ali neizpolnjevanja sprejetih odgovornosti. Kaže, da smo nekdanji pravili – »najprej posameznik, šele nato inštitut« in »najprej prijatelji, šele nato kolegi« – postavili na glavo. In rezultat? Ko danes omenim, kje sem zaposlena, ne storim tega le z obilico tople človeške naklonjenosti, temveč tudi z desetino neke zdrave in iz konkretnih dosežkov porojene timske samozavesti.

PRISELJENSKI PISATELJI V NEMČIJI: USTVARJALNA MOTIVACIJA

Venc̄eslav Šprager

Domovina in jezik

Življenje v diaspori postavlja splošne definicije pojmov domovina, tujina, domači in tuji jezik pod vprašaj. Ti pojmi postanejo v diaspori odprtejši, kompleksnejši in dovolj problematični, da zahtevajo novih definicij, s čimer lahko predstavljajo enega osrednjih ustvarjalnih izzivov izseljenstva.

Pojmu domovina pripada poudarjeno mesto v zavesti vsakogar, ki se iz kakršnegakoli razloga naseli kot priseljenec v tujini. Pomen tega pojma v književnem delu priseljenjskih piscev je mnogovrsten, saj posamezni avtorji različno doživljajo svoje razmerje do domovine, odtujevanje in navezanost nanjo. Ta različnost se nanaša na njihovo čustvo do domovine tako v času pred odhodom iz rojstne dežele kot tudi pozneje v diaspori.

Prav tako raznolika je tudi njihova uporaba jezika, ki kaže na njihov odnos do materinščine in tujega jezika. Nekateri pisatelji so objavljali že pred izselitvijo ali begom v tujino¹ in so tudi v novi, »zračni« domovini ustvarjali v maternem jeziku,² drugi so postali avtorji v mediju novega jezika.³ Najmanj je takih, ki v diaspori vrsto let pišejo v obeh jezikih. Prav med njimi pa bomo našli večino tistih ustvarjalcev, ki so na kulturnem in jezikovnem področju prevzeli vlogo posrednika med izvirno domovino in tujino. Mnogi – med njimi je, denimo, avtor Chiellino – svojih literarnih del ne namenjajo bralcem v »stari domovini«. Vsekakor pa lahko izguba domovine prinese impulze za književno ustvarjanje.

Zanimiv je poskus, da bi pojem domovina osvetlili z zornega kota jezika, ne pa z vidika geografsko pogojene definicije tega pojma. Gre za tendenco, da bi iskali domovino v jeziku, jo tam izoblikovali in akceptirali. Rumjana Zacharieva piše: »(V novi domovini) sem se počutila doma, ko sem začela pisati v nemškem jeziku.«⁴ S to izjavo je povezano vprašanje, ali smo sploh lahko domači v tujem jeziku, ali lahko to postanemo, saj v tem novem jeziku manjkajo izkušnje iz otroških let.

¹ Jean Apatride, *Wurzeln in der Luftheimat*, v: I. Ackerman in H. Weinrich (izd.), *Eine nicht nur deutsche Literatur*, München: Piper, 1986, (Serie Piper), 33. (Književnik Jean Apatride je madžarskega rodu, od leta 1964 živi na evropskem zahodu.)

² Apatride, 35.

³ Apatride, 36.

⁴ Rumjana Zacharieva, *Zum Schreiben in fremder Sprache*, v: Ackerman in Weinrich, 23. (Pisateljica Rumjana Zacharieva je Bolgarka, od leta 1970 živi v Nemčiji.)

Moje osebne izkušnje mi dovoljujejo, da na to vprašanje odgovorim z nedvoumnim DA. V mojem primeru sta bila posebno pomembna dva dejavnika. Z ozirom na okoliščine nisem v svojih otroških letih nikoli spoznal bivališča, ki bi zame lahko predstavljalo čustveno gnezdo z vsemi svojimi pozitivnimi in negativnimi pojavi. Prav tako nisem nikoli spoznal nobene zaupne osebe in še manj kraja, kjer bi moje »korenine« lahko »dremale v domači zemlji«. Posledica tega je bila, da sem imel vse od odhoda v tujino leta 1962 le malo kontaktov s svojimi rojaki ali s svojim maternim jezikom. Govorni in pisni medij novega jezika je bil zame torej samoumeven. To dejstvo je zagotovo okrepilo moje nekoliko površno mnenje v mladih letih, češ da se počutim povsod doma. Mladostno stališče sem pozneje relativiral, izgubilo je svojo izključnost, ohranilo pa se je kot okvirno načelo.

Mnogoterata razmišljanja o tematiki »domovina« obravnavajo povezanost in odtujenost od domovine, vključujejo poglede v preteklost in načrte za prihodnost, pogosto predstavljajo tudi idealizirane poglede na domovino (posebno v prispevkih avtorjev iz diaspore v različnih časopisih izseljenskih društev). V nekaterih literarnih delih zdomskih piscev lahko opazimo domala bajeslovno razsežnost pojma domovina.⁵ K vsemu temu se pridružujejo kritični in tudi ekstremni pogledi na rojstno deželo.

Razmišljanja nekaterih avtorjev vključujejo celo vprašanje, ali je domovina sploh nujna. Morda zadošča že eno stalno bivališče. Značilno je, da mnogi čutijo fiksiranje na rojstno deželo kot motnjo normalnih odnosov v novi domovini, saj jih tam menda prepogosto vprašujejo, od kod prihajajo.⁶ Takšno povpraševanje naj bi pripadnikom dominantne večine po mnenju teh avtorjev olajševalo postavljanje pregrad med tujcem in domačinom. Yüksel Pazarkaya meni: »Počutim se domač (v novi domovini), ko je moje poreklo pozabljeno.«⁷ K vsemu temu lahko prištejemo še neumestno razmišljanje, ki se tu in tam pojavlja, namreč, da bi izguba domovine lahko prispevala k multikulturni družbi.

Gino Chiellino je mnenja, da ga ravno izguba domovine in ne domovina kot adresat njegove literature povezuje z Italijo. Tujine ne pojmuje v smislu geografsko pogojenega koncepta, temveč kot kraj zgodovine. Kot model za estetsko komponento motivacije za pisanje v tujem jeziku mu je služila knjiga Leonarda Sciascia *La Sicilia come metafora*.⁸

Said utemeljuje svojo pisateljsko motivacijo v izkušnji, da osamljenost v eksilu jemlje pisatelju poslušalca, vendar mu obenem odpira nov svet: »Eni iščejo pozabo, negirajo na ta način svojo preteklost in izgublajo svojo identiteto. Drugi zopet iščejo nove resnice za svoja stara vprašanja.«⁹

⁵ Prav tam.

⁶ Gino Chiellino, *Die Fremde als Ort der Geschichte*, v: Ackerman in Weinrich, 13. (Književnik italijanskega rodu Gino Chiellino se je priselil v Nemčijo leta 1970.); Franco Biondi, *Die Fremde wohnt in der Sprache*, v: Ackerman in Weinrich, 25. (Pisec je italijanski priseljenc, v Nemčiji od leta 1965.)

⁷ Yüksel Pazarkaya, *Literatur ist Literatur*, v: Ackerman in Weinrich, 59. (Avtor je turškega rodu, v Nemčiji od leta 1958.)

⁸ Chiellino, 15.

⁹ Said, *Briefe, an wen?*, v: Ackerman in Weinrich, 18. (Pisatelj Said je iranski priseljenc, v Nemčiji od 1965.)

Pisateljevanje v tujem jeziku

Avtorji »inozemske literature«, kot jih v Nemčiji včasih imenujejo, so v manjšini in se poskušajo, kot vse druge manjšine, uveljaviti kljub težkemu položaju. Pred približno dvajsetimi leti se je pojavilo vprašanje, ali bi bilo to nemara lažje, če bi se identiteta manjšin »izbrisala«. V šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja so priseljenko literaturo v Nemčiji označevali z izrazom »literatura gostujočih delavcev« (*Gastarbeiterliteratur*). Franco Biondi je v znak protesta proti takšni razmejitvi od »domačih« avtorjev opozoril, da ga tudi v poklicnih krogih ne ožigosajo z oznako »gostujoči delavec – diplomirani psiholog«. ¹⁰ Podobno nesmiselna kot trditev, da obstaja specifična ženska literatura, je bila umetna konstrukcija »literature gostujočih delavcev«, saj književno delo teh avtorjev v času, ko se je zanj uveljavila omenjena oznaka, torej v začetku množičnega dotoka gostujočih delavcev, ni bilo fiksirano na kakršnokoli specifično tematiko – tudi ne na delavsko, ki jo oznaka (v nemščini) izrecno nakazuje. Ostra razmejitev med »domačimi« in priseljenkimi avtorji pa je vendarle postopoma izginila.

Namesto avtorjevega porekla je postajala vse odločilnejši dejavnik kakovost literarnih del, vidik, ki je zadeval tako domače kot tuje avtorje in ki je naposled prerasel v naravno vez med obema skupinama ustvarjalcev. »Nacionalno poreklo naj končno stopi v ozadje in večja pozornost naj se posveča medsebojnemu življenju med manjšinami in večino,« je takrat zahteval hrvaški avtor Zvonko Plepelič. ¹¹ Začetno eksotično dojemanje tujcev in njihovega dela je oviralo realno in kvalitetno presojo teh del. Dandanes so težave književnega ustvarjanja – tako pri objavljanju kot tudi pri kritikah izdanih del – tako rekoč identične pri obeh skupinah.

Naslednje vprašanje je učinek političnega pritiska na pisateljevanje. V šestdesetih letih preteklega stoletja so v zahodnih deželah sprejeli mnoge politične begunce z vzhoda in jugovzhoda Evrope, tudi iz Turčije in Irana. Konec političnega pritiska mogočnežev na kritične avtorje v nekdanji Nemški demokratični republiki in v drugih socialističnih državah je bil povod, da so posamezni avtorji obmolnili. O tem pojavu so tekle pogoste diskusije. Kaže, da nekatere pisce politični pritisk motivira k pisanju in da ta motivacija v obdobjih relativne svobode mnenj izgine. Če je bil politični pritisk edina spodbuda za pisateljevanje, je avtor prenehal pisati. Ne verjamem, da obstajajo nepolitične življenjske poti avtorjev, ki živijo v diaspori. Literatura nastane, kadar mora nastati. Na ta potek skorajda ne moremo vplivati ali ga preprečiti. Zunanji vplivi, kot npr. politika ali osebni doživljaji, ga le pospešujejo ali zadržujejo.

O tem, kdaj je neki jezik tuji jezik, so možne različne ocene. In vendar: ali ni navsezadnje prav vsak knjižni jezik tuji jezik? Tudi tako imenovana materinščina, ki se je morajo učiti majhni otroci – »čisti« knjižni jezik, ki se mu mora priučiti otrok iz močno narečnega okolja, tudi ta je zanj ravno tako tuj. Seveda le tako dolgo, dokler ga

¹⁰ Biondi, 29.

¹¹ Zvonko Plepelič, Warum ich an der deutschen Sprache Gefallen gefunden habe, v: Ackerman in Weinrich, 48. (Plepelič je Hrvat, v Nemčiji že od leta 1957.)

vsaj nekoliko ne obvlada. Tujina biva v samem jeziku, menijo nekateri avtorji.¹² Zafer Šenocak je mnenja, da je vsak literarni jezik kot tak tuji jezik.¹³

Za določeno število avtorjev ima pisateljstvo v jeziku »nove domovine« povsem praktičen razlog: približati se novi domovini, se v njej znajti in spoznati njeno mentaliteto. Z drugimi besedami, pognati »zračne korenine«, kot to imenuje Jean Apatride,¹⁴ a ob tem najti tudi lastni jezikovni izraz, ki naj omogoča (individualno) predelavo različnih jezikovnih in kulturnih vplivov. Na drugi strani nekateri avtorji – med njimi Abdolreza Madjderey – odkrivajo povsem drugačno osnovo svojega literarnega dela. Pomembno jim je predvsem poetično čustvo, ki je neodvisno od jezika; v novem jeziku pišejo zgolj zato, ker pač že daljši čas živijo v izseljenstvu.¹⁵ Mnogim priseljskim piscem pa se vendarle ponuja možnost, da ta novi, »tuji« jezik oživijo, s tem da v iskanju *svojega* izraza, *svoje* besede, *svojih* stavkov v tem jeziku podvomijo v njegove jezikovne konvencije. »Inozemskemu« avtorju je v tem pogledu laže hoditi po svoji poti, saj se mu ni treba orientirati, denimo, po Goethejevi, Schillerjevi ali Mannovi nemščini. Tako ima tudi več svobode za jezikovni eksperiment in nov začetek. K tej tematiki dodaja Franco Biondi: »Kot tujci razvijemo ne samo določeno senzibilnost za nianse in otipamo korak za korakom polivalenco jezika, temveč konsekvantno in polni dvomov presojava jezik kot komunikacijo.«¹⁶ Po mojem mnenju se to ne nanaša na eksperimentalno literaturo, temveč na pomenske »vprašaje«, ki jih manjšinski avtor postavlja v kontekstu jezika večine. V principu je lahko prav manjšinski pisatelj tisti, ki jezik svoje (ustvarjalne) zbežnosti in strasti združi v proces potujčevanja jezika, kar se odraža v spremenjenih slovničnih pravilih, spremenjenem načinu izražanja – četudi iste vsebine. Tudi Paul Sars razmišlja o komunikaciji v jeziku večine: »Mogoče se kaže neka prednost avtorja nenemške materinščine, prednost, ki obstaja v tem, da si vsak avtor vsako sumljivo besedo trikrat ogleda, jo še in še pretehta, dokler se ne opogumi in jo uporabi za svojo resnico.«¹⁷

Avtorji v diaspori, ki so iz različnih kulturnih krogov in z različnimi osebnimi usodami prišli v tujino ali pa so morali tja pribegniti, imajo torej v novi, »zračni« domovini kljub vsej svoji raznolikosti vrsto razpoznavnih skupnih motivacij za literarno delo. Te so v največji meri pogojene z njihovim doživljanjem in dožemanjem pojmov domovina/tujina in domači/tuji jezik, saj gre za pojme, katerih tradicionalni pomen lahko v diaspori postane protisloven.

¹² Safer Šenocak, Rumjana Zacharieva in Paul Sars v Diskusiji v Bad Homburgu: Werner Reimers Stiftung, maj 1985.

¹³ Zafer Šenocak, *Plaedoyer für eine Brückenliteratur*, v: Ackerman in Weinrich, 65. (Avtor je turškega rodu, v Nemčiji živi od leta 1970.)

¹⁴ Jean Apatride, *Diskusija v Bad Homburgu*: Werner Reimers Stiftung, maj 1985.

¹⁵ Abdolreza Madjderey, *Ohne Vermittler*, v: Ackerman in Weinrich, 88. (Avtor je iranski priseljenc, v Nemčiji od leta 1959.)

¹⁶ Biondi, 31.

¹⁷ Paul Sars, *Der »Umgang« mit der Sprache*, v: Ackerman in Weinrich, 37. (Sars je holandski avtor, piše tudi v nemškem jeziku.)

BOOK REVIEWS

KNJIŽNE OCENE BOOK REVIEWS

KNJIŽNE OCENE

Slovensko izseljenstvo (zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice), več avtorjev; mag. Milica Trebše Štolfa (glavna urednica), red. prof. dr. Matjaž Klemenčič (odgovorni urednik), Združenje Slovenska izseljenska matica, Ljubljana 2001, 375 str.

Slovenska izseljenska matica (SIM) je ob svoji 50-letnici delovanja izdala zbornik *Slovensko izseljenstvo*, ki naj bi zajel ne le delovanje Slovenske izseljenske matice v 50 letih, ampak tudi slovensko izseljenstvo in rezultate raziskovanja. Avtorji raziskovanja slovenskega izseljevanja so mednarodno priznani strokovnjaki, ki zastopajo različne vede (zgodovino, literarno zgodovino, etnologijo, geografijo, sociologijo, jezikoslovje, teologijo, novinarstvo). Že na začetku zbornika lahko preberemo zahvalno pismo predsednika Republike Slovenije gospoda Milana Kučana, ki se osredotoči predvsem na vprašanje delovanja Slovenske izseljenske matice po ustanovitvi leta 1951 (pomoč domovini, stiki s Slovenci - »rojaki« po svetu) in njihovo pomoč pri osamosvojitvi in priznanju države Slovenije v letih 1990-1992. Temu sledi nagovor predsednice Združenja Slovenska izseljenska matica, mag. Milice Trebše Štolfa. V njem med drugim pove, da ta zbornik v letu 2002 izjemoma nadomešča Slovenski izseljenski koledar 2001 in da ga »poklanjamo vsem rojakom v zahvalo za njihovo nesebično delo pri ohranjanju narodne zavesti in slovenske kulturne dediščine v novih multietničnih sredinah, v zahvalo za mnogoletno sodelovanje na kulturnem področju in v zahvalo za pogum, da so v časih krutih vojn in pri obnovi po njih svoji stari domovini trdno stali ob strani in ji nudili vsestransko pomoč.« Na koncu predstavitve zbornika uredniški odbor poda še predgovor, kjer bralec predstavi celotno delo.

Zbornik je po svoji strukturi razdeljen na tri tematske sklope: *I. Splošni del*, *II. Slovenci po svetu* in *III. Dokumentacijski del*. Pri tem naj opozorim, da je med sodelavci zbornika tudi šest izseljencev, ki še danes živijo v izseljenstvu (ZDA, Kanadi in novonastalih državah na območju nekdanje Jugoslavije) in izseljenka povratnica iz Argentine.

V prvem delu (deset prispevkov) je predstavljena problematika delovanja Slovenske izseljenske matice, odnos slovenskih izseljencev do stare domovine, specifičnost njihovega jezikovnega izražanja ter njihovo kulturno ustvarjanje, zlasti na področju književnosti in likovne umetnosti. Posebno poglavje je namenjeno pomenu zbiranja arhivskega gradiva izseljencev. Predstavljena je tudi ocena številčne skupnosti Slovencev v svetu, vloga in pomen katoliške in protestantske cerkve med Slovenci po svetu ter značilnosti izseljevanja Slovencev z zahodnega roba slovenskega etničnega prostora.

Janez Rogelj, nekdanji tajnik SIM, nam v prispevku *50 let Slovenske izseljenske matice* predstavi pol stoletja delovanja Slovenske izseljenske matice skozi prizmo vseh predsednikov, tajnikov, blagajnikov in ostalih odbornikov. Poda osnovna dejstva o ustanovitvi in delovanju društva do danes. *Dr. Matjaž Klemenčič*, zdajšnji podpredsednik SIM, v svojem prispevku *Odnos slovenskih izseljencev do stare domovine* analizira zanimanje slovenskih izseljencev za svojo staro domovino. Prispevek je kronološko razdeljen na obdobje pred prvo svetovno vojno, obdobje prve svetovne vojne, obdobje

med obema vojnama in obdobje po drugi svetovni vojni do osamosvojitve Slovenije in njenem približevanju naprednim zahodnim političnim in vojaškim integracijam. *Dr. Nada Šabec*, članica IO SIM, nam v prispevku *Jezik slovenskih izseljencev* poskuša osvetliti usodo slovenščine v okoljih, kjer je slovenščina manjšinski jezik. Ker pa je na tako omejenem prostoru nemogoče v celoti predstaviti vsakega od jezikov posebej, se avtorica podrobneje osredotoči na primer ameriških Slovencev v Clevelandu (Ohio), ki s 50.000 prebivalci slovenskega porekla predstavlja največjo tovrstno skupnost v ZDA. *Dr. Janja Žitnik*, znanstvena svetnica Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, nam v svojem prispevku *Književnost slovenskih izseljencev* poda analizo literarnega ustvarjanja slovenskih izseljencev ne glede na jezik, v katerem so pisali. *Dr. Irene Mislej*, strokovni vodja Pilonove galerije, nekdanja podpredsednica SIM, članica IO SIM, se v svojem prispevku *Pregled slovenskih izseljenih likovnih ustvarjalcev* omeji na nekaj izseljenih likovnih ustvarjalcev, na starejšo generacijo umetnikov, ki so bili rojeni na Slovenskem in so se izselili kot bolj ali manj zrele osebnosti. *Mag. Milica Trebše Štolfa*, arhivistka in arhivska svetovalka, predsednica SIM, se v svojem prispevku *Arhivsko gradivo je narodov spomin (o pomenu arhivskega gradiva društev slovenskih izseljencev)* dotika problematike arhivskega gradiva slovenskih izseljencev po svetu. Avtorica bi želela s svojim prispevkom vzpodbuditi izseljenska društva, da hranijo dokumentacijo, opozoriti na tisto dokumentarno gradivo, ki ima trajen pomen in je del slovenske kulturne zgodovine; predlaga način urejanja in hranjenja arhivskega gradiva in možen način njegove trajne ohranitve zanamcem. *Jože Prešeren*, nekdanji urednik publikacij SIM, nam v svojem prispevku *Slovenske sledi v svetu* predstavi slovenske izseljenske publikacije in društva ter duhovnike, ki se nahajajo na vseh kontinentih. Ob tem tudi ugotavlja približno število slovenskih izseljencev po svetu. Na koncu prispevka nam avtor poda tudi oceno skupnega števila slovenskih izseljencev. *Dr. Bogdan Kolar*, docent za teologijo Univerze v Ljubljani, v svojem prispevku *Mesto cerkve med Slovenci po svetu in njen prispevek za ohranjanje narodnosti* analizira odnos cerkve do odhajanja slovenskih izseljencev na tuje od srede 19. stoletja do danes. V prispevku poskuša osvetliti vlogo in pomen slovenske katoliške cerkve ter njenih pomožnih organizacij (Rafaelove družbe) po prihodu izseljencev v novo deželo in njihovo duhovno življenje. Dušni pastirji niso med njimi ohranjali le verskih in moralnih vrednot, ampak tudi skrbeli za ohranjanje narodne zavesti, za gojenje jezika in drugih sestavin narodne kulture. Pomagali so pri ohranjanju stikov s staro domovino. *Dr. Mihael Kuzmič*, izredni profesor teologije, član IO SIM, nam v svojem prispevku *Slovenski protestanti in izseljenstvo* predstavi začetno fazo pregleda slovenskega protestantskega izseljenstva, ki obsega čas skoraj petih stoletij in je samo prva brazda v ledino tega zgodovinskega področja. Avtor ugotavlja, da je v slovenskih protestantskih izseljencih, predvsem njihovih verskih delavcih, tujina spodbudila razvijanje ustvarjalnih potencialov v tolikšni meri, da so na svojih področjih delovanja dosegali nadpovprečne rezultate. Zgodovinar *Aleksej Kalc* iz Trsta nam v svojem prispevku *Izseljevanje z zahodnega roba slovenskega etničnega prostora* predstavi segment izseljevanja iz tega občutljivega prostora, ki je bil vedno prizorišče slovenskih in mednarodnih selitvenih gibanj. Naravna in družbenogospodarska raznolikost, položaj

na stičišču slovanske, romanske in germanske kulture ter v žarišču dramatičnih konfliktov, političnoupravnih sprememb ter ideoloških pregrad, vse to se je v 19. in 20. stoletju odražalo tudi v živahnosti migracijskih procesov in njihovi tipološki pestrosti. V okviru tega prostora je selitveni pojav najtesneje povezan z Beneško Slovenijo.

V drugem delu (17 prispevkov) so predstavljene slovenske naselbine oziroma slovenske skupnosti po posameznih kontinentih od Severne Amerike do Avstralije, zahodne Evrope in držav naslednic nekdanje Jugoslavije. Avtorji prispevkov obravnavajo izseljevanje Slovencev v vseh obdobjih njihovega izseljevanja, kar nudi bralcu vpogled v celotno zgodovino slovenskega izseljenstva.

V prvi skupini prispevkov, ki obravnavajo slovensko izseljenstvo v *Severni Ameriki*, so: dr. Marjan Drnovšek (Izseljevanje Slovencev v Severno Ameriko), prof. dr. Matjaž Klemenčič (Slovenske naselbine in organizirane oblike izseljenstva v ZDA), Joseph Valenčič (Slovenski narodni domovi v ZDA), prof. dr. Mirko Jurak (Družbeno-kulturno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Kanadi), mag. Milica Trebše Štolfa (Slovenski rojaki in njihove organizacije v Kanadi) in Cvetka Kocjančič (Izseljenstvo kot gospodarski dejavnik: primer Slovencev v Kanadi). V drugo skupino prispevkov sta uvrščena avtorja, ki se ukvarjata s slovenskim izseljenstvom v *Južni Ameriki*: dr. Irene Mislej (Izseljenci v Južni Ameriki) in dr. Zvone Žigon (Slovenska politična emigracija v Argentini). Tretja skupina obravnava prispevke o Slovencih v *Avstraliji*. Sodelovali so naslednji avtorji: dr. Breda Čebulj Sajko (Naselitev Slovencev v Avstraliji), Jože Prešeren (Slovenski narodni domovi) in prof. dr. Igor Maver (Književno ustvarjanje Slovencev v Avstraliji). V četrto skupino sta pod naslovom *Evropa zajeta* naslednja prispevka: dr. Marjana Drnovška (Slovenski izseljenci v Zahodno Evropo do konca druge svetovne vojne) in dr. Jerneja Zupančiča (Slovensko izseljenstvo v Zahodno Evropo po drugi svetovni vojni). Peta, zadnja, skupina prispevkov obravnava področje z naslovom *Slovenci v državah naslednicah bivše Jugoslavije*. Dela so prispevali naslednji avtorji: dr. Marija Dolinšek Divčič (Slovenci v Bosni in Hercegovini), Darko Šonc (Slovenci na Hrvaškem), Franc Cevc (Slovenci v Srbiji) in izr. prof. dr. Amalija Jovanović (Slovenci v Makedoniji).

Večina avtorjev prispevkov je raziskovalcev slovenskega izseljenstva in pojavov, ki so z njim povezani. Nekateri izmed avtorjev so sami izseljenci in gradijo svoje prispevke na temelju lastnih izkušenj. Vodijo slovenska izseljenska društva ali sodelujejo v njih.

V tretjem delu zbornika (dokumentacijski del) je *Izbrana bibliografija del o slovenskem izseljenstvu*, ki ga je sestavila mag. Rozina Švent in *Predmetno in poimensko kazalo*. V izbrani bibliografiji o slovenskem izseljenstvu so upoštevana samo tista dela, ki so izšla v obliki knjig (monografij). Poimensko so navedene tudi serijske publikacije (periodika), ki še izhajajo, ter bibliografije (slovenskega tiska). Na koncu sledi še predstavitev avtorjev zbornika.

Zbornik je (poleg počastitve okrogle obletnice obstoja društva SIM) rezultat različnih proučevanj migracijskih tokov Slovencev od 19. stoletja dalje in neposrednih (intimnih) izkušenj izseljencev. Razdeljen je na tematske sklope, ki so sistematično razvrščeni po predmetu proučevanja. Drugi sklop sestavljajo rezultati znanstvenih proučevanj afirmiranih slovenskih raziskovalcev slovenskega izseljenstva in je razdeljen

po geografskem kriteriju na različne kontinente – od obeh Amerik do Evrope in na novo nastalih držav bivše Jugoslavije. Zbornik naj bi predstavljal zgoščeno in pregledno sliko slovenskega izseljenstva skozi različne perspektive proučevanja. Hkrati naj bi njegov izid tudi na simboličen način obeležil 50-letno prisotnost Slovenske izseljenske matice v našem prostoru, ki je od ustanovitve po svojih močeh poskušala pomagati slovenskim izseljencem. Nekaterim bolj – drugim manj. Odvisno od časa in države.

Dean Ceglar

Marija Jurić Pahor, Narod, identiteta, spol, ZTT EST, Trst 2000, 411 str.

Delo *Narod, identiteta, spol* (2000) avtorice dr. Marije Jurić Pahor vsebinsko lahko razdelimo v tri večje tematske sklope: na uvodna razmišljanja (9-20), drugi, bolj zgodovinsko - teoretično obarvan del (22-195), in tretji, ki temelji na opravljenem terenskem delu, metodoloških premisah in analitično teoretskih interpretacijah rezultatov raziskave (198-377).

Uvodni del bralcu razgrne osnovna izhodišča in teoretska napajališča, ki so podmena avtoričinih analiz nacionalne identitete, pri čemer je v ospredju spolni vidik in, seveda, razlike med spoloma v nacionalnem diskurzu. Avtorica izhaja iz dejstva, da so pojmi etnija, narod, nacija, (post)nacionalna država in identiteta, ki so medsebojno povezani, neštetokrat definirani na tako različne načine, da lahko rečemo, da pravzaprav niso definirani. »Malo je vprašanj v človeški družbi, ki bi se postavljala tako vztrajno, nanje pa bi znanstveniki in raziskovalci odgovarjali na toliko različnih, včasih celo nenavadnih in paradoksalnih načinov« (9). V iskanju odgovorov sledimo razmišljanjem o nacionalni državi pri različnih avtorjih: npr. Mlinar, McNelly, Mastnak. Poleg same opredelitve osnovnega pojma najdemo med drugim tudi polemiziranje vprašanja o preživetju nacionalne identitete in o različnih strategijah, ki le-tega zagotavljajo. Avtorica pravi, da se te strategije na eni strani kažejo v projektih multikulturnega državljanstva, ki se mu kot popolna skrajnost zoperstavljajo zagovori nacionalne kohezije, strnjnosti, ekskluzivnosti ali celo narodnega preporoda (10). Z računalniško spletno tehnologijo in tako imenovanimi virtualnimi realnostmi informacijske družbe naj bi prišlo celo do realizacije »nacionalne skupnostne volje« tudi tam, kjer klasične državne meje nimajo več pomena, kot so ga imele (10,13).

Razprave o nacionalnosti nas pripeljejo do nacionalizmov in avtorica se dotakne slovenstva po konstituiranju samostojne države. Zanimive so predvsem polemike o odnosu do »transnacionalne Evrope« in posredno prek tega o stereotipizaciji odnosa v smislu glorifikacije in zavezanosti zahodu in negativne stigmatizacije Vzhoda in Balkana. Stereotipizacija seveda ni vezana na predstave o teritorialnih razmejevanjih in

razhajanjih, pač pa o kulturnih. Kulturna tipizacija je skladna s t. i. hierarhičnim konceptom kulture Morganovskega tipa, ko imamo opravka s prepričanji, da se po izvorni kulturi ljudje delimo na zelo razvite (civilizacije, civiliziranost) in na barbare, nerazvite, manj kulturne, nacivilizirane (11,12). Nastajanje, predvsem pa širjenje EU je sproduciralo nove politične razmere, ki pogojujejo ravnanja držav, kandidatke za pridružitve. Z redefinicijo meja se spreminja značaj 'klasične' nacionalne države in nacionalnih manjšin, ki v določenih okoliščinah lahko (pravno-politično) izginejo. Klasična nacionalna država in odnos do nacionalnosti koreninita v francoski revoluciji oz. francoski državi, kot prvi nacionalni državi (15-20). Avtorica nadaljuje: »Odločilna ideološka razsežnost, ki je prišla pri teh 'preporodnih' projektih močno do veljave, je negativno vrednotenje spola (sex) in spolnosti. Postala je tisto področje, na katerem so pričeli narodi ter nacionalne države najbolj represivno bdeti nad človekom – ali natančneje: na katerem se človek konstituira v svojem odnosu »za« narod ali »za« državo.«(19).

V teoretskih razpravah o nacionalnosti in spolu v sinhroni in diahroni perspektivi, ki sledijo, avtorica izhaja iz prepričanja, da se na področju etničnih in nacionalnih študij vse preveč zanemarja osrednji pomen spolne (prebivalstvene) politike ter reproduktivne vloge žensk (23) – zato ta vidik postavlja v ospredje in ga skuša kar se da široko in poglobljeno osvetliti in analizirati. Svoje stališče utemelji s tem, da bralcu razgrne javno obravnavanje skrbi za nataliteto v zgodovinski perspektivi in pokaže na prelom, ko le-ta preskoči iz 'posameznikove sfere' v sfero 'državljsanske skrbi' – tako v smislu skrbi države za nataliteto, kot v smislu konstituiranja posameznikove zaveze, da skrbi za to državo in njeno nataliteto. Hkrati pride do povezave države in nacije, ki temelji na boju za en nacionalni jezik, en nacionalni vzgojni sistem, eno nacionalno ideologijo, eno nacionalno kulturo in pozneje na uresničenju teh idej in centralizaciji in intenzivni homogenizaciji vseh naštetih vidikov (22). Za večjo učinkovitost pa pride do izvajanja spolne/telesne politike, v središču katere je stal 'sex par excellence', ko je spolnost (sex) dopustna le še kot reprodukcijsko sredstvo, ki naj bi omogočilo silen 'narodni vzpon'. »Prebivalstvo kot masa – to je konkretno kot 'obrambna delovna sila' – je pridobila status vira moči v notranje- in meddržavniškem napetostnem sistemu; 'produkcija ljudi' je postala v absolutistični administraciji 'predpogoj nacionalnega bogastva'. Ali povedano z drugimi besedami: množice ljudi so postale potrebne kot vojaki oziroma kot garant militaristične moči. Kot delavci (na ogromnih posestvih cerkve in aristokracije ter v nenasitnih rudnikih in tovarnah) in naseljenci. In to analogno računici, da več ljudi prinese tudi več bogastva in večjo obrambno moč.« (23-24).

Strategija in odnos do natalitete v smislu želje po večanju (glede na poreklo zelenega) prebivalstva se ne spremenita niti po t.i. eksploziji prebivalstva v Evropi. Eksplozija prebivalstva v Evropi je sovpadala z:

- Invazijo evropskih prebivalcev v svet in evropeizacijo sveta (v 19. stoletju je 100 milijonov Evropejcev zapustilo izvorne države (24)).
- Skrajno puritansko moralno. Nezvestoba, nezakonsko spolno življenje in trajno skupno življenje brez sklenitve zakona so bili prepovedani. Kršitelje so doletele sankcije,

prav tako kot nezakonske otroke, za katere so bile posledice najtežje. Prav tako je smrtna kazen doletela t.i. detomorilke. Vsekakor pa so bile ženske kršiteljice podvržene hujšim pritiskom kot moški (24-26).

• Eksplozija prebivalstva je v tesni povezavi s preganjanji čarovnic, ki se začne koncem srednjega veka. »Gunnar Heinsohn in Otto Steiger (1993) navajata, da je bila iztrebljevalska gonja proti modrim ženskam osredotočena na babice, ki so jih izrecno in vedno znova identificirali kot prave čaravnice. Hkrati poudarjata, da babice v srednjem veku niso delovale samo kot porodničarke, temveč tudi kot cenjene strokovnjakinje za nadzorovanje rojstev. To pa je bilo treba preprečiti.«(28). Tako je prišlo do pobojev žensk-čarovnic v imenu priseganja na interes države (28). Skupaj z bobicam (modrim ženskam) sta zgoreli vednost o kontracepciji in rojevanju, a tudi kultura rojstva. Slednje vključuje poleg znanja o zaščiti in rojstvu tudi mitološke in obredne šege in navade, ki so jih z nastankom moderne države prav tako neusmiljeno preganjali kot babice (29). Babiška praksa je postopno drsela v sfero državne pristojnosti, kjer se je konstituiral babiški poklic v službi države (31). Monopol nad porodništvom so postopoma prevzeli moški. Babice so se »iz modrih žensk prelevile v 'kvazi babice ali zakotne babice', 'splavuše', 'mazačke', 'šušmarke' in podobno« (33). Ti procesi so bili znani tudi na Slovenskem (34-38).

S puritansko moralno in preganjanjem bobic spovpada tudi preganjanje (moške in ženske) onanije, ki je potekalo na ravni uradnega (državnega) boja in ukrepov proti njej (38-43). Poglavlje se izteče v opis klitoridektomije in ooforektomije, ki ju avtorica ovrednoti kot »neke vrste žensko kastracijo, saj sta pomenila domestifikacijo žensk in odvzem ženske (spolne, erotične in siceršnje) vitalnosti. Prvi se je dobro ujema z ideologijo 'krepostnega' (deseksualiziranega) materinstva, ki jo imamo Slovenci za eno najvitalnejših vprašanj nacionalnih politik, kajti: sveta in najzvijšeješa naloga ženske je materinstvo. Blagor ženski, ki ga je deležna in svojo nalogo izpolnjuje požrtvovalno, kot ji veleva vest in znanost. Njen delež bo neizmerna ljubezen otrok in hvaležnost naroda.«(42). Drugi poseg v telo se ujema z evgeničnim diskurzom. »Znano je, da se le-ta ni ukvarjal in se ne ukvarja toliko z velikostjo države oziroma nacije, temveč zlasti z njuno 'kvaliteto'. Najbolj brutalno, a tudi najbolj intencionalno so ga prakticirali nacisti. Ne le, da so silili nekatere ženske, naj imajo otroke (program Lebensborn), ampak so silili druge, naj jih nimajo. Ali kakor je dejal Hitler v svoji knjigi 'Mein Kampf': »Boj moških daje ženskam pravico ali priložnost, da se plodijo samo najbolj zdrave.« Sicer pa velja poudariti, da evgenične konstrukcije nacionalne reprodukcije obsegajo še precej drugega razen fizičnega in psihičnega 'zdravja': obsegajo pojem 'nacionalnega porekla', ki ne dopušča 'mešanja' z drugimi, domnevo 'manjvrednimi' ter biologizacijo kulturnih razlik: drugi nas lahko 'preplavijo', nam odvzamejo 'našo nrav'.« (43). Dodajmo temu, da opisane evgenične konstrukte pogosto razpoznamo tudi pri raziskovanju o odnosih večinskega prebivalstva do priseljencev (npr. do Slovencev po svetu) in tudi v priseljenjskem kontekstu v Sloveniji v odnosu do priseljencev v Slovenijo.

Opisane predsodke dodatno uspešno podpira in utrjuje »strahopodoba o izumrtju naroda« (43-49). Od 18. stoletja naprej pride do situacije, ko naj bi matere »odslej

odgovarjale ne le za prihodnost svojih otrok, temveč tudi za prihodnost naroda, človeštva nasploh. Najhujši zločin, ki ga pri tem lahko storijo, pa je, da delujejo proti svoji 'naravni' materinski vlogi, kamor so prištevali tudi umor otroka, ki izrecno vključuje tudi splav in zaščito.« (45). Strahopodoba o izumrtju naroda je nam Slovencem še dandanes dobro znana. »Politika o porastu prebivalstva (je) pojav, ki je skupen vsem nacionalizmom – od državnih oziroma državno vodenih vse tja do državotvornih in narodnostnih. Le institucija, ki si prilašča pravico, usmerjati spolnost in jo kontrolirati, se menja odvisno od dobe in kraja (države, naroda – nacije, teritorija, na katerem prebiva narodnostna skupnost).« (49).

Čas nastajanja nacionalne države je tudi čas sistematičnega uvajanja naravoslovne paradigme ter matematičnega analitičnega pristopa do sveta (50-55). Postopno se utrjuje stereotip, ki ima v filozofski tradiciji že stare korenine: ženska = narava = čustvo in moški = duh = ratio. Izpeljane diade še danes prežemajo močno prevladujoče stereotipne predstave o razlikah med spoloma in so bile latentne tudi filozofiji obdobja, ko so se postavljali temelji nacionalne države. Odnosu do spolnih razlik je podoben odnos do človekove telesne, fizične narave, se pravi odnos do lastnega telesa (56-62). Na to obdobje se veže tudi »moško rojstvo časa«¹ (69-195), ki pomembno (vse do danes) zaznamuje (moški) karakter nacionalne države. »Odtod tudi domneva, da temelji le-ta na očetni, falogocentrično opredeljeni ethnije (nikakor pa ne na matični oziroma gynaikocentrični) ter na starih, obujenih 'mitsko-simbolnih kompleksih', ki navezujejo prav nanjo. V tej luči je (prvobitna) etnija (...) družba sorodstveno povezanih moških (ki uporabljajo moč in nasilje – zlasti nad ženskam – da se kot taki lahko uveljavijo).« (74).

Če strnemo vsebino prvega dela, lahko rečemo, da je avtorica vzela pod drobnogled nacionalnost skozi spolni vidik. Pri tem se navezuje na spoznanja Gunnarja Heinsohna in Otta Steigerja in njuno tezo, da je bilo uničenje modrih žensk, bistven pogoj za silovit, imperialno zasnovan narodni vzpon, ki je potekal vzporedno z uveljavljanjem duha kapitalizma. Sledi proučevanje razvoja in strukture pred-patriarhalnih in patriarhalnih 'preporodnih obredov', »ki temeljijo na viziji o totalni 'moški' oziroma 'bratski' skupnosti in vsebujejo poudarjen moment ne le nasilja nasploh, temveč prav vojaškega nasilja. Ugotovitev je tem bolj pomembna, če upoštevamo, da temelji na tem nasilju prav nacionalna država ali še določneje 'tipus centralizirane, birokratizirane in militarizirane enotne države'.« (19). Sledi poglavje na temo 'natio in patria'. »Natio se je v zgodovini vse bolj približala pojmu patria in se z njim naposled tudi 'spojila' v enačbo natio=patria. Številni družboslovci so skušali in skušajo potegniti ostro ločnico med nacionalizmom in patriotizmom, ki pa ni utemejena, saj v bistvu oba predstavljata 'eno in isto'. Vsekakor pa lahko rečemo, da sta bila odločilna sprožilca pojava, ki sem ga z Valentinom Vodnikom strnila v naslov 'Ilirija oživljena',« pravi avtorica (str. 19).

¹ »'Moško rojstvo časa' ali '(narodni) preporod' se od leta 1789 naprej v veliki meri zgošča v kolektivno ednino tipa: vse na tem svetu je revolucija, vse na tem svetu je nacija. (Od tod tudi formula 'nacija je ena in nedeljiva'). In zdelo se je, da zbirata revolucija in nacija v sebi potek vseh posameznih revolucij in nacij. V tem smislu sta revolucija in nacija postali metahistorični pojem, le da se je povsem odmaknil od svojega izvora v naravnem. Lahko bi govorili celo o re - evoluciji.« (75).

V zadnjem delu se avtorica ukvarja z identiteto koroških in tržaških Slovenk in Slovencev v povezavi s spoznanji terenskega dela.² Opredelitvi osnovnih kategorij identiteta in etno - nacionalna identiteta (198-227) sledi predstavitev predmeta raziskovanja z metodološkimi utemeljitvami (228-234). Temu sledi analiza vsebine intervjujev, ki nas pelje od poglavja »Poiesis čutov in 'nacionalni kompleks' in interpretacije odgovorov na vprašanje »Kaj mi pomeni biti Slovenec/Slovenka?« (241-266) do analize »Etno-nacionalnih stališč« s posebno izpostavljenim »Ekskurzom : Asimilacija ali 'strah pred izginotjem'.« (267-283). Iz odgovorov na vprašanja o doživljanju slovenske (etno)nacioanalne identitete je avtorica izoblikovala deset 'tipskih' stališč (268-273): slovenska identiteta je 1. prirojena in je del človekove narave, 2. je 'zven predjezika', 3. je dvojna, trojna, večvrstna, dvoplastna, mnogoplastna, 4. je nevtralna, je 'načelo realnosti', 5. je enovita, skladna, 'čisto' homogena, 6. je 'naobičajna raznolikost', 7. je utesnjujoča, zavirajoča, 8. je notranja konfrontacija, 9. je moralna vrednota in 10. je želja po preseganju rigidnih meja, po dialogu, po 'civilizaciji difference'. Etno-nacionalna stališča so pomebni dejavniki pri oblikovanju skupinskih norm, skupinskih prepričanj, predvsem pa pri vzpostavljanju obramb ali obrambnih drž. Avtorica je z navezovanjem na T. Leithäserja in W.R.Biona njune kolektivne obrambe modificirala »in to zlasti glede na spolnospecifični vidik, ki je v socialnopsiholoških in psihoanalitičnih teorijah žal še vse preveč neupoštevano.« (285). Tako spoznamo štiri tipe obrambe: simetrično, eksternalizirajočo, komplementarno in internalizirajočo (285-290). Delo se izteče z zgodovinsko kontekstualno interpretacijo odgovorov o odnosu do držav Italije, Avstrije in Slovenije (Jugoslavije) (366-377).

Delo v celoti bralcu posreduje pretanjen vpogled v izbrano problematiko, ki jo avtorica osvetli s številnih vidikov v diahroni in sinhroni perspektivi. Prav gotovo pa zadnji del predstavlja njegovo največjo prodornost in dragocenost. Tu so zbrane številne izvirne osvetlitve problemov, ki jih avtorica predstavi na sebi specifičen, prodoren in pronicljiv način. In nenazadnje se avtorica ne izmika jasni, ostri in argumentirani kritiki ustaljenih prepričanj ali teoretskih dognanj, če se ji to kaže kot nujno potrebno.

Marina Lukšič Hacin

² »Študija temelji na različnih (znanstvenih, literarnih, avtobiografskih...) virih, med katere spadajo tudi 'odprti intervjuji' (20 na Koroškem in 20 na Tržaškem). Tematiki pa se približujem s pomočjo 'globinske hermenevtike' (Alfred Lorenzer), metode, ki mi je omogočala razumevanje ne le zavestnih, temveč tudi nazavednih dimenzij besedil in razgovorov.« (str. 19)

Paul Boyle, Keith Halfacree in Vaughan Robison, Exploring Contemporary Migration, Harlow, Longman, 1988, 282 str.

Čeprav je knjiga angleških geografov prvič izšla že v preteklem tisočletju, si tudi štiri leta po prvem izidu zasluži veliko več od zgolj nekaj kvadratnih centimetrov velike platforme za pristajanje prahu v coni knjižnih polic. Poglejmo zakaj... Tudi nadležno pikolovski spust med knjižne police nas prej ali slej pripelje do zaključka, da knjig, ki sistematično, pregledno, jasno, epistemološko, teoretsko in metodološko široko (toda ne brezbržno), slikovito in na trenutke celo hudomušno zagrižejo v razumevanje in preučevanje migracij, ni v neomejenih količinah. Te količine so resnici na ljubo in žal silno omejene.

Knjiga ne prav konvencionalnega formata in mehkih platnic je ena izmed tistih, ki se lahko pohvalijo z vsemi naštetimi pridevniki in zato zasluži posebno pozornost. Pojdimo od začetka. Kaj jo naredi sistematično in pregledno? Tisti, ki se ukvarjamo s preučevanjem migracij, še kako dobro vemo, da je to zelo obsežno, razpršeno, heterogeno, nepregledno itd. delovno, miselno, konceptualno in še kakšno področje, ki (lahko) vključuje nadvse raznolike vsebine, koncepte, težave, metode, poglede itd. Prikličimo si v spomin, za današnjega družboslovca nekoliko naivne Ravensteinove »migracijske zakone« iz druge polovice 19. stoletja, osnovane na »zdravih temeljih« »resnobnega« pozitivizma, odprimo si »fluidno« knjigo Iana Chambersa »Migrancy, culture, identity«, ki nam v turbo-postmodernem slogu dopoveduje, da je danes v svetu, kjer vsi in vse migrira, migracija »... globoko vpisana v itininerarije sodobnega mišljenja«¹ in da »obljuba vrnitve domov... postaja nemogoča«,² ali se zgolj zamislimo ob formuli, s katero je Robinson (1980) računal geografsko segregacijo imigrantskih skupin:

$$D = 1/2 \sum_{i=1}^n |(P_{ig}/P_g) - (P_{ih}/P_h)|^3$$

Zlobneži bodo našli več skupnega med dvorjenjem žabonov in pristankom NLP-ja na sosedovem vrtu, kot pa med pravkar naštetimi pristopi k raziskovanju migracij. Spoprijeti se s stvarnimi posledicami ne dolgo nazaj naštetih pridevnikov torej ni mačji kašelj, še posebej, če se odločimo, da bomo iz vse te bolj ali manj uporabne »šare« naredili resno knjigo.

To so avtorji razdelili na devet poglavij, ki nas na trenutke prav elegantno, če ne pa vsaj zelo razumljivo in berljivo vodijo skozi različne probleme in vsebine migracij, ki jih, kot smo že omenili, ni lahko pospraviti po takšnih ali drugačnih predalčkih. Prvemu, uvodnemu poglavju sledi poglavje *Definiranje in merjenje migracij*, ki nas seznanja z različnimi načini ter težavami definiranja migracij, predstavi nam najpogostejše vire,

¹ Ian Chambers: *Migrancy, culture, identity*, London: Routledge, 1994, str. 2.

² Ibid., str. 5.

³ Paul Boyle, Keith Halfacree in Vaughan Robison, *Exploring Contemporary Migration*, Harlow: Longman, 1988, str. 46.

na katerih sloni migracijsko raziskovanje in ob tem oriše kvantitativne ter kvalitativne metode, ne da bi posebej navijalo za katere od njih.

Poglavje *Soočenje konceptualnih pristopov v migracijskem raziskovanju* je logično nadaljevanje predhodnega. Avtorji nekoliko nenavadno razdelijo pristope k raziskovanju migracij: deterministični, med katere, recimo, brez večjega upora padejo navedeni Ravensteinovi »migracijski zakoni«, humanistični, kamor bi brez težav uvrstili Chambersovo postomoderno migracijsko »epopejo«, in kombinirani, med katere avtorji vključujejo pristope, ki bolj ali manj zavestno združujejo tako kreativnost posameznikov kot vplive nekih širših družbenih struktur. (Na tem mestu ne bo odveč reči, da bibliografija vseh treh avtorjev vključuje tako imenovane deterministične pristope, ki jih ponavadi spremljajo kvantitativne metode, kot humanistične pristope, ki se vežejo predvsem na kvalitativne metode, in tudi kombinirane pristope.) Tu bi lahko avtorjem očitali nerodno uporabo pridevnika »filozofski« v besednih zvezah, kot sta »filozofska tradicija« ali »filozofski pristopi« v migracijskem raziskovanju (ko govorijo o različnih pristopih k preučevanju migracij in analiziranju ter interpretiranju podatkov). Bolj ustrezno bi bilo govoriti o epistemoloških pristopih ali tradicijah.

Poglavje *Migracija in zaposlovanje* nas seznanja z vsebinami, ki so v nekaj več kot stoletni zgodovini raziskovanja migracij kar najbolj zaposlovale glave raziskovalcev in polnile strani migracijskih besedil. Sprva avtorji predstavijo tako imenovane »neoklasične« interpretacije in modele, med katerimi sta imeli pri proučevanju migracij še posebno velik vpliv teoriji »koristne maksimalizacije« (utility maximalization) ter »tržnega ravnovesja« (market equilibrium). V nadaljevanju poglavja se avtorji dotaknejo kritike teh interpretacij in modelov, med katerimi še posebej izpostavijo strukturalne ter behavioristične interpretacije gibanja delovne sile.

Poglavji *Migracija in življenjski cikel* ter *Migracija in kvaliteta življenja* se zdita nadvse primerno nadaljevanje predhodnega poglavja. Ne glede na različna razumevanja in iskanje vzrokov selitev delovne sile je treba vedno upoštevati tudi življenjski cikel posameznikov in družin. V posameznih življenjskih obdobjih so se posamezniki in družine bolj pripravljene seliti, nekateri življenjski prehodi ali dogodki so še posebej povezani s (pre)selitvami (recimo poroka ter ločitev). Prav tako se za selitev v sosednji kraj ali državo ne odločimo zgolj zaradi debelejše (vsako)mesečne kuverte. Enim je vseh neokrnjena, drugim kultivirana narava, selimo se v gore in na morje, nekateri nočejo živeti v velikem mestu zaradi visoke stopnje kriminala, nekatera mesta so bolj »kul« od drugih itd. Avtorji to poglavje razdelijo na vsebine, ki se vežejo na ugodnosti bivanja v mestu in s tem povezanih selitev, na prednosti življenja na podeželju ter migracijami, ki jih to pogojuje, in na selitve, ki jih porajajo oziroma opredeljujejo bolj specifično in krajevno pogojeni »magneti«, kot sta na primer (bolj za šalo) polarna klima ali bližina jedrskega reaktorja.

Politična dimenzija migracij je predstavljena v poglavju z ne najbolj posrečenim prevodom *Migracija in družbeno inženirstvo* (Migration and social engineering). Ta del besedila predstavi vzode in mehanizme nacionalnih držav, s katerimi obvladujejo in kontrolirajo migracijske tokove ter mobilnost prebivalstva. Številne uradne, formalne

kot tudi bolj »ljudske«, popularne zadeve, med katerimi verjetno najbolj izstopajo etničnost, rasa, religija, ekonomski interesi in strateški politični interesi, se pogosto odražajo v vrsti migracijskih politik, tako na državni kot na meddržavni ravni. Avtorji se v tem delu besedila sprva poigrajo z vprašanjem človekovih pravic, ki spremlja vsako, še tako nedolžno misel po obvladovanju gibanja prebivalstva. V naslednjem podpoglavju, ki se osredotoči na mednarodno migracijo, avtorji na primeru nemške politike priseljevanja »etničnih« Nemcev iz vzhodnoevropskih držav pokažejo primer etničnega inženirstva in na številnih drugih primerih migracijskih politik še rasno, religiozno, ekonomsko in politično inženirstvo. Podobno nam avtorji s številnimi primeri iz zelo različnih koncev zemeljske oble predstavijo tudi migracijske politike, ki usmerjajo notranje, znotrajdržavne migracije.

V poglavju *Prisilna migracija*, ki nadaljuje s »pajdašenjem« politike in migracij, se avtorji sprva posvetijo beguncem. Kdo sploh so begunci, kako jih definira matična »UNHCR« in kaj ta počne, kako so begunci vplivali na politične, ekonomske, ekološke, družbene idr. odnose med in znotraj različnih držav, po čem se ločijo od iskalcev azila, kje jih najdemo danes in kje smo jih našli nekoč, s kakšnimi težavami se najpogosteje soočajo, kakšni so njihovi odnosi z lokalnimi skupnostmi, z državami gostiteljicami... Toda, da ne bo pomote, o beguncih zvemo še veliko, veliko več. In kar je za takšno knjigo še posebej pomembno: besedilo ima rep in glavo, je dobro strukturirano, predstavi različne poglede na vprašanja begunstva ter oriše številne načine in vsebine v raziskovanju begunstva. Poglavje v nadaljevanju obravnava usode iskalcev azila, sodobne oblike suženjstva in številne druge oblike prisilnih migracij, ki so jih povzročili ekonomski razvoj, industrijske ali naravne katastrofe. Ob tem pa se ne pozabi poigrati z različnimi definicijami in interpretacijami pojma prisilna migracija; brez tega bi se nam pot skozi to poglavje lahko zazdela kot brezciljen ali celo ležeren sprehod in ne kot resno in dobro premišljeno potovanje.

Zadnje poglavje nam odkriva, kako je migracija navdahnjena s kulturnimi pomeni in kako migracija lahko te pomene same navdahne. Sprva avtorji, po moji presoji, preveč površno odgovorijo na vprašanje, kaj sploh kultura je. Nato raziščejo in na primerih predstavijo barve in odtenke kulturne dimenzije migracij. Teh je presenetljivo veliko, od vprašanj poudarjanja mobilnosti ameriške »beat generacije«, življenjskega sloga nomadskih kultur in njihovih odnosov s sedentarnimi »kolegi«, kulturnih produktov imigrantskih skupin, vzvodov in mehanizmov »diasporičnih izkustev«, vzrokov pojava sodobnih »new age« popotnikov v Veliki Britaniji, do še marsičesa, kar se nam samo priklati v glavo ob branju besedila. Skromen zaključek tega poglavja nam bralcem da jasno vedeti, da bi bilo nemogoče naslikati vse vidike povezav kulture in migracij ali »plesa v maskah«, kakor avtorji v zaključnem stavku imenujejo to povezavo. Zakaj plesa v maskah? Naredimo uslugo avtorjem, založnikom, prodajalcem in še komu, recimo tudi vam: odgovor si v knjigi poiščite sami.

Preden postavimo zadnje ločilo, še enkrat na hitro premerimo knjigo v bolj celostni podobi in izračunajmo njeno uporabnost v širšem kontekstu.

Ob branju knjige ni težko začutiti, da bolj kot želi zgolj deskriptivno predstaviti

različne migracijske študije, poskuša kritično opozoriti na različne koncepte, poglede, pristope in metode, ki spremljajo migracijsko raziskovanje. Številni primeri, tako mednarodnih kot notranjih migracij, gibanja prebivalstva v razvitem svetu kot v državah v razvoju, kvalitativnih kot kvantitativnih pristopov itd. tako nikoli ne stojijo sami zase, ampak so predstavljeni v nekem širšem problemskem okvirju.

Knjiga, ki sicer v večji meri črpa iz anglosaške geografske literature, je lahko zelo dober učbenik za vse, ne samo za geografе, ki se podajajo v migracijske vode, kot tudi uporaben priručnik za tiste, ki v migracijskih vodah že nekaj časa tako ali drugače plavajo.

Ima pa, kot večina knjig podobnega »formata«, vsaj eno pomanjkljivost: po še tako pikolovskem seciranju in načrtnem uskladiščenju besedila v možganskih celicah kaj hitro lahko nasedemo utvari, da, o la la, o migracijah pa že kar nekaj, veliko vemo. Ne nasedite »stvari« zato, ker z njo ne boste prav daleč odpotovali.

Jernej Mlekuž

Bad adn: Jean Vodaine, Tolminski muzej & Pilonova galerija v Ajdovščini (ur. Irene Mislej), 2002, 75 str.

Kdo je Jean Vodaine? Bolj znan umetniškimi in izseljenskim krogom kot širši slovenski javnosti in celo kot Vitez umetnosti in književnosti bolj francoskim krogom kot v rodni Sloveniji. Je pesnik in prevajalec ter izdajatelj, tiskar in ilustrator, marsikdaj pa se pri njem vse te dejavnosti prepletajo med seboj. Popolnoma neznan pa le ni, saj so o njem pisali v Primorskem dnevniku (1964), Marijan Tršar v Naših razgledih (1968), Božidar Borko v Le livre slovčne, Tit Dobršek v Delu (1969) in drugi; dobil je svoje mesto v Enciklopediji Slovenije (2000) in že pred tem tudi v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu (1982), podobno kot njegov »francoski« rojak, skladatelj in trombonist Vinko Globokar, ki je medijsko bolj poznan. Šele v zadnjem desetletju bolj »odkrivamo« slovenske intelektualce po svetu, zlasti tiste, ki so bili bolj ali manj »nezanimivi« za slovensko (politično) javnost ali pa so bili stiki omejeni na osebno raven. Ni pa bila vedno kriva ideološka nestrpnost, ampak mnogokrat le malomarnost, pomanjkanje interesa, samozadovoljnost ali odrivanje na rob našega vedenja v duhu, saj gre za ljudi, ki živijo v tujini in večina ne zna niti slovenskega jezika. Mislim, da se tovrstna gledanja rušijo, čeprav z nekoliko premajhno vnemo. Žal.

Ob razstavi Vladimirja Kaučiča (Jeana Vodaina) je izšla ilustrativno bogata publikacija - oblikoval jo je Ranko Novak -, ki nam poleg francosko in slovensko pisanih razmišljanj izčrpno predstavi Vladimirja (Frédérica) Kaučiča; ta se je s starši kot triletni

otrok preselil v Francijo, kjer živi še danes. Besede dobrodošlice mu je izrekel Silvester Gaberšček (Dobrodošlica namesto uvoda/La bienvenue au lieu de la preface), o njegovih slikarsko-pesniških umetninah piše mag. Petra Černe Oven (Črkoslovje kot orodje poezije/La typographie, instrument de poésie), o prijateljstvu med Pilonom in Vodainom dr. Irene Mislej (Pilon in Vodain, ustvarjalno prijateljstvo/Pilon et Vodaine, une amitié créatrice) in o Vodainovi vrnitvi Joe Ryzko (Vodaine spet doma/Vodaine est de retour), nakar dobi besedo sam Vodaine (Tu in tam. Odlomki iz Popotnikov solsticija/A bâtons rompus. Extraits des Passagers di solstice). Na koncu se lahko sprehodimo skozi njegovo dosedanje življenje (Življenjepis/Biographie), seznanimo pa se tudi s pregledom njegovih del, ki se nahajajo v Sloveniji (Bibliografija del v Sloveniji/Bibliographie des oeuvres en Slovénie) in jih hranijo Pilonova galerija v Ajdovščini, Tolminski muzej v Tolminu ter Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Gre za dela, ki jih je ustvaril kot avtor in prevajalec, izdajatelj, tiskar in ilustrator. Čisto na koncu je dodan izbor bibliografije o Vodainu.

Vodainovo umetniško in literarno ustvarjalnost prepuščam v oceno poznavalcem, omenim naj le moto, ki ga je izbrala Petra Černe Oven za uvod v svoj prispevek, ki povedno izraža njegovo delo: »Das Wort und das Bild sind eins. Maler und Dichter gehören zusammen!« (Hugo Ball, Flucht aus der Zeit, 13. 6. 1916). V nadaljevanju bi rad nanizal le nekaj misli o njegovi življenjski poti oziroma spominih na očetov začetek v Franciji. Starši so se po njegovem mnenju izselili iz takratne Julijske Benečije (Tolminske) zaradi ekonomskih in političnih razlogov, saj so očeta silili, da vstopi v fašistično stranko, da bi lahko obdržal svojo delavnico. To je bilo leta 1924. Kot številni drugi Slovenci se je odločil za pot v tujino, prišel v departma Moselle, kjer je sprva delal v rudnikih Algrange, nakar je šel »na svoje« in delal kot čevljar. Tudi Vodaine se je po končani katoliški ljudski šole izučil za čevljarja. V Basse-Yutz, kjer so najeli hišo, so se z ljudmi sporazumevali v nemščini (starši so konec koncev hodili v ljudsko šolo v Avstriji), mati je znala tudi italijansko, doma pa so govorili slovensko. Ker pa so Poljaki verjetno predstavljali večino tamkajšnjih priseljencev, so tudi Kaučičevi postali »Poljaki«, kar je bila oznaka za vse tujce, ki je že kmalu dobila pejorativni pomen. Kot otroka ga je jezikovno oblikovala otroška družba, kjer je osvojil znanje »alzaščine« oziroma mešanice, kakršno so pač govorili v Loreni, in šele z vstopom v ljudsko šolo se je srečal s francoščino, ki ga je, če prav razumem njegove spomine, pritegnila, če ne takrat, pa pozneje. Večinoma se je naučil sam. Znanje jezika okolja, v katerem živiš, je pomembno za vsakogar, ki želi ustvarjalno delati v njem. Zapisal je: »V Franciji se nikoli nisem počutil kot tujec. In to iz dobrega razloga: vstopil sem v svet francoskega jezika« (str. 48). Osvojitve francoščine je bila za mladega Kaučiča vstopnica za njegovo delo v prihodnje, ki se je mnogokrat srečevalo s kruto realnostjo. Tako je delal kot nekvalificirani delavec v železarni v Thionvilleu (1951-53), na železnici (1956), bil poškodovan na delu (1960), kasneje je predaval na Šoli za lepe in uporabne umetnosti v Metz (1972-75). Nemalo je bilo slovenskih umetnikov v tujini, ki so morali svoje delo za preživetje uskladiti z umetniškimi željami, marsikdaj tudi na škodo umetniškega delovanja in načrtov. Izpostavimo še prijateljstvo med Pilonom in Vodainom. Povezovali

sta ju poezija in njena upodobitev in nedvomno tudi bližina rojstnih krajev, kjer se čuti topli vpliv sredozemskega sveta, najbolj pa seveda umetniški interesi.

In kaj pomeni »bad adn« v naslovu publikacije? To pomeni »Bodi nekdo!« v tolminskem narečju. Gre za besede njegove matere. To je prenesel tudi v svoj francoski priimek Vodaine (z zamenjavo črke »b« v »v«). Skratka, nedvomno je Vladimir Kaučič kljub številnim težavam in nerazumevanjem uspel, kar dokazuje tudi predstavljena publikacija.

Marjan Drnovšek

ABSTRACTS

IZVLEČKI

IZVLEČKI • ABSTRACTS

Irena Gantar Godina, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Josip Vuga - slovenski izobraženec v Českih Budějovicah

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 16 (2002), str.

Prispevek je oris življenja in dela slovenskega izobraženca, profesorja in publicista Josipa Vuga, ki je od leta 1918 do smrti 1952 živel in delal v Českih Budejovicah. Svoje življenje je posvetil poglobljanju slovensko-češkega prijateljstva, jugoslovansko-češkoslovaškemu sodelovanju in seznanjanju Čehov s problemi slovenske manjšine v Italiji in Avstriji.

Marjan Drnovšek, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odnos Zveze komunistov Slovenije do politične emigracije pred letom 1991

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 16 (2002), str.

Prispevek prinaša oris odnosa Zveze komunistov Slovenije (del Zveze komunistov Jugoslavije) do slovenske politične emigracije, ki je bil do razpada Jugoslavije in padca komunizma nasprotujoč, zlasti do tistega dela, ki je nasprotoval družbenemu sistemu v Jugoslaviji in državi kot taki. Delo sloni pretežno na arhivskem gradivu, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije.

Irena Gantar Godina, Ph.D., Scientific Counsellor, Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Josip Vuga – A Slovene Learned Man in Česke Budějovice

Dve domovini/Two Homelands: Treatises on Emigration, 16 (2002), pp.

The contribution is an outline of the life and work of a Slovene intellectual, professor and publicist Josip Vuga who lived and worked from 1918 to his death in 1952 in Česke Budejovice. Vuga dedicated his life to deepening of the Slovene-Czech friendship, to Yugoslav-Czech cooperation, and to acquainting the Czechs with problems of the Slovene minority in Italy and in Austria.

Marjan Drnovšek, PhD, Scientific Counsellor, Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The Relation of the Communist Alliance of Slovenia to Political Emigration before the Year 1991

Dve domovini/Two Homelands: Treatises on Emigration, 16 (2002), pp.

The contribution brings an outline of the relation of the Communist Alliance of Slovenia (part of the Communist Alliance of Yugoslavia) to Slovene political emigration, which has been until the breakup of Yugoslavia and the fall of communism contradictory, particularly to the part that opposed the social system in Yugoslavia and in the state as such. The work is based mainly on archival material, kept in the Archives of the Republic of Slovenia.

Teja Pribac, profesorica angleškega in italijanskega jezika, raziskovalka svetopisemske onomastike, Ciril Metodov trg 15, 1000 Ljubljana, Slovenija

Duhovni razvoj Berta Pribca, kot se odraža v njegovi poeziji

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 16 (2002), str.

Študija je priredba dela avtoričine diplomske naloge z naslovom *Iz dnevnika s poti*, ki jo je pod mentorstvom prof. dr. Mirka Juraka zagovarjala na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Študija predstavlja celotno literarno dejavnost Berta Pribca, vse od zgodnjih začetkov pa do sedanjega časa. Vsaka Pribčeva pesem služi kot delček v mozaiku njegovega življenja in odraža stanje njegovega duha in srca v določenih okoliščinah, v katerih se je znašel. Ko se Pribčeva poezija upošteva v celoti, se bralcu kaže kot dnevnik in duhovna oporoka, ki jo pesnik posveča vsem tavajočim tega sveta v upanju na večno zatočišče v bivališču Božjega miru.

Barbara Verlič Christensen, dr. sociologije, habilitirana docentka urbane sociologije na Fakulteti za družbene vede, Univerza Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija in znanstvena raziskovalka ter gostja na Univerzi Kobenhavn

Ali migracije spreminjajo nacionalne trge delovne sile v Evropski skupnosti?

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 16 (2002), str.

Članek opozarja na rastoče in vztrajne deleže brezposelnosti med priseljskimi skupinami v evropskih državah. Novi migracijski tokovi in njihova struktura povzročajo nasprotja in kontrovezne procese na trgih delovne sile v zadnjih dvajsetih letih. Vključevanje priseljencev daje vtis o pomanjkanju uspešnih pristopov in ne daje dovolj pozitivnih rezultatov. Nekatere klasične teorije migracij se postavljajo pod vprašaj. Človeški in socialni resursi migrantov so pogostoma spregledani, medtem ko je dostop do zaposlovanja v dominantni ekonomiji za priseljence oviran. Avtorica odpira argumente v prid večje podpore razvoju etnične ekonomije in razloge za uvajanje globalne regulacije migrantskih tokov.

Teja Pribac, B.A., researcher in Biblical onomastics, Ciril Metodov trg 15, 1000 Ljubljana, Slovenija

Bert Pribac's Spiritual Development as Reflected in his Poetry

Dve domovini/Two Homelands: Treatises on Emigration, 16 (2002), pp.

The study is an adaptation of a part of the author's B.A. dissertation entitled *From a Travel Diary*, supervised by Professor Mirko Jurak, Ph.D., at the Department of English, Faculty of Arts, University of Ljubljana. It is an overall presentation of Bert Pribac's literary activity from his early beginnings until the present time. Each poem Pribac has created constitutes a piece in the mosaic of his life, and it reflects the condition of his mind and heart in specific circumstances, which he has found himself in. Pribac's poetry when considered as a whole appears to the reader as a diary and a spiritual will the poet dedicated to all the wanderers of this world in hope of an eternal shelter in the abodes of divine peace.

Barbara Verlič Christensen, PhD in Sociology, habilitated docent at the University Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenia and a researcher; a guest researcher at University Copenhagen

Are Migration Revolving National Labor Markets of European Union?

Dve domovini/Two Homelands: Treatises on Emigration, 16 (2002), pp.

The article points to the increasing and persistent unemployment rates among immigrants' groups in European countries. New migration flows and its structure over the last 20 years provokes increasing controversies on the labour markets. Integration of immigrants seems to be failing. Some classical migration theories are challenged. Human and social resources of migrant populations are often neglected, since integration into the dominant economy is not accessible. The author argues for the greater support to ethnic economy and in favour of the global regulation of migrations.

Čikić, Sanja, univerzitetna diplomirana sociologinja, podiplomska študentka komunikologije na Fakulteti za družbene vede

Povezovanje Slovencev po svetu s pomočjo interneta: Vzpostavljanje virtualnih etničnih skupnosti

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 16, 2002, str.

Pričujoče besedilo problematizira povezovanje slovenskih izseljencev v tujini med seboj in z matično domovino. Povezovanje, v obdobju hitrega razvoja informacijsko komunikacijske tehnologije, dobi nove razsežnosti, ki jih skušamo osvetliti. Preko sociološkega vidika diasporičnosti prikažemo posameznikovo življenje v diaspori, kjer se poslužujemo razdelitve na vidik izseljenca in vidik izseljenske skupnosti. Življenje izseljencev tako skušamo obravnavati skozi iskanje povezav med naslednjimi razsežnostmi: integriranost v okolje, obvladovanje slovenskega jezika, ohranjanje etnične identitete, potreba po etničnem druženju, nostalgичnost posameznika in nenazadnje aktivnost sodelovanja v virtualnih etničnih skupnostih. Omenjene povezave s pomočjo teoretskih izhodišč opredelimo in jih empirično preverjamo. Predstavimo rezultate ankete, na katero slovenski izseljenci odgovarjajo preko interneta. Ugotovimo, da obstaja statistično značilna povezanost med aktivnostjo sodelovanja v virtualnih etničnih skupnostih in stopnjo integriranosti posameznika v okolje, v katerem trenutno živi, potrebo po etničnem druženju in nostalgичnostjo posameznika. Na podlagi zbranih podatkov skušamo sklepati o dejanskem obstoju slovenskih virtualnih etničnih skupnosti.

Zvone Žigon, dr., Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu na Ministrstvu za zunanje zadeve, Ljubljana, raziskovalec – asistent na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 16 (2002), str.

Avtor v pričujočem besedilu navaja izsledke enoletnega projekta z enakim naslovom. Prikazuje trenutno najbolj sveže kvantitativne podatke o številu in strukturi Slovencev v Afriki in na Arabskem polotoku, posebno - dokumentarno razsežnost pa imajo poročila o ustanovitvi dveh novih društev prav v času avtorjevega študijskega potovanja.

Čikić Sanja, Sociologist, post-diploma student of communicology at the Faculty for Social Sciences in Ljubljana

Connecting of Slovenes around the World with the Help of the Internet: Establishing Virtual Ethnic Communities

Dve domovini/Two Homelands: Treatises on Emigration, 16, 2002, pp.

The present text problematizes the connecting of Slovene emigrants abroad among themselves and with the native country. Connecting in the era of rapid development of informational communication technology is given new dimensions, which we here attempt to enlighten. Through the sociological viewpoint on diaspora we present the individual's life in diaspora by dividing the viewpoint into the one of the emigrant and the other of the emigrant community. Thus the life of emigrants is dealt with through seeking connections between the following dimensions: integratedness into environment, mastering Slovene language, preservation of ethnic identity, need for ethnic socialising, nostalgia of the individual, and least but not last, the activity of cooperation in virtual ethnic communities. We present the results of the poll, on which Slovene emigrants answered over the internet. We ascertained there is a statistically typical connection between the activeness of cooperation in virtual ethnic communities and the degree of integratedness of the individual into the environment in which one momentarily lives, the need for ethnic socialising and the nostalgia of the individual. On the basis of collected data we attempt to deduce on actual existance of Slovene virtual ethnic communities.

Zvone Žigon, Ph.D., Office of the Republic of Slovenia for Slovenes abroad, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia, Ljubljana and researcher – assistant at the Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia.

Slovenes in Africa and on the Arabian Peninsula¹

Dve domovini/Two Homelands: Treatises on Emigration, 16 (2002), pp.

In the present text the author alleges the results of the one-year project with the above title. He presents the momentarily freshest quantitative data on the number and structure of Slovenes in Africa and on the Arabian Peninsula; of special – documentary dimension are reports on foundation of two new societies in the very time of the author's study journey. (Footnotes)

¹ The text is based on in the year 2001 performed project of the same title, which the author has perfected in 2002, and is for 2003 planning the publishing of a book on the thematic. The project was at its start limited to Africa, but because of geographical position, in the duration of the project acquired information and

– from Slovene perspective

– »similar« cultural diversity, the author decided to extend his enquiries about Slovene compatriots to countires of the Near east.

NAVODILA AVTORJEM

Prispevki za to revijo morajo biti napisani v slovenskem ali angleškem jeziku. Uredništvo sprejema predlagane prispevke za objavo v tekočem letniku revije **na disketi** (Word 6.0) **in v dveh priloženih izvodih**. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani), največji obseg poročila ali ocene pa je 8 strani. Razprave morajo biti opremljene z bibliografskimi navedbami, povzetkom (do 2 strani) in avtorskim izvlečkom, ki naj vsebuje podatke o avtorju (gl. rubriko Izvlečki) in kratek abstrakt v obsegu do 8 vrstic. V znanstvenem članku za rubriko *Viri in gradivo* naj citirano gradivo zavzema največ dve tretjini članka, avtorjev komentar pa vsaj eno tretjino celotnega besedila.

Opombe in bibliografske navedbe. Opombe pod črto naj praviloma vsebujejo dodatna vsebinska pojasnila. Sprejemljiva sta dva načina bibliografskih navedb. Med besedilom se lahko sklicujemo na kratko v oklepaju (priimek avtorja, letnica izida publikacije, stran). Če se sklicujemo na več del istega avtorja, ki so izšla v istem letu, dodajamo letnici male črke: 1998a, 1998b. Seznam uporabljene literature na koncu članka naj v tem primeru vsebuje naslednje podatke: pri knjigah ime avtorja, leto izida, *naslov knjige*, kraj, založba; pri člankih v zborniku ime avtorja, leto izida, naslov članka, *naslov zbornika*, ime urednika, kraj, založba, strani; pri člankih v periodiki ime avtorja, leto izida, naslov članka, *naslov revije*, letnik, številka, strani. Poleg tega načina sklicevanja so dopustne tudi bibliografske navedbe v opombah. V tem primeru je leto izida na koncu navedbe, sledi stran. Glede ločil in ležečega tiska naj avtorji upoštevajo obliko bibliografskih navedb v zadnjem letniku te revije. Pri citiranju korespondence in drugega arhivskega gradiva morajo biti navedeni naslednji podatki: ime avtorja in naslov dokumenta (ime avtorja in prejemnika, če gre za korespondenco, npr. Pismo Anne Praček Krasne Mirku G. Kuhlu), datum dokumenta, ime arhiva, ime fonda, oznaka škatle in mape (ter številka dokumenta in stran).

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Articles for this journal must be written in Slovene or English and submitted **on diskette** (Word 6.0) and in **two printed copies**. Articles should not exceed 25 pages; reports and reviews should not exceed 8 pages. Scholarly articles must include a list of references, a summary (up to 2 pages) and an author's abstract containing information about the author (see the *Abstracts* section) and a short résumé up to 8 lines long. In scholarly articles for the *Documentation* section the cited material should account for not more than two thirds of the article, while the author's commentary should account for at least a third of the total text.

Footnotes and references. Footnotes should generally contain additional explanation of the text. Two methods of references are acceptable: brief references can be given in brackets in the body of the text (surname of the author, year of publication, page number). If several works by the same author published in the same year are cited they should be marked in the following way: (e.g.) 1998a, 1998b. In this case the list of references at the end of the article should contain the following information: (for books) the author's name, the year of publication, *the title of the book*, place of publication, publisher; (for articles in collections of papers) the name of the author, the year of publication, the title of the article, *the title of the collection of papers*, the name of the editor, the place of publication, the publisher, pp.; (for articles in periodicals) the name of the author, the year of publication, the title of the article, *the title of the periodical*, volume, number, pp. Alternatively, references may be given in the form of footnotes. In this case the year of publication at the end of the reference is followed by the page number. As regards punctuation and italics authors should follow the format used in the last number of this journal. When quoting correspondence and other archive material the following information must be stated: name of the author and title of the document (name of the author and the recipient in the case of a letter, e.g. Letter from Anna Praček Krasna to Mirko G. Kuhel) the date of the document, the name of the archive, the name of the collection, the number of the box and file (and the number of the document and page number).

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS

Razprave o izseljenstvu • Migration Studies

16 • 2002

Razprave in članki / *Essays and Articles*

Josip Vuga, slovenski znanstvenik v Čeških Budejovicah

The Standpoint of the Communist Party of Slovenia Towards the Political Emigration up to 1991

Bert Pribac's Spiritual Development as Reflected in his Poetry

Are Migration Revolving National Labor Markets of European Union?

Povezovanje Slovencev po svetu s pomočjo interneta: Vzpostavljanje virtualnih etničnih skupnosti

Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku

Odnos Slovencev do izseljencev, nekoč in danes: Okrogla miza, Ljubljana, 4. junij 2002

Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila: Okrogla miza, Ljubljana 19. junij 2002

Viri in gradivo / *Documentation*

Zastave Društev »Lunder Adamič« SSPZ v ZDA

Sonetni venec in slavilna pesem v spomin na Louisa Adamiča

Titovo pismo in pismo slovenskih partizanov z Visa Louisu Adamiču

Poročila in razmišljanja / *Reports and Reflections*

Dvajset let Inštituta za slovensko izseljenstvo

Priseljski pisatelji v Nemčiji: Ustvarjalna motivacija.

Knjižne ocene / *Book Reviews*

Slovensko izseljenstvo (zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenke matice)

Marija Jurić Pahor, Narod, identiteta, spol

Paul Boyle, Keith Halfree in Vaughan Robinson, Exploring Contemporary Migration

Bad adn (Razstavni katalog)

ISSN 0353-6777

9 770353 677013